

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок дев'ятий

Київ – 2018

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»:

- 1) внесено до списку друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України (Додаток 11 до наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021);
- 2) внесено у Список фахових журналів Index Copernicus 2016 (ICI Journal Master List 2016);
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

В-90 Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (1997). – Вип. 49. – К., 2018. – 220 с.

У сорок дев'ятому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України за результатами їх наукової роботи у 2013-2018 роках.

Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економіки, фінансів, економіки підприємств, міжнародної економіки, обліку й аудиту, управління, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 4 від 02 березня 2018 року)*

- Головний редактор:** Алькема В.Г., доктор економічних наук, професор
- Редакційна колегія:** Борисенко З.М., доктор економічних наук, професор
Грабець Олімпія, PhD (економічні науки), заступник директора
Інституту менеджменту та економіки Вищої школи
Гуманітас (Республіка Польща)
Грушко В.І., доктор економічних наук, професор
Денисенко М.П., доктор економічних наук, професор
Захаров О.І., кандидат економічних наук, професор
Кігель В.Р., кандидат економічних наук, доцент
Козенюк В.О., доктор юридичних наук, ст. наук. співр.
Косарев О.Й., кандидат економічних наук, доцент
Лаптев С.М., кандидат економічних наук, професор
Мелько Л.Ф., кандидат педагогічних наук, доцент
Петрова І.І., доктор економічних наук, професор
Одягайло Б.М., доктор економічних наук, професор
Радіонова І.Ф., доктор економічних наук, професор
Рокоча В.В., доктор економічних наук, професор
Сідак В.С., доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Степанкевич К.С., кандидат економічних наук, доцент
Терехов В.І., доктор економічних наук, професор
Тимошенко В.А., доктор юридичних наук, професор
Ушакова Н.М., кандидат економічних наук, професор

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

Вступне слово

У сорок дев'ятому (№ 49) випуску збірника «Вчених записок» Університету економіки та права «КРОК», який Ви тримаєте в руках, опубліковано результати наукових досліджень вчених-економістів університету та інших закладів вищої освіти, академічних інституцій і науковців-практиків, науковців органів державного управління, організацій інформаційно-аналітичної, інноваційної та проектної діяльності України. Поточний випуск міжнародного фахового видання містить п'ять розділів. Його особливістю є наявність серії публікацій, присвячених питанням природокористування та висвітленню принципів і підходів до управління земельними ресурсами в сучасних умовах. У цьому збірнику продовжено публікацію статей, які висвітлюють досвід переходу до ринкової економіки окремих східноєвропейських країн. Традиційно у збірнику розглядаються актуальні питання економічної теорії, забезпечення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності, регулювання системи фінансових відносин на рівні окремих суб'єктів господарювання, представлено результати економічних досліджень важливих напрямів діяльності суб'єктів різних сфер і галузей економіки.

У розділі «Економічна теорія» подано статті, що висвітлюють, концептуальні засади формування системи гарантування інформаційної безпеки держави; розкривають ключові проблеми реформування оборонно-промислового комплексу України; характеризують макропруденційні умови національної безпеки; визначають напрями підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах; висвітлюють специфіку статистичної верифікації оцінювання стабільності публічного сектора національної економіки; розкривають сучасні погляди на біоекономіку як пріоритетний напрям сталого розвитку держави; в якості успішного досвіду побудови ринкової економіки демонструють зміни у сфері споживання домашніх господарств у 1990-х роках в Угорщині; розглядають місце екологічного картографування в охороні навколишнього середовища та економіці; демонструють підходи до обґрунтування типу земель і режимів їхнього використання в еколого-економічній системі.

У розділі «Фінанси» розміщено статті, присвячені аналізу, коментуванню та висновкам щодо визначення ринкової вартості цінних паперів (корпоративних прав). Крім того, подано характеристику сучасного стану та перспектив розвитку медичного страхування в Україні.

Розділ «Міжнародна економіка» представлено науковими доробками, в яких розглядається еволюція розвитку біоекономіки в Європейському Союзі. Висвітлюються підходи до моделювання країнової експорт-інтенсивності. Аналізуються шляхи підвищення конкуренто-спроможності українських підприємств в умовах євроінтеграції. Науковцями також оцінюються європейські перспективи для українського середнього бізнесу.

У статтях розділу «Економіка підприємства» представлено сучасні наукові підходи до моделювання системи управління логістичними ризиками на торговельних підприємствах, організації приватної детективної діяльності в системі економічної безпеки підприємства. Розкрито зміст та специфіку стратегій інноваційного розвитку деревообробних підприємств Івано-Франківської області. Представлено результати досліджень впливу цифрових технологій на ефективність та розвиток агрохолдингів в Україні.

До розділу «Менеджмент і маркетинг» входять статті, які висвітлюють сучасні тенденції розвитку маркетингових технологій та визначають доцільність їхнього використання на ринку освітніх послуг. В окремих публікаціях автори розкривають специфіку використання технологій управління у процесі діяльності приватних охоронних структур, ідентифікують сучасні особливості бізнес-планування та визначають ефективність його використання в теперішніх умовах господарювання. Окрему серію статей цього розділу присвячено управлінським аспектам реформування закладів освіти. Зокрема, автори висвітлюють особливості управління процесом формування контингенту учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу, представляють результати дослідження процесів підвищення кваліфікації викладачів у сучасних умовах, розглядають особистісно-орієнтовані технології навчання та специфіку їхньої реалізації в музичних закладах вищої освіти.

Головний редактор,
доктор економічних наук, професор

В.Г. Алькема

Розділ I

Економічна теорія

УДК 343.3:351.863

Є.В. Алімпієв
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»

Макропруденційні умови національної безпеки

У статті зроблено спробу дослідити вплив макропруденційної політики центрального банку на національну безпеку країни. Остання є підставою для соціально-економічної стабільності суспільства та позитивної економічної динаміки.

Ключові слова: макропруденційна політика, національна безпека, макроекономічна рівновага.

Е.В. Алимпиев
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры экономической теории,
Университет экономики и права «КРОК»

Макропруденциальные условия национальной безопасности

В статье сделана попытка исследовать влияние макропруденциальной политики центрального банка на национальную безопасность. Последняя представляет собой основу социально-экономической стабильности общества и позитивной экономической динамики.

Ключевые слова: макропруденциальная политика, национальная безопасность, макроэкономическое равновесие.

Ye.V. Alimpiiev
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Economic Theory Department,
“KROK” University

Macroprudential conditions of national security

The article attempts to investigate the influence of the macroprudential policy of the central bank on national security, which is the basis of the social and economic stability of society and positive economic dynamics.

Keywords: macroprudential policy, national security, macroeconomic balance.

Постановка проблеми

У економіці інтерес до питань економічної безпеки почав активно зростати з розвитком постіндустріальної інформаційної економіки та розвитком інформаційних та фінансових технологій.

У країнах з незавершеними ринковими перетвореннями, до яких належить і Україна, інтерес до питань економічної безпеки також пов'язаний з розбудовою нових економічних інститутів, включно з тими, які функціонують у фінансовій сфері.

Динамічний розвиток банківських і фінансових послуг, швидка комп'ютеризація банківського сектора, використання нових інформаційних технологій, поява криптовалют і розмивання національних кордонів для потоків капіталу є хорошим показником економічної ефективності сфери. Проте разом з активним впровадженням нових технологій з'являються нові загрози безпеці у банківському та фінансовому секторах. Ризики, які виникають у процесі розвитку цих секторів стають надзвичайно важливим елементом економічної та національної безпеки. Це змушує державні органи створювати нові інструменти управління і нагляду у фінансовому та банківському секторах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В економічній літературі існують різні підходи до визначення явищ національної безпеки, зв'язку економічної безпеки та макроекономічної рівноваги.

Як робочу гіпотезу ми беремо таке визначення: «Макроекономічна рівновага – це стабільний, збалансований стан економіки з об'єктивно можливими та суб'єктивно бажаними економічними ознаками, що дозволяють забезпечити довгострокове економічне зростання або створити передумови для довгострокового економічного зростання» [1].

В науковому дискурсі дослідники позиціонують економічну безпеку як елемент національної безпеки, яка є більш широкою категорією. Національна безпека пов'язана з соціальною та політичною стабільністю, захистом від внутрішніх та зовнішніх загроз та незалежністю країни. Іншими словами, економічна безпека розглядається як підсистема загальної системи безпеки (військова, територіальна, екологічна тощо). Вона є такою, що при вирішенні макроекономічних проблем сприяє безпеці на всіх ланках [2].

В. Морунов, який вивчив існуючі підходи до визначення економічної безпеки, зазначає три підходи до економічної безпеки. Згідно з визначеннями, які він проаналізував, економічну безпеку можна розуміти як «державу», «сукупність умов» або «сукупність економічних можливостей (потенціалів)» [3].

На думку автора цього дослідження, третій підхід найбільш корисний для аналізу цієї проблеми. Такий підхід також призводить до визначення економічної безпеки як матеріальної основи національної безпеки, яка створює умови для сталого економічного розвитку і є основою національної безпеки. Це останнє визначення дає можливість надати наступну послідовність понять: «національна безпека» – «економічна безпека» – «макроекономічна рівновага». Тут національна безпека є найширшою за змістом та охоплює економічну безпеку. Своєю чергою забезпечення економічної безпеки пов'язане зі збалансованою динамікою економічного розвитку або із забезпеченням макроекономічної рівноваги.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Вивчення вітчизняних та зарубіжних досліджень дає підстави для висновку про недостатню вивченість впливу макропруденційної політики, як сучасного на-

пряму діяльності центральних банків країн, на стан економічної та національної безпеки країни.

Формулювання цілей статті

Мета статті – пояснити вплив макропруденційної політики на стан макроекономічної безпеки в Україні на основі статистичної оцінки та аналізу взаємозв'язку між цими двома явищами – макропруденційною політикою та безпекою національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Макропруденційний нагляд є одним із напрямів діяльності центральних банків, у тому числі Національного банку України.

Виокремлення макропруденційного нагляду в якості окремого напрямку діяльності центральних банків пов'язане зі зростаючою складністю системи безпеки і спостереження (як систем превентивних заходів) і є відповіддю на стрімкий розвиток фінансового сектора, включно зі збільшенням кількості фінансових інструментів, глобалізацією фінансової сфери і зростанням фінансових ризиків [4].

Макропруденційна політика охоплює ідентифікацію, оцінку і моніторинг системних ризиків і здійснення заходів щодо зниження цих ризиків шляхом використання макропруденційних інструментів. Зокрема, метою макропруденційного нагляду є зниження системного ризику шляхом зміцнення стійкості фінансової системи і, отже, підтримки довгострокового і сталого економічного зростання країни [5].

Макропруденційна політика передбачає сукупність стандартів, які розробляються на основі всієї наявної інформації з використанням методів економічного аналізу, прогнозування, які орієнтовані на запобігання потенційним загрозам. Алгоритм макропруденційного нагляду може бути представлений у вигляді послідовності дій суб'єкта макропруденційного нагляду: виявлення системних ризиків – вибір і калібрування інструментів макропруденційного нагляду – використання інструментів – моніторинг ризиків.

Інструменти макропруденційної політики динамічно розвиваються з 2010 року, що великою мірою є реакцією на фінансову кризу 2008-2009 рр. Ще одним важливим імпульсом для розвитку макропруденційної політики стали фінансові потрясіння в 2008-2012 роках, головним чином у розвинутих країнах зі стабільною ринковою економікою. Їхні наслідки відчули всі учасники міжнародних фінансових ринків. У зв'язку з цим макропруденційна політика в країнах ЄС активно проводиться як на національному, так і транснаціональному (загальноєвропейському) рівнях [6].

Головними суб'єктами макропруденційної політики та макропруденційного нагляду на національному рівні є центральні банки країн. Основи макропруденційної політики викладені в новій загальноєвропейській системі регулювання, яка була запропонована Європейською комісією в 2010 році на підставі Доповіді групи де Лароз'єра. В документах, поданих комісією, окреслюється мета, стратегія, ризики макропруденційного нагляду, а також розмежовуються ролі та завдання макропруденційного і мікропруденційного нагляду.

Завдання макропруденційного нагляду охоплюють запобігання втрат ВВП і підвищення стабільності фінансового сектора економіки в кризових ситуаціях. Іншими словами, реалізація макропруденційної політики через макропруденційні заходи повинна призвести до збільшення стійкості банків та інших фінансових установ як учасників економічної системи країни.

З 2016-2017 років система макропруденційного нагляду спирається на систе-

му фінансових стандартів Базель III, суть яких полягає у створенні і підтриманні системи вимог до банківської системи, так званих «буферів» [5]. Стандарти Базель III вводять додаткові і більш жорсткі вимоги до безпеки капіталу порівняно з попередньою системою. Йдеться про вищі вимоги щодо мінімального капіталу, посилення співвідношення капіталу до позик, підвищення стандартів ліквідності, підвищення мінімального рівня сукупної достатності капіталу.

Далі наведено систему показників банківського та фінансового секторів, які можуть бути використані для аналізу макропруденційної політики, за даними відкритих статистичних джерел.

Чотири основні інструменти-«буфери»: буфер системних ризиків, антициклічний буфер, буфер ризику глобальних системно важливих інституцій, буфер ризику інших системно важливих установ.

Сім додаткових індикаторів охоплюють: 1) рівень власних коштів; 2) вимоги щодо великих ризиків; 3) вимоги щодо розкриття інформації для громадськості; 4) рівень буфера безпеки; 5) вимоги ліквідності; 6) ваги ризику щодо спекулятивних явищ у секторі нерухомості; 7) показники зовнішніх впливів на фінансовий сектор.

Друга група так званих не гармонізованих інструментів охоплює всі інші інструменти, які можуть бути доступні згідно з національним законодавством. Зокрема, це обмеження оподаткування поточного доходу, пов'язані із врахуванням витрат на обслуговування боргу, національні стандарти ліквідності тощо.

Сучасний підхід передбачає поділ на макро- і мікропруденційний рівні відповідно до цілей регулювання, а також узгодження цілей та інструментів регулювання: фінансових та грошово-кредитних, макропруденційних і мікропруденційних.

Сучасна політика економічної безпеки може бути подана як система різних амортизаторів, спеціальних «подушок безпеки», тобто обов'язкових стандартів діяльності фінансових установ, пов'язаних зі створенням певних страхових фондів – буферів. Зміст і завдання макропруденційної політики полягають у підтримці певних нормативних значень та співвідношень, що характеризують стан і пропорції розвитку фінансової сфери.

Оцінка впливу макропруденційної політики на стійкість банківського сектора і, таким чином, на макроекономічні показники сталого розвитку, а через них – на динаміку макроекономічної рівноваги можлива на основі інтегрального аналізу показників фінансового сектора, з одного боку, і показників макроекономічної рівноваги, з іншого. В якості макроекономічних показників допустимо і доцільно використовувати попередньо розраховані показники розриву макроекономічної рівноваги [7].

Показник розриву макроекономічної рівноваги (РМР) було запропоновано нами вперше в 2004 році в статті «Методика оцінки фінансової та грошової політики за показниками макроекономічної рівноваги». В якості індикатора відхилення економіки від стану макроекономічної рівноваги було використано показник внутрішнього та зовнішнього дисбалансів («розривів») у показниках національної економіки.

За розширеного дослідження умов економічного розвитку в країнах Східної Європи в період 1990-2002 років були розраховані показники РМР для економік Польщі, Болгарії, Румунії, Угорщини, Чехії та Словаччини. Для України показник РМР розраховувався щоквартально та щорічно на основі макроекономічної статистики України з 1996 року [8, 9].

Оцінка стану макроекономічної рівноваги за показником РМР заснована на

тому, що рівновага в економіці передбачає одночасне існування внутрішньої і зовнішньої рівноваги. Спрямування економіки до стану внутрішньої рівноваги означає наближення до повного використання наявних ресурсів або досягнення економікою потенційного рівня виробництва, що відповідає природному рівню безробіття. Зовнішня рівновага означає збалансованість пропорцій зовнішньоекономічної діяльності країни, або у вузькому сенсі – відсутність значного дефіциту або профіциту торгового балансу.

В якості робочої гіпотези передбачається, що вплив на економіку за допомогою фінансових інструментів (інструментів впливу на фінансовий сектор економіки і далі – поширення цього імпульсу в реальний сектор) відіграє важливу роль у створенні і підтримці внутрішньої та зовнішньої рівноваги. Для кількісної оцінки й аналізу цих впливів використано модель торгового балансу [10], яка пояснює специфіку використання інструментів фінансової політики з точки зору одночасного наближення економіки до стану внутрішнього і зовнішнього балансу.

Результуючим показником і підставою для оцінки відхилень економіки від внутрішньої та зовнішньої рівноваги виступає агрегований індекс відхилень або «розривів» внутрішньої та зовнішньої рівноваги – показник РМР. Чим вищі показники компонентів індексу, а отже і весь індекс, тим більше реальна ситуація в економіці відрізняється від рівноважної.

Динаміка індексу РМР для України на основі квартальних даних за період 2005:1-2016:1 наведена на рисунку.

Графік індексу РМР (рисунок) показує, що протягом досліджуваного періоду загальною тенденцією (трендом) було відхилення української економіки від макроекономічної рівноваги.

Наступним етапом дослідження є перевірка впливу макропруденційних інструментів на відхилення економіки від стану рівноваги. За допомогою економетричного оцінювання перевіряється наявність статистично значущого зв'язку умов макроекономічної рівноваги з показниками, що характеризували заходи макропруденційної політики монетарної влади у 2005-2016 роках. Оцінка такого зв'язку не тільки дає можливість оцінити рівень впливу макро-

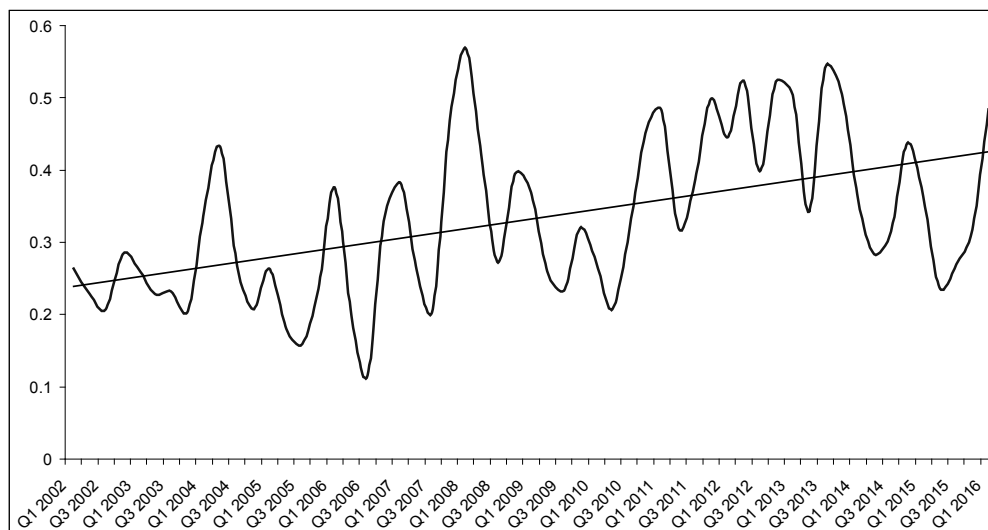

Рис. Індекс РМР для України на основі квартальних даних за період 2005:1-2016:1

Джерело: власні розрахунки на основі [11, 12].

пруденційних інструментів на стан рівноваги, а й оцінити ефективність макропруденційної політики з огляду на досягнення кінцевої мети – такої динаміки економічного розвитку, що відповідає цілям забезпечення умов національної безпеки країни.

Для того, щоб оцінити зв'язок між заходами макропруденційної політики та показником РМР, було використано показники банківської статистики, які мають безпосередній зв'язок із заходами макропруденційного нагляду та які є загальнодоступними і мають необхідну довжину часових рядів (49 спостережень за кварталними даними для 2005-2016 рр.). Такими показниками у нашому аналізі були:

- основні компоненти власних коштів та коефіцієнтів капіталу банків: капітал першого рівня (символ у моделі – K1), капітал другого рівня (K2); загальна сума капіталу (K3); коефіцієнт капіталу першого рівня (K4);

- вимоги до капіталу: вимоги до капіталу (буфера) забезпечення кредитного ризику (W1); вимоги до капіталу для забезпечення операційного ризику (W2); вимоги до капіталу для забезпечення ринкового ризику (W3); вимоги до капіталу для інших видів ризику (W4);

- коефіцієнти фінансового і оперативного левериджу в комерційних банках – медіана (D1, D4), середня (D3, D6) і міжквартільна відстань (D2, D5).

Порядок підготовки даних охоплював такі операції (етапи):

- 1) зведення даних у єдиний відносний формат, а саме: показники K1, K2, W1-W4 подано у відносному вимірі;

- 2) тестування ADF (тест Дікі-Фуллера або розширений Root Test Unit) для перевірки рядів на стаціонарність. В разі виявлення нестационарних рядів даних у подальшому використовувались алгоритми приведення рядів до стаціонарності шляхом перших різниць або детрендингу. Метод детрендингу або видалення тренду використовувався, щоб адаптувати ряд у стаціонарний для подальшого використання в моделі з максимально можливим збереженням інформації, що міститься в даних;

- 3) вибір показників для багатофакторної регресійної моделі з використанням методу найменших квадратів. Ці показники були такими:

РМР – розриви макроекономічної рівноваги;

D2 – міжквартільна відстань для коефіцієнта фінансового левериджу;

K2 – капітал другого рівня;

K3 – загальний коефіцієнт капіталу;

W1 – вимоги до буфера кредитного ризику;

- 4) тестування стабільності вибраної групи даних за допомогою процедур Im, Pesaran, Shin – Group Unit Root Test.

Рівняння багатофакторної регресії та базові показники якості моделі подано далі:

$$\text{RMP} = 0.0642 - 1.3323 * \text{D2} + 1.203 * \text{K2} + 2.52 * \text{K3} + 0.6342 * \text{W1}$$

$$\text{Prob. t-stat (0.0000) (0.000) (0.005) (0.000) (0.004)}$$

$$\text{R}^2 = 0,44, \text{DWstat} = 1,61, \text{Prob. F-stat} = 0.004415$$

Тест регресії «залишків», а також перевірка адекватності отриманого рівняння засвідчили прийнятний рівень якості моделі, а саме:

- відсутність автокореляції першого порядку, за тестом Дарбіна-Уотсона;

- відсутність автокореляції вищих порядків відповідно до тесту LM (тест LM на послідовну кореляцію Breusch-Godfrey);

- відсутність гетероскедастичності, що підтверджена за допомогою тесту Уайта;

- адекватність обраного методу апроксимації, що підтверджена тестом Рамсея (RESET-тест Рамсея).

Відповідно до отриманого рівняння зміну показника макроекономічної рівноваги РМР можна пояснити на 44% за рахунок змін, пов'язаних у банківській системі, і більш конкретно – показниками макропруденційного нагляду, а саме змінами у капіталі другого рівня (K2), у загальному коефіцієнті капіталу (K3), у вимогах до буфера кредитного ризику (W1) та у коефіцієнті фінансового левеґажу (D2).

Найважливішим виявився вплив показників K3 і D2, а саме: зменшення загальної достатності капіталу в розрахунку на одиницю призводить до відхилення від рівноваги на 2,52 одиниці. Результати, отримані за допомогою множинної регресії, з прийнятним рівнем якості дають можливість робити висновок щодо підтвердження гіпотези про наявність статистично значущого взаємозв'язку між індикатором рівноваги і показниками макропруденційної політики.

Висновки

Макропруденційна політика має важливе значення в системі забезпечення економічної безпеки країни і є відносно новим напрямом діяльності органів грошово-кредитної політики. Одночасно макропруденційна політика є одним з найважливіших інструментів фінансового та валютного регулювання.

Кількісно макропруденційна політика може характеризуватися значеннями ключових макропруденційних показників фінансової сфери – переліком коефіцієнтів капіталу фінансових установ, макропруденційними значеннями «буферів» тощо.

Як окремий феномен і частина економічної політики, макропруденційна політика набагато ближча до повсякденної діяльності, ніж здається. Адже макропруденційний нагляд є інструментом фінансової стабілізації у широкому розумінні і важливим елементом макроекономічної рівноваги.

Наскільки істотно макропруденційна політика впливає на національну безпеку можна пояснити, досліджуючи економетричними методами зв'язок між індикатором розриву макроекономічної рівноваги та інструментами макропруденційної політики. В результаті аналізу квартальних даних української економіки за 2005-2016 роки нами отримано попередній результат, який свідчить про те, що вплив макропруденційної політики на макрорівновагу існує і є статистично значущим.

У той же час слід підкреслити, що зроблена оцінка є досить поверховою. Тому для подальшого аналізу впливу макроекономічної політики на макроекономічну рівновагу та її впливу на національну безпеку доцільно удосконалити запропонований кількісний метод оцінки відхилень від макроекономічної рівноваги та, з іншого боку, вдосконалювати інструментарій оцінки макропруденційної політики.

Література

1. Ефективність управління в процесі реформування: макро- та мікроекономічний аспекти : Колективна монографія [І. Ф. Радіонова, Є. В. Алімпієв, О. П. Тищенко та ін.]. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2012. – 364 с.

2. Макроекономічна політика у макроекономічній стабілізації національної економіки. Монографія / І. Радіонова, Є. Алімпієв, К. Захарова та інші. – Університет економіки та права «КРОК». – Київ, 2017 р. – 240 с.

3. Морунов В. Экономическая безопасность как экономическая категория / В. Морунов // Экономическая теория. Экономические науки. – Альметьевск, филиал ТИСБИ, 2011. – Том 10 (83) – С. 53-55.

4. Revko A. Investment potential of households in the regions of Ukraine in the context of european integration processes / A. Revko // Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges. – Chernihiv : CNUT, 2017. – P. 49-52. CRD IV – Capital Requirements Directive (CRD) nr 2013/36/UE [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.cfainstitute.org/.../CRD_IV_issue_brief_final.pdf

5. Алькема В. Г. Економічна безпека інноваційного підприємства: Навчальний посібник / В. Г. Алькема, Н. М. Літвін, О. С. Кириченко. – К. : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2015. – 320 с.

6. Радіонова І. Ф. Якість макроекономічної політики та її стейкхолдери / І. Ф. Радіонова // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. – С. 205-208.

7. Алімпієв Є. В. Фінансово-монетарне регулювання економіки через канал цін фінансових активів / Є. В. Алімпієв // Економічний часопис-XXI. – К., 2013. – № 1-2(1). – С. 16-19.

8. Алимпиев Е. В. Влияние финансово-монетарной трансмиссии на формирование макроэкономического равновесия / Е. В. Алимпиев // Ученые записки Академии экономики и права. – Республика Казахстан, Алматы, 2013. – №1 (24). – С. 96-102.

9. Mundell R. The Appropriate Use of Monetary and Fiscal Policy for Internal and External Stability // International Monetary Fund Staff Papers, 1962. – P. 34-72.

10. Національний банк України. Статистика. Зовнішній сектор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

11. Державна служба статистики України. Макроекономічна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

УДК 332.77.24

В.Д. Ілюк

*старший викладач кафедри землеустрою та кадастру,
Інститут управління природними ресурсами*

О.І. Шапоренко

*доктор наук з державного управління,
завідувач кафедри землеустрою та кадастру,
Інститут управління природними ресурсами*

О.Г. Соколова

*старший викладач кафедри землеустрою та кадастру,
Інститут управління природними ресурсами*

Місце екологічного картографування в охороні навколишнього середовища та економіці

У статті розкрито суть екологічного картографування, розглянуто основні види карт і найважливіше – показано взаємозв'язок екологічного картографування з охороною навколишнього середовища та економікою.

Ключові слова: екологічне картографування, картографічне забезпечення, природоохоронна діяльність, екологізація.

В.Д. Ілюк
*старший преподаватель кафедры землеустройства и кадастра,
Институт управления природными ресурсами*

О.И. Шапоренко
*доктор наук по государственному управлению,
заведующая кафедры землеустройства и кадастра,
Институт управления природными ресурсами*

О.Г. Соколова
*старший преподаватель кафедры землеустройства и кадастра,
Институт управления природными ресурсами*

Место экологического картографирования в охране окружающей среды и экономике

В статье раскрыта суть экологического картографирования, рассмотрены основные виды карт и самое важное – показана взаимосвязь экологического картографирования с охраной окружающей среды и экономикой.

Ключевые слова: *экологическое картографирование, картографическое обеспечение, природоохранная деятельность, экологизация.*

V.D. Iliuk
*Senior Lecturer of the Department
of Land Management and Cadastre
Institute for Natural Resource Management*

O.I. Shaporenko
*DSc in Public Administration,
Head of the Department of Land Management and Cadastre
Institute for Natural Resource Management*

O.H. Sokolova
*Senior Lecturer of the Department
of Land Management and Cadastre
Institute for Natural Resource Management*

The place of ecological mapping in the protection of the environment and the economy

The article reveals the essence of ecological mapping, examines the main types of maps, and most importantly - shows the relationship of environmental mapping with environmental protection and economics.

Key words: *ecological cartography, cartographic support, environmental activity, ecologization.*

Постановка проблеми

Відносно поділу екологічних карт за практичною спрямованістю фактично склався консенсус: різні автори виділяють (з деякими варіаціями назв і рангу підрозділів) наступні групи карт [6-10]:

– інвентаризаційно-оціночні (містять показники й оцінки стану окремих

компонентів і ландшафтів в цілому, характеристики територіального розподілу факторів, що впливають);

- прогнозні (представляють гіпотетичні результати розвитку до деяких дат у майбутньому, при збереженні діючих тенденцій або в межах певних сценаріїв);
- рекомендаційні (показують територіальне розміщення пропонованих заходів з метою оптимізації екологічних ситуацій);
- контрольні, або карти моніторингу (призначаються для відстеження ситуацій в міру реалізації рекомендованих заходів).

Такий поділ не є специфічною властивістю екологічних карт, тому що підходить чи не до всіх карт, призначених для забезпечення вирішення практичних завдань. Відзначається також різко виражена кількісна перевага інвентаризаційно-оціночних карт, що відображає реальне співвідношення між загостренням екологічних проблем і спробами їх вирішення. Таким чином, сучасний бурхливий розвиток екологічного картографування хронологічно і гносеологічно пов'язується з екологічною кризою [4, 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання взаємозв'язку екологічного картографування з охороною навколишнього середовища та економікою на даний час є недостатньо вивченим, оскільки в більшості випадків екологічні проблеми розглядаються відокремлено від економіки, що зовсім не припустимо, оскільки екологічні проблеми безпосередньо відображаються на економіці.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Основним змістом екологічних карт (на крайній випадок, на першому етапі) повинен бути рівень розвитку екологічної кризи (тобто гострота і структура екологічних проблем) у межах конкретних територіальних одиниць, а кінцевою метою – сприяння (пряме чи непряме) їхньому вирішенню і / або запобігання появи нових. Відповідно зміст екологічних карт доцільно аналізувати й оцінювати не тільки і не стільки з позицій картографії як «науки-виконавця», скільки з точки зору охорони природи (созології) як сфери діяльності і галузі знань – «замовника», що передбачає врахування структури і завдань природоохоронної діяльності. Щодо такої структури може бути виділено два підходи до розподілу пріоритетів: фундаментально-науковий, викладений у роботі П. Ф. Реймерса, і практичний (з точки зору природоохоронного відомства), що відображаються рубрикацією Державних доповідей про стан навколишнього середовища. При всіх відмінностях рубрикації відображають наявність таких основних складових частин природоохоронної діяльності:

- науково-дослідницької (з підрозділами за компонентами природного середовища, методами дослідження, територіальними одиницями різного ієрархічного рівня або в глобальному масштабі);
- практичної (включаючи юридичні, економічні, технологічні, гігієнічні аспекти: в локальному, регіональному, національному та міжнародному масштабах;
- за компонентами природного середовища або в цілому): освітньо-виховної (включаючи пропаганду екологічних знань і здійснення прав особистості і суспільства на інформацію).

Кожна з перерахованих частин вимагає картографічного забезпечення. У кінцевому рахунку ці складові частини природоохоронної роботи повинні утворювати не ізольовані напрями, а послідовність (цикл) із безперервно циркулюючим потоком інформації як картографічної, так і в інших формах.

В реалізації картографічного забезпечення природоохоронної діяльності карти виступають у різних функціях, що зумовлює відмінності у вимогах до змісту та оформлення [6-10].

Питання взаємозв'язку екологічного картографування з охороною навколишнього середовища та економікою залишаються поза увагою багатьох вчених.

Формулювання мети статті

Розкрити суть екологічного картографування, розглянути основні види карт, а також проаналізувати взаємозв'язок екологічного картографування з охороною навколишнього середовища та економікою.

Виклад основного матеріалу

Картографічне забезпечення науково-дослідних робіт природоохоронної спрямованості принципово відрізняється від аналогічної задачі в інших науках про Землю і є одним із проявів пізнавальної функції карт. Останні є (головним чином в якості топооснови) засобом дослідження, використовуваним для вирішення питань організації робіт і територіальної прив'язки результатів, або (як спрощена модель об'єктивно існуючого явища) – предметом дослідження. Ці обидва варіанти використання карт висувають максимально жорсткі вимоги до геометричної точності і повноти.

Будь-яка природоохоронна діяльність здійснюється в межах конкретних територій. Планування, реалізація і контроль результатів природоохоронних заходів вимагають об'єктивної інформації про екологічну ситуацію в її динаміці. Отримання і територіальна інтерпретація такої інформації – завдання екологічного картографування (статична частина показників) і моніторингу (динамічна частина показників). Екологічне картографування в основному орієнтується на географічне забезпечення державних і регіональних програм природоохоронної спрямованості. Його метою є узагальнення всієї потрібної інформації з її точною територіальною прив'язкою в найбільш зручній для зіставлення та аналізу формі.

Вимога повноти (в дослідженні завжди відносної) змушує розглядати таке поширене явище, як створення екологічних карт, на основі інтерпретації і інтеграції раніше створених тематичних карт як прийнятне лише на самому початку становлення нового напрямку. Складання нових карт на основі раніше створених передбачає допущення, що в останніх уже міститься вся необхідна інформація, і її потрібно лише відповідним чином скомпонувати; крім того, необхідно врахувати природне старіння карт [2, 5].

Картографічне забезпечення практичної природоохоронної діяльності є проявом оперативної функції карт і в цілому найбільше співпадає із зазначеною вище системою послідовного створення інвентаризаційно-оціночних, прогнозних, рекомендаційних і контрольних карт. Ця система в повному обсязі реалізується при розробці та виконанні цільових програм того чи іншого територіально-охоплення і спрямованості.

Найпоширенішими регіональними програмами є територіальні комплексні схеми охорони природи (ТерКСОП або ТерКСООС), локальні – комплекси природоохоронних заходів в об'єктах господарювання відповідно до процедури оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС). У тому й іншому випадках карти є основною частиною матеріалів. Рівень їх виконання (як і програм загалом) залежить від того, чи спирається інвентаризаційно-оцінний блок інформації на результати спеціально проведених досліджень або на матеріали статистики. В останньому випадку стає неминучим використання показників типу середніх

за адміністративними районами з відповідним зниженням детальності і обгрунтованості висновків і рекомендацій гігієнічного, економічного, юридичного та технологічного характеру.

Обгрунтованість і ефективність реалізації рекомендаційних блоків комплексних схем, навпаки, істотно підвищуються, коли інвентаризаційно-оцінний і прогнозний блоки завершуються гігієнічними і економічними оцінками наслідків антропогенних впливів. Гігієнічні оцінки полягають у розрахунках ризику виникнення захворювань за окремими хворобами і їхніми групами, за існуючих і прогнозованих (в т. ч. в рамках модельованих сценаріїв) рівнів антропогенного впливу на середовище, для територіальних одиниць і дискретних точок. Економічні оцінки мають на увазі перехід характеристик забруднення та інших видів антропогенних впливів у вартісні показники. При цьому методи оцінки «вартості» забруднення, виходячи з розмірів втрат робочого часу та оплати лікарняних листів, що практикувалися раніше, в сучасних умовах є неприйнятними [3].

При реалізації в нашій країні принципу «забруднювач платить» передбачалося визначати розміри платежів шляхом розподілу вартості регіональних програм оздоровлення природного середовища пропорційно до обсягів викидів і скидів, тобто враховувати стійкість ландшафтів і інші місцеві особливості, що поки не вдалося реалізувати.

Вимоги до картографічного забезпечення природоохоронної практики істотно відрізняються в залежності від конкретного призначення карт. Зміст і оформлення рекомендаційних карт проєктованих природоохоронних об'єктів (як і оформлення відповідних базових інвентаризаційно-оціночних і прогнозованих карт) регламентується загальними вимогами до проєктної документації.

Створення (як правило, в перспективі) контрольних карт не є жорстко регламентованим. У процесі моніторингу найбільшого значення набуває оперативність, тому дана складова частина екологічного картографування особливо інтенсивно комп'ютеризується.

Виконання (в повному або неповному обсязі; синхронно або асинхронно; своєчасно, із запізненням або передчасно) або невиконання рекомендованих заходів з часом стає фактором екологічної ситуації. У зв'язку з цим може постати питання про повторення робіт, тобто про перехід від лінійного до циклічного картографічного забезпечення (рисунок).

Скорочений варіант картографічного забезпечення застосовується в заповідній справі, де, як правило, обмежуються дослідницькою роботою і моніторингом. Змістом карт особливо охоронюваних територій зазвичай є їхня ландшафтна характеристика (в т. ч. динамічна), а також розміщення науково-дослідних і господарських об'єктів.

Картографічне забезпечення екологічної просвіти, освіти та виховання полягає в створенні картографічних матеріалів, узгоджених з навчальними програмами курсів екології та охорони природи, а також відповідними розділами географії. Навчальні екологічні карти є ілюстративним матеріалом, який виконує комунікативну функцію і за особливостями оформлення принципово не відрізняється від інших навчальних карт. Загальним для навчальних карт будь-якого змісту є пріоритет наочності перед точністю і повнотою, використання контрастних кольорів, великих позначень і написів тощо, як це практикується на настінних і включених в атласи навчальних картах охорони природи.

Недоліком таких карт зазвичай є відсутність вкрай важливої для навчально-виховних цілей інформації про стійкість і порушеність ландшафтів, що поясню-

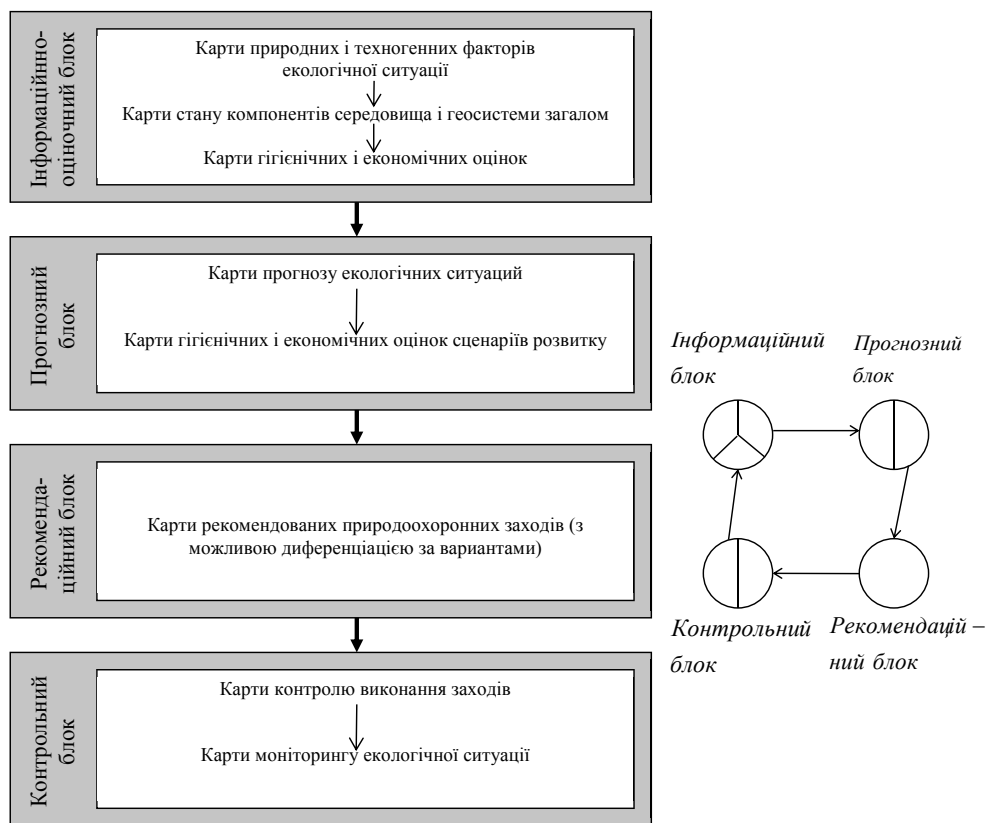

Рис. Картографічне забезпечення природоохоронних заходів за лінійною і циклічною схемами

Джерело: [5].

ється невисоким рівнем вивченості цих питань [2, 5].

Новим елементом екологічної освіти є видання відповідних спеціальних карт і атласів, орієнтованих на широкі верстви громадськості. Традиції такого роду видань тільки складаються; триває пошук характеристик, показників і сюжетів, які викликали б інтерес і позитивно впливали на громадську думку через адекватне розуміння екологічної ситуації.

Екологізація як загальна тенденція розвитку сучасної науки неоднаково проявилася в різних галузях тематичного картографування.

Геологічне картографування зазнало значних змін у галузі завдань і методів знімальних досліджень. Були розроблені нові методичні вказівки, що змінили загальну спрямованість геологічних досліджень з націленості виявляти корисні копалини на вивчення сучасного стану та тенденцій зміни геологічного середовища. При цьому в число об'єктів вивчення увійшли навіть характеристики забруднення атмосферного повітря, поверхневих вод.

У межах екологізації геологічного картографування підвищена увага приділяється показу на загальних і спеціальних картах техногенно-утворених, техногенно-перевідкладених і техногенно-змінених порід, а також сутності фізичних і хімічних змін у них.

Геоморфологічне картографування в останні роки також орієнтується на сприяння вивченню та вирішенню екологічних проблем. За висловом А. П.

Ласточкіна, якщо раніше геоморфологи приділяли основну увагу вивченню всього того геологічного, що відбивається в рельєфі, то зараз необхідно змістити акцент на те географічне, що рельєфом контролюється. Реалізація цієї ідеї полягає у вивченні впливу рельєфу на перерозподіл матеріально-енергетичних потоків і розробці геотопологічної основи для інтерполяції та екстраполяції фактичних даних про забруднення навколишнього середовища і трансформації екосистем [1].

Кліматичне картографування еволюціонує в напрямі відображення метеорологічних факторів екологічної ситуації: розсіюючої здатності і потенціалу забруднення атмосфери.

При цьому слід зазначити, що традиційне для вивчення атмосферних процесів створення дрібномасштабних карт на основі рідкісної мережі постів, що добре зарекомендувало себе при аналізі і прогнозі глобальних і регіональних ситуацій, виявилось недостатнім в умовах складної, мозаїчної картини забруднення урбанізованих територій.

У зв'язку з цим набуло широкого поширення створення комп'ютерних, в т. ч. оперативних, карт на основі математичного моделювання процесів розсіювання поллютантів.

Гідрологічне картографування також набуло націленості на відображення стану водних ресурсів, в т. ч. в аспектах їх виснаження і забруднення.

Ґрунтове картографування традиційно було орієнтоване на відображення не тільки типів, підтипів і різновидів ґрунтів, але також їхнього стану і тенденцій змін (виділення змитих і намитих ґрунтів). У межах екологізації ґрунтове картографування трансформується в моніторинг земельних ресурсів, до завдань якого входить відстеження змін: еродованості ґрунтів, вмісту гумусу, мікроелементів, рН, залишкових концентрацій пестицидів, забруднення важкими металами і нафтопродуктами. Об'єктом ґрунтового картографування стають антропогенно-перетворені ґрунти: агросірі, агролісові; пщезалоземи («обезголовлені» ґрунти) тощо.

Геоботанічне картографування (включаючи лісове, як його прикладний напрям) стало одним із джерел сучасного екологічного картографування. Як зазначалося вище, деякі автори спочатку були схильні розглядати те й інше як синоніми. Сучасною тенденцією в геоботанічному картографуванні є ріст уваги, що приділяється показу динаміки рослинності. Стан рослинного покриву є одним із показників екологічної ситуації загалом, у зв'язку з чим набуває розвитку біоіндикаційне картографування.

Екологізація проявляється у створенні спеціалізованих карт для показу наслідків господарської діяльності: обсягів і структури викидів і скидів забруднень, рівнів транспортного шуму, масштабів застосування добрив, пестицидів тощо. Стан середовища стає одним із вирішальних факторів оцінки території і прогнозів соціально-економічного розвитку [2-5].

Висновки

Як показано вище, екологічне картографування – це не стільки новий напрям тематичного картографування, скільки новий стан. Дана думка вимагає пояснень, оскільки ці два погляди на взаємини між тематичним і екологічним картографуванням не виключають, а доповнюють один одного.

Згідно з традиційним поглядом на класифікацію за тематикою основними підрозділами є карти природних явищ (фізико-географічні) і карти суспільних явищ (соціально-економічні). На перетині тих та інших зародився новий напрям – карти взаємодії людини і навколишнього середовища, або екологічні карти в су-

часному розумінні. Досить скоро стала очевидною неможливість розгляду екологічних питань без залучення всього комплексу інформації про діяльність людини і особливостей компонентів довкілля та геосистем (ландшафтів) загалом. Так виникли та співіснують два підходи до змісту понять екологічних карт: широкий, що включає чи не всі види географічних карт, і вузький, що обмежується використанням того чи іншого їх типу зі значними розбіжностями (зазначено вище) щодо того, якому саме типу слід віддати перевагу.

Правильність включення традиційних тематичних карт до числа еколого-географічних підтверджується не тільки гекекелевським визначенням екології, а й конкретними прикладами. Так, звичайні карти, на яких точковим способом показано розміщення худоби, характеризують також величину навантаження на пасовищні угіддя; карти автодоріг одночасно є картами свинцевого забруднення ґрунтів; сукупність кліматичних карт дає змогу оцінити потенціал самоочищення атмосфери тощо.

У той же час на традиційних тематичних картах відповідна інформація найчастіше буває не виділена і не скомпонована так, як це потрібно для геоекологічних досліджень і оцінок. Тому екологічне картографування як новий стан тематичного – це не тільки теоретична побудова, а й необхідність врахування при створенні карт нових практичних запитів. Карта будь-якої тематики, якщо вона придатна або тим більше призначена для проведення геоекологічних досліджень і оцінок, природоохоронної освіти і виховання, може вважатися еколого-географічною (в широкому трактуванні цього поняття) і займати відповідне місце в новій «екологічній» класифікації. Це однак не заперечує правомірності існування традиційних, «неекологічних» тематичних карт і їхньої традиційної класифікації.

Література

1. Данилов-Данильян В. И. Экология, охрана природы и экологическая безопасность / В. И. Данилов-Данильян. – М.: МНЭПУ, 1997. – 744 с.
2. Інформація аерокосмічного землезнавства / За ред. С. О. Довгого і В. І. Лялька. – К.: Наук, думка, 2001. – 126 с.
3. Копач П. І. Комплексний кадастр природних ресурсів території як інформаційна основа вибору стратегії сталого розвитку // Екологія і природокористування: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 162-165.
4. Опара В. М. Особливості екологічного картографування в Україні / В.М. Опара, В. В. Тишковець // Збірник наукових праць. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – Вип. 15. – 2012. – С. 102-105.
5. Основы геоинформатики: Учеб. пособие для вузов. / Под ред. Тикунова В. С. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
6. Стурман В. И. Экологическое картографирование: Учебное пособие / В. И. Стурман. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 251 с.
7. Тітова С. В. Картографічний метод та системний підхід у наукових дослідженнях / С. В. Тітова, А. О. Новосвітна // Картографія та вища школа: збірник наук. праць. – К., 2008 – С. 158-169.
8. Тітова С. В. Картографічні методи в екології: навчально-методичний посібник / С. В. Тітова, Т. В. Дудун. – К.: ННЦ Інститут біології, 2015. – 139 с.
9. Экологическое картографирование: Учебное пособие / Г. Н. Огуреева. – ЮРАЙТ, 2016. – 155 с.
10. Экологическое картографирование: Учебное пособие для академического бакалаврата / Л. Г. Емельянова, Г. Н. Огуреева, Т. В. Котова. – Университеты России, 2016. – 156 с.

УДК 338.246.87 (477)

О.С. Кириченко
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»

Концептуальні засади формування системи забезпечення інформаційної безпеки держави

У статті досліджено концептуальні засади формування системи забезпечення інформаційної безпеки держави, її сутність та значення. Досліджено механізм, методи та засоби забезпечення інформаційної безпеки, завдання й особливості реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави та окреслено основні напрями її вдосконалення.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційна безпека, система забезпечення безпеки, інформаційна політика.

О.С. Кириченко
кандидат экономических наук,
доцент кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»

Концептуальные основы формирования системы обеспечения информационной безопасности государства

В статье исследованы концептуальные основы формирования системы обеспечения информационной безопасности государства, их сущность и значение. Исследованы механизм, методы и средства обеспечения информационной безопасности, задачи и особенности реализации государственной информационной политики и основные направления её совершенствования с целью обеспечения информационной безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, информационная безопасность, система обеспечения безопасности, информационная политика.

O.S. Kyrychenko
Ph.D., Associate Professor of Department
of Management Technologies
«KROK» University

Conceptual principles of the formation of the state information security assurance system

The article explored the conceptual basis of the formation of the system of information security of the state, its essence and value. There were investigated such issues: mechanism, the methods and means of information security, tasks and features of realization of state policy and main tendencies in its improvement.

Key words: economic security, information security, security system, information policy

Постановка проблеми

У сучасному світі інформація є найбільш цінним глобальним ресурсом розвитку, а наявність, ефективність та інтенсивність використання інформаційних ресурсів визначають внутрішній економічний потенціал країни. У сучасних умовах глобального економічного та суспільного розвитку інформаційні технології та комунікаційні системи стали основними ключовими ресурсами країни та однією з основних умов її конкурентоспроможності й розвитку. Відповідно інформаційна безпека та формування системи забезпечення інформаційної безпеки як провідної складової економічної безпеки є одним із головних факторів забезпечення національної безпеки держави у складних динамічних умовах сучасності.

Основним фактором ефективності інформаційної сфери є високий рівень її безпеки, що в існуючих умовах посилення дії зовнішніх та внутрішніх загроз, активізації злочинів в інформаційному полі й інформаційної дестабілізації розвиток країни та функціонування окремих її інституцій і структур набуває першочергового та ключового значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання передумов та чинників формування системи забезпечення інформаційної безпеки в Україні, проблематику формування та забезпечення інформаційної безпеки як провідної складової економічної безпеки держави досліджували у своїх працях вітчизняні та зарубіжні науковці: Базиліук Я. Б. [13], Берлач А. І. [1], Близнюк І. М. [2], Бодрук О. С. [13], Варналій З. С. [6,7], Виговська О. С. [3], Венцовський Д. Ю. [13] Власюк О. С. [4,13], Герасименко Л. В. [8], Горбатюк О. М. [5], Гончарова В. О. [8], Геєць В. М. [12], Жданов І. О. [9], Желіховський В. М. [11], Захаров О. І. [10], Кизим М. О. [12], Клебанова Т. С. [12], Ліпкан В. А. [11], Максименко Ю. Є. [11], Федорчук О. В. [14], Франчук В. І. [8], Черняк О. І. [12] та інші.

Не вирішена раніше частина загальної проблеми

Аналіз наукових досліджень та публікацій окреслив існуючі концептуальні та методичні засади забезпечення інформаційної безпеки держави і водночас виявив відсутність у цьому питанні єдиного опрацьованого спільного бачення, що могло би стати основою формування системи інформаційної безпеки держави та комплексного підходу до її забезпечення.

Метою статті є дослідження питання концептуальних засад формування системи забезпечення інформаційної безпеки держави, механізму і засобів, інструментів забезпечення інформаційної безпеки та особливостей реалізації інформаційної політики, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу

Питання забезпечення інформаційної безпеки в сучасному світі є одним із пріоритетних завдань політики національної безпеки, оскільки значимість для світового економічного та суспільного розвитку інформаційно-комунікаційних процесів є вагомою та визначною. Концептуальні засади формування інформаційної безпеки як складової економічної безпеки держави, застосування комплексного, системного підходів поступово поглиблювалися та зростали у працях плеяди провідних вітчизняних учених. Так, В. А. Ліпкан під системою забезпечення інформаційної безпеки пропонував розуміти систему інформаційно-аналітичних, теоретико-методологічних, спеціальних технічних та адміністративно-правових, організаційно-управлінських заходів, дія яких спрямована на забезпечення ста-

лого розвитку об'єктів інформаційної безпеки та наявну інфраструктуру її забезпечення [11]. Такі дослідники, як О. С. Власюк, Я. Б. Базиліюк, О. С. Бодрук, Д. Ю. Венцковський вказують на зростання значущості та ваги інформаційної складової у сучасному розвитку суспільства, а також акцентують увагу на психологічних та технічних засобах впливу на суспільство, що активно застосовуються і потребують створення механізмів ефективного захисту від інформаційно-психологічного впливу та переходу на прогностичну випереджувальну модель забезпечення інформаційної безпеки [4, 13].

Метою забезпечення інформаційної безпеки в Україні є створення розгалуженого та захищеного інформаційного простору, захист національних інтересів України в умовах формування світових інформаційних мереж, захист економічного потенціалу держави від незаконного використання інформаційних ресурсів, реалізація прав громадян, установ та держави на отримання, поширення та використання інформації [6]. Стан інформаційного простору України характеризується наявністю протиріччя між потребами суспільства в поширенні вільного обміну інформацією і необхідністю окремих обмежень на її поширення, із метою її захисту і збереження комерційної таємниці суб'єктів господарювання та громадян [3]. За дослідженням І. Жданова, специфіка проблем забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформаційних ресурсів в Україні полягає у тому, що об'єктивно достатній рівень захищеності інформаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів може бути досягнутий тільки в результаті чіткого визначення об'єктів інформаційної безпеки держави та забезпечення надійного функціонування державних та суспільних інститутів з метою реалізації практичних заходів із забезпечення інформаційної безпеки [9].

Основними функціями держави в забезпеченні інформаційної складової економічної безпеки є прийняття та впровадження державних законодавчих нормативно-правових актів, що створюють нормативно-правове поле забезпечення інформаційної безпеки держави; формування дій, спрямованих на забезпечення інформаційними ресурсами; регулювання процесів формування інформаційних ресурсів; розроблення та впровадження засад державної інформаційної політики та регулювання процесів забезпечення інформаційної безпеки держави; державна реєстрація інформаційних ресурсів; створення умов для безпечного та ефективного використання інформаційних ресурсів; створення умов для нормативно-правового, матеріально-технічного, виробничо-технологічного забезпечення безпеки та розвитку інформаційних процесів в Україні; забезпечення умов, необхідних для створення та просування інформаційних технологій, інформаційної інфраструктури та ефективного використання інформаційних ресурсів; впровадження державних програм створення та розвитку інформаційного суспільства та безпеки його функціонування; створення механізмів забезпечення безпеки інформаційних ресурсів; державне регулювання у сфері інформаційного співробітництва у використанні інформаційних ресурсів у межах держави та на міжнародному інформаційному просторі; формування та впровадження інформаційної та інформаційно-комунікаційної політики держави, інформаційно-аналітичне забезпечення у сфері управління інформаційними ресурсами; кадрове забезпечення у сфері управління інформаційними ресурсами.

Формування системи забезпечення інформаційної безпеки держави ґрунтується на розробці механізму забезпечення інформаційної безпеки та комплексному поєднанні і реалізації найбільш ефективних методів, заходів та засобів її забезпечення. Вагомого значення має визначення найбільш важливих напрямів забезпечення інформаційної безпеки. Виходячи з вище зазначеного, забезпечення

інформаційної безпеки є безперервним процесом, що потребує необхідного планування, формування механізмів його впровадження та застосування широкого кола засобів, спрямованих на ефективне використання даного процесу і впровадження механізму моніторингу та контролю за ефективністю його реалізації.

Першочерговим завданням у забезпеченні інформаційної безпеки держави є формування та впровадження цілісної системи економічної безпеки та механізму її забезпечення на засадах системності, єдності, спрямованості, комплексності, безперервності. У зв'язку зі змінами, кон'юнктурою зовнішнього та внутрішнього середовища країни, появою нових викликів та загроз такий механізм має безперервно контролюватися, видозмінюватися та оновлюватися, щоб відповідати зростаючим вимогам часу та новим загрозам розвитку інформаційного суспільства.

Забезпечення інформаційної безпеки здійснюється із впровадженням єдиної державної політики в інформаційній сфері та потребує розробки і прийняття необхідних правових засад, спрямованих на нормативно-правове регулювання відносин у сфері інформації, визначення структур та суб'єктів, відповідальних за безпеку та надання необхідних повноважень у регулюванні відносин у сфері інформації, формування органів забезпечення інформаційної безпеки та механізмів забезпечення інформаційної безпеки держави.

Заходи забезпечення інформаційної безпеки держави мають носити превентивний попереджувальний характер та спрямовуватися на недопущення реалізації потенційних загроз економічній безпеці держави в інформаційній сфері як для державних органів та розвитку суспільства, так і з метою забезпечення інформаційної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності країни та її громадян. Із цією метою доцільним та необхідним є: впровадження моніторингу стану інформаційної сфери з проведенням систематичного аналізу та контролю можливості появи та реалізації потенційних загроз; виявлення джерел їхнього походження, характеру дії та об'єктів спрямування; розробка та впровадження своєчасних методів з їх попередження, а у випадку настання – своєчасної нейтралізації та ліквідації можливих наслідків їх негативної дії. Механізм забезпечення інформаційної безпеки реалізується із застосуванням методів, інструментів та організаційно-економічних, правових, адміністративних, техніко-технологічних заходів із забезпечення економічної безпеки.

У працях В. І. Франчука зазначено, що основними заходами із забезпечення інформаційної безпеки держави є юридичні, організаційно-економічні та технологічні заходи, що базуються на таких засадах: створення нормативно-правової бази інформаційних відносин у суспільстві, що повною мірою регламентує механізми вільного доступу до створення, поширення, доступу до інформації будь-яким законним способом; забезпечення прав та охорона законних інтересів власників та розпорядників інформаційних ресурсів; персоналізація відповідальності за засекречування, збереження, розсекречування інформації, що являє собою інформацію із обмеженим доступом, комерційну таємницю, чи інформацію з особистих даних; державна підтримка та розвиток сфери інформаційних послуг, що надаються громадянам та організаціям країни на основі розвитку сучасних комп'ютерних мереж, систем, баз та банків даних, доступ до яких гарантується та регламентується чинним законодавством країни [8].

Із метою забезпечення інформаційної безпеки держави необхідним є системне впровадження державної інформаційної політики, спрямованої на забезпечення реалізації стратегічних напрямів розвитку держави, а саме: забезпечення захисту інформації та конституційних прав громадян в інформаційній сфері; створення умов для інтеграції країни до світового інформаційного простору; удосконалення

вітчизняного законодавства в інформаційній сфері та сфері захисту інформації з метою приведення вітчизняного нормативно-правового поля в забезпеченні інформаційної безпеки до світових норм та стандартів; захист інтелектуальної власності та продуктів інтелектуальної власності; формування та розвиток у країні інформаційного суспільства та інтелектуальної економіки; впровадження заходів ефективною протидії злочинам в інформаційній сфері, кіберзлочинності; створення умов для розвитку прозорого та ефективного інформаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності державних, наукових, освітніх господарських та інших структур, установ та організацій; розвиток взаємодії України зі світовим товариством в інформаційному полі та забезпечення прозорості відповідних інформаційних потоків; системне впровадження ефективних державних засобів боротьби з піратством та порушенням прав інтелектуальної власності. Основою формування та впровадження державної політики в інформаційній сфері є прийняття необхідних нормативно-правових актів, що визначають та регулюють відносини в інформаційній сфері та створення механізмів контролю за їхнім дотриманням.

Впровадження виваженої та збалансованої державної політики в інформаційній сфері є основою забезпечення інформаційної безпеки держави. Вона має кілька основних базових напрямів розвитку:

- захист державної безпеки в інформаційній сфері;
- захист конституційних прав та свобод громадян на доступ, володіння та поширення інформації;
- захист національного інформаційного ринку та вітчизняних виробників інформаційної продукції;
- захист економічних інтересів держави у сфері інформації.

Основними загрозами інформаційній безпеці держави є: потенційні та наявні дії з метою повної чи часткової дестабілізації функціонування інформаційної сфери країни; потенційні чи реалізовані дії, що призводять до неправомірного володіння даними та їхнього несанкціонованого використання чи порушення цілісності інформаційної сфери, модифікації інформації в інформаційних системах, дестабілізації інформаційних потоків, знищення, псування; нерелевантна передача інформації в мережах та псування баз, банків даних, що призводить до значних матеріальних фінансових втрат як окремих суб'єктів господарювання, громадян країни, так і в цілому держави. Основними загрозами інформаційної безпеки держави є загрози, пов'язані зі збереженням, розголошенням і використанням інформації та інформаційних ресурсів держави та її громадян:

- несанкціоноване ознайомлення з інформацією, що є конфіденційною та являє собою комерційну таємницю;
- розголошення конфіденційної інформації;
- незаконне володіння та використання конфіденційної інформації особами, що не мають права доступу до неї;
- зміна структури інформації та порушення її цілісності;
- порушення режиму доступу до інформації та можливості її використання;
- знищення інформації з метою нанесення прямих матеріальних збитків;
- псування мереж та інформаційних систем, програмних та технічних засобів обробки, передачі та збереження інформації;
- неконтрольоване використання інформаційних систем;
- відсутність належного контролю та необхідних умов дотримання інформаційної безпеки.

Із метою забезпечення інформаційної безпеки держави доцільними та необхідними є розробка наступних напрямів її захисту за такими групами, як організа-

ційно-адміністративний захист, нормативно-правий захист, та інженерно-технічний захист. До групи організаційно-адміністративного захисту відносять регламентацію взаємовідносин між користувачами та суб'єктами інформаційного поля, що закріплюється на нормативно-правовій основі з визначенням власників та користувачів даної інформації, закріпленням їхніх прав на створення, володіння, використання, розповсюдження, збереження та зміну інформації в інформаційному полі. Таке закріплення здійснюється через нормативно-правові відносини та договірну діяльність. Першочергового значення в забезпеченні інформаційної безпеки мають організаційні заходи та створення механізму захисту інформації.

Наступною групою є група нормативно-правового захисту, що ґрунтується на закріпленні взаємовідносин та регулюванні прав інформаційної та інтелектуальної власності на основі міжнародних конвенцій, міжнародних договорів, декларацій, державних та міжвідомчих нормативно-правових актів, договірної та нормативної діяльності між суб'єктами господарювання в межах країни. Для групи інженерно-технічного захисту характерним є застосування комплексу сучасних технічних засобів, що використовуються з метою недопущення нанесення шкоди діяльності об'єктів безпеки на всіх її рівнях.

У сучасних умовах підвищення ролі інформаційних технологій в Україні, як і світі, зростає необхідність у створенні та впровадженні системи ефективного захисту інформації.

Визначну роль у забезпеченні інформаційної безпеки держави має узгоджене функціонування державно-правового механізму. Державно-правовий механізм країни являє собою взаємопов'язану систему державних органів установ, що визначають нормативно-правове поле та регулюють суспільні, економічні та фінансово-господарські відносини між суб'єктами у сфері захисту інформації та забезпечення інформаційної безпеки. Так, на думку О. В. Федорука, під державно-правовим механізмом інформаційної безпеки розуміють систему дії державно-правових інститутів, діяльність яких спрямована на створення умов для ефективної реалізації інформаційної політики держави [14]. Інформаційна політика держави будується на засадах створення інформаційного суспільства та освоєння єдиного інформаційного простору і спрямована на забезпечення потреб країни та її громадян в інформації. Одним із завдань інформаційної політики держави є інтеграція інформаційного поля країни до єдиного світового інформаційного поля. При цьому важливим та актуальним стає питання забезпечення інформаційної безпеки держави як на внутрішньо державному, так і міжнародному рівнях з урахуванням національних інтересів держави у процесі такого об'єднання. Основним завданням забезпечення інформаційної безпеки держави є створення необхідних умов для забезпечення інформаційних потреб суспільства реалізація необхідних проактивних заходів щодо протидії потенційним та реальним загрозам та небезпекам в інформаційній сфері, пов'язаним із внутрішнім функціонуванням країни та її інтеграцією у міжнародний інформаційний простір. Базовими напрямками державної інформаційної політики можна визначити наступні:

- нормативно-правове регулювання та приведення вітчизняного законодавства в інформаційній сфері до міжнародних норм та стандартів;
- забезпечення державного регулювання у сфері створення та використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій;
- охорона прав власників та користувачів інформаційних продуктів та об'єктів інтелектуальної власності в інформаційній сфері;
- удосконалення системи захисту інформації, що становить державну таємницю;

- забезпечення інформаційної безпеки в телекомунікаційних мережах;
- забезпечення інформаційної безпеки в мережах супутникового, стільникового та інших видів зв'язку;
- забезпечення інформаційної безпеки в галузі інформаційно-комп'ютерних технологій;
- забезпечення інформаційної безпеки інформаційних ресурсів при використанні системи Інтернет;
- забезпечення безпеки взаємодії вітчизняних інформаційних систем із зарубіжними аналогами та розширення співробітництва у сфері інформаційних технологій;
- створення умов, необхідних для формування спільного інформаційного простору на міжнародному рівні;
- забезпечення захисту інформаційних ресурсів держави, її громадян від кіберзлочинності та організація заходів та механізмів протидії кіберзлочинності на державному рівні;
- забезпечення захисту інформаційних ресурсів та інформаційної безпеки держави в умовах гібридної війни та військової агресії.

Висновки

У результаті проведених досліджень визначено концептуальні засади формування системи забезпечення інформаційної безпеки держави.

Дослідженням встановлено, що формування системи забезпечення інформаційної безпеки держави та розбудова ефективного механізму її забезпечення в сучасних економічних умовах не тільки спрямовані на захист інформаційної сфери держави від потенційних та наявних небезпек та загроз, але й здатні забезпечити ефективне функціонування та розвиток інших економічних та суспільних сфер країни. Виважена, цілеспрямована інформаційна політика держави дає можливість покращити стан інформаційного поля країни та процесів його формування. В результаті розбудови сприятливого інформаційного поля та формування позитивного іміджу зростає авторитет країни на міжнародному просторі, що стає можливим завдяки впровадженню виваженої інформаційної зовнішньої та внутрішньої політики держави. Водночас для реалізації національних інтересів держави в інформаційній сфері необхідним є застосування нових концептуальних підходів до формування інформаційної, інвестиційної політики щодо регулювання у сфері інформаційних комунікаційних технологій, приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних норм та забезпечення дотримання норм права в інформаційній сфері. Пріоритетними напрямками в забезпеченні інформаційної безпеки держави є формування стратегії та визначення першочергових завдань у цій сфері, вдосконалення інформаційної політики держави, підвищення інтелектуального, наукового, технічного, технологічного рівня інтелектуальних інформаційних продуктів, баз даних та систем із метою рівноправної інтеграції країни в міжнародний інформаційний ринок, реалізація національних інтересів в інформаційній сфері та забезпечення завдань соціально-економічної політики держави, удосконалення систем надання інформаційних послуг, інформаційних мереж та комунікацій, підвищення безпеки процесів інформаційного забезпечення та інформаційно-аналітичної обробки даних на рівні як держави, так і суб'єктів господарювання та громадян країни, розвиток систем та покращення доступу до державної інформації та державних послуг з впровадженням інформаційно-комунікаційних мереж сервісних центрів, забезпечення розвитку безпечних процесів електронної взаємодії між органами державної влади та місцевим самоврядуванням на місцевому та регіональному рівнях та розвиток

механізмів електронного самоврядування, забезпечення процесів безпечного доступу до інформації у всіх сферах фінансово-господарської діяльності держави, державних органів та структур, господарюючих суб'єктів країни та її громадян.

Література

1. Берlach А. І. Інформаційна безпека бізнесу : навч. посіб. / А. І. Берlach. – К. : Університет «Україна», 2007. – 280 с.
2. Близнюк І. М. Інформаційна безпека України та заходи її забезпечення / І. М. Близнюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2008. – № 5. – С. 206-214.
3. Виговська О. С. Система забезпечення інформаційної безпеки України в період глобальної кризи // Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2010. – вип. 93. – С. 108-113.
4. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямів та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України / О. С. Власюк // НІСД – К. : Вид-во НІСД, 1998. – С. 13-15.
5. Горбатюк О. М. Сучасний стан та проблеми інформаційної безпеки України на рубежі століть / О. М. Горбатюк // Вісник Київського університету імені Т. Шевченка. – 2009. – Вип. 14 : Міжнародні відносини. – С. 46-48.
6. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / За ред. З. С. Варналія. // Нац. ін-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
7. Економічна безпека : навч. посіб. / За ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
8. Економічна безпека: [навч. посіб.] / [В. І. Франчук, Л. В. Герасименко, В. О. Гончарова та ін.] // За ред. В. І. Франчука. – Л.: Льв. ДУВС, 2010. – 243 с.
9. Жданов І. Можливі підходи до визначення основ державної політики забезпечення інформаційної безпеки України / Безпека інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах; матеріали до круглого столу. – К., 2001. – С. 11-19.
10. Захаров О. І. Інформація в управлінні системою економічної безпеки підприємства / О. І. Захаров // Вчені записки Університету «Крок». – 2009. – № 19. – С. 177-186.
11. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: [навч. посіб.] / В. А. Ліпкан, Ю., С. Максименко, В.М. Желіховский. – К.: КНТ, 2006. – 280 с.
12. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : Монографія / [В. М. Гець, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк] – Харків, 2006. – 240 с.
13. Україна в системі міжнародної безпеки: [монографія], [Я. Б. Базилук, О. С. Бодрук, Д. Ю. Венцовський та ін.], за ред. О. С. Власюка / Рада національної безпеки та оборони України, Національний ін.-т проблем між нар. безпеки. – К.: Фоліант. 2009. – 572 с.
14. Федорчук О. В. Концептуальні засади формування системи забезпечення національної інформаційної безпеки / Вісник соціально-економічних досліджень, 2013. – Вип. 2 (49). – С. 182-188.

УДК 339.13:330.341.1.(477)

Д.М. Лойко

*доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної економіки та фінансів,
Університет економіки та права «КРОК»*

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах

У статті наведено результати досліджень щодо рівня конкурентоспроможності України на основі проведеного аналізу динаміки змін величини індексу глобальної кон-

курентоспроможності (GCI) України за останні 10 років, зокрема за блоком «Інновації», аналізу динаміки надходження заявок та видачі патентів на об'єкти промислової власності в Україні за 2013-2017 рр., класифікації спеціальних установ, які становлять інноваційну інфраструктуру національної економіки України, та аналізу ефективності їхньої діяльності. Запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності національної економіки України на інноваційних засадах.

Ключові слова: національна економіка, конкурентоспроможність, індекс, інновації, чинники впливу, заходи.

Д.Н. Лойко

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної економіки і фінансов,
Університет економіки і права «КРОК»

Повышение конкурентоспособности национальной экономики на инновационных принципах

В статье приведены результаты исследований уровня конкурентоспособности Украины на основе проведенного анализа динамики изменений величины индекса глобальной конкурентоспособности (GCI) Украины за последние 10 лет, в том числе по блоку «Инновации», анализа динамики поступления заявок и выдачи патентов на объекты промышленной собственности в Украине в 2013-2017 гг., классификации специальных учреждений, которые составляют инновационную инфраструктуру национальной экономики Украины, и анализа эффективности их деятельности. Предложены пути повышения конкурентоспособности национальной экономики Украины на инновационных принципах.

Ключевые слова: национальная экономика, конкурентоспособность, индекс, инновации, факторы влияния, мероприятия.

D.M. Loiko

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of National Economy and Finance
«KROK» University
orcid.org/0000-0002-2443-2719

Increasing the competitiveness of national economy on innovative basis

The article presents the results of research on the level of competitiveness of Ukraine on the basis of the analysis of the dynamics of changes in the value of the index of global competitiveness (GCI) of Ukraine over the past 10 years, in particular, under the "Innovation" block, analysis of the dynamics of receipt of applications and the issuance of patents for industrial property objects in Ukraine for 2013-2017, a compilation of the classification of special institutions, which constitute the innovation infrastructure of the national economy of Ukraine and analysis of the effectiveness of their activities. The ways of increasing the competitiveness of the national economy of Ukraine on the innovative basis are offered.

Key words: national economy, competitiveness, index, innovations, factors of influence, measures.

Постановка проблеми

Процес глобалізації робить актуальним питання підвищення конкурентоспроможності національної економіки будь-якої країни. Позиція України у світовому співтоваристві на засадах рівноправного партнера вимагає посилення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах. Інновації є рушійною силою науково-технічного прогресу та світового економічного розвитку. Швидкі темпи розробки та впровадження інновацій змінюють як економіку, так і суспільство. Реалізація стратегічних завдань щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах допоможе Україні зайняти гідне місце серед розвинутих країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В економічній науковій літературі проблеми конкурентоспроможності національної економіки в різних аспектах розглядалися у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: Алькеми В. Г. [1], Авдєєвої Н. Є. [3], Вінтсі Дж. [4], Грушка В. І. [2], Лойко В. В. [3], Макаревич А. В. [6], Петрової І. Л. [4], Тимошенко О. В. [5], Побережець О. В. [6], Чумаченко О. Г. [2] та інших. Загострення глобалізаційних проблем та виникнення нових загроз потребують проведення наукових досліджень щодо основних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах. Цим обумовлена актуальність проведення дослідження з даного питання.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених приділено увагу окремим аспектам проблеми підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Зважаючи на швидку зміну умов розвитку національних економік завдяки впливу різних чинників, доцільно дослідити аспект підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах у сучасних умовах.

Формування цілей статті

Метою статті є окреслення можливостей та основних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки України на основі підсилення інноваційного чинника.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поглиблення процесів глобалізації призводить до подальшого розшарування країн світу на тих, які, використовуючи переваги глобалізації, стають сильнішими, і тих, які завдяки глобалізаційним впливам стають біднішими. Загострення поляризації населення за рівнем доходів призводить до соціальних вибухів та руйнації національних економік. Світовий досвід демонструє, що більш високого рівня стійкості та конкурентоспроможності досягають країни, економіка яких побудована на постійному впровадженні інновацій у різні сфери. Саме інновації формують конкурентні переваги країн у світовій економічній системі.

Аналіз динаміки змін величини індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) України за останні 10 років дає можливість зробити наступні висновки. У 2016-2017 рр. за індексом глобальної конкурентоспроможності Україна зайняла 85 позицію серед 138 країн світу, втративши за один рік 6 позицій. Найвищий рейтинг Україна мала у 2006-2007 рр. (69 позиція серед 121 країни), найгірший – у 2010-2011 рр. (89 позиція зі 132) [7]. Індекс глобальної конкурентоспроможності складається зі 100 змінних, що згруповані у 3 блоки: «Основні вимоги», «Підсилюючі продуктивності», «Інновації та фактори вдосконалення», які мають у своїй структурі 12 контрольних показників. У 2016-2017 рр. Україна покращила свої

позиції (у порівнянні з даними 2015-2016 рр.) за показником «Вища освіта і професійна підготовка» (33 позиція у рейтингу серед 138 країн світу, піднялася на 1 позицію), «Інновації» (52 друга позиція серед 138 країн світу, піднялася на 2 позиції), «Технологічна готовність» (85 позиція зі 138 країн світу, піднялася на 1 позицію), «Макроекономічне середовище» (128 позиція зі 138 країн світу, піднялася на 1 позицію), «Інституції» (129 позиція зі 138 країн світу, піднялася на 1 позицію). За іншими 7 позиціями у 2016-2017 рр. спостерігалось зниження рейтингу України. Найбільший рівень втрати позицій Україна мала за показником «Ефективність ринку праці» (мінус 17 пунктів у порівнянні з даними 2015-2016 рр.) [7].

Необхідно наголосити на позитивних зрушеннях щодо рейтингу України за показниками «Інновації» та «Вища освіта і професійна підготовка», що є сферами відносної конкурентної переваги. За блоком «Інновації» найвищий рівень за рейтингом Україна мала за наступними показниками: «Наявність вчених та інженерів (29 місце серед 138 країн світу), «Якість науково-дослідних інститутів» (43 місце серед 138 країн світу), «Здатність до інновацій (52 місце з-поміж 138 країн світу) [8]. Враховуючи значний інноваційний потенціал України, доцільно прискорити темпи активізації інноваційної діяльності та укріплення позицій держави на ринку високотехнологічної продукції.

Аналіз динаміки надходження заявок та видачі патентів на об'єкти промислової власності (табл. 1) дає привід зробити наступні висновки.

Таблиця 1

Надходження заявок та видача патентів на об'єкти промислової власності в Україні

Об'єкт промислової власності	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення даних 2017 р. від даних 2013р., %
Подано заявок на:						
винаходи	5418	4813	4497	4095	4048	- 25,29
корисні моделі	10175	9384	8620	9557	9105	- 10,52
промислові зразки	3778	2664	2080	2302	2480	- 34,36
знаки для товарів і послуг	34393	27280	32621	35605	37817	9,96
Зареєстровано та отримано охоронних документів на:						
винаходи	3635	3319	3014	2813	2590	- 28,75
корисні моделі	10137	9196	8153	9044	9442	-6,86
промислові зразки	2010	2464	2521	2469	2390	18,91
знаки для товарів і послуг	14981	14698	12388	13618	15248	1,78

Джерело: складено автором за даними [9, 10].

За період 2013-2017 рр. кількість поданих заявок зменшилася на винаходи – на 25,29 %, корисні моделі – на 10,52%, промислові зразки – на 34,36%, а от на знаки для товарів і послуг зросла на 9,96%. Аналіз ситуації щодо реєстрації та видачі охоронних документів за період 2013-2017 рр. (табл. 1) дає змогу зробити наступні висновки: значно зросла кількість патентів на промислові зразки – на 18,91% та на знаки для товарів і послуг – на 1,78%, проте кількість виданих патентів скоротилася: на винаходи – на 28,75%, корисні моделі – на 6,86%. Ця ситуація пов'язана не тільки зі зниженням винахідницької активності, а й процедурою оформлення заявок та термінами отримання підтвердження права промислової власності (у 2017 р. середній строк розгляду заявок становив: на ви-

находи – 26,9 місяця; на корисні моделі – 4,0 місяця; на промислові зразки – 5,1 місяця; знаки для товарів і послуг – 14,1 місяця) [10].

Статистичні дані щодо кількості поданих заявок та зареєстрованих і отриманих документів на винаходи, корисні моделі та промислові зразки і знаки вважається основним показником інноваційного потенціалу країни та ключовим показником рівня її інноваційного розвитку. Рейтинг країн за кількістю патентів публікується за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Згідно з оцінками міжнародних організацій сучасний стан розвитку України не можна вважати таким, що базується на інноваціях [11]. Для реалізації стратегії інноваційного розвитку Україна має всі необхідні передумови, що визначають її конкурентні переваги, а саме виробничий, кадровий та науково-технічний потенціали.

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки України на інноваційних засадах неможливе без розвитку інноваційної інфраструктури. Класифікацію спеціальних організацій та установ, які становлять інноваційну структуру національної економіки України, наведено у табл. 2.

Розвиток інноваційної інфраструктури стає одним із головних напрямів державної інноваційної політики. Інноваційна інфраструктура є основою для покращення умов інноваційної діяльності підприємств, сприяє інтеграції науки та

Таблиця 2

Класифікація спеціальних установ, які становлять інноваційну інфраструктуру національної економіки України

Класифікаційна ознака	Установи (утворення)
За територією	Спеціальні економічні зони, науково-технологічні кластери, технополіси, технопарки
За засобами організації процесів	Науково-дослідні національні парки, інкубатори технологій, промислові та науково-промислові парки, технологічні, інноваційні та університетсько-промислові центри, наукові готелі
За науково-дослідницькою ознакою	Наукові парки та центри, технологічні центри, експериментальні полігони та центри, дослідницькі лабораторії та центри
За засобами накопичення та передачі інформації	Спеціальні інформаційні платформи та системи, бази даних, наукові фонди, наукові бібліотеки, центри науково-технічної інформації, аналітичні центри
За засобами передачі технологій	Центри або відділи трансферу технологій
За фінансовою ознакою	Венчурні фонди (банки), бізнес-інкубатори, інноваційні фонди (банки), лізингові компанії, установчі центри
За експертно-патентним спрямуванням	Державна служба інтелектуальної власності, Український інститут інтелектуальної власності, Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності, патентні агентства, експертні установи (фірми, лабораторії), центри стандартизації та сертифікації
За консультативною спрямованістю	Консалтингові компанії та центри, юридичні, аудиторські фірми; сервісні, аналітичні та акаунтові центри
За рівнем підготовки кадрів	Вищі навчальні заклади, академії, центри перепідготовки кадрів
За рівнем реклами	Інноваційні та венчурні ярмарки, виставкові комплекси, демонстраційні заходи з інновацій, Інтернет-реклама

Джерело: складено автором за даними [8,12,13].

виробництва, формуванню інституціонального середовища. Побудова інноваційної інфраструктури в Україні відбувалася поетапно. Станом на 1.01.2014 р. в Україні було зареєстровано: 16 технопарків; 4 наукових парки; 27 регіональних центрів інновацій і розвитку; 1030 венчурних фондів; 480 бізнес-центрів; 79 бізнес-інкубаторів; 538 лізингових центрів; 4238 інформаційно-консультативних установ (окрім структур, що діють на базі ВНЗ) [12]. Реально діючих спеціальних установ, які є елементами інноваційної інфраструктури, на теперішній час значно менше. Зберігається низька дієвість новостворених структур та потреба у забезпеченні системності розвитку інноваційної інфраструктури [13]. Низька ефективність дієвості інноваційної інфраструктури пояснюється тим чинником, що на теперішній час в Україні є чинними 14 законодавчих актів, 50 нормативно-правових урядових актів, 100 різноманітних відомчих документів, які регламентують інноваційну діяльність. Велика кількість нормативно-правових актів та непрацездатність фінансових і податкових механізмів, спрямованих на підтримку інноваційної діяльності на різних рівнях, гальмують розвиток інноваційної структури та інноваційної активності в країні.

Можна виділити ще декілька чинників, які гальмують підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки України на засадах інноваційного розвитку: тенденція до скорочення експорту високотехнологічних товарів з України, питома вага яких не перевищує 5% від загального обсягу експорту товарів; недостатнє залучення України до участі у міжнародному співробітництві щодо розробки та впровадження інноваційних технологій та продуктів; низький рівень використання наукового потенціалу та недостатня мотивація висококваліфікованих фахівців [14]; низька сприятливість української інфраструктури до трансферу світових технологій [15]; значне відставання у розробці сучасних інноваційних технологій; міграція висококваліфікованих кадрів; обмежені інвестиції в інноваційні програми та проекти; недосконалість законодавчої бази України щодо інноваційної діяльності та її невідповідність законодавчим актам ЄС.

Висновки

В умовах посилення міжнародної конкуренції та розвитку інноваційної економіки строки розробки та впровадження інновацій значно скоротилися. Виробники високотехнологічної продукції прагнуть створити нові продукти в найкоротший строк і виходити з ними на внутрішні та зовнішні ринки. Тому характерною рисою сучасної конкурентної боротьби є висока швидкість інноваційних процесів. Пріоритетом для нашої країни мають стати розроблення та реалізація програм інноваційного розвитку економіки, створення умов щодо повернення висококваліфікованих фахівців до країни, збільшення обсягів виробництва та експорту високотехнологічної продукції. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки в сучасному глобалізованому світі без створення, впровадження та експорту наукомісткої національної продукції та технологій неможливе.

Література

1. Алькема В. Г. Інноваційний розвиток держави: стан та напрями активізації / В. Г. Алькема ; III Міжнародна наук.-практ. конф. «Фінанси, облік і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: сучасні проблеми та перспективи розвитку теорії і практики». – Харківський державний університет, 28.10.2016. – С. 12-16.
2. Національні фінанси // Підручник за редакцією д. ек. н., професора В. І. Грушка – К.: Університет економіки та права «КРОК». – 2017. – 660 с.
3. Лойко В. В. Особливості економічної безпеки держави в умовах розвитку економіки знань / В. В. Лойко, Н. Є. Авдєєва // Міжнародний науковий журнал. – 2016. – Випуск 1. – Том 2. – С. 54-58.

4. Петрова І. Л. Інноваційна активність підприємства як фактор його конкурентоспроможності та економічної безпеки / Петрова І. Л., Вінтсі Дж. // Вчені записки Університету «КРОК». – 2017. – №47.

5. Тимошенко О. В. Конкурентоспроможність національної економіки: теоретико-методологічні аспекти / О. В. Тимошенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2009. – С. 4-9.

6. Побережець О. В. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобалізації / О. В. Побережець, А. В. Макаревич // Ефективна економіка. – 2017. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/

7. The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org>

8. Agency of European Innovations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aei.org.ua/>

9. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут промислової власності» за 2016 рік. – К., 2017. – 48 с.

10. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут промислової власності» за 2017 рік. – К., 2018. – 58 с.

11. The World Intellectual Property Organization (WIPO) is the global forum for intellectual property services, policy, information and cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int>

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Основні показники соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

13. Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури». Постанова Кабінету Міністрів України № 447 від 14.05.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-p

14. Лойко В. В. Інвестиційно-інноваційна складова економічної безпеки національної економіки / В. В. Лойко, О. М. Мулик // Інвестиційно-інноваційні аспекти економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях національної економіки: монографія / за ред. д.е.н. Лойко В. В. – Київ: КНУТД, 2015. – С. 5-25.

15. Izmaylov Y. Problems and prospects of international technology transfer between EU countries and Ukraine in the framework of implementation of the pan-European development strategy / Izmaylov Y., Slyusarenko K., Sheludiakova N. // Periodyk naukowy akademii Polonijnej – 2017. – 25 nr 6. – P. 53-65.

УДК 338.4:351.864]-048.78(477)(045)

І.І. Оцабрик

головний спеціаліст відділу оперативного та бюджетного планування управління контролю Департаменту державних закупівель та постачання матеріальних ресурсів Міністерства оборони України, аспірант,

Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Реформування оборонно-промислового комплексу України: ключові проблеми

Визначено ключові проблеми реформування оборонно-промислового комплексу України. Проаналізовано світовий рейтинг виробників озброєння на 2017 рік аналітич-

ного видання *Defense News*. Досліджено результати діяльності державного концерну «Укроборонпром» протягом 2014–2016 рр. Вивчено особливості та відмінності від інших галузей та винесено пропозиції щодо плану та наслідків його реформування.

Ключові слова: реформування, оборонно-промисловий комплекс, державне оборонне замовлення, озброєння та військова техніка, система електронних закупівель, імпорт, експорт, модернізація.

И.И. Оцабрык

главный специалист отдела оперативного и бюджетного планирования управления контролинга Департамента государственных закупок и обеспечения материальными ресурсами Министерства обороны Украины, аспирант, Львовский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

Реформирование военно-промышленного комплекса Украины: ключевые проблемы

Обозначены ключевые проблемы реформирования военно-промышленного комплекса Украины. Сделан анализ мирового рейтинга производителей вооружения на 2017 год аналитического издания *Defense News*. Исследованы результаты деятельности государственного концерна «Укроборонпром» за 2014–2016 годы. Изучены особенности и отличия от других отраслей и вынесены предложения относительно планов и результатов его реформирования.

Ключевые слова: реформирование, военно-промышленный комплекс, государственный военный заказ, вооружение и военная техника, импорт, экспорт, модернізація.

I.I. Otsabryk

Chief Specialist, Operational and Budget Planning Department Controlling Department of the Department of Public Procurement and Supply of Material Resources of the Ministry of Defense of Ukraine PhD Student Lviv Regional Institute of Public Administration National Academy of Public Administration under the President of Ukraine (Lviv-Bryukhovychi)

Reforming of the Ukrainian defense and industrial complex: key problems

The key problems of reforming the defense industry of Ukraine are determined. World ranking of arms manufacturers in 2017 of analytical publishing *Defense News* is analyzed. The results of activity of The State Trust “UkrOboronProm” during 2014-2016 are investigated. The features and differences from other sectors were studied and proposals for the plan of its reforming and their consequences were made.

Key words: reforming, defense and industrial complex, state defense order, weaponry and military equipment, e-procurement, import, export, modernization.

Постановка проблеми

Три головні помилки, що зумовили негативний результат усіх спроб реформування вітчизняного оборонно-промислового комплексу (ОПК) за роки незалежності України:

- українські оборонні підприємства, як колишня складова військово-промислового комплексу СРСР, незважаючи на істотну зміну номенклатури продукції, що випускається, пов'язану з відмовою від стратегічних видів озброєння, нібито продовжують мати значний науково-технічний та виробничий потенціал, який без особливих зусиль і витрат може бути реалізований в інших сферах оборонно-промислової діяльності;

- дослідницький і виробничий цикли в ОПК за своєю природою і організацією нібито аналогічні відповідним циклам у будь-якій іншій сфері або галузі промисловості та нічим від них не відрізняються, отже оборонна промисловість в ринкових умовах може будуватися за тими самими принципами і управляється тими самими методами, що і будь-яка інша промисловість;

- кожне оборонне підприємство нібито здатне самостійно розв'язати проблему адаптації до ринкових умов господарювання без ринкової модернізації усієї оборонної промисловості.

На практиці ці помилкові уявлення породили дві крайнощі у справі реформування ОПК України:

- відверте копіювання військово-промислового комплексу СРСР;
- гіпертрофоване перебільшення регуляторних можливостей ринкової економіки в оборонно-промисловій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У вересні 2013 року у структурі ДК «Укроборонпром» створено п'ять дивізіонів:

- авіабудування та авіаремонту;
- високоточних озброєнь та боєприпасів;
- виробництва бронетанкової, автомобільної, інженерної та спеціальної техніки;
- суднобудування та морської техніки;
- радіолокації, радіозв'язку та систем протиповітряної оборони.

В окрему групу Концерну зведено підприємства, уповноважені на здійснення зовнішньоекономічної діяльності у сфері експорту та імпорту товарів військового призначення та товарів, що містять державну таємницю. Ці підприємства виконують функцію реалізації на зовнішніх ринках продукції підприємств ОПК, включаючи її подальше обслуговування, а також надання послуг з ремонту та модернізації озброєння та військової техніки [2].

За підсумками 2014–2016 рр. ДК «Укроборонпром» виконав державне оборонне замовлення на 100%. Прибуток Концерну у 2015 році становив 21,6 млрд грн, а у 2016 р. – 28,3 млрд грн [6].

ДК «Укроборонпром» першим серед промислових гігантів держави запровадив систему електронних закупівель «IT Enterprise». Її офіційний старт відбувся ще в жовтні 2014 року. За підсумками 2015 року заощаджено 304,8 млн грн, а в 2016 р. – 476,6 млн грн [3].

За 2013–2014 рр. Концерн передав військовим 8 220 одиниць нового і модернізованого та понад 4 700 одиниць відремонтованого озброєння і техніки. За 2016 рік ДК «Укроборонпром» передав силовим відомствам України 6 986 одиниць військової техніки, з яких 1 389 – відремонтовані [4].

На сьогодні ДК «Укроборонпром» реалізовує стратегію реформування та

розвитку ОПК України на період до 2020 року, яка започаткована ще 5 лютого 2015 року та передбачає чіткі послідовні кроки: корпоратизацію, аудит, кластеризацію, комплексні дії із захисту технологій і запуск Головної агенції передових досліджень і розробок (ГАРДА). Робота ведеться одночасно в юридичній, технологічній та виробничій площинах, що дасть змогу інтегрувати ОПК України у світову спільноту, забезпечивши його надійну та високотехнологічну роботу.

У щорічному світовому рейтингу виробників озброєння на 2017 рік аналітичного видання Defense News Концерн посів 62 місце. Західні аналітики відзначили високі темпи нарощування виробництва сучасної військової техніки. У 2016 році ДК «Укроборонпром» посів 68 місце, тоді як у 2015-у посідав 92 місце.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Однією з визначальних особливостей ОПК є наступна важлива обставина: переважаюча частина доданої вартості, що виробляється ним, створюється не за рахунок виробничих чинників, а за рахунок інтелекту. Саме інновації і пов'язана з ними діяльність стали головною рушійною силою і джерелом високих темпів розвитку ОПК.

Водночас відмінною рисою інноваційної діяльності є підвищені ризики. Для мінімізації цих ризиків в умовах ресурсної та тимчасової обмеженості застосовується програмно-цільове планування. При «змішуванні» поточної господарської та інноваційної діяльності під керівництвом одного суб'єкта управління рівно-сильне перенесенню ризиків з інноваційної на господарську діяльність, що великою мірою вірогідності загрожує втратою рівноважного стану усією виробничою системою [7].

Таким чином, в оборонно-промисловій сфері максимальний науково-технічний і економічний ефект досягається в тому випадку, коли кожен об'єкт управління знаходиться одночасно під дією:

- органу галузевого управління, що здійснює поточне керівництво господарською діяльністю підприємства і чинить безпосередній вплив на формування його економічної, фінансової, технічної, енергетичної, соціальної, кадрової політики;
- органів управління конкретними проектами, в реалізації яких бере участь цей суб'єкт господарювання, в частині здійснення науково-дослідних, науково-конструкторських, дослідно-технологічних робіт, підготовки виробництва конкретних виробів, їх серійного випуску в певній кількості і в певний період часу, недопущення можливих фінансових розривів шляхом своєчасного кредитування тощо [1].

Формулювання цілей статті

Чинне законодавче регулювання відносин у сфері національної безпеки має серйозні недоліки. Зокрема, Законом України «Про основи національної безпеки України» недостатньо чітко визначена сфера національної безпеки: «як загрози національній безпеці закріплені різні негативні чинники розвитку суспільства та держави, попри те, що їхнє подолання не може бути забезпечене діяльністю органів сектора безпеки. Також закріплення на законодавчому рівні переліку загроз національній безпеці України та заходів реагування на них не відповідає практикам держав – членів Європейського Союзу та НАТО, ускладнює визначення пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки та вчасну реакцію на зміни безпекової ситуації». Також у чинному законі відсутні чіткі розмежування повноважень державних органів, насамперед органів сектора безпеки, що ускладнює міжвідомчу координацію, зокрема за умов тривалої агресії проти України, яка частково здійснюється в «гібридних» проявах.

По-перше, існуюча практика формування основних аспектів політики ОПК виключно в надрах виконавчої гілки є глибоко помилковою. Події останнього часу доводять, що такого роду проблеми все ж таки відносяться до компетенції Президента України як гаранта суверенітету і територіальної цінності країни.

Подібна постановка питання вимагає абсолютного інших акцентів у здійсненні політики ОПК, формуванні та виконанні державного оборонного замовлення, організації військово-технічної співпраці та експортно-імпоротної діяльності. Мова йде про зміни в існуючій ідеології побудови системи безпеки держави в цілому та її сектора оборони і безпеки зокрема. Це створює необхідність:

- внесення нових законодавчих ініціатив від гаранта Конституції і лояльного ставлення з боку законодавчої гілки влади;

- формулювання Президентом України конкретних завдань з технічного переозброєння української армії з урахуванням ресурсних та тимчасових обмежень;

- найрішучих дій Кабінету Міністрів України з реалізації вказаних завдань.

По-друге, наступним кроком повинні стати структурні перетворення ОПК України.

Аналіз основних принципів функціонування оборонної промисловості в провідних світових державах показує, що реалізувати існуючі системні особливості та закономірності діяльності ОПК в адміністративній системі координат в той час, коли в суспільстві панують ринкові економічні відносини, не вдасться. Такі спроби за роки незалежності України лише звели зміст керівництва оборонною промисловістю до рівня управління загальногромадськими галузями. Єдина можливість врегулювання цих протиріч існує в переході до управлінських принципів, побудованих на акціонерних залежностях. Це спричинить:

- істотні зміни механізмів управління державною власністю;

- значний перерозподіл управлінських функцій між складовими елементами ОПК;

- відкриття широких можливостей агрегування підприємств в інтегральні науково-виробничі структури різного типу, у тому числі за участю банківського капіталу.

По-третє, завершальним етапом реформування ОПК України має стати трансформація самих оборонних підприємств щодо переходу на сучасні принципи організації господарської діяльності, з яких, у першу чергу, слід визначити:

- всіляке посилення її інноваційної складової;

- приведення до оптимального стану експериментальної та виробничої бази оборонних підприємств, їхня реорганізація та реструктуризація;

- впровадження прогресивних методів організації дослідницького і виробничого процесу на основі корпоратизації оборонних підприємств і переходу до системи господарювання, що заснована на акціонерній формі власності.

Виклад основного матеріалу дослідження

24 травня 2017 року Кабінет міністрів України затвердив Державну цільову програму реформування та розвитку ОПК України на середньострокову перспективу. Це визначальний крок для української оборонної промисловості, адже вона отримала комплексний план проведення системної реформи на найближчі п'ять років [8].

Імплементация положень Програми торкнеться всіх складових процесу управління ОПК – від інституційного та нормативно-правового забезпечення до розвитку міжнародного співробітництва та експортного потенціалу.

У межах Програми передбачається реалізувати заходи, спрямовані на забезпечення фінансового оздоровлення підприємств, інтеграцію науки та виробництва, спрощення процедур моніторингу та аналізу завдяки автоматизації управ-

лінських процесів. Крім того, Програма містить заходи зі створення та оновлення виробничих потужностей підприємств ОПК за галузевим принципом, що створює можливість впроваджувати державні галузеві програми, такі як Державна цільова програма створення та освоєння виробництва боєприпасів та продуктів спеціальної хімії, прийнята урядом у березні 2017 року [9].

Програма знаходиться під грифом «таємно», тому ознайомитися з її текстом не можна. Проте підготовлено план Інституційних заходів Державної програми реформування та розвитку ОПК на 2017 рік, що не має грифа обмеженого доступу [5].

Висновки

Поглиблений техніко-економічний аналіз господарської діяльності оборонних підприємств, ретельне вивчення організації дослідницького та виробничого процесів в оборонно-промисловій сфері призводить до важливого висновку про наявність в неї відмітних функціональних особливостей, які є невід'ємною частиною образу життєдіяльності ОПК, його культури господарювання на всіх ієрархічних рівнях.

До таких особливостей слід віднести:

1. Технологічні особливості:

- інноваційний характер розробки нових зразків озброєння та військової техніки;
- застосування унікальних наукомістких видів технології та матеріалів, невідомих у цивільній промисловості;
- широке використання вузькоспеціалізованого устаткування;
- наявність вузькоспеціалізованого та висококваліфікованого науково-технічного персоналу;
- висока частка ручної, але дуже складної роботи;
- перевага одиничного та дрібносерійного виробництва;
- тривала стадія та висока вартість підготовки виробництва;
- висока питома вага у трудомісткості виготовлення продукції випробувань, перевірочних та контрольних операцій;

2. Управлінські особливості:

- висока питома вага управлінського персоналу в структурі трудових ресурсів;
- підвищена міра ризиків, властива інноваційній діяльності, небезпека її змішування з іншими видами діяльності і перенесення на них ризиків:
- посилені системи контролю продукції;
- специфічні методи збуту продукції усередині країни і за її межами;
- специфічний характер управління маркетингом;

3. Фінансово-економічні особливості:

- великі розміри первинних інвестицій, необхідних для початку діяльності в оборонно-промисловій сфері;
- подовження термінів окупності інвестицій у порівнянні з іншими галузями промисловості, які в основному орієнтовані на задоволення еластичних проектів ринку, тобто на проекти, які швидко окупаються;
- значна частка доданої вартості, що створюється не за допомогою виробничих чинників, а за рахунок інноваційної діяльності;
- велика питома вага постійних витрат у загальній собівартості продукції, що випускається;
- повсюдна практика поетапних платежів при виконанні замовлення;
- нетрадиційні форми кредитування, які є наслідком специфічного відношення вартості виконаного замовлення і величиною активів підприємства-виконавця з точки зору застосування заставного права;

- специфічні методи оподаткування, визначувані тривалістю дослідницького та виробничого циклу;
- значна різниця між внутрішніми та експортними цінами на один і той же виріб;
- особливі резерви фінансових коштів, необхідні для участі в конкурентних торгах, залучення посередників на зовнішньому ринку.

Таким чином, відмінність ОПК від інших галузей якраз і полягає в тому, що навіть у межах одного виробничого циклу всі ці особливості проявляються одночасно і комплексно. Це наділяє оборонну промисловість низкою специфічних якостей, що дає можливість розглядати її в ролі найважливішого і відносно самостійного суб'єкта в макроекономічній системі держави, який потребує застосування індивідуальних властивих організаційних форм і методів управління.

Література

1. Аникин А. В. История финансовых потрясений. Российский кризис в свете мирового опыта / А. В. Аникин. – М., 2002. – 448 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3. / Редкол.: С.В. Мочерний // К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 952-963 с.
3. Медведєв Ю. Б. Фінансове забезпечення Збройних сил // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 132-135.
4. Нова парадигма влади: Знання. Багатство. Сила / К. : Видавничий центр «Наукова думка», 2008. – 55-99 с.
5. Центр дослідження армії, конверсії та роззброєння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.defence-ua.com>
6. Офіційний сайт ДК «Укроборонпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroboronprom.com.ua>
7. Результати діяльності концерну «Укроборонпром»: 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroboronprom.com.ua>
8. Результати діяльності концерну «Укроборонпром»: 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroboronprom.com.ua>
9. Інституційні заходи Державної програми реформування та розвитку ОПК на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id
10. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 2180-VIII від 07.11.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

УДК 330.341

І.Ф. Радіонова

*доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

О.К. Мазуренко

*кандидат економічних наук, доцент
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Статистична верифікація оцінювання стабільності публічного сектора національної економіки

Стаття присвячена вирішенню важливої наукової проблеми державного регулю-

вання національної економіки. Йдеться про досягнення більшої адекватності та прийнятності оцінювання стабільності публічного сектора. Автори виходили з того, що у цієї проблеми є два аспекти: теоретичний та прикладний. Теоретичний аспект передбачає створення певної конструкції інтегрального індексу, спираючись на певні ідеї та припущення. Прикладний аспект пов'язаний з процедурою верифікації адекватності та прийнятності теоретичної конструкції. Розрахунки та висновки зроблено на основі показників української економіки за десятирічний період.

Ключові слова: публічний сектор, національна економіка, макроекономічна стабільність, інтегральний індекс оцінювання, статистична верифікація.

И.Ф. Радионова

доктор экономических наук, профессор
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана

О.К. Мазуренко

кандидат экономических наук, доцент
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана

Статистическая верификация оценивания стабильности публичного сектора национальной экономики

Статья посвящена решению важной научной проблемы государственной регуляции национальной экономики. Идет речь о достижении большей адекватности и приемлемости оценивания стабильности публичного сектора. Авторы выходили с того, что у этой проблемы есть два аспекта: теоретический и прикладной. Теоретический аспект предусматривает создание определенной конструкции интегрального индекса, опираясь на определенные идеи и предположения. Прикладной аспект связан с процедурой верификации адекватности и приемлемости теоретической конструкции. Расчеты и выводы сделаны на основе показателей украинской экономики за десятилетний период.

Ключевые слова: публичный сектор, национальная экономика, макроэкономическая стабильность, интегральный индекс оценивания, статистическая верификация.

I.F. Radionova

D.Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Mazurenko Olga

C.Sc. (Statistics), Associate Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Statistical verification of the national economy public sector stability evaluation

This article is devoted to the important scientific problem of the national economy government solution. In this case it means achieving greater adequacy and acceptability of the public sector stability evaluation. The authors assumed that this problem has two aspects: theoretical and applied. The theoretical aspect involves some design of the integral index construction which is based on certain ideas and assumptions. The following ideas

and assumptions were used in the Integral Index of public sector stability: the public sector is the sphere of the national economy which consist of the central, local government and public corporations sub-sectors; this sphere is responsible for creating public services (public goods); the list of these public serviceses is changing with the development of society

The applied aspect is related to the verification of the adequacy and appropriateness of the theoretical design. Under constructing the initial design of the integral index, the official methodics of calculation approved by the Ukrainian government were partially used. The calculations and conclusions are based on the Ukrainian economy data over the ten-year period. The integral index was constructed with 12 indicators which are united into five groups, namely: 1) the formation of a national production and financial infrastructure, 2) guaranteeing social justice, 3) life safety, 4) providing a certain level of education and 5) health protection.. This index has been statistically verified using the main component method. After verification and implementation of the factorization procedure, less powerful indicators were removed and a new index was constructed. Moreover, of the 12 indicators used in the first construction of the integral index, only five indicators remained. This new index covers indicators that are more statistically significant and provide an opportunity to better assess the level of stability of the public sector of the national economy

Keywords: *public sector, national economy, macroeconomic stability, evaluation integral index, statistical verification.*

Постановка проблеми

Стабільність публічного сектора як мета суспільства та відповідних національних регуляторів передбачає досягнення максимально можливої точності оцінювання. Адже саме реалістична оцінка рівня стабільності створює необхідні передумови подальших ефективних дій уряду. На заваді досягненню більшої точності оцінювання постають принаймні дві обставини. По-перше, це відносна обмеженість теоретичних уявлень про публічні сервіси. По-друге, недовикористання можливостей статистичного інструментарію в виявленні макроекономічних дисбалансів загалом та дисбалансів публічного сектора зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Глибинні причини досліджуваної нами проблеми формуються на рівні визначеності понять «публічний сектор» та «публічні сервіси». Попри існування численних робіт, присвячених змісту та еволюції уявлень про згадані поняття (явища), навряд чи можна констатувати прийнятний консенсус дослідників у питанні переліку публічних сервісів. Відповідно, предметом дискусії залишаються і питання об'єктивних меж відповідальності держави (уряду) за їх створення. Про це, зокрема, свідчать дослідження таких авторів, як van Thiel S., Bouwman R [1], Doherty T., Horne T., Wootton S. [2], Hartley J. [3], V. Pestoff V., Brandsen T., Verschuere B. [4]. Достатньо різноманітним є перелік індикаторів, застосовуваних для статистичного оцінювання ефективності публічного сектора. Поряд зі стандартними «індикаторами Масгрейва», використовуються й інші. Наприклад, ті, що подані в роботах Afonso A., Schuknecht L., Tanzi V. [5] та Rouag A., Stejskal J. [6]. Розв'язанню проблеми більш досконалого статистичного оцінювання рівня безпеки національної економіки присвячено роботи українських дослідників. Серед них Харазішвілі Ю. та Дронь Є. [7], Черкуляк Н. М., Погребняк Л. О. [8].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У практиці державного регулювання мають широке застосування інтегральні індекси. Вони використовуються при оцінюванні ефективності певних сфер або безпеки певних макроекономічних секторів і національної економіки загалом. Якщо виходити з припущення про можливість досягнення бажаної точності оцінювання шляхом побудови саме *інтегрального індексу* стабільності публічного

сектора, то найбільшими проблемами аналізу виявляються дві наступні: 1) *ідентифікація* складників індексу, 2) визначення їхніх (складників) *вагових коефіцієнтів*.

Формулювання цілей статті

Загальною метою цієї статті є вдосконалення інструментарію оцінювання публічного сектора національної економіки. В якості конкретної мети визначено верифікацію теоретично обґрунтованого інтегрального індексу стабільності, за українськими даними. В процесі досягнення цієї мети вирішувалися часткові завдання уточнення складників індексу та об'єктивізації вагових коефіцієнтів його складників.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідження стабільності публічного сектора національної економіки спирається на декілька припущень. По-перше, ми виходимо з тлумачення публічного сектора як сфери, що охоплює підсектори центральної, місцевої влади та публічних (фінансових і нефінансових) корпорацій [9], у якій створюється необхідний перелік суспільних благ (публічних сервісів). Причому цей перелік може змінюватися відповідно до умов, у яких функціонує суспільство. По-друге, ми усвідомлюємо необхідність використання усього доробку в цій царині, яка охоплює не лише роботи з оцінювання ефективності публічного сектора, а й ті, що стосуються оцінювання безпеки (рівня диспропорцій) усєї національної економіки. На наш погляд, існує змістовна близькість понять «ефективність», «безпека», «стабільність» національної економіки та її секторів. Це робить прийнятним використання досвіду оцінювання ефективності та безпеки в оцінюванні стабільності.

До найбільш помітних надбань оцінювання публічного сектора, на наш погляд, належить запропонований Afonso A., Schuknecht L., Tanzi V. інтегральний індекс ефективності публічного сектора (PSP_i). Його логіка і структура – перелік субіндексів та окремих індикаторів – подано на рис. 1.

Індикатори можливостей	1. <i>Адміністративні</i> : корупції, бюрократизації («жорсткості правил»), якості законодавства, «тіньової економіки»
	2. <i>Освітні</i> : охоплення середньою освітою, освітніх досягнень
	3. <i>Охорони здоров'я</i> : смертності у дитячому віці, очікуваної тривалості життя
	4. <i>Публічної інфраструктури</i> : якості комунікацій та транспортної інфраструктури
Індикатори взаємодії держави та ринку, або індикатори «Масгрейва»	5. <i>Розподілу</i> : частки 40% найбідніших домашніх господарств у загальних доходах
	6. <i>Стабільності</i> : стабільності зростання ВВП (за коефіцієнтом варіації), інфляції (за середніми показниками за 10 років)
	7. <i>Економічної ефективності</i> : ВВП на працюючого, зростання ВВП (за середніми даними 10 років), безробіття (за середніми даними 10 років)

Рис. 1. Структура інтегрального індексу ефективності публічного сектора

Джерело: створено авторами за [5].

Логіка репрезентованого на рис.1 індексу – це формування набору індикаторів ефективності у складі двох груп, одна з яких віддзеркалює *можливості суспільства*, створені публічним сектором, а друга – *взаємодію ринкових і державних* регуляторів національної економіки. Інтегральний індекс охоплює 7 субіндексів ($PSP_i = \sum_{i=1}^7 PSP_i$) та 15 показників. Автори виходять з того, що і субіндекси, і окремі індикатори, які використовуються для їхньої побудови, мають

однакові вагові коефіцієнти. Йдеться, зокрема, про те, що ваговий коефіцієнт кожного з сімох субіндексів становить 1/7. Зрозуміло, що при такому підході зникає проблема оцінювання вагових коефіцієнтів. Доцільність цього підходу пояснюється тим, що індекс ефективності публічного сектора був використаний його творцями для міжкраїнових порівнянь. Відтак, процедура визначення вагових коефіцієнтів була б значно ускладнена, якби не припущення про їхню рівність та однаковість для всіх країн.

Надбання вітчизняної теорії та практики державного регулювання, які доцільно використовувати при побудові інтегрального індексу стабільності публічного сектора, втілено в офіційних вітчизняних методиках. Це – методики визначення рівня національної економічної безпеки, які передбачають застосуванням інтегрального індексу й затверджені у 2013 р. [10] та у 2007 р. [11]. Попри те, що згадані методики безпосередньо не орієнтовані на власне публічний сектор, вони все ж створюють підґрунтя для його комплексного оцінювання.

Хоча методика 2007 р. втратила чинність, ми згадуємо її остільки, оскільки в ній міститься вимога використання «моделі головних компонент» для визначення вагових коефіцієнтів складників інтегрального індексу на основі пакету «Statistica». Натомість діючою методикою 2013 р. рекомендовано використання методу експертного оцінювання. Ймовірно, що відмова від використання «методу головних компонент» й обмеження оцінювання експертним методом зменшує за інших рівних умов об'єктивність інтегрального індексу.

При побудові інтегрального індексу стабільності публічного сектора економіки були використані такі елементи офіційної методики визначення рівня національної економічної безпеки 2013 р. (надалі – Методика):

- індикатори певних сфер з відповідними характеристичними (критичними, небезпечними, незадовільними, задовільними, оптимальними) значеннями,
- формули нормування, що пов'язані з інтервалами між характеристичними значеннями, у які потрапляють фактичні показники.

Структуру запропонованого нами інтегрального індексу стабільності публічного сектора та результати його оцінювання за даними 2013-го та 2016 рр. на основі визначених експертним шляхом вагових коефіцієнтах подано у джерелі [12]. За аналогією з уже розглянутим інтегральним індексом ефективності публічного сектора, індекс стабільності можна подати так (рис. 2):

Логіка побудови інтегрального індексу, яка подана на рис. 2, – це віддзеркалення у його складниках набору основних суспільних благ (публічних сервісів), відповідальність за які в будь-якому сучасному суспільстві покладається на органи влади та національних регуляторів. Індекс охоплює 12 індикаторів, що об'єднані у п'ять груп, а саме: 1) формування національної інфраструктури виробництва та фінансової сфери, 2) гарантування соціальної справедливості, 3) безпека життя, 4) забезпечення певного рівня освіти та 5) охорона здоров'я.

Перелік індикаторів запропонованого індексу не є досконалим і ймовірно потребує покращення. Але його існування у запропонованому вигляді виправдане, по-перше, намаганням використати саме ті індикатори, щодо яких Методика пропонує характеристичні значення. По-друге, щодо цих індикаторів офіційно гарантовано повноту та достовірність статистичної інформації. Забезпечення повної та достовірної інформації, її відповідності міжнародним статистичним стандартам залишається актуальною проблемою української управлінської практики. Про це, зокрема, йдеться у джерелі [13].

Розрахунки, зроблені на основі запропонованих Методикою формул нормування та вагових коефіцієнтів, отриманих експертним шляхом, засвідчили погір-

Групи індикаторів		Індикатори	Позначення у моделі
Інфра-структури	Виробнича інфра-структура	Ступінь зносу основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку, відсотків	X1
		Частка власних енергетичних джерел у загальному енергетичному балансі, відсотків	X2
		Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок державного бюджету, відсотків ВВП	X3
	Фінансова інфра-структура	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу у ВВП, відсотків	X4
		Середньозважена доходність ОВДП на первинному ринку, відсотків	X5
		Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	X6
		Обсяг офіційних валютних резервів, місяців імпорту	X7
Соціальної справедливості	Частка населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими 75% медіанного рівня загальних доходів, відсотків	X8	
	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	X9	
Безпека життя	Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис осіб населення)	X10	
Освіта	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП	X11	
Охорона здоров'я	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	X12	

Рис. 2. Структура інтегрального індексу стабільності публічного сектора
Джерело: створено авторами у відповідності з [12].

шення індексу стабільності публічного сектора (I_{PSS}). За даними 2016 р., індекс виявився меншим, ніж у 2013 р.: $I_{PSS2013} = 0,669$; $I_{PSS2016} = 0,506$ [12; 41]

Об'єктивна необхідність підвищення якості оцінювання мотивує до статистичної верифікації запропонованого індексу та до пошуку більш досконалого методу оцінювання вагових коефіцієнтів. На покращенні якості оцінювання саме вагових коефіцієнтів на засадах методу «головних компонент» з використанням пакету «Statistica» неодноразово наголошував український дослідник Ю. Харазішвілі [7; 12-15]. Можливості «методу головних компонент» та його реалізація в пакеті «Statistica» пояснена в роботі А. Єріної, Д. Єріна [14, 287-307].

Алгоритм застосування «методу головних компонент» у процесі визначення вагових коефіцієнтів подано на рис. 3.

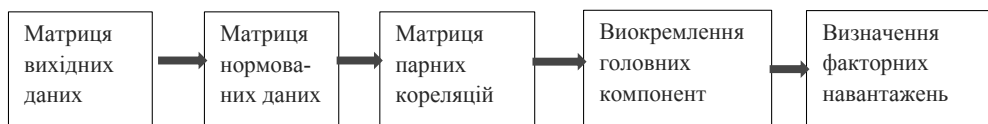

Рис. 3. Етапи реалізації «методу головних компонент»

Джерело: розроблено авторами з використанням [7], [11], [14].

Рисунок ілюструє достатньо складний шлях обґрунтування вагових коефіцієнтів, що охоплює п'ять етапів. Їхнє послідовне проходження з використанням даних української статистики за десять років ілюстровано далі.

Матриця нормованих, за формулами Методики, даних за дванадцятьма індикаторами, з яких складається запропонований інтегральний індекс стабільності публічного сектора, подано у таблиці 1.

Таблиця 1

	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	
2007	0,462	0,46732	0,491	1	0,66	1	1	0,388	0,848		1	0,74	0,293333
2008	0,194175	0,4298	0,512	1	0,185497	0,97	0,911358	0,5	0,988		1	0,78	0,266667
2009	0,190703	0,552	0,472	0,706	0,18018	0,175794	1	0,5	0,888		1	1	0,333333
2010	0,169492	0,62514	0,433	0,6	0,269	1	1	0,626667	0,856	0,800962	1		0,346667
2011	0,167364	0,4816	0,392	0,674	0,383	1	0,929549	0,74	0,94	0,72724	0,84		0,306667
2012	0,166667	0,6404	0,435	0,67	0,170015	1	0,822383	0,673333	0,952		1	1	0,346667
2013	0,16546	0,7148	0,425	0,594	0,167555	1	0,759574	0,72	0,932	0,525696	1		0,36
2014	0,163432	0,7482	0,306	0,17094	0,16369	0,174849	0,19824	0,24	0,984	0,670336	0,78		0,28
2015	0,766	0,699	0,196	0,151134	0,168324	0,141481	0,870823	0,653333	1	0,366918	0,66		0,28
2016	0,788	0,78572	0,155	0,148331	0,384	0,344811	0,918321	0,786667	1	0,228266	0,58		0,226667

Матриця парних кореляцій за нормованими значеннями дванадцятьох показників подана у таблиці 2.

Таблиця 2

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12
X1	1	0,367843	-0,755307	-0,504472	0,312516	-0,466453	0,220186	0,272084	0,359499	-0,67054	-0,815678	-0,671935
X2	0,367843	1	-0,757569	-0,88407	-0,367956	-0,514095	-0,498878	0,203403	0,425619	-0,757025	-0,169913	-0,104292
X3	-0,755307	-0,757569	1	0,924901	0,089086	0,644675	0,268149	-0,304371	-0,636609	0,903406	0,672532	0,580628
X4	-0,504472	-0,88407	0,924901	1	0,333388	0,716048	0,495461	-0,15909	-0,575117	0,831315	0,414499	0,348738
X5	0,312516	-0,367956	0,089086	0,333388	1	0,31385	0,390453	-0,057275	-0,471001	0,091491	-0,377406	-0,278115
X6	-0,466453	-0,514095	0,644675	0,716048	0,31385	1	0,364085	0,250217	-0,422008	0,444824	0,413522	0,434077
X7	0,220186	-0,498878	0,268149	0,495461	0,390453	0,364085	1	0,52667	-0,437625	0,190041	0,082761	0,117189
X8	0,272084	0,203403	-0,304371	-0,15909	-0,057275	0,250217	0,52667	1	0,177716	-0,465231	0,039157	0,110913
X9	0,359499	0,425619	-0,636609	-0,575117	-0,471001	-0,422008	-0,437625	0,177716	1	-0,553739	-0,541757	-0,589199
X10	-0,67054	-0,757025	0,903406	0,831315	0,091491	0,444824	0,190041	-0,465231	-0,553739	1	0,554465	0,432471
X11	-0,815678	-0,169913	0,672532	0,414499	-0,377406	0,413522	0,082761	0,039157	-0,541757	0,554465	1	0,944564
X12	-0,671935	-0,104292	0,580628	0,348738	-0,278115	0,434077	0,117189	0,110913	-0,589199	0,432471	0,944564	1

Наведені значення парних кореляцій засвідчують неістотність значної кількості зв'язків (коли $R^2 < 0,6$). Особливо очевидно це виявляється щодо показників X5, X7, X8, X9, меншою мірою – щодо X6, X11 та X12. Відтак, за повним складом дванадцятьох показників, подальший компонентний аналіз стає неможливим. Тому наступні кроки з вдосконалення конструкції індексу мають бути пов'язані з «відсіюванням» частини показників. Причому пакет «Statistica» пропонує власний алгоритм нормування показників, відмінний від передбаченого Методикою.

Перший крок «відсіювання» показників пов'язаний із так званою описовою статистикою (Descriptive Statistics). Її найважливішим критерієм – частоті моди (Frequency of Mode) та коефіцієнтові варіації (Coef var) – виявилися невідповідними п'ять показників, а саме: X4, X7, X8, X11, X12. Кореляційна матриця сімох показників, що залишилися після цього етапу «відсіювання», має такий вигляд (таблиця 3).

Таблиця 3

	X1	X2	X3	X5	X6	X9	X10
X1	1	-0,17	0,50	0,34	-0,42	-0,69	-0,34
X2	-0,17	1	-0,79	0,43	0,38	0,57	0,82
X3	0,50	-0,79	1	-0,12	-0,49	-0,84	-0,92
X5	0,34	0,43	-0,12	1	0,46	0,14	0,18
X6	-0,42	0,38	-0,49	0,46	1	0,43	0,37
X9	-0,69	0,57	-0,84	0,14	0,43	1	0,71
X10	-0,34	0,82	-0,92	0,18	0,37	0,71	1

Наближення значень парних кореляцій до 1 засвідчує можливість виокремлення головних компонент. Останні можна тлумачити як своєрідні «центри тяжіння» відібраних показників.

Продовження компонентного аналізу на основі кореляційної матриці з сімома залишеними показниками передбачає виокремлення головних компонент на основі оцінювання дисперсії. Власні значення кореляційної матриці (Eigenvalues), які і є віддзеркаленням дисперсії, подано у таблиці 4.

Таблиця 4

Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	3,969784	56,71121	3,969784	56,71121
2	1,496282	21,37545	5,466066	78,08666

Дані таблиці 4 засвідчують існування двох компонент (Value), власні значення яких (Eigenvalue) перевищують 1. Тому вони можуть розглядатися як головні. Першою головною компонентою пояснюється 56,71121% варіації множини даних, другою компонентою – 21,37545%. Разом перша і друга компоненти пояснюють 78,08666% варіації множини даних з сімох відібраних складників. Такий значний відсоток пояснення варіації може тлумачитися як свідчення високої факторизації моделі.

Останній із зазначених на рис.3 п'ятий етап – це *визначення факторних навантажень головних компонент* (Factor Loading). Фактично у нашому випадку йдеться про з'ясування того, які з відібраних сімох показників (факторів) і як саме «навантажували» першу та другу компоненти. В пакеті «Statistica» цей етап може реалізуватися як без так званого «обертання» (Unrotated), так і після нього (Varimax normalized). Оцінювання з використанням «обертання» покликане полегшувати змістовну інтерпретацію взаємозалежностей відібраних показників. Результати визначення факторного навантаження головних компонент подано у таблиці 5 та таблиці 6.

За результатами оцінювання факторного навантаження до «обертання» (таблиця 5) і після нього (таблиця 6) отримано близькі за значенням результати. Відтак здійснена процедура «обертання» не покращила пояснювальні можливості моделі. Але для обох випадків можна зробити висновок про те, що першу компоненту «навантажували» X2, X3, X9 та X10. Натомість «навантаження» другої компоненти пов'язане лише з X5.

Повертаючись до теоретичного (на якісному рівні) обґрунтування складників індексу стабільності публічного сектора, можемо фіксувати, що його верифікація статистичними методами суттєво обмежила коло показників. Ті з них, між якими встановлено факт зв'язків і які суттєво «навантажували» основні компоненти

Таблиця 5

Variables	Factor Loading (Unrotated)	
	Factor 1	Factor 2
X1	0,571372	0,698624
X2	-0,824942	0,330091
X3	0,955677	0,091761
X5	-0,287290	0,885261
X6	-0,627272	0,218230
X9	-0,877449	-0,240900
X10	-0,896409	0,038740
<i>Expl Var</i>	3,969784	1, 496282

Таблиця 6

Variables	Factor Loading (Varimax normalized).	
	Factor 1	Factor 2
X1	-0,678913	0,594658
X2	0,769093	0,461809
X3	-0,967707	-0,067344
X5	0,137132	0,920543
X6	0,582613	0,318836
X9	0,905106	-0,092666
X10	0,877699	0,186263
<i>Expl Var</i>	3,902309	1, 563767

цих зв'язків, обмежилися п'ятьма, а саме:

- часткою власних енергетичних джерел у загальному енергетичному балансі, відсотків (X2),
- відношенням витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок державного бюджету, відсотків ВВП (X3),
- відношенням середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів (X9),
- рівнем злочинності (кількістю злочинів на 100 тис. осіб населення) (X10),
- середньозваженою дохідністю ОВДП на первинному ринку, відсотків (X5).

Перша головна компонента об'єднала показники (X2, X3, X9 та X10) з різних сегментів (виробничої інфраструктури, соціальної справедливості та безпеки життя) публічного сектора. Це ускладнює теоретичне пояснення статистичного результату. Друга компонента репрезентована лише одним показником фінансової інфраструктури.

Це один крок у статистичній верифікації складників інтегрального індексу пов'язаний з доповненням частини вже аналізованих нами показників новими, за логікою інтегрального індексу з джерела [5], та згідно з деяким його «розширенням» за джерелом [15]. В якості додаткових було взято вісім показників, які репрезентовано у таблиці 8 (виділено жирним). Власні значення за набором з тринадцятьох індикаторів (Eigenvalues) подано у таблиці 7.

Таблиця 7

Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	7,684361	59,11047	7,684361	59,11047
2	2,167303	16,67156	9,851664	75,78203

Таблиця 7 ілюструє те, що сумарний вплив двох виокремлених компонент становить близько 76%, причомудесь 59% цього впливу припадає на першу.

Результати факторизації за новим переліком з тринадцятьох показників подано у таблиці 8.

Розрахунки, репрезентовані в таблиці 8, цікаві тим, що, по-перше, засвідчують кращі, ніж усі попередні, результати саме за ознакою факторизації. Адже перший фактор став «центром тяжіння» для дев'ятьох показників, а другий фактор – для двох. Отже, «об'єднаними» за двома основними компонентами виявились одинадцять показників з набору в тринадцять. По-друге, загальна частка пояснення цими двома головними компонентами варіації більшості даних (майже 76%) є приблизно такою ж, як і для попередньо відібраних показників «вужчого

Таблиця 8

Factor Loadings (Unrotated) (Spreadsheet1) Extraction: Principal components (Marked loadings are >,700000)		
	Factor 1	Factor 2
X1 Рівень безробіття, за методологією МОП, відсотків	-0,749231	0,029407
X2 Ступінь зносу основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку, відсотків	0,417159	-0,758690
X3 Частка власних енергетичних джерел у загальному енергетичному балансі, відсотків	-0,872474	-0,196963
X4 Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % ВВП	0,971720	-0,091026
X5 Відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	-0,825320	0,347418
X6 Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис осіб населення)	-0,939094	-0,129561
X8 Частка готівки у грошовому агрегаті М2, відсотків	0,735259	0,390618
X9 Індекс споживчих цін	-0,291071	0,807968
X10 Індекс реальної заробітної плати, відсотків	0,639379	-0,448992
X7 Частка охоплення населення середньою освітою, відсотків	-0,289380	-0,376414
X11 Очікувана тривалість життя при народженні, років	-0,872257	-0,450035
X12 ВВП на одну особу, грн	-0,968916	0,059028
X13 Проникнення Інтернету, відсотків	-0,928971	-0,227093
Expl.Var	7,684361	2,167303
Prp.Totl	0,591105	0,166716

кола» (близько 78%). Подібним є й значення часток у розподілі за першою та другою компонентами: відповідно, близько 55% і 59% та близько 20% і 17% в останньому та попередньому варіантах розрахунків.

На скільки зроблені розрахунки наблизили нас до вирішення проблеми уточнення вагових коефіцієнтів? Маємо, принаймні, той результат, що отримані експертним шляхом коефіцієнти можуть бути кореговані у випадку надання експертами помітно менших вагових значень тим показникам, які відібрано внаслідок статистичного «відсіювання».

Висновки

У результаті здійсненого дослідження отримано такі висновки:

- існує необхідність більш органічного поєднання та «узгодження» власне теоретичного підходу до конструювання інтегральних індексів стабільності (безпеки, ефективності тощо) національної економіки та її секторів зі статистичним аналізом. Таке поєднання передбачає як вдосконалення теоретичних (пояснювальних) моделей, так і використання релевантного статистичного інструментарію. Останній виконує роль своєрідного «обмежувача фантазій» при побудові теоретичних конструкцій. У нашому випадку, таким «обмежувачем» виявився статистичний інструментарій методу «головних компонент»;

- верифіковано й статистично підтверджено доцільність охоплення інтегральним індексом стабільності публічного сектора, принаймні сімох показників, з переліку, запропонованого чинною Методикою, оскільки саме між ними встановлено суттєві зв'язки. Покращення факторизації моделі шляхом доповнення переліку з сімох показників іншими засвідчує перспективність пошуку шляхів вдосконалення теоретичної конструкції індексу. Адже модель з кращою факторизацією більшою мірою гарантує комплексність оцінювання досліджуваного об'єкта та уникнення фрагментарності.

Література

1. Van Thiel S., Bouwman R. 30 years of IJPSM publications: an analysis – International Journal of Public Sector Management. 2017, № 8. – P. 524-531 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.emeraldinsight.com/doi/.../IJPSM-07-2017-019>.
2. Doherty T., Horne T., Wootton S. Managing Public Services – Implementing Changes: A thoughtful approach to the practice of management. Routledge. 2014. – 784 p.
3. Hartley J. Innovation in governance and public services: Past and present. Public Money Management. 2005, №25. – P. 37-41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.>
4. *New Public Governance, the Third Sector and Co-production*. Ed. by V. Pestoff, T. Brandesen, B. Verschuere. Routledge, N. Y. 2012. – 406 p.
5. Afonso A., Schuknecht L., Tanzi V. Public sector efficiency: an international comparison. European Central Bank Working Paper, № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp242.pdf>.
6. Rouag A., Stejskal J. Measurement of the Public Sector Efficiency and Performance in Mena Region via Composite Index Approach. University of Pardubice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www3.ekf.tuke.sk/cers/files/.../PDF/Rouag,%20Stejskal.pdf>
7. Харазішвілі Ю., Дронь Є. Проблема інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки держави. – Банківська справа, 2015, №1-2. – С. 3-21.
8. Чинкуляк Н. М., Погребняк Л. О. Статистичний аналіз як інструмент державного управління. – Державне управління, 2015. – №1. – С. 82-88.
9. Public sector classification guide - Office for National Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ons.gov.uk/.../uksectoraccounts/.../publicsectorc...>
10. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України 29.10.2013 N 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
11. Наказ 02.03.2007 № 60 Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME07222.html
12. Радіонова І. Ф., Мальковська Ю. Б. Стабільність публічного сектора національної економіки: зміст та оцінювання. – Економіка та держава, 2017. – № 12. – С. 38-42.
13. Мазуренка О. К., Горна М. О. Інформаційне забезпечення соціального захисту в Україні. – Соціально-трудова відносина: теорія та практика, 2016. – № 1. – С. 140-145.
14. Єріна А. М., Єрін Д. Л. Статистичне моделювання та прогнозування : підручник. – К: КНЕУ, 2014. – 348 с.
15. Длугопольський О. В. Підходи до оцінки ефективності функціонування суспільного сектора економіки. – Економічний аналіз, 2014. – Том 1. – №1. – С. 43-58.

УДК. 338.24:339.9

С.І. Ткаленко

*доцент, кандидат економічних наук,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

Біоекономіка як пріоритетний напрям сталого розвитку

У статті досліджено особливості сталого розвитку, що базується на біоекономіці. Визначено основні напрями фінансування у сфері біоекономіки розвинених країн, проаналізовано структуру витрат у науково-дослідній та дослідницькій діяльності у

сфері біотехнологій, виокремлено найбільші виклики людству, на які можна відповісти, розвиваючи біоекономіку та біотехнології.

Ключові слова: біоекономіка, біотехнології, біопродукти, сталий розвиток, екологічна стійкість.

С.И. Ткаленко

*доцент, кандидат экономических наук,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана»*

Биоэкономика как приоритетное направление устойчивого развития

В статье исследованы особенности устойчивого развития, которое базируется на биоэкономике. Определены основные направления финансирования в сфере биоэкономики развитых стран, проанализирована структура расходов в научно-исследовательской и исследовательской деятельности в сфере биотехнологий, выделены наибольшие вызовы человечеству, на которые можно ответить, развивая биоэкономику и биотехнологии.

Ключевые слова: биоэкономика, биотехнологии, биопродукты, устойчивое развитие, экологическая устойчивость.

S.I. Tkalenko

*PhD in Economics, Associate Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

Bioeconomy as a priority direction of sustainable development

The features of sustainable development, which is based on a bioeconomy, are investigated in the article. Main directions of financing in the field of bioeconomy of the developed countries were defined, the structure of charges in scientific and research activity in the field of biotechnologies was analyzed, the biggest challenges to humanity, on which it is possible to answer by developing a bioeconomy and biotechnologies, were selected.

Key words: bioeconomics, biotechnologies, bioproducts, sustainable development, environmental sustainability.

Постановка проблеми

Усі країни сучасного світу зіштовхуються з екологічними, економічними та соціальними викликами, на які потрібно реагувати. Формування моделі біоекономіки є однією з можливих реакцій на такі виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам сталого розвитку та основним засадам формування біоекономіки присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних учених. Біоекономіку розглядають як умову сталого розвитку, як економіку нового технологічного укладу, як основу розвитку економіки XXI століття. Досліджують і вплив на окремі сектори економіки. Зокрема, такі проблеми досліджуються у працях Байдали В. В. [1], Бутенко В. М. [2], Глазка В. І. [3], Мельника Л. Г. [4], Талавирі М. П. [5] та інш. Проведений нами аналіз останніх публікацій свідчить про актуальність даної проблематики і необхідність подальших досліджень.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У зв'язку з різними поглядами на біоекономіку, які сьогодні є предметом дискусій, та її впливом на сталий розвиток держав є потреба ретельніше вивчати пов'язаний з цим комплекс проблем та приділяти цьому питанню значну увагу. Отже, окреслена тематика потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є уточнення змісту поняття «біоекономіка» та визначення ролі біоекономіки в забезпеченні сталого розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як відомо, сталий розвиток – це розвиток, за якого задоволення потреб сьогоденнішнього покоління відбувається без обмеження можливостей майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. В усіх розвинутих країнах створені державні органи, які відповідають за сталий розвиток, розроблені або розробляються національні документи, які орієнтують на такий розвиток (концепції, стратегії сталого/стійкого розвитку тощо). За умов глобальних викликів найбільш повно відповідає принципам сталого розвитку модель біоекономіки – економіки, яка базується на використанні поновлювальних ресурсів, на нових досягненнях науки. Власне термін «біоекономіка» є відносно новим, і його зміст є предметом дискусій. Існують такі альтернативні визначення:

– в Європейському Союзі розглядають «біоекономіку як основу сталого/стійкого виробництва і перетворення біомаси в низку продуктів харчування, здоров'я, волокна і промислові товари та енергію» [10, с. 4]. У найближчі десятиліття Європа повинна забезпечити безпечні, здорові і процвітаючі умови для сучасних і майбутніх поколінь;

– у США «біоекономіку» розглядають як великий і швидко зростаючий сегмент світової економіки, що забезпечує значну суспільну користь [8, с. 3]. Стратегія біоекономіки США була подана у 2012 році в документі «Національний план біоекономіки»;

– країни-члени ОЕСР розглядають біоекономіку «як світ, де біотехнологія сприяє значній частці економічного виробництва» [10, с. 22]. На початку свого розвитку, як зазначено в документах ОЕСР, біоекономіка буде глобальною та керуватиметься принципами сталого розвитку й екологічної стійкості. Біоекономіка охоплює три елементи: біотехнологічне знання, поновлювану біомасу та інтеграцію в програмах;

– у Японії термін «біоекономіка» практично не використовується. Однак існують стратегії та плани, спрямовані винятково на виробництво та промислове використання біомаси, що відповідає концепції біоекономіки. Стратегія з промислового використання біомаси була розроблена у 2012 році [6, с. 38]. Японський уряд визнає біотехнологію ключовим фактором майбутнього економічного зростання та рішуче підтримує як вітчизняні ініціативи з біотехнології, так і її глобальний розвиток. Японія має величезний ринок біотехнологій. Країна посідає третє місце за величиною фармацевтичного і біотехнологічного ринку після США та Китаю, третє місце за величиною медичного ринку, друге місце за обсягом витрат на фармацевтичні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР).

Загалом, найбільш розвинені країни – країни великої сімки – приділяють увагу таким основним напрямам фінансування у сфері біоекономіки, які подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні напрями фінансування у сфері біоекономіки у країнах G7

Країни	Напрями
Канада	НДДКР на відновлювальні ресурси та біологічні матеріали, біоенергетика
Франція	біоенергія, зелені хімікати, кластери, циркулярна економіка (відновлювальне господарство)
Німеччина	НДДКР з питань продовольчої безпеки, сталого сільського господарства, здорового харчування, промислових процесів, біоенергетики
Велика Британія	біоенергетика, аграрна наука та аграрні технології
Японія	дослідження та інновації, циркулярна економіка, регіональний розвиток
США	біомедицина, сільське господарство
Італія	участь у програмах ЄС
ЄС	дослідження та інновації в межах програми «Горизонт 2020», державно-приватні партнерства

Джерело: [6, с. 22].

Біоекономіка та біотехнології як відносно нові напрями розвитку сталої економіки потребують великих капіталовкладень. Витрати на НДДКР біотехнологій у сфері бізнесу в деяких країнах G7 наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Витрати на науково-дослідну та дослідницьку діяльність біотехнологій у сфері бізнесу в деяких країнах G7, 2009-2015 роки, млн дол. США (за ПКС)

Країни	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
США	22030,0	27374,0	26138,0	26893,0	н.д.	38565,3	н.д.
Канада	н.д.	272,2	363,7	357,5	н.д.	н.д.	н.д.
Франція	2917,7	2928,9	3070,3	3417,5	3628,4	3649,7	н.д.
Німеччина	1296,1	1269,4	1242,5	1181,3	1162,7	1239,3	1345,6
Італія	578,8	563,7	593,0	611,2	614,7	627,6	649,4

Джерело: складено за даними [7].

Дані таблиці 2 засвідчують, що витрати на НДДКР біотехнологій щорічно зростають. Це пояснюється тим, що біоекономіка стала основним рушієм інновацій і саме вона в майбутньому буде здатна забезпечити стале зростання в розвинутих країнах, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, сприятиме вирішенню глобальних проблем.

Величезний потенціал для зростання економіки США а з цим і формування низки соціальних переваг вивели біоекономіку в пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку. Це може дати американцям можливість жити довше й більш здоровим життям, зменшити залежність Америки від нафти, вирішувати основні екологічні проблеми, трансформувати виробничі процеси та підвищувати продуктивність праці, більш ефективно використовувати потенціал сільсько-господарського сектора, а також збільшити кількість нових робочих місць саме за рахунок розвитку біоекономіки.

У 2016 році у США розроблений перший стратегічний перспективний план до 2040 року, який спрямований на сталий розвиток економіки на основі біоекономіки з метою підвищення якості життя населення, забезпечення альтерна-

тивних джерел чистої енергії, створення нових робочих місць [9]. У перші п'ять років 2016-2020 рр. передбачається досягти таких цілей:

- прискорити розробку та запровадити технології стійкого транспортування;
- стимулювати зростання процвітаючої вітчизняної екологічно чистої енергетики;
- сприяти вдосконаленню федеральної стабільності та впровадженню екологічно чистих рішень.

Цей стратегічний план до 2040 року має переглядатися кожні п'ять років для досягнення прогресу. Основні напрями цього плану відображені на рисунку.

Біоекономіка як пріоритетний напрям у Європейському Союзі потребує узгодженої та інтегрованої політики, а саме:

- заохочення інвестицій у відповідні сектори економіки, такі як тваринництво, лісове господарство, харчування, аквакультура, хімічна промисловість, виробництво матеріалів та енергетика;
- заохочення інновацій для досягнення стадії комерціалізації;
- створення умов для підприємництва у сфері біоекономіки та перспективної кар'єри для робочої сили, а також забезпечення висококваліфікованою робочою силою;
- сприяння реалізації НДДКР у сфері біоекономіки.

Виокремлюють шість найбільших викликів у сучасному світі, які можуть бути вирішені за допомогою розвитку біоекономіки та біотехнологій:

- 1) сталий менеджмент природних ресурсів;
- 2) стале виробництво;
- 3) покращення здоров'я населення;

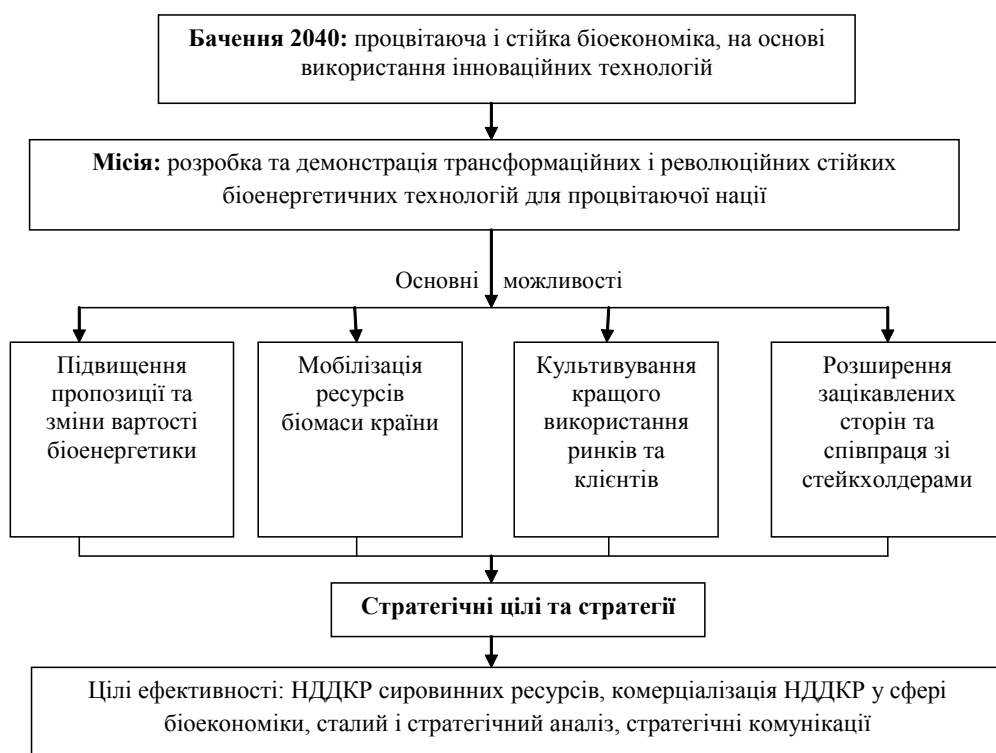

Рис. Стратегічний план розвитку сталої економіки США на основі біоекономіки

Джерело: розроблено та складено автором на основі та з урахуванням [9, с. 8-14].

- 4) пом'якшення кліматичних змін;
- 5) інтеграція та збалансування соціальних подій, трансформація ринку;
- 6) глобальний стійкий розвиток.

На глобальному рівні потреба у природних ресурсах постійно зростає пропорційно до зростання населення. Потрібна не просто якісна, а значно якісніша їжа, відновлювані джерела енергії та інші сучасні промислові виробництва. Тобто, потрібне значно ефективніше управління природними ресурсами, включаючи біорізноманіття. Саме розвиток біотехнологій може призвести не лише до значного прогресу, але і збільшення ефективного виробництва достатньої кількості безпечних та високоякісних продуктів для населення, виробництва матеріалів та товарів хімічної промисловості на основі новітніх технологій та енергетичних цілей, до вирішення питань зміни клімату та енергетичної безпеки.

Управління природними ресурсами є життєво важливим першим кроком. Але весь ланцюг розвитку біотехнологій має бути стійким, сприяти забезпеченню продовольчої безпеки, достатньої кількості відновлюваної сировини та енергії, зменшенню екологічних наслідків і сприяти формуванню здорової і життєздатної економіки в державі.

Безпека та якість харчових продуктів має вагоме значення для покращення здоров'я населення. Особлива увага у розвинутих країнах – США, ЄС, членах ОЕСР – приділяється виробництву високоякісних продуктів харчування. Це сприятиме стабільному покращенню здоров'я всього населення, а більш ефективна їх обробка може допомогти зробити високоякісну продукцію доступнішою за ціною.

Інструменти біоекономіки сприятимуть пом'якшенню кліматичних змін. Збільшення площ лісових насаджень зробить внесок у зменшення викидів парникових газів, зокрема вуглекислого. Концепція сільськогосподарських біоресурсів може забезпечити ширше включення різних видів діяльності та ефективніше використання енергії, води та транспорту між компаніями та секторами економіки.

Розвиток сільського господарства, аквакультури та лісництва сприятиме розвитку робочих місць високої кваліфікації, особливо в економічно незахищених сільських місцевостях. Типи зайнятості в біоекономіці будуть змінюватися, оскільки окремі райони стануть значно ефективнішими та потребуватимуть менше людей. Водночас нові робочі місця будуть створені в інших секторах, тому очікується, що загальна зайнятість залишатиметься стабільною. Біоекономіка стане рушійною частиною світової економіки, забезпечуватиме краще харчування, біопродукти та енергію в умовах зростання кількості населення.

Біоекономіка сприятиме глобальному стійкому розвитку, відіграватиме ключову роль у допомозі країнам стати інноваційно привабливішими. Але оскільки біоекономіка все ще знаходиться на досить ранній стадії розвитку, важливо, щоб її зростання було полегшене та підтримане на рівні держав, а підприємництво у сфері біоекономіки заохочувалося.

До 2100 р. біоекономіка повинна подвоїти випуск сировини, зменшивши вдвічі її вплив на навколишнє середовище [11, с. 8]. Це потребуватиме подальшого прогресивного розвитку науки і техніки, а також уваги до формування нової соціальної поведінки. Розумний розвиток лісового та сільського господарства, харчування, аквакультури, хімічної промисловості, виробництва матеріалів та розвиток альтернативної енергетики створить розумну, стійку і всеохоплюючу економіку на основі біоекономіки.

Висновки

Прагнення стимулювати нову біоенергетичну економіку, необхідність збереження конкурентних переваг для високо розвинутих країн у галузі відновлюва-

них технологій сприяють сталому розвитку економіки на основі біоекономіки. Для того, щоб відповідати світовим тенденціям і з мінімальними витратами увійти до нового технологічного укладу економіки, Україні слід ідентифікувати себе як державу, яка формує і розвиває біоекономіку. Для цього необхідно сформувати основи біоекономіки, розробити стратегічні програми і проекти розвитку біоекономіки; використати досвід кластерного підходу до біоекономіки в ЄС; на всіх рівнях розробити дієві інструменти та механізми надання державної підтримки біотехнологічним виробництвам. Це сприятиме створенню нових робочих місць, сформуванню нових моделей споживання.

Література

1. Байдала В. В. Біоекономіка в Україні: сучасний стан та перспективи // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(3). – С. 22-28.
2. Бутенко В. М. Біоекономіка як механізм досягнення цілей сталого розвитку / В. М. Бутенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я – 2016. – Вип. 1. – С. 19-28.
3. Глазко В. И., Иваницкая Л. В. Биоэкономика и глобализация – основы развития XXI века // Вестник Российской академии естественных наук – 2012. – №4 – С.18-30.
4. Мельник Л. Г. Устойчивое развитие: теория, методология, практика: учебник / под ред. проф. Л. Г. Мельника.– Сумы: Университетская книга, 2009. – 1216 с.
5. Талавирия М. П. Вплив біоекономіки на розвиток сільського господарства / М. П. Талавирия, О. М. Талавирия, В. В. Ващенко, В. Б. Керницький // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького – 2014. – Т. 16, № 1(2). – С. 168-177.
6. Bioeconomy Policy Synopsis and Analysis of Strategies in the G7, Published by the Office of the Bioeconomy Council, Berlin, January 2015. – 60 p.
7. Global Data // [Electronic resource] – Access mode: <https://www.globaldata.com>
8. National Bioeconomy Blueprint. Executive Summary, April 2012, Washington. – 8 p.
9. Strategic Plan for a Thriving and Sustainable Bioeconomy, U.S. Department of Energy, December 2016. – 56 p.
10. The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda, OECD 2009. – 326 p.
11. The European Bioeconomy in 2030. Delivering Sustainable Growth by addressing the Grand Societal Challenges. – 24 p.

УДК 338.242.4.025.2(439)

Д.І. Ткач
доктор політичних наук, професор,
проректор з міжнародних питань,
Університет економіки та права «КРОК»

Зміни у сфері споживання домашніх господарств у 1990-х роках в Угорщині

У статті аналізуються зміни у сфері споживання домашніх господарств у 1990-х роках в Угорщині. Визначаються ключові напрями діяльності держави у цій царині. Підкреслюється, що зміни в становищі домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ, які часто не збігаються з їхніми оцінками на основі макроекономічних індикаторів. Особливо наголошується на тому, що невирішені соціальні проблеми, і понад усе масштаби бідності і безробіття, соціального відчуження, можуть стати серйозною перешкодою на шляху прогресу, джерелом серйозних соці-

альних, національних і політичних конфліктів. Відмічається, що саме в 90-х роках ХХ століття Угорщина активно проводила інституціональні соціальні реформи й адаптувалася до соціальних реформ, які відповідали вимогам ЄС.

Ключові слова: Угорщина, реформування економіки, зміни в стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, інституціональні соціальні реформи.

Д.И. Ткач
доктор политических наук, профессор,
проректор по международным вопросам,
Университет экономики и права «КРОК»

Изменения в сфере потребления домашних хозяйств в 1990-х годах в Венгрии

В статье анализируются изменения в сфере потребления домашних хозяйств в 1990-х годах в Венгрии. Определяются ключевые направления деятельности государства в этой области. Подчеркивается, что изменения в положении домохозяйств отражают реальные результаты и социальную цену реформ, которые часто не совпадают с их оценками на основе макроэкономических индикаторов. Особенно подчеркивается, что нерешенные социальные проблемы, и в основном это масштабы бедности и безработицы, социального отчуждения, могут стать серьезным препятствием на пути прогресса, источником серьезных социальных, национальных и политических конфликтов. Отмечается, что именно в 90-х годов ХХ века Венгрия активно проводила институциональные социальные реформы и адаптировалась к социальным реформам, отвечающим требованиям ЕС.

Ключевые слова: Венгрия, реформирование экономики, изменения в состоянии и поведении домохозяйств в Венгрии, институциональные социальные реформы.

D.I. Tkach
Professor, Doctor of Political Sciences,
Vice-Rector for International Affairs
«KROK» University

Changes in households consumption in the 1990s in Hungary

The article analyzes the most important transformations in the state and behavior of households in Hungary as a result of economic transformations in 90s.

The key directions of state activity in this area are determined. It is emphasized that changes in the situation of households reflects the real results and the social price of reforms, which often do not coincide with their estimates based on macroeconomic indicators. Particular emphasis is placed on the fact that unresolved social problems, especially the extent of poverty and unemployment, social exclusion, can become a serious obstacle to progress, source of serious social, national and political conflicts. It is noted that it was in 1990s that Hungary actively pursued institutional social reforms and adapted to social reforms that would meet EU requirements.

Key words: Hungary, reforming of economy, transformation in the state and behavior of households in Hungary, institutional and social reforms.

Постановка проблеми

Розглядаючи події в Угорщині 1990-х років, важливо глибше осмислити най-

важливіші трансформації в стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, які виникли у результаті економічних перетворень. З'ясувати, яку роль держава відіграла у цій царині, як зміни в становищі домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ. Це особливо важливо з огляду на те, що невирішені соціальні проблеми, насамперед масштаби бідності і безробіття, соціального відчуження, можуть стати серйозною перешкодою на шляху прогресу, джерелом серйозних соціальних, національних і політичних конфліктів. Для України це є актуальним і сьогодні тому, що, незважаючи на 26-річне існування як незалежної держави, в країні і сьогодні не здійснені ті інституціональні соціальні реформи, які наближали б країну до вимог ЄС щодо досліджуваної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблематики трансформації в стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, які виникли у результаті економічних перетворень, присвячені дослідження українських учених: Е. Кіш [1], Д. І. Ткача [2], а також іноземних: Дж. Сакса [3], Kuczí Tibor [4], Ласло Сюч [5], Róna-Tas, Ákos [6], зокрема російських: Л. С. Лучкіної [7], М. А. Усієвич [8] та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасній економічній науці значна увага приділяється аналізу трансформаційних процесів в економіках постсоціалістичних держав, існують різні підходи до цієї проблематики. Щодо Угорщини, то, безумовно, перехід до ринкових відносин, як головної рушійної сили здійснення економічних перетворень, викликали докорінні зміни в стані та поведінці угорських домогосподарств. Велику роль у цій царині відіграла держава, і саме зміни в становищі домогосподарств віддзеркалюють реальні результати і соціальну ціну реформ. Дослідження цього феномена є корисним з огляду на використання позитивного досвіду сусідньої країни, а також і засобом запобігання чужих помилок. Особливо з урахуванням того, що у вітчизняній економічній науці цій проблематиці приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз найважливіших трансформацій у стані та поведінці домогосподарств в Угорщині, які виникли у результаті економічних перетворень. З'ясувати, яку роль угорська держава відіграла у цій царині.

Виклад основного матеріалу дослідження

Приблизно із середини 1990-х років становище економіки Угорщини стало поступово поліпшуватися, у реальному секторі почалося поживлення інвестицій, з'явилося зростання промислового виробництва і валового внутрішнього продукту в цілому. Звичайно, темпи позитивних зрушень були ще хитливі. До-реформений рівень реальної зарплати досягнути вдалося не відразу. Шлях високої інфляції залишився позаду, і в 2000 р. в Угорщині вона не вийшла за межі 10%. Однією з найгостріших проблем у соціальній сфері в країні було безробіття, рівень якого в 1990-і роки хоча і знижувався, але усе ще залишався досить відчутним.

Незважаючи на позитивні зміни, що з'явилися у ці роки в економічній і соціальній сферах Угорщини, вони не змогли компенсувати втрати в рівні життя населення перших років реформ, навіть більш пізнього часу. Зокрема, в Угорщині перехід до ринку здійснювався не так болісно, як в інших країнах, завдяки тому, що, починаючи з 1968 р., країна пройшла тривалий шлях реформ, що створили сприятливий ґрунт для подальших трансформацій. У країні не було сильного

сплеску цін, тому що керованість інфляцією також була закладена ще на попередньому етапі реформ. Різке падіння рівня життя відбулося в 1990-1992-х і 1995-у роках. В ті роки відзначався постійний ріст реальної заробітної плати [9]. Але передкризовий рівень добробуту населення поки не був досягнутий, якщо судити з динаміки показника загальних фактичних витрат на споживання. На думку професора Л. Чаби, обмеження споживання позитивно впливало на інвестиції й ріст, але супроводжувалося збільшенням розриву в доходах груп населення, що і мало місце в Угорщині. Співвідношення доходів 10% найбідніших і 10% найбагатших громадян країни становило 1:8 замість 1:5 на початку 1980-х років. Показники ж 1990-х відповідали рівню Франції і були вищими, ніж у скандинавських країнах і ФРН. Але стримування витрат на споживання було плюсом в економічній політиці Угорщини, тому що сприяло збільшенню інвестицій і виробництва [10].

Змінилося і загальне економічне становище Угорщини у світі, про що свідчить співвідношення ВВП на душу населення з рівнем США. Серед постсоціалістичних країн за обсягом ВВП на душу населення Угорщина посідала друге місце, і в 1998 р. до рівня США це становило 35% [11].

Напрями і структура витрат на споживання в першу чергу залежать від суми коштів, яка є, і стану споживчого ринку товарів і послуг. У взаємозв'язку вони відбивають умови та якість життя людей. Несприятливі тенденції у цій галузі, що почалися в Угорщині наприкінці 1970-х років, поступово наростаючи, стали однією з головних причин катастрофи соціалізму. Їхній ступінь і характер розвивалися неоднаково і створювали різні стартові умови переходу до ринку. Практичне здійснення ринкових перетворень в Угорщині також мало свої особливості як у темпах, так і методах проведення. До того ж тут існували свій національний спосіб життя, культура. Усе це впливало на формування структури споживання у перехідний період.

Головною загальною рисою на першому етапі реформ стало те, що з початком лібералізації економіки в Угорщині з'явився великий вибір товарів, швидко стала розвиватися сфера послуг, що також справило вплив на зрушення у структурі витрат домогосподарств. Однак перехід до ринку супроводжувався високою інфляцією, яка випереджала зростання доходів, що різко звузило матеріальні можливості громадян. У результаті дефіцит товарів і послуг замінився дефіцитом коштів на задоволення навіть найнеобхідніших потреб. Як відомо, це призвело до зниження рівня життя в країні. Але необхідність адаптації до мінливого життя, а також поява середовища, у якому можна вільніше реалізувати власні інтереси й можливості, стали імпульсом для пошуку шляхів спочатку для виживання, а потім і затвердження себе у новому житті. Багатьом довелося вносити корективи у свій побут, беручи до уваги як особисті доходи, так і загальні тенденції у сфері споживання. Але часто сформовані традиції і звички у поведінці домашніх господарств зберігалися, хоча для цього не завжди були достатні умови.

Так, одне з протиріч економічної поведінки домашніх господарств у роки реформ полягало у тому, що, незважаючи на труднощі та погіршення умов життя, суми витрат були все одно меншими за суми доходів, що пов'язано з рухом коштів, спрямованих на накопичення, сплати кредитів, позик і податків. Але розмір перевищення доходів над витратами багато у чому визначався конкретною ситуацією у країні й можливостями кожного домогосподарства окремо. Стала виникати і нова ситуація, коли витрати були вищі за доходи.

Важливим фактором в економічній поведінці домогосподарств було ставлення до накопичення коштів. В умовах ринкової економіки сектор домашніх гос-

подарств відігравав велику роль у кругообігу коштів у країні. Населення було головним споживачем вироблених товарів та послуг, і якщо це в основному вітчизняна продукція, то відбувалося збільшення чистого прибутку і відрахувань у фонди накопичення підприємств-виробників. Кошти, що залишалися від особистого споживання, громадяни зберігали, збільшуючи свої внески в банках або купуючи цінні папери. Тим самим населення кредитувало свої права і поповнювало бюджет країни. Але найбільш схильними до заощаджень були селянські господарства.

Розглянемо витрати домогосподарств на продовольство та структуру таких витрат. На їхній розподіл відповідним чином впливав різний рівень доходів та вибір внутрішньосімейних пріоритетів у споживанні. Але за будь-яких умов основним напрямом споживчих витрат були витрати на продовольчі товари, саме вони визначали усю структуру видаткової частини домашніх бюджетів. У роки трансформації рівень витрат на харчування набув особливого значення не тільки тому, що вони були першоосною життєзабезпечення людей, але й у зв'язку з ускладненням умов у перші роки перехідного періоду, коли у багатьох країнах помітно збільшилася кількість бідних, насамперед серед господарств одиноких пенсіонерів і родин з дітьми. І одним з головних критеріїв бідності став рівень витрат на продовольство.

Аналіз відповідних показників (таблиця 1) дає підстави зробити такі висновки.

Таблиця 1

Частка витрат на продовольство, % до всіх витрат на особисте вживання домашніх господарств

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Угорщина	33,4	...	35,2*	33,3*	38,0*	35,2	34,9*

* У складі грошових витрат (за даними CESTAT).

Джерело: складено автором на підставі [15].

По-перше. Тенденції у динаміці питомої ваги витрат на харчування такі: в Угорщині при деяких коливаннях в окремі роки у цілому в останні 7-8 років 1990-х витрати на продовольство зберігалися на одному рівні.

По-друге. Ці витрати істотно відрізнялися за типами господарств. Насамперед, високий їхній рівень спостерігався у бюджетах пенсіонерів. Вище середніх витрати на продовольство мали місце також у господарствах селян, безробітних, багатодітних родинах, і менше – у службовців і самозайнятих.

По-третє. В Угорщині відносний рівень споживання продовольства приблизно відповідав рівневі західноєвропейських країн і в такий спосіб характеризував більш «зрілий» ступінь структури споживчих витрат населення. Про це ж свідчить і низький коефіцієнт диференціації даного показника між господарствами працюючих громадян.

Таким чином, у роки трансформації відбулося зниження споживання багатьох основних продуктів харчування. В умовах, коли одночасно відбувалося підвищення частки витрат на деякі з них, це означало, що харчування для населення обходилося дорого. Цим же значною мірою пояснювалася і висока частка витрат на продовольство в загальній сумі витрат домашніх господарств.

Зміни, що відбулися у структурі і рівні споживання продовольства, вплинули на один із головних узагальнюючих показників якості харчування – його денну енергетичність. В Угорщині їй була властива негативна динаміка, що торкнулася усіх компонентів, які характеризують калорійність харчування, – білків, жирів,

вуглеводів. Вона знизилася на 10% (1991-1997 рр.). Порівняння фактичного рівня споживання продуктів харчування з фізіологічними нормами показує, що у 1991-1998 рр. перевищення останніх стосувалося м'ясопродуктів, олії рослинної, борошна, хліба, риса і частково цукру. Споживання інших продуктів, включаючи молоко, м'ясо, яйця, рибу, овочі й фрукти, сильно відставало від цих норм. Причому споживання молока й м'яса в 1990 р. було вищим за нормативні показники. У перші роки реформ калорійність харчування також стала помітно падати, особливо в результаті скорочення споживання білків і жирів.

Одним із наслідків несприятливих процесів у споживанні продовольства в Угорщині було посилення розриву в даній сфері з відповідними показниками щодо держав Заходу. В Угорщині менше споживалося м'яса, молока, олії тваринної, фруктів, яєць, потребував вищий рівень споживання хліба і борошняних виробів. Лише у 1997 р. рівень споживання м'яса й м'ясопродуктів становив до рівня Австрії – 60-66%. Приблизно таке ж співвідношення було і при порівнянні з Францією [12].

Проаналізуємо витрати на утримання житла. При переході до ринку в особистому споживанні населення Угорщини на друге місце після продовольства вийшло утримання житла і насамперед оплата комунальних послуг. Частка витрат на утримання житла у відсотках до всіх витрат домашніх господарств на особисте споживання наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Частка витрат на утримання житла, % до всіх витрат домашніх господарств на особисте споживання

	1990	1995	1997	1998	1999
винайм житла					
Угорщина	1,3'	...	18,6**	20,6**	21,6**
комунальні послуги					
Угорщина	6,2'

Джерело: складено автором на підставі [15].

Примітка. У валових грошових витратах, включаючи комунальні послуги (CESTAT); - 1987 р.

Висока динаміка тарифів призвела до росту їхньої питомої ваги у структурі витрат домашніх господарств (табл. 2). Ціни на подачу води, газу, електроенергії і паливо скрізь росли швидше, ніж на товари. В Угорщині при загальному індексі споживчих цін, рівному 570%, на паливо й енергію цей індекс становив 1160% (1991-1999 рр.).

Рівень витрат на зазначені цілі залежав не тільки від доходів домогосподарств, але й політики регулювання цін на енергоносії. В Угорщині, де існували більш ліберальні правила встановлення цін на них, послуги обходилися населенню дорожче. До речі, можна зазначити, що рівень тарифів на електроенергію в Угорщині був значно нижчий у порівнянні з тарифами в західноєвропейських державах, але багато в чому це пов'язано і зі значно нижчим рівнем оплати праці. Наприклад, у 1997-1998 рр. один кВт/год електроенергії для домашніх господарств коштував в Угорщині 5,5 дол.

В оплаті наймання квартир помітних змін за роки трансформації не відбулося, і вона становила порівняно невелику частину домашніх споживчих витрат, значно поступаючись оплаті за комунальні послуги.

Здійснюємо аналіз витрат на одяг і взуття, алкогольні напої і тютюнові вироби. До числа витрат першої необхідності відноситься купів-

ля предметів одягу і взуття. В роки трансформації такі речі займали досить скромне місце в домашніх бюджетах, поступившись не тільки продовольству, але й утриманню житла, а в деяких випадках і транспортним витратам. У результаті їхній відносний рівень помітно скоротився і не піднімався вище 10%. Таким чином, виникла нова ситуація в структурі особистого споживання домашніх господарств Угорщини (таблиця 3).

Таблиця 3

Частка витрат на одяг і взуття, % до всіх витрат на особисте споживання домашніх господарств

	1990	1995	1997	1998	1999
Угорщина*	...	6,0**	5,8	6,7	6,4

* У грошових витратах (за даними CESTAT).

Джерело: складено автором на підставі [15].

Вона стала наслідком не тільки того, що громадяни стали рідше обновляти свій гардероб, але й зміни пріоритетів у споживанні, особливо у високоприбуткових господарствах. Великий вплив справили і ціновий фактор. Для порівняння можна зазначити, що у британських домогосподарствах відповідні товари займають шосте місце в загальних витратах.

Зміни торкнулися і таких споживчих товарів, як алкогольні напої і тютюнові вироби. Суть їх виявилася у зниженні відносного рівня витрат на них. У грошових витратах домогосподарств у 1999 р. витрати на алкогольні напої і тютюнові вироби в Угорщині становили 4,1%.

Оцінка витрат на транспорт і зв'язок. Збільшення витрат за даними напрямами було одним із найважливіших змін економічної поведінки домашніх господарств під час проведення реформ. Для більшості домогосподарств воно було викликане підвищенням тарифів транспортних послуг і зв'язку. Але для певної частини громадян, насамперед тих, що мали пристойні доходи, а також фахівців і підприємців зростання витрат було пов'язане з виробничими й діловими потребами, зокрема потребами в купівлі автотранспорту, його обслуговуванні, а також придбанні сучасних засобів комунікації. Насамперед це пояснюється досить високим ступенем забезпеченості домашніх господарств засобами транспорту, а також зростаючою потребою в сучасних побутових засобах зв'язку. Хоча наявність останніх у домашніх господарствах зустрічалася не так часто, високі ціни на них істотно збільшували частку витрат на ці цілі. У пенсіонерів витрати на послуги транспорту і зв'язку були, зрозуміло, нижчими, ніж у працюючих, у 1,5-2 рази (таблиця 4).

Таблиця 4

Частка витрат на транспорт і зв'язок, % до усіх витрат особистого споживання домашніх господарств

	1990	1995	1997	1998	1999
Угорщина*	...	12,3**	13,0	11,9	13,1

* У грошових витратах (за даними CESTAT); ** 2000 р.

Джерело: складено автором.

Особливе місце у структурі споживання жителів Угорщини посідала автомобілізація. Вона розпочалася в 1970-і роки, але не можна сказати, що до початку реформ досягла високого ступеня. Як видно з даних у таблиці 5, в Угорщині більше половини домогосподарств мали легкові автомобілі.

**Наявність легкових автомобілів у домашніх господарствах
(на 100 домогосподарств)**

	1990 р.	1997-1999 р.
Угорщина	55*	41

* У господарствах економічно активних громадян.

Джерело: складено автором.

Здійснимо оцінку витрат на інші види послуг. В умовах перехідного періоду у громадян Угорщини зросли витрати на охорону здоров'я. Найбільше на цю потребу витрачалися, як і раніше, пенсіонери. Так, у грошових витратах домогосподарств в Угорщині на охорону здоров'я замість 4,8% у 1996 р. виділялося 5,5%. Більш суттєвими стали витрати і на особисту гігієну.

У більшості домогосподарств країни знизився рівень витрат на освіту, культуру, спорт, організацію дозвілля. На це вплинули фактори матеріального і морального порядку. Пристосування людей до нових, різко мінливих умов життя не могло відбуватися безслідно і не позначилися на їхніх настроях, інтересах і бажаннях. Падіння рівня життя на першому етапі реформ істотно обмежило матеріальні можливості у виділенні коштів на задоволення культурних потреб, які значною мірою реалізовувалися за «залишковим» принципом. Частково ці втрати компенсувалися купівлею сучасних приладів культурного призначення. Але їх могли дозволити собі далеко не всі домогосподарства. Тим часом за стабільної та високорозвиненої економіки відповідні витрати можуть бути досить високими. Зокрема, аналіз вартості споживчого кошика британців, проведений фахівцями, показав, що вони більше всього витрачають грошей на дозвілля й розваги, випереджаючи навіть витрати на продовольство. Між соціальними групами населення Угорщини була помітною різниця в частці витрат, що спрямовувалися на ці види послуг. Вона існувала завжди і впливала із розходжень способу життя кожної групи. Не останню роль відігравав і рівень доходів. Найнижчий він був у селян і пенсіонерів, а найвищий – у службовців і самозайнятих.

Оцінімо стан забезпеченості домогосподарств товарами тривалого користування. Важливим критерієм визначення рівня і стандарту життя населення є оснащеність домашніх господарств предметами тривалого користування.

Розширення асортименту й обсягу продажу даної групи товарів є важливим чинником оптимізації структури роздрібної торгівлі, вони значно впливають на формування способу життя людей, вносячи зміни у форми проведення дозвілля та підвищуючи комфортність домашнього побуту. Динаміка витрат на придбання предметів культурно-побутового призначення в роки трансформації знаходилася під впливом двох основних факторів: 1) небувалого раніше широкого вибору товарів, активної зміни асортименту, що не могло не впливати на зрушення в пріоритетах відповідних витрат; 2) обмеженості в коштах більшості громадян. Тому оснащення домогосподарств сучасною культурно-побутовою технікою відбувалося дуже нерівномірно і знаходилося у великій залежності від рівня доходів. Відповідні зрушення відбувалися як у кількості, так і якості предметів, що купувалися. Оскільки стандартний набір, що характеризує забезпеченість домогосподарств побутовою технікою, сильно видозмінився, дослідження здійснене за двома групами товарів: 1) традиційних, поява яких у будинках почалася незабаром після закінчення війни; 2) сучасних апаратів і приладів, оснащення якими почалося в основному з переходом до ринкових перетворень. Як видно з даних таблиці 6, на старті реформ і на пізнішому їх етапі найбільша

Таблиця 6

**Забезпеченість домашніх господарств традиційними товарами
(на 100 домашніх господарств)**

	Холодильники з морозильними камерами	Радіоприймачі	Телевізори	у т.ч. кольорові	Пральні машини	у т.ч. автоматичні	Пилососи	Швейні машини	Велосипеди	Мотоцикли
1990 р.										
Угорщина*	103	123	123	76	107	47	98	52	131	17
1997-1999 рр.										
	107	102	120	104	105	53	90	43	117	10

* У господарствах економічно активних.

Джерело: складено автором.

забезпеченість домашніх господарств представлена телевізорами, пральними машинами, холодильниками (включаючи холодильники з морозильними камерами). В Угорщині повна або майже повна забезпеченість ними була вже напередодні реформ.

Через те, що на початку реформ існувала велика різниця між господарствами економічно активних та інертних громадян та враховуючи те, що за роки реформ в їх загальній кількості позитивних зрушень практично не було, в Угорщині вона зберігалася і до кінця 1990-х.

За роки реформ втратили свого значення у побуті звичайні радіоприймачі, особливо в містах, наявність їх у будинках почала скорочуватися. Це стало результатом як більш розвинутої мережі телебачення, так і появою нових поколінь радіопристроїв (музичних центрів, аудіоапаратури тощо).

Зрозуміло, падав попит і на швейні машини, число яких скорочувалося. Це було пов'язане з тим, що на ринку з'явилася велика кількість готових швейних виробів, з темпом життя, що постійно прискорювалося, і не залишалось часу для заняття шиттям удома. Але у певній групі господарств швейні машинки зберігали своє призначення. Змінилася ситуація і з пилососами, але в кращий бік, тому що в Угорщині практично не залишилося господарств без цього необхідного приладу. Аналіз показав, що найбільша забезпеченість товарами тривалого користування була там, де главою родини була особа пенсійного віку (від 60 і старше). Потім ідуть домогосподарства, де главі сім'ї від 40 до 49 років, після них – вікові групи 50-59, 30-39 і до 29 років. Тобто молоді сім'ї були забезпечені найменше [13].

Товари тривалого користування нових видів і поколінь відрізнялися більшим різноманіттям, але, як показують дані таблиці 7, рівень забезпечення ними незначний. Угорщина за наявністю персональних комп'ютерів відставала від західних сусідів. Так, за даними International Telecommunication Union, у 1997 році у розрахунку на 1000 мешканців в Угорщині їх було 49 [14].

Найбільш активно із сучасної культурно-побутової техніки домогосподарства купували морозильні камери. Певним пріоритетом у країні користувалися також такі прилади, як відеомагнітофони, музичні центри тощо (таблиця 7).

**Сучасні товари тривалого користування
(на 100 домашніх господарств)**

	Персональні комп'ютери	Морозильники	Музичні центри Hi-Fi	Відеомагнітофони	Відеокамери	Пристрій для прийому супутникового ТВ	Пристрій для прийому кабельного ТВ	Мікрохвильові печі	Плєсери
1999 рік									
Угорщина	11	61	26	49	3	-	-	37	15

Джерело: складено автором.

Висновки

Незважаючи на позитивні зрушення в економіці, в Угорщині у другій половині 1990-х років у сфері споживання домашніх господарств адекватних змін не відбулося. Деякі переміщення почали з'являтися тільки в останні 2-3 роки 1990-х і виявилися вони в деякому збільшенні споживання продуктів харчування на душу населення, а також ще вельми слабкій тенденції зниження частки витрат на продовольство у загальній сумі витрат на особисте споживання.

Зрушення, що відбувалися, були пов'язані головним чином із витратами на продукти харчування й оплатою комунальних послуг. У високоприбуткових домогосподарствах значний вплив на структуру споживання мали також витрати на покупку товарів тривалого користування й оплату послуг з їхнього використання й утримання.

У цілому в Угорщині можна зазначити зниження якості життя у більшості домогосподарств, що проявилось в першу чергу у збільшенні частки витрат на продовольство. Вона набагато вища у порівнянні з країнами Заходу і пов'язана з високими цінами на продукти харчування, що призвело до зниження їхнього споживання за окремими видами.

Про зниження якості життя свідчить стагнація в оснащенні домогосподарств товарами тривалого користування, незважаючи на те, що в їхніх якісних характеристиках відбулися серйозні зміни. В Угорщині існував недостатньо високий рівень забезпеченості необхідними у побуті апаратами й приладами – пилосо-сами, холодильниками з морозильними камерами, автоматичними пральними машинами. Розширення набору наявної в будинках сучасної техніки побутового й культурного призначення відбувалося повільно. На той час ще зрідка зустрічалися вироби більш високого стандарту, споживання – мікрохвильові печі, посудомийні машини тощо. Найважливішою характеристикою сфери споживання товарів тривалого користування було досягнення відносно рівномірної оснащеності ними всіх шарів населення.

До негативних моментів у сфері споживання домогосподарств варто віднести зниження витрат на культуру, освіту й проведення дозвілля. Це також можна розглядати як елемент погіршення якості життя населення.

Порівняння використання сімейних бюджетів різних соціо-економічних груп виявляє більш раціональну структуру споживання в домашніх господарствах службовців (працівників розумової й творчої праці), а також самозайнятих у по-

рівнянні з іншими типами господарств. Це пов'язано як із розходженнями в доходах, так і більш широким колом інтересів і потреб, що впливали зі способу життя, характеру трудової діяльності й рівня освіти.

Раціональність структури споживання домогосподарств службовців виражалася в більш високому рівні витрат на послуги за менших витрат на продовольство. У цих господарствах більше уваги приділялося підвищенню освіти, організації й проведенню дозвілля. У них була більш висока забезпеченість особистим автотранспортом та іншими товарами тривалого користування.

Значними особливостями характеризується структура споживання домашніх господарств пенсіонерів. Крім високих витрат на харчування й утримання житла, у них був вищий рівень витрат, порівняно з іншими типами домогосподарств, на гігієну й охорону здоров'я і, насамперед, на купівлю медикаментів. Разом із тим пенсіонери більше, ніж робітники й селяни, приділяли увагу задоволенню культурних потреб, частіше прибігали до різного роду послуг. Але низький рівень доходів пенсіонерів, природне звуження одних потреб і розширення інших помітно видозмінювало всю палітру їхніх споживчих витрат порівняно з іншими шарами населення.

Література

1. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції. Монографія / Єва Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 440 с.
2. Ткач Д. І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: Монографія / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. – К.: МАУП, 2004. – 504 с.
3. Сакс Дж, Пивоварський О. Економіка перехідного періоду. (Уроки для України). Пер. з англ. – Київ: “Основи”, 1996 – 159 с.
4. Kuczzi Tibor. Kuczzi, Tibor. Kisvállalkozás és társadalmi környezet (Small entrepreneurship and social environment). – Budapest: Replika, 2000.
5. Ласло Сюч Ласло Соч 2001 год в Венгрии: Движение вперед, но к чему? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www/gallup.hu
6. Róna-Tas, Ákos Róna-Tas, Ákos. Economic Sociology in Europe: Hungary, Economic Sociology. European Electronic Newsletter (February 2002). – Vol. 3, No. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.siswo.uva.nl/ES/esfeb02art4.html>.
7. Лучкина Л. С. Социальные реформы в Содружестве Независимых Государств : Науч. докл. / Л. С. Лучкина; Рос. акад. наук. Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. – М. : ИМЭПИ РАН, 2002. – 95 с.
8. Усиевич М. А. Десятилетие реформ в Венгрии. 90-е годы XX в. / «Новая и новейшая история», 2002-09-01 NNI – № 005. – С.86.
9. Усиевич М. Венгрия. Правила игры / 2000. – № 3. – С.7-9.
10. Чаба Л. Венгрия на рубеже веков: итоги трансформации и перспективы вступления в ЕС / Вопросы экономики, 2000. – № 6.
11. Статистически годишник на РБ, 1999. – София, международный раздел.
12. *Ekonomiska politika*, 1998, 2410, s. 17.
13. *Magyar statisztikai evkonyv 2000*, Budapest, 2001:
14. Россия и страны мира. Статистический справочник / Госкомстат РФ, М., 2000. – С. 107.
15. *Magyar statisztikai evkonyv 1999*, Budapest, 2000: *Statisztikai havi kozlemenyek*, № 4, 2000.

УДК 332.142.6

О.І. Шапоренко

*доктор наук з державного управління,
завідуюча кафедри землеустрою та кадастру,
Інститут управління природними ресурсами*

О.Г. Соколова

*ст. викладач кафедри землеустрою та кадастру,
Інститут управління природними ресурсами*

О.Ю. Гуменюк

*викладач кафедри землеустрою та кадастру,
Інститут управління природними ресурсами*

Обґрунтування типу земель і режимів їх використання в еколого-економічній системі

У статті визначені перспективні шляхи використання земель з урахуванням еколого-економічних умов, які останнім часом стають вирішальними через кризовий стан, викликаний деградацією і забрудненням земельних угідь.

Ключові слова: *еколого-економічні аспекти, сільськогосподарські культури, тип земель, режим використання, якість ґрунтів, система землеробства, деградація, еколого-економічна типологія, землекористування.*

О.И. Шапоренко

*доктор наук по государственному управлению,
заведующая кафедры землеустройства и кадастра,
Институт управления природными ресурсами*

О.Г. Соколова

*ст. преподаватель кафедры землеустройства и кадастра,
Институт управления природными ресурсами*

О.Ю. Гуменюк

*преподаватель кафедры землеустройства и кадастра,
Институт управления природными ресурсами*

Обоснование типа земель и режимов их использования в эколого-экономической системе

В статье определены перспективные пути использования земель с учетом эколого-экономических условий, которые в последнее время становятся решающими из-за кризисного состояния, вызванного деградацией и загрязнением земельных угодий.

Ключевые слова: *эколого-экономические аспекты, сельскохозяйственные культуры, тип земель, режим использования, качество почв, система земледелия, деградация, эколого-экономическая типология, землепользование.*

O.I. Shaporenko
*DSc in Public Administration,
Head of the Department of Land Management and Cadastre
Institute for Natural Resource Management*

O.H. Sokolova
*Senior Lecturer of the Department
of Land Management and Cadastre
Institute for Natural Resource Management*

O.Yu. Humeniuk
*Lecturer of the Department
of Land Management and Cadastre
Institute for Natural Resource Management*

Justification of the type of lands and modes of their use in the ecological and economic system

The article outlines prospective ways of land use taking into account ecological and economic conditions, which in recent times become decisive due to the crisis condition caused by degradation and pollution of land.

Key words: *ecological and economic aspects, agricultural crops, type of lands, mode of use, soil quality, agricultural system, degradation, ecological and economic typology, land use.*

Постановка проблеми

На даний час у землевпорядників виникла проблема – як встановити режим використання земель з урахуванням еколого-економічних умов, які останнім часом стають вирішальними через кризовий стан, викликаний деградацією і забрудненням земельних угідь. Перед такою проблемою стоять фахівці в галузі ґрунтознавства та землеробства: через те, що не вдається правильно виділити первинні і структурні одиниці, врахувати всі умови місцезростання і місцеперебування сільськогосподарських рослин. Це суттєво знижує ефективність сучасних технологій обробітку культур і ґрунтоохоронних заходів. Крім того, не вдається систематизувати розробки систем землеробства на різних рівнях з метою прогнозування розвитку і розміщення сільського господарства в умовах ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням обґрунтування типу земель і режимів їх використання в еколого-економічній системі присвячені наукові роботи таких вчених, як А. А. Варламов [2-4], О. М. Можейко [7], Л. Г. Раменський [8-10], А. А. Чібілев [14] та ін. І хоча ґрунтознавці інтенсивно розвивають прогресивне вчення про структуру ґрунтового покриву (СГП), невирішеність проблеми сільськогосподарської інтерпретації результатів ґрунтової зйомки стримує впровадження концепції СГП в практику.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Досі класифікація та використання земель базуються на принципах агрови-робничих угруповань ґрунтів, які являють собою об'єднання класифікаційних ґрунтових одиниць, тобто ґрунтів, що володіють певними властивостями, в гру-пи, подібні за своїми агрономічними якостями по відношенню до будь-якої сіль-

ськогогосподарської культури, групи культур, або за загальними якостями рослинництва.

Ми пропонуємо розглядати еколого-економічний аспект використання земельних ресурсів, тому що якість ґрунтів тісно пов'язана зі здоров'ям населення і, отже, з економікою країни.

Формулювання мети статті

Визначити перспективні шляхи використання земель з урахуванням еколого-економічних умов, які останнім часом стають вирішальними через кризовий стан, викликаний деградацією і забрудненням земельних угідь.

Виклад основного матеріалу

Сучасні системи землеробства пропонується розробляти на ландшафтній основі, проте вищевказані недоліки не дають змоги досить обґрунтовано їх скласти, реалізувати стратегію ґрунтозахисної організації території.

Не зупиняючись детально на принципах агровиробничих угруповань ґрунтів, треба сказати, що в основу його покладено генетичні ґрунтові відміни. Всі інші умови і чинники (рельєф, кліматичні, гідрологічні і ін.) враховуються опосередковано і недостатньо, через рослинні угруповання, групи культур або навіть тільки через окремі культури. Однак відомо, що ґрунт – це результат взаємодії певної сукупності природно-антропогенних умов і факторів. Спостерігається деяке приховування факторів і умов процесу, їх недооблік, зменшення їхньої ролі тощо.

Сучасні процеси деградації та забруднення земель досягли загрозливих розмірів, а знизити і усунути їх не вдається на основі існуючого підходу. Тому ландшафтознавцями й іншими дослідниками встановлено, що всі ці негативні процеси тісно пов'язані з характеристикою ландшафтних структур різних рівнів, вони локалізуються в межах басейнів рік, урочищ, водозборів, елементарних одиниць. Ґрунти теж виявилися втягнуті в ці процеси, стали об'єктом техногенного впливу.

На наш погляд, принципова відмінність еколого-економічної типології земель від існуючих пропозицій полягає в тому, що [8-10]:

- по-перше, в якості вихідної класифікаційної одиниці комплексного вивчення всього земельного фонду і території прийнятий тип земель – екологічно однорідна ділянка території;

- по-друге, тип земель вважається неподільним у природному відношенні територіальним комплексом, первинною (базовою) елементарною ділянкою у всіх роботах з обліку та інвентаризації земель, їх кадастру і моніторингу, а також при організації території, розробці систем землеробства, включаючи весь комплекс ґрунтозахисної меліорації, так як він (тип земель) формується в межах однієї мезоформи рельєфу, обмеженої елементарною ґрунтовою структурою (ЕГС) або ареалом (ЕГА), при однакових ландшафтних умовах;

- по-третє, тип земель як вихідна класифікаційна і облікова одиниця містить необхідну і достатню інформацію про весь комплекс ландшафтно-екологічних, природно-ресурсних, соціально-економічних та інших факторів та умов, процесів і явищ за всіма категоріями земель;

- по-четверте, сільськогосподарський тип земель – агроекологічно однорідна ділянка, так як до одного типу, згідно з Л.Г. Раменським [8-10], входять землі, які подібно реагують на однакові види і режими використання, що виявляється у схожій врожайності, ефективності добрив, меліорації тощо, тобто в основі однорідності виробничих показників типу земель лежить його екологічна однорідність як місцеперебування, так і динамічної спрямованості процесів (потенційної родючості, схильності до деградації тощо).

Для обліку комплексу екологічних та інших зональних особливостей, як це рекомендував Л. Г. Раменський [9], в типології земель України, наприклад, у кожній зоні і підзоні необхідно скласти список сільськогосподарських типів земель окремо за геоморфологічними елементами і елементами рельєфу за поділом:

- а) землі рівнин і терас;
- б) землі плато, древніх терас і слабопологих схилів;
- в) землі схилів (еродованих);
- г) терасові землі;
- г) низинні незатоплювані землі;
- д) затоплювані землі тощо.

Застосовуючи в якості первинної таксонометричної одиниці – сільськогосподарський тип землі (по-сучасному, агроекологічний тип земель), можна повніше враховувати екологічні та технологічні властивості ґрунтового покриву і характер його використання.

Так, на даний час пропонується виділення агроекологічних типів земель, тобто територій, однорідних за агроекологічними вимогами обробітку сільськогосподарських культур.

З розвитком вчення про структуру ґрунтового покриву в якості первинних елементів типів земель стали називати ЕГА або ЕРС, і введено поняття елементарного ґрунтово-сільськогосподарського ареалу (ЕГСГА), що характеризується належністю об'єднаних в нього ґрунтів до однієї агровиробничої групи за агрономічною значущістю [1, 5, 11]. На даний момент в якості первинного структурного елемента розглядається елементарний ареал агроландшафту (ЕАА).

Агроекологічна класифікація земель включає власне агроекологічну класифікацію земель, яка є жорстким ландшафтним каркасом, базовою таксономічною одиницею, в якому є вид земель (він же ЕАА), і угруповання агроекологічних типів земель, ранжированих за принципом ускладненості факторів, що обмежують обробітку культур, і відповідно за способом їх подолання (гнучкий блок класифікації) [5, 11].

О. М. Можейко [7] вказує на можливість максимальної розораності земель без помітного погіршення ландшафтної ситуації в Лісостепу і Північному Степу до 30-45%. У південному, сухому і напівпустельному степу величина розораності повинна бути знижена до 25-30%. А. А. Чібілев вважає, що в Степу всі піщані, засолені, кам'яністі ґрунти тільки враховуються в ріллі, але не дають приросту сільськогосподарської продукції. Стосовно них повинен бути зроблений чесний і сміливий крок: «малопродуктивним розораним степам необхідно вернути роль високопродуктивних і дешевих пасовищ» [14].

Наявні в даний час поле-, ґрунтозахисні та інші лісосмуги здатні захистити від 8 до 16% ріллі і до 2-4% пасовищ і сінокосів. До того ж захист лісосмугами від водної ерозії повинен бути одним, а від вітрової – зовсім іншим.

Для повного захисту від вітрової ерозії відстані між основними смугами в Приазов'ї повинні бути 80-100 м, і з урахуванням оптимальної відстані між основними і поперечними лісосмугами площа полів не повинна перевищувати 6 га.

Зроблено спробу визначити оптимальні параметри елементів агроландшафту (зокрема полезахисних лісових смуг) в різних природних зонах України, а також розробити для Запорізької області оптимальну структуру земельних угідь (поєднання площ ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей та пасовищ, лісів).

Основою оптимізації мережі полезахисних лісових смуг є зв'язок між шко-

дою, що завдається вітровою ерозією, і еколого-економічним ефектом від ґрунтозахисного і агро меліоративного впливу насаджень.

В середньому по Україні оптимальна полезахисна лісістість повинна становити 2,5%, для чого потрібно додатково ввести в експлуатацію 306 тис. га лісових насаджень. Це дасть можливість підвищити захищеність ріллі до 80%, а за впровадження комплексу протиерозійних заходів – повністю захистити її від дефляції.

Оптимізація розміру різних угідь в агроландшафтах в Україні тісно пов'язана з впровадженням контурно-меліоративного землеробства (КМЗ), що включає диференційоване розміщення культур за технологічними групами земель, контурну організацію території, гідротехнічні протиерозійні споруди (вали-дороги, вали-тераси, вали-канави, засипка і виположування ярів і ін.), ґрунтозахисний вологозберігаючий обробіток ґрунту.

За повного освоєння ґрунтозахисних систем землеробства з контурно-меліоративною організацією території в Україні буде потрібно скоротити оранку сільськогосподарських угідь на площі 10 млн га і трансформувати середньо-, сильнозмиті й інші малопродуктивні землі під постійне залуження і заліснення. Це дасть можливість поліпшити співвідношення між ріллею, луками і лісом.

Перехід на ґрунтозахисну стратегію землекористування створює передумови для ведення адаптивного землеробства в умовах ґрунтозахисного облаштування агроландшафту. При цьому повинні максимально враховуватися вимоги законів екологічного землеробства: кожна культура повинна оброблятися в умовах, в яких вона екологічно найбільш пристосована; антропогенний вплив на ґрунт, рослини і оточуюче середовище не повинні перевищувати межі, за якими знижується продуктивність агроєкосистеми, підвищується стійкість і стабільність її функціонування; підвищення продуктивності агроєкосистеми має забезпечуватися тільки синхронним вдосконаленням всіх її елементів.

При проектуванні сівозмін А. А. Варламов [2-4] пропонує враховувати такі фактори: форму власності на землю, розміри, конфігурацію і компактність землеволодіння, ґрунтові умови, меліоративну улаштованість ріллі, рельєф місцевості і розташування на схилі, спеціалізацію господарства, вимоги окремих культур, забезпеченість трудовими ресурсами, особливості розміщення господарських центрів, стан дорожньої та меліоративної мережі, рівень технічної оснащеності господарства. Разом з цим слід враховувати специфіку зміни землекористування в умовах земельних перетворень, а також сформовані особливості розміщення сільськогосподарських культур.

Перерозподіл земель, утворення нових землеволодінь і самостійних виробничих об'єднань зумовлюють зростання числа порівняно дрібних господарств з невеликими за площею сівозмінами. Дослідження щодо реформування земельних відносин показують, що в структурі посівних площ спостерігається тенденція перерозподілу більш інтенсивних культур в малі землеволодіння і виробничі колективи. У більших колективних господарствах структура посівів супроводжується у багатьох випадках збільшенням площ культур суцільного посіву і трав. Це призводить до поліпшення умов захисту ґрунту від деградації. У той же час різке скорочення обсягів добрив сприяє зниженню гумусу в ґрунтах і, відповідно, їхньої родючості.

Через часті зміни структури посівних площ, що посилюються в умовах підприємництва і конкуренції, агрономи змушені щороку коригувати сівозміни і самостійно розміщувати сільськогосподарські культури. Це робиться на основі грубих орієнтовних розрахунків, без достатнього врахування якості земельних

ділянок. Як показують дослідження, така ситуація спостерігається в більшості господарств, колективних і, перш за все, індивідуальних.

Тому поряд із традиційними способами розміщення сільськогосподарських культур у просторі і часі необхідно вишукувати нові, що передбачають чергування культур тільки в часі, в межах окремих, однорідних за якістю ґрунтів, і в екологічному відношенні, полів або ділянок ріллі, або застосовувати різні комбінації з традиційних і зазначених вище способів розміщення культур і сівозмін.

У великих колективних господарствах доцільно зберігати повну систему сівозмін, включаючи ґрунтозахисні, кормові, польові та спеціальні їх типи.

При цьому, якщо внаслідок постійних змін структури посівних площ не вдається організувати розміщення культур у просторі і часі, необхідно дотримуватися встановленого їх чергування в часі на окремих полях і екологічно однорідних робочих ділянках. У невеликих за площею господарствах з великим розчленуванням і різною якістю ріллі організуються сівозміни комплексного типу з чергуванням культур в часі на екологічно однорідних ділянках. У цьому випадку кожна група екологічно однорідних ділянок або тип орних земель, в залежності від меліоративного і екологічного стану, матиме свій набір сільськогосподарських культур.

У всіх випадках відходу від традиційного способу розташування сільськогосподарських культур (у просторі і часі) з метою найбільш раціонального обліку якості ґрунтів рекомендується застосовувати відповідні комп'ютерні програми. Зокрема, такий пакет програм щорічного розміщення сільськогосподарських культур розроблений і застосовується проектними інститутами землеустрою. Використання даного пакету програм дає змогу агрономам і спеціалістам господарств щорічно встановлювати або уточнювати необхідну кількість продукції рослинництва з урахуванням можливостей землі і засобів, оптимально, розраховуючи максимум прибутку, розміщувати сільськогосподарські культури з урахуванням якісного та екологічного стану орних земель. У такому разі структура посівних площ не визначається на основі орієнтовних прикидок, а отримується як результат розрахунків з оптимізації. Конкретні розробки щодо екологічно доцільного розміщення сівозмін і влаштування їхніх територій наводяться в багатьох роботах.

Однією з умов надання екологічної стійкості землекористуванню є правильний підбір відповідних технологій ведення сільськогосподарського виробництва і, перш за все, технологій обробітку сільськогосподарських культур у тісному взаємозв'язку з організацією території. Взаємозв'язок організації території і сільськогосподарських технологій досягається наступним чином. Спочатку територіальна організація землекористування базується на обліку зональних технологічних особливостей ведення сільськогосподарського виробництва і використання землі. Розробки проектів землеустрою дають базові (територіальні) параметри і характеристики для наступних конкретних технологічних розробок (технологічних карт і ін.) та операцій.

Для закріплення екологічної стійкості землекористування в натурі треба в порядку авторського нагляду за виконанням проектів землеустрою періодично здійснювати оцінку природно-антропогенної збалансованості території. З цієї метою рекомендується:

- 1) обстежити територію на предмет появи та посилення проявів деградації і забруднення ґрунтів і земель. На основі порівняння їхніх рівнів з гранично допустимими рівнями і концентраціями намічати відповідні стабілізуючі середовище заходи;

2) дати кількісну оцінку енергетичного навантаження на агроєкосистеми і порівняти з критичними її значеннями. Для цього доцільно застосовувати методику Е. А. Денисенко зі співавторами. Відповідно до зазначеної розробки, критичним значенням енергетичного навантаження на агроєкосистему, коли не відбувається її деградація, є величина 18 ГДж/га (1 ГДж = 109 Дж).

За необхідності, якщо відбуваються суттєві зміни в господарській діяльності і вони впливають на природне середовище, структура господарських факторів приводиться у відповідність з природно-кліматичними умовами шляхом застосування комп'ютерних програм оптимізації структури агроландшафтів.

Висновки

Таким чином, перспективним шляхом використання земель з урахуванням еколого-економічних умов вбачається впровадження контурно-меліоративного землеробства, що включає диференційоване розміщення культур за технологічними групами земель, контурну організацію території, гідротехнічні протиерозійні споруди (вали-дороги, вали-тераси, вали-канави, засипка і виположування ярів і ін.), ґрунтозахисний вологозберігаючий обробіток ґрунту.

З метою поліпшення співвідношення між ріллею, луками і лісом за повного освоєння ґрунтозахисних систем землеробства з контурно-меліоративною організацією території в Україні буде потрібно скоротити оранку сільськогосподарських угідь на площі 10 млн га і трансформувати середньо-, сильнозмиті й інші малопродуктивні землі під постійне залуження і заліснення.

Перехід на ґрунтозахисну стратегію землекористування створює передумови для ведення адаптивного землеробства в умовах ґрунтозахисного облаштування агроландшафту. При цьому повинні максимально враховуватися вимоги законів екологічного землеробства: кожна культура повинна оброблятися в умовах, в яких вона екологічно найбільш пристосована; антропогенний вплив на ґрунт, рослини й оточуюче середовище не повинні перевищувати межі, за якими знижується продуктивність агроєкосистеми, підвищується стійкість і стабільність її функціонування; підвищення продуктивності агроєкосистеми має забезпечуватися тільки синхронним вдосконаленням всіх її елементів.

Література

1. Булигін С. Ю. Оцінка і прогноз якості земель / С. Ю. Булигін, А. В. Барвінський, А. О. Ачасова. – Харків: Харків, нац. аграр. ун-т. – 2006. – 262 с.
2. Варламов А. А. Землеустройство и кадастр недвижимости: учеб. пособие / А. А. Варламов, С. Н. Волков, С. А. Гальченко и др. – М.: Гос. ун-т по землеустройству, 2010. – 336 с.
3. Варламов А. А. Научные основы земельного кадастра: учеб. пособие / соавт.: В. А. Гавриленко и др. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Гос. ун-т по землеустройству, 2000. – 103 с.
4. Варламов А.А. Повышение эффективности использования земли: учеб. изд. / соавт. С. Н. Волков. – М.: Агропромиздат, 1991. – 144 с.
5. Волков С. Н. Землеустройство. Теоретические основы землеустройства / С. Н. Волков. В 2 т. – Т. 1. – М.: Колос, 2001. – 495 с.
6. Гуцуляк Г. Д. Земельно-ресурсний потенціал Карпатського регіону / Г. Д. Гуцуляк. – Львів: Світ, 1991. – 216 с.
7. Можейко Т. О. О принципах построения и эксплуатации экологически сбалансированных и высокопродуктивных агроландшафтов / Т. О. Можейко // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 4. – С. 31-36.
8. Раменский Л. Г. Введение в комплексное почвенно-геоботаническое исследование земель / Л. Г. Раменский. – М.: Сельхозгиз, 1938. – 46 с.
9. Раменский Л. Г. О принципиальных установках, основных понятиях и терминах производственной типологии земель, геоботаники и экологии / Л. Г. Раменский // Сов. ботаника. – 1935. – № 4. – С. 25-42.

10. Раменский Л. Г. Основные закономерности растительного покрова и методы их изучения / Л. Г. Раменский // Вестник опытного дела Средне-Чернозёмной области. Январь – февраль. – Воронеж: Обл. редакция издат. к-та Нар. комиссариата земледелия, 1924. – С. 37-73.

11. Соловій І. П. Землекористування: еколого-економічні проблеми, конфлікти, планування / І. П. Соловій, О. Т. Іванишин, В. В. Давний та ін. — Львів: Афіша, 2005. – 400 с.

12. Третьак А. М. Економіка землевпорядкування і землекористування / А. М. Третьак. – К.: ЦЗРУ, 2004. – 542 с.

13. Третьак А. М. Наукові основи землеустрою: Навч. посібник / А. М. Третьак. – К.: ЦЗРУ, 2002. – 342 с.

14. Чибилев А. А. Экологическая оптимизация степных ландшафтов: Монография / А. А. Чибилев. – Институт степи Уральского отделения Российской академии наук, 2016. – 182 с.

Розділ II

Фінанси

УДК 330.142.211

В.А. Андреева
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту підприємства,
Університет економіки та права «КРОК»

Визначення ринкової вартості цінних паперів (корпоративних прав): коментарі та висновки

У статті визначено критерії, від яких залежить розмір часткових частей (пакетів акцій) підприємства, які фактично можуть вважатися в ньому контрольними; конкретизовано суть алгоритму переходу від попередньої отриманої оцінки компанії в цілому до оцінки участі в ній; проаналізовано принципи оцінки корпоративних прав; обґрунтовано підходи, які найбільше відповідають проблемі визначення вартості об'єкта в межах оцінки корпоративних прав.

Ключові слова: експертна оцінка майна та майнових прав; оцінка пакета акцій; оціночна вартість підприємства; ліквідність (неліквідність) акцій; метод ринку капіталу, метод дисконтованого грошового потоку (непряма капіталізація), метод чистих активів (витратний метод).

В.А. Андреева
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и менеджмента предприятия,
Университет экономики и права «КРОК»

Определение рыночной стоимости ценных бумаг (корпоративных прав): комментарии и выводы

В статье определены критерии, от которых зависит размер долевых частей (пакетов акций) предприятия, которые фактически могут считаться в нем контрольными; конкретизирована суть алгоритма перехода от предыдущей полученной оценки компании в целом к оценке участия в ней; проанализированы принципы оценки корпоративных прав; обоснованы подходы, которые больше всего соответствуют проблеме определения стоимости объекта в рамках оценки корпоративных прав.

Ключевые слова: экспертная оценка имущества и имущественных прав; оценка пакета акций; оценочная стоимость предприятия; ликвидность (неликвидность) акций; метод рынка капитала; метод дисконтированного денежного потока (непрямая капитализация); метод чистых активов (затратный метод).

V.A. Andrieieva
PhD in Economics, Associate Professor,
Economics and Enterprise Management Department
“KROK” University

The market value determining of securities (corporate rights): Comments and conclusions

The article defines the criteria on which the size of the participating shares (blocks of shares) of the enterprise depends, which in fact can be considered as control ones. The essence of the algorithm of transition from the previous received evaluation of the company as a whole to an estimation of participation in it was specified. The principles of corporate rights assessment were analyzed. The approaches that most correspond to the problem of determining the value of an object within the framework of the evaluation of corporate rights were substantiated.

Keywords: *expert evaluation of property and property rights; evaluation of the block of shares; estimated value of the enterprise; liquidity (illiquidity) of shares; the capital market method; discounted cash flow method (indirect capitalization); net asset method (cost method).*

Постановка проблеми

Експертна оцінка майна та майнових прав в Україні, яка базується на Міжнародних Стандартах Оцінки майна та Європейських Стандартах Оцінки майна є системним фактором у побудові ринкових відносин.

Від суб'єктів оціночної діяльності Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» вимагає певної доведеності результатів оцінки [1].

Коректне впровадження формалізованого підходу до оцінки ринкової вартості цінних паперів (корпоративних прав) призводить до більш переконливих результатів, ніж результати, отримані на основі неформалізованого підходу, що формуються на суб'єктно-інтуїтивному підході.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як свідчать міжнародні та вітчизняні наукові, навчально-методичні джерела, оцінка майна та майнових прав (ринкової вартості цінних паперів зокрема) містить певні суперечності [2, 3, 4, 10], які потребують урахування всього комплексу методик при визначенні вартості цінних паперів (корпоративних прав).

У роботах [5, 6] приділено увагу загальним принципам та методам оцінки, але зазначені методи потребують конкретизації в межах існуючих підходів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Цінний папір – спеціальна форма існування капіталу та товар водночас. У зв'язку з цим оцінка цінних паперів потребує повного та точного аналізу сукупності прав власника цінного паперу та визначення вартості цих прав.

Оцінка цінних паперів проводиться при здійсненні операцій купівлі-продажу, внесення цінних паперів до статутного капіталу підприємств, оформлення застави для отримання кредиту, визначення потокової ринкової вартості компанії та її активів.

У сучасних умовах особливо гостро постає питання вибору методу оцінки при визначенні ринкової вартості цінних паперів (корпоративних прав).

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування вибору методу оцінки ринкової вартості цінних паперів (корпоративних прав).

Виклад основного матеріалу дослідження

Інвестор підприємства зовсім не обов'язково, як передбачалося при оцінці бізнесу, буде зацікавлений в оцінці потокової або прогнозованої ринкової вартості [1]. Адже він може придбати не всі 100% акцій підприємства, а лише окремих пакет його акцій, розраховуючи на можливість перепродажу цього пакета за прогнозованою ринковою вартістю. В останньому випадку інвестор, який здійснює прямі чи портфельні інвестиції, намагатиметься визначити чисту потокову вартість своєї інвестиції за купівлею пакета акцій компанії, базуючись на обґрунтованій ринковій вартості пакета акцій на момент його придбання.

Якщо приведена величина, за розрахунками потенційного акціонера (в тому числі покупця знову випущених спеціально для нього акцій, співзасновника підприємства на момент його заснування), буде позитивною (хоча б не менше 0), то потенційний акціонер дійсно придбає даний пакет акцій (частку в підприємстві). Імовірно, цифра буде залежати і від того, коли намічається перепродавати пакет акцій (частку): тоді, коли підприємство ще не встигне завершити освоєння чи коли почне заробляти прибутки, що збільшуються.

Основним принципом оцінки пакетів акцій є необхідність оцінити попередньо, якщо для цього є можливість, ринкову вартість всієї компанії в цілому – 100% її звичайних акцій.

На нашу думку, оцінка конкретного пакета акцій компанії, за якою попередньо визначена обґрунтована ринкова вартість, має здійснюватися за наступним алгоритмом:

1. Оцінка вартості підприємства в цілому зменшується пропорційно частки пакета акцій, що розглядається, у 100% звичайних акцій фірми.
2. Внесення поправки з урахуванням ступеня контролю над компанією, яку здатне дати інвестору придбання пакета її акцій.
3. Корегування вартості пакета акцій (частки) підприємства в залежності від факту ліквідності або неліквідності акцій (часток) оцінюваної компанії.
4. Якщо акції оцінюваної фірми неліквідні, здійснюються знижки з результату попередніх корегувань.

Важливим етапом проведення наступного етапу алгоритму оцінки є питання про те, як впливає на вартість однієї акції підприємства (однієї відсоткової одиниці уставного капіталу) у складі пакета (частки) – контрольним або неконтрольним – є участь, що пропонується інвестору в капіталі підприємства.

Доцільно розглядати знижки (премії) в залежності від ступеня контролю, який забезпечується пакетом акцій, адже інвестор може не тільки отримувати дивіденди, а також:

- використовувати свій вплив для трансфертних угод підприємства на користь третіх афілійованих з ним осіб;
- завищувати власну заробітну плату, яка отримується від підприємства, якщо мається на увазі приватний інвестор, який водночас виступає менеджером або іншим найманим робітником підприємства;
- вирішувати питання продажу в потрібний час або здачі в оренду нефункціональних активів підприємства.

При розрахунку обґрунтованої або інвестиційної ринкової вартості пакета акцій (пая) досить важливим є вибір методу оцінки бізнесу [7]. Зазначимо, що ме-

тод ринку капіталу зорієнтований на оцінку всього підприємства або однієї його акції. Оціночні ринкові мультиплікатори, які використовуються в цьому методі, розраховуються за котируванням ринкової ціни ліквідних акцій компанії-аналога з урахуванням премії за контроль.

Метод угод зорієнтований на отримання оцінки ринкової вартості підприємства в розрахунку на інвестора, який здобуває контроль над підприємством.

Ринкова вартість – це вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку відповідного майна на дату оцінки внаслідок угоди, укладеної між покупцем та продавцем, після відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу.

Теоретичним фундаментом процесу визначення ринкової вартості є єдиний набір оціночних принципів, в основу яких покладені моделі економічної поведінки людей, що мали справу з нерухомістю. До загальних принципів оцінки майна відносяться такі принципи: корисності, попиту і пропозиції, заміщення, очікування, внеску (граничної продуктивності), найбільш ефективного використання [8].

При визначенні ринкової вартості корпоративних прав вступає в силу принцип найбільш ефективного використання, який полягає в урахуванні залежності ринкової вартості об'єкта оцінки від його найбільш ефективного використання. Під найбільш ефективним використанням розуміється використання майна, в результаті якого вартість об'єкта оцінки є максимальною. При цьому розглядаються тільки ті варіанти використання майна, які є технічно можливими, дозволені та економічно доцільними.

Принцип корисності ґрунтується на врахуванні того, що майно має вартість тільки у випадках, якщо воно корисне потенційному власнику або користувачу. Під корисністю розуміється здатність майна задовольняти потреби власника або користувача протягом певного часу.

Врахування принципу корисності під час оцінки полягає у такому:

- розглядається корисність окремого майна у складі об'єкта оцінки як складова частина корисності об'єкта оцінки в цілому та корисність майна як окремого об'єкта оцінки;
- враховується сучасне використання корпоративних прав, що може не відповідати найбільш ефективному використанню;
- прогнозується можливий вплив соціально-економічних та інших чинників на зміни в корисності об'єкта оцінки;
- оцінюються витрати на поліпшення об'єкта оцінки, враховуючи вплив цих витрат на збільшення його ринкової вартості.

Принцип попиту та пропозиції відображає співвідношення між пропозицією та попитом на подібні корпоративні права. Відповідно до принципу попиту та пропозиції під час оцінки враховуються ринкові коливання цін у часі та інші фактори, що можуть призвести до змін у співвідношенні попиту та пропозиції.

Принцип заміщення передбачає урахування поведінки покупців на ринку, яка полягає у тому, що за придбання майна не сплачується сума більша за мінімальну ціну майна подібної корисності, яке продається на ринку.

Принцип очікування передбачає, що вартість об'єкта оцінки визначається величиною економічних вигід, які очікуються від володіння, користування, розпорядження ним.

Принцип внеску (граничної продуктивності) передбачає урахування впливу на вартість корпоративних прав таких факторів, як труд, управління, капітал та земля, який є пропорційним їхньому внеску в загальний дохід. Розмір впливу

окремого фактора вимірюється як частка вартості об'єкта оцінки або як частка вартості, на яку загальна вартість об'єкта оцінки зменшиться у разі його відсутності.

Принцип найбільш ефективного використання полягає в урахуванні залежності ринкової вартості корпоративних прав від його найбільш ефективного використання.

Наведені принципи лежать в основі трьох традиційних підходів визначення вартості, які використовуються у процесі оцінки.

Традиційно при оцінці ринкової вартості будь-якого активу чи бізнесу використовують три підходи: витратний, порівняльний і дохідний [9]. Результати розрахунків, отримані різними методами, дають можливість одержати інтегральну оцінку вартості корпоративних прав.

Витратний підхід полягає в елементній оцінці ринкової вартості активів і зобов'язань підприємства та обумовлений розходженням результатів балансової і ринкової оцінок складових активів і пасивів. При оцінці діючого підприємства використовується метод чистих активів. При цьому можна виділити в межах витратного підходу і низку допоміжних, специфічних методів оцінки, що дають змогу визначити ринкову вартість усіх складових активів та зобов'язань адекватними методами.

Порівняльний підхід так само, як і витратний, не враховує перспектив розвитку підприємства. Його неможливо застосувати, якщо:

- відсутній активний ринок відповідного товару (акцій, активів);
- відсутня інформація, статистичні дані про котирування акцій підприємства, про угоди злиття і поглинання, про результати оцінки подібних підприємств.

Суть методів порівняльного підходу (методу угод, методу ринку капіталу, методу галузевих коефіцієнтів) полягає у виборі об'єкта-аналога, зборі даних про його вартість і коректуванні її за допомогою системи коефіцієнтів, що відбивають розходження між об'єктом оцінки і об'єктом-аналогом. У зв'язку з нерозвиненістю ринку акцій, відсутністю відкритих, прозорих даних про розрахункову чи фактичну (ринкову) вартість цей підхід рідко використовується при оцінці ринкової вартості.

Сутність загально визначених підходів визначення вартості з точки зору дохідності ґрунтується на тому, що потенційний інвестор не заплатить за об'єкт суму більшу, ніж поточна вартість майбутніх доходів від його володіння. Іншими словами, оцінка об'єкта за методом прибутковості базується на мотивах типового інвестора, який визначає цінність об'єкта на основі очікуваного прибутку, що він може одержати у майбутньому від його експлуатації у порівнянні з альтернативними вкладеннями капіталу.

Способи визначення вартості методом прибутковості умовно поділяються на два підходи: метод прямої капіталізації доходу та метод дисконтування грошового потоку.

Метод прямої капіталізації доходу заснований на перетворенні доходу, що отримується від експлуатації об'єкта протягом року, у вартість за допомогою коефіцієнта капіталізації. Даний метод доцільно застосовувати в тому випадку, коли передбачаються рівновеликі надходження доходів протягом усього прогнозного періоду. На практиці даний метод при оцінці застосовується досить нечасто. Це пов'язане зі значними коливаннями величини доходів або грошових потоків за роками, характерними для більшості підприємств.

У формалізованому вигляді процес виконання оцінки з використанням методу прямої капіталізації доходу можна навести наступним чином [8]:

$$C = \frac{ЧОД}{k} \quad (1)$$

де C – вартість об'єкта оцінки;

ЧОД – чистий операційний дохід від експлуатації об'єкта (як правило, за рік);

k – коефіцієнт капіталізації, який дає можливість перевести щорічний майбутній чистий операційний дохід у поточну вартість (безризикова ставка та компенсаційні надбавки за ризики).

Метод дисконтування грошового потоку (непряма капіталізація) використовується для перетворення майбутніх нерівномірних доходів у поточну вартість шляхом дисконтування за відповідною ставкою прибутку кожного з майбутніх надходжень. Вартість майна в даному випадку є поточною вартістю періодичного грошового потоку з урахуванням поточної вартості майна, що повертається наприкінці прогнозного періоду після його умовної реалізації (тобто вартість підприємства в післяпрогнозний період).

В загальному вигляді зазначений метод формалізується у наступному вигляді:

$$C = \sum_{t=1}^n \frac{D_t}{(1+d)^t} + R \quad (2)$$

де C – вартість об'єкта оцінки;

D_t – дохід за кожен період експлуатації об'єкта;

d – коефіцієнт дисконтування, який дає можливість перевести щорічний майбутній чистий операційний дохід у поточну вартість (безризикова ставка та компенсаційні надбавки за ризики);

t – прогнозний період, за який планується отримувати доходи;

R – вартість реверсії, тобто вартість об'єкта в післяпрогнозний період, яка розраховується наступним чином:

$$R = \left[\frac{D_n}{(1+d)^{n+1}} \right] / k \quad (3)$$

де D_n – дохід від експлуатації майнового комплексу в останній прогнозний період;

k – коефіцієнт капіталізації (в більшості випадків дорівнює ставці дисконтування).

Одержана таким чином вартість майбутніх доходів є вартістю об'єкта оцінки.

Отже підходами, що найбільше відповідають проблемі визначення вартості, є витратний метод (метод чистих активів) та метод дисконтування грошового потоку (дохідний підхід). Приведені вище принципи лежать в основі трьох традиційних підходів визначення вартості, які використовуються у процесі оцінки нерухомого майна, а саме:

- витратний;
- аналогів продажу;
- потенційної прибутковості.

Витратний підхід базується на припущенні, що типовий покупець не запропонує за об'єкт нерухомості коштів більше, ніж сума, яку треба затратити на купівлю земельної ділянки та будівництва на ній об'єкта, аналогічного за своїми споживчими характеристиками оцінюваній нерухомості.

Сутність загально визначених підходів визначення вартості з точки зору дохідності ґрунтується на тому, що потенційний інвестор не заплатить за об'єкт суму більшу, ніж поточна вартість майбутніх доходів від володіння бізнесом. Ін-

шими словами, оцінка об'єкта за методом прибутковості базується на мотивах типового інвестора, який визначає цінність об'єкта на основі очікуваного прибутку, якій він може одержати у майбутньому від його експлуатації у порівнянні з альтернативними вкладеннями капіталу.

Способи визначення вартості методом прибутковості умовно поділяються на два підходи: метод прямої капіталізації доходу та метод дисконтування грошового потоку.

Враховуючи те, що об'єктом оцінки є нежитлова нерухомість та потенційний дохід від володіння даним майном може бути отриманий від здачі його в оренду, експерт вважає, що доцільним у даному випадку є застосування методу прямої капіталізації доходу.

Цей метод заснований на перетворенні доходу, що отримується від здачі нерухомості в оренду протягом року, у вартість за допомогою коефіцієнта капіталізації. Даний метод доцільно застосовувати в тому випадку, коли передбачаються рівновеликі надходження доходів протягом усього прогнозного періоду.

Отже підходами, що найбільше відповідають проблемі визначення вартості об'єкта в межах оцінки корпоративних прав, є методи прямої капіталізації доходу (дохідний підхід), який оцінювач і повинен застосовувати для подальших розрахунків.

Висновки

Якщо оцінювач має доступ до внутрішньої інформації компанії, то для того, щоб визначити ринкову вартість пакета її акцій, спочатку потрібно оцінити вартість всієї компанії.

Переходячи від оцінки всієї компанії до оцінки того або іншого пакета її акцій, додатково враховуються такі фактори:

1. Ступінь контролю над менеджментом, яка отримується разом з купівлею пакета акцій.

2. Ступінь ліквідності акцій.

3. Факт розміщення або нерозміщення неліквідних акцій на фондовому ринку.

Премії та знижки, які відповідають цим факторам, виконуються в залежності від того, який метод оцінки бізнесу використовувався для оцінки вартості компанії в цілому. Вартість компанії вже містить у собі премію за контроль над нею, якщо фірма оцінювалася методами дисконтованого грошового потоку та накопичення активів. Вона не містить у собі цю премію, якщо використовувався метод ринку капіталу. Відповідно, при оцінці великого пакета акцій, який дає можливість привести представників до ради директорів компанії, корегування зі збільшенням на премію за контроль застосовується тільки до вартості пакета, що є пропорційною до її частки у власному капіталі компанії, який оцінено методом ринку капіталу.

Водночас при оцінці пакета акцій меншості вартість підприємства, встановлену на основі оцінки компанії методами дисконтованого грошового потоку, накопичення активів або методом угод, слід зменшити на розмір знижки за недолік контролю.

Знижка за недолік ліквідності виконується при оцінці дрібних пакетів акцій. Якщо акції не лише неліквідні, але навіть не розміщені на ринку, рекомендується ще одна знижка, основана на оцінці витрат щодо розміщення акцій.

Розмір знижок (у відносному виразі) отримують для конкретних галузей із спостереження за рівнем в них цін на акції у складі різних за величиною пакетів акцій, які фактично продаються схожими компаніями з більш або менш ліквідними акціями.

Зазначимо, що оцінка цінних паперів покликана визначити їхню ринкову і інвестиційну вартість. Через низку обставин інвестиційна вартість не завжди збігається з ринковою. Існуюча різниця пояснюється специфікою оцінки майбутньої прибутковості, уявленнями про міру ризику, податковою ситуацією тощо.

Специфіка оцінки вартості цінних паперів (корпоративних прав) визначається тим, що цінний папір, будучи товаром, який обертається на фондовому ринку, є спеціальною формою існування капіталу компанії. Водночас цінний папір не є матеріальним товаром, а його вартість визначається правами, які він надає своєму власникові. Тому оцінка цінних паперів ґрунтується на точному аналізі сукупності прав їхнього власника і подальшому розрахунку вартості цих прав.

Література

1. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 № 2658-III // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14
2. Эккерт Д. Организация оценки и налогообложения недвижимости / Д. Эккерт – М.: Академия оценки «Стар Интер», 1997. – 381 с.
3. Грибовский С. В. Оценка доходной недвижимости // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cons-s.ru/media/materials/ocenka_dohodnoi_nedvijimosti.pdf
4. Валдайцев С. В. Оценка бизнеса и управление стоимостью предприятия: учебное пособие / С. В. Валдайцев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 720 с.
5. Ли Ч., Финнерти Д. Финансы корпорации: теория, методы, практика / Ч. Ли, Д. Финнерти. Пер. с англ. – М. Инфра-М., 2000. – 280 с.
6. Андреева В. А. Формалізація оцінки вартості нематеріальних активів підприємства // Вчені записки. – 2017. – №46. – С. 93-104.
7. Національний стандарт №1 / Загальні засади оцінки майна і майнових прав // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-p.
8. Міжнародні стандарти оцінки / Міжнародний Комітет з Стандартів Оцінки Майна та Норм професійної діяльності оцінювача Українського Товариства Оцінювачів від 23.04.2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1855878/>
9. Пучковская И. И. Ипотека: Залог недвижимости / И. И. Пучковская. – Харьков: «Консум», 2000. – 132 с.
10. Пенсійна система: підручник / за ред. В. І. Грушка / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – 2017. – К. – 368 с.

УДК 368 (369.06)

О.Ю. Сова
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної економіки та фінансів,
Університет економіки та права «КРОК»*

Сучасний стан та перспективи розвитку медичного страхування в Україні

У статті визначено основні проблеми розвитку медичного страхування в Україні. Автором досліджено доступність медичного страхування для населення, проаналізовано стан реформування галузі. Запропоновано заходи для державних уповноважених органів та приватних страхових компаній, які сприятимуть розширенню сфери медичного страхування в Україні.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, медичне страхування, обов'язкове медичне страхування, добровільне медичне страхування, страхові компанії, державне регулювання страхової діяльності, медична реформа.

Е.Ю. Сова
кандидат економічних наук,
доцент кафедри національної економіки і фінансов,
Університет економіки і права «КРОК»

Современное состояние и перспективы развития медицинского страхования в Украине

В статье определены основные проблемы развития медицинского страхования в Украине. Автор исследовал доступность медицинского страхования для населения, проанализировал состояние реформирования отрасли. Предложены мероприятия для государственных уполномоченных органов и частных страховых компаний, которые будут способствовать расширению сферы медицинского страхования в Украине.

Ключевые слова: страхование, страховой рынок, медицинское страхование, обязательное медицинское страхование, добровольное медицинское страхование, страховые компании, государственное регулирование страховой деятельности, медицинская реформа.

O.Yu. Sovo
PhD in Economics, Associate Professor
of National Economy and Finance Department,
«KROK» University

Current state and prospects of development of medical insurance in Ukraine

The article defines the main problems of the development of medical insurance in Ukraine. The author examines the availability of health insurance for the population, the state of the industry reforming. Measures for state departments and private insurance companies, which will promote expansion of the sphere of medical insurance in Ukraine, are proposed.

Keywords: insurance, insurance market, health insurance, obligatory medical insurance, voluntary medical insurance, insurance companies, state regulation of insurance activity, medical reform.

Постановка проблеми

Медичне страхування – вид страхування від ризику витрат, пов'язаних з отриманням страхувальником медичної допомоги. У більшості країн воно є формою соціального захисту майнових інтересів населення в системі охорони здоров'я.

Переведення медичної галузі України на ринкові засади – довготривалий механізм. Це динамічний процес організаційного й управлінського характеру, який потребує адаптації чинної системи охорони здоров'я до економічних, політичних і соціальних умов нашої держави, що постійно змінюються й удосконалюються.

Необхідність загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні зумовлює сучасний стан та порядок фінансування галузі охорони здоров'я, основною вадою якого є використання єдиного вагомого джерела фінансування – бюджетних коштів. Дефіцит фінансових ресурсів накладає

суттєві обмеження на розвиток інфраструктури медичних закладів і на рівень якості медичної допомоги. Тому розвиток добровільного медичного страхування є об'єктивною потребою, здатною підняти рівень охорони здоров'я населення, забезпечити надходження грошових коштів у соціальну сферу. Все це підкреслює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різні аспекти запровадження медичного страхування висвітлювали у своїх роботах Н. Б. Бідник [1], О. І. Білик [2], Т. А. Говорушко [3], В. І. Грушко [16], О. О. Ільчук [1], С. А. Качмарчик [2], С. В. Онишко [15], С. М. Прилипко [18], В. М. Стецюк [3], Ю. В. Шевчук [15], О. М. Ярошенко [18] та інші.

Все більш очевидним є те, що для теперішньої ситуації в соціальному, в тому числі медичному страхуванні характерна недостатність фінансового забезпечення встановлених державою соціальних гарантій. Процес реформування існуючої системи медичного забезпечення повинен бути системним і комплексним.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Основною ціллю обов'язкового медичного страхування є капіталізація страхових внесків і надання за рахунок акумульованих коштів медичної допомоги всім категоріям громадян на законодавчо встановлених умовах та в гарантованих державою обсягах. Воно є найважливішим елементом системи соціального захисту населення в частині охорони здоров'я.

Погіршення фінансово-економічного становища в країні спричиняє недостатність можливостей держави забезпечити потреби населення в охороні здоров'я за рахунок бюджетних коштів. Враховуючи це, законодавче врегулювання загальнообов'язкового медичного страхування є актуальним і важливим завданням. У статті приділимо увагу саме розгляду напрямів і очікуваних результатів від проведення медичної реформи в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сучасного стану медичного страхування в Україні, проблем та перспектив запровадження обов'язкового медичного страхування як одного із джерел фінансування галузі охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження

Фінансування системи охорони здоров'я будується на поєднанні різних елементів із перевагою тієї чи іншої форми. Велика частка медичних послуг фінансується через обов'язкові законодавчі форми медичного страхування або безпосередньо державою через бюджет. Частково медичні послуги купуються населенням на добровільній основі. Це відбувається або на основі прямої сплати послуг охорони здоров'я, або через добровільне медичне страхування.

Отже, медичне страхування може проводитися в обов'язковій і добровільній формах, що в Україні закріплено законом «Про страхування» [9]. Вибір форми медичного страхування в кожній країні залежить від конкретних економічних і культурно-історичних умов, від особливостей демографічних і соціальних показників, рівня захворюваності та інших факторів, які характеризують загальний стан здоров'я і рівень медичного обслуговування.

Добровільне медичне страхування присутнє майже в усіх країнах світу. Це пояснюється тим, що державних асигнувань на розвиток медицини недостатньо для фінансування системи надання населенню медичної допомоги. З економічної точки зору добровільне медичне страхування є механізмом компенсації громадя-

нам витрат та збитків, пов'язаних із настанням хвороби або нещасного випадку.

За загальносвітовими стандартами медичне страхування покриває такі групи ризиків, які виникають у зв'язку із захворюванням:

- затрати на медичні послуги з відновлення здоров'я, реабілітації чи догляду;
- втрата трудового доходу, викликана неможливістю здійснення трудової діяльності як під час захворювання, так і після настання інвалідності.

Слід зазначити, що на сьогодні у світі виділяють три основні моделі системи медичного страхування [24]:

1) державна модель – система «одного платника», яка з успіхом функціонує у Франції;

2) модель «керованої конкуренції» у Швейцарії;

3) модель повністю приватної страхової медицини (США).

Медичне страхування, яке провадиться в обов'язковій формі, набуває рис соціального страхування, оскільки порядок його проведення визначається державним законодавством. Обов'язкова форма медичного страхування використовується, як правило, у тих країнах, де переважне значення має суспільна охорона здоров'я, а добровільна – там, де поширені приватні страхові програми.

Обов'язкова форма страхування координується державними структурами. Страхові платежі, що сплачуються громадянами та юридичними особами, мають форму податку. Ця форма організації страхового фонду дає змогу планувати медичну допомогу завдяки тому, що надходження коштів до страхового фонду характеризується стабільністю.

Основні принципи здійснення обов'язкового медичного страхування наведено на рис. 1.

Співвідношення грошових потоків, що рухаються по каналах добровільного та обов'язкового медичного страхування, істотно розрізняється у різних країнах. Наприклад, у Німеччині, охорона здоров'я населення якої ґрунтується на обов'язковому страхуванні, – це співвідношення утворюється у такий спосіб: через ціни медицина одержує близько 5%, премії з добровільного страхування – 10%, страхові внески з обов'язкового страхування – 75%, податки – 10% усіх фінансових ресурсів [28].

В обов'язковому медичному страхуванні використовуються два методи. У Німеччині і Нідерландах діє принцип надання послуг. Це означає, що пацієнт обслуговується безкоштовно, як у країнах із державною системою охорони здоров'я. Він лише повинен пред'явити посвідчення про страхування. У Бельгії, Франції і Люксембурзі практикується інший принцип – відшкодування витрат. Там застрахований пацієнт повинен спочатку сам оплатити медичні послуги. А потім вони будуть компенсовані цілком або частково згідно з тарифами, установленними лікарняними касами з урахуванням визначеної власної участі [26].

У США медичне страхування тісно пов'язане з трудовою діяльністю. На охорону здоров'я витрачається близько 11% ВВП – більше, ніж у будь-якій країні, але понад 15% американців не мають жодного фінансового захисту від великих медичних витрат у зв'язку з відсутністю у них страхових медичних полісів.

Американська модель медичного страхування характеризується такими ознаками [26]:

- акумуляцією коштів у централізованому страховому фонді;
- розподілом коштів централізованого фонду на основі законодавчо встановленої форми розрахунків (цією системою охоплюється понад 20% населення);
- добровільним груповим страхуванням за місцем роботи охоплюється близько 60% населення.

Рис. 1. Основні принципи обов'язкового медичного страхування

Джерело: складено автором на основі [18].

У Канаді риси національної системи медичного страхування такі [26]:

- обов'язковість медичного страхування;
- понад 90% всіх затрат на стаціонарне та амбулаторне лікування покривається із суспільних фондів. За рахунок прогресивного оподаткування покривається 25% всіх затрат на охорону здоров'я;
- добровільним страхуванням охоплені тільки ті медичні послуги, які не покриваються національною системою страхування.

У Японії існує бальна система оплати медичних послуг, за якою кожна консультація, обстеження, оперативне втручання оцінюються в балах. Страхування характеризується:

- наявністю двох програм обов'язкового медичного страхування: державної та суспільної;
- охопленням медичним страхуванням усіх, хто працює на підприємствах з кількістю зайнятих п'ять і більше осіб, а також членів їхніх сімей;
- нарахування страхових премій зі стандартного щомісячного заробітку [29].

Витрати на охорону здоров'я в Японії становлять усього близько 6,6% ВВП. Кожна медична установа є самостійною організацією. 80% лікарень належить приватним практикуючим лікарям.

У даний час медичне обслуговування Японії фінансується в основному за рахунок фондів страхування здоров'я. Допомога надається у вигляді грошових виплат і пільгової медичної допомоги. Максимальний розмір пільг може становити до 90% вартості лікування (10% платять самі пацієнти). Перебування в лікарні страхові органи оплачують на 70%, решту суми пацієнт сплачує при отриманні медичних послуг.

При дуже високій вартості лікування пацієнтові відшкодовуються витрати понад установленого максимуму. Повністю за рахунок пацієнта сплачуються ліки, постійний догляд приватної медичної сестри, перебування в окремій палаті [29].

Принцип обов'язкового медичного страхування діє, наприклад, у Франції, Канаді, Німеччині, Нідерландах. В Ізраїлі і Швейцарії переважає добровільне страхування здоров'я, а обов'язкове існує лише щодо осіб окремих професій.

За даними Державної служби статистики України, у 2017 році ціни на фармацевтичну продукцію та медичні товари в Україні становили $\approx 106\%$ від цін на кінець 2016 року, а на амбулаторні послуги $\approx 115\%$ (табл. 1) [20].

Таблиця 1

Індекси споживчих цін на товари та послуги в Україні у 2013-2017 рр.
(грудень до грудня попереднього року, %)

Рік	Індекс споживчих цін	Охорона здоров'я	Фармацевтична продукція, медичні товари та обладнання	Амбулаторні послуги
2013	100,5	103,0	103,0	103,2
2014	124,9	130,0	144,9	117,4
2015	143,3	129,1	134,6	124,4
2016	112,4	107,8	106,4	111,7
2017	113,7	107,5	106,1	114,9

Джерело: складено автором на основі [20].

Сумарно за 2017 рік ціни на товари та послуги категорії «Охорона здоров'я» виросли менше, ніж загальний індекс споживчих цін (107,5% проти 113,7%).

Населення сильно збідніло, а лікуватися стало вдвічі дорожче. Міністерство охорони здоров'я України зазначає, що «на сьогодні понад 90% лікарських засобів на ринку купуються за кошти населення» (у європейських країнах цей показник становить близько 60%) [21]. Черги та відсутність масової якісної медичної допомоги призводять до невчасного діагностування хвороби та виникнення ускладнень. Особливо гостро це питання стоїть для неплатоспроможного населення (хоча офіційно в Україні державна медицина є безкоштовною).

Тобто де-юре медицина є безкоштовною та загальнодоступною. Але де-факто елемент «якості» та «результативності» з'являється тільки з підвищенням рівня доходу людини. Тому до моменту остаточного завершення реформування сфери охорони здоров'я (в тому числі впровадження загальнодержавного обов'язкового медичного страхування) та оптимізації фінансування державних лікарень та поліклінік нагальною є потреба альтернативного забезпечення медичного обслуговування населення, а особливо – людей з обмеженими фінансовими можливостями [13].

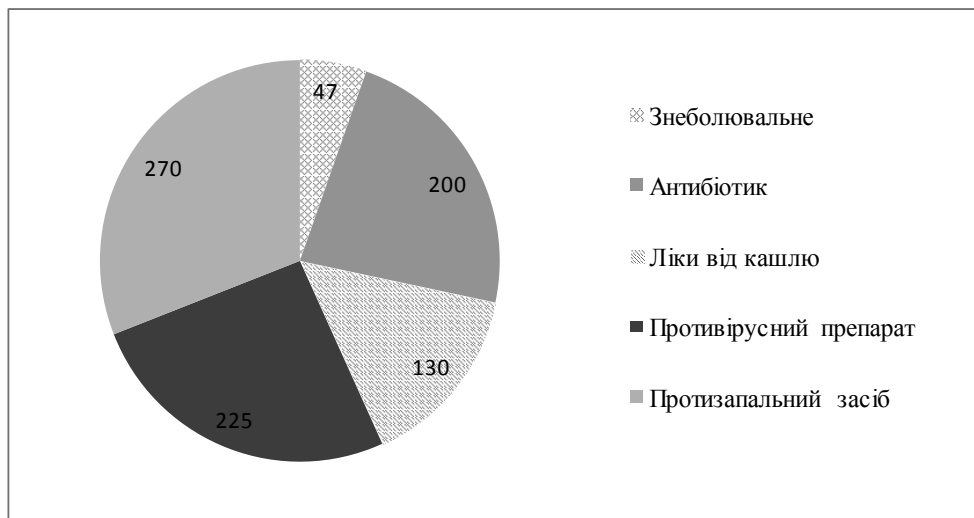

Рис. 2. «Аптечка» від грипу, грн.

Джерело: складено автором на основі [27].

Наприклад, на лікування тяжкого сезонного грипу з ускладненнями після нього необхідно витратити близько 900 грн (рис. 2), що становило 28% мінімальної зарплати в 3200 грн у 2017 році. Ця сума ще не враховує вартості попередньої консультації лікаря.

За інформацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [23], ринок добровільного страхування здоров'я знаходиться в занепаді – в Україні за 9 місяців 2017 року лише близько 10% (2 025,5 млн грн) загальних чистих страхових премій належали до категорії «медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)».

Загальна кількість страхових компаній (СК) станом на 30.09.2017 становила 296, у тому числі СК «life» – 34 компанії, СК «non-life» – 262 компанії, (станом на 30.09.2016 – 323 компанії, у тому числі СК «life» – 43 компанії, СК «non-life» – 280 компаній).

Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення, так, за 9 місяців 2017 року порівняно з аналогічним періодом 2016 року кількість компаній зменшилася на 27 СК (таблиця 2) [23].

Таблиця 2

Кількість страхових компаній в Україні

Кількість страхових компаній	Період			
	Станом на 31.12.2015	Станом на 31.12.2016	Станом на 30.09.2016	Станом на 30.09.2017
Загальна к-сть СК	361	310	323	296
у т.ч. СК «life»	312	271	280	262
у т.ч. СК «non-life»	49	39	43	34

Джерело: складено автором на основі даних [23].

Незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,6% – акумулюють 150 СК «non-life» (57% всіх СК «non-life») та 99,8% – 20 СК «life» (59% всіх СК «life») [23].

Перерозподіл у структурі чистих страхових премій станом на 30.09.2017 р., порівняно з аналогічним періодом 2016 року, відбувся на користь таких видів страхування, як: автостраховання (з 32,5% до 34,4%), медичне страхування (з 9,0% до 9,7%), страхування від нещасних випадків (з 2,8% до 3,5%).

Важливим також є показник щільності страхування, який показує, скільки грошей витрачає одна особа на страховий захист. В Україні одна особа витрачає в середньому 65,4 дол. США, в той час як у сусідній Польщі він становить 140 дол. США, в Німеччині – 1482 дол. США, в Японії – 5-6 тис. дол. США. Страхова галузь країни вважається розвинутою, якщо цей показник становить більше 140 дол. США, а в Україні він поки що не дотягує до цього рівня [4].

Висока вартість страхового полісу (в середньому від 5000 грн), відсутність єдиного стандарту щодо базового набору послуг та низький рівень довіри населення до страхових компаній стримують зростання ринку добровільного медичного страхування (ДМС) [27].

Альтернативою є державне обов'язкове медичне страхування (ОМС). Вже наприкінці 2016 року почали з'являтися пропозиції від народних депутатів.

У ратифікованій Верховною Радою України Європейській соціальній хартії [5] міститься значна кількість важливих положень стосовно різних аспектів права на соціальний захист, серед яких право на охорону здоров'я, право на соціальну безпеку, право на соціальну та медичну допомогу і користування службами соціального забезпечення, які мають безпосереднє відношення до проблеми, що розглядається.

Згадаємо, які кроки було зроблено на шляху до проведення першого етапу медичної реформи в Україні. Як відомо, у Верховній Раді України очікували розгляду законопроекти, якими у черговий раз намагалися розв'язати цю проблему різними шляхами:

- перший – через запровадження загальнообов'язкового соціального медичного страхування (законопроекти під реєстр. № 4981, № 4981-1, № 4981-2);
- другий – з пропозицією спрямувати бюджетні кошти на оплату конкретних медичних послуг і лікарських засобів, наданих пацієнтам (принцип «гроші ходять за пацієнтом»), а не на утримання інфраструктури закладів охорони здоров'я (урядовий законопроект «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів», реєстр. № 6327).

Фактично це взаємопов'язані моделі, що показують, яким в ідеалі має бути медичне страхування для українців. Вони ґрунтуються на створенні відповідного Фонду медичного страхування, який охопить всі верстви населення, а не лише працюючих чи пенсіонерів [19].

За концепцією законопроектів (реєстр. №№ 4981, 4981-2) загальнообов'язкове державне медичне соціальне страхування має здійснюватися через страхові компанії – фінансові установи, створені у формі акціонерних товариств, які отримали ліцензію на його здійснення.

Основним органом, який здійснюватиме державний нагляд, контроль та управління в системі загальнообов'язкового державного медичного соціального страхування, було запропоновано визначити Фонд гарантування загальнообов'язкового соціального медичного страхування. Створення ще одного фонду (на сьогодні вже діють Фонд соціального страхування України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Пенсійний фонд України) об'єктивно призвело би до значного збільшення витрат на організаційні заходи та дублювання низки функцій зі страхування здоров'я, які покладені нині на Фонд соціального страхування [19].

Серед ризиків запровадження приватного медичного страхування, яке мають здійснювати комерційні страхові компанії, – своєрідна негативна селекція, коли приватні страхові компанії обирають собі здорових пацієнтів, і зростання адміністративних витрат у приватних страхових компаніях. За наявною інформацією, у світі лише 5 високорозвинених країн, де приватне медичне страхування має частку понад 20% у загальних витратах на охорону здоров'я.

Отже, профспілкова сторона не підтримала проекти № 4981, 4981-2, оскільки вони суперечать вимогам Конституції України, не враховують міжнародний досвід і не мають фінансово-економічного обґрунтування [17].

28 грудня 2017 року Президент України підписав ключовий закон медичної реформи (№ 6327) – Закон України «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» [7]. Це дало можливість уже з 2018 року запустити перші якісні зміни у системі охорони здоров'я країни.

Закон змінює модель фінансування медицини державою та нарешті дає гарантії отримання якісного медичного обслуговування для громадян.

Фактично у 2018 році в Україні почне працювати національна солідарна система медичного страхування. Усі послуги, аналізи, дослідження, ліки, які надаються за державною програмою медичних гарантій, будуть на 100% безоплатними. Перелік таких послуг буде відкритий. У 2018 році зміни торкнуться тільки первинної медичної допомоги. З 2020 року нова система фінансування запрацює для амбулаторного та стаціонарного лікування [10].

Кожен може вирішувати самостійно, до якого медичного закладу і якого лікаря піти, незалежно від місця проживання чи реєстрації. Пацієнт отримає допомогу й увагу медпрацівника у будь-якому медичному закладі, законтрактованому Національною службою здоров'я України, бо саме за це держава заплатить гроші конкретному закладу. І головне: пацієнт нарешті отримає гарантії того, що надані йому медичні послуги будуть повністю оплачені державою [11].

Медичні працівники отримають фінансові гарантії та гідний дохід, що залежатиме від їхнього досвіду, професіоналізму та зацікавленості у здорових пацієнтах. За якісну медичну послугу, надану пацієнту, держава заплатить кожному медичному закладу однаково. Тариф включатиме усі видатки для надання медичної допомоги: роботу медичного персоналу, витратні матеріали, ліки, амортизацію обладнання та адміністративні видатки [21].

24 січня 2018 року Ліга страхових організацій України (далі – ЛСОУ) провела засідання Комітету ЛСОУ з питань медичного страхування [12]. Під час розгляду питань порядку денного учасники засідання опрацювали норми Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» і наголосили, що підписаний Президентом документ надає широкі можливості для розвитку ДМС, і потребує нової якості взаємодії між усіма учасниками процесів.

Учасники засідання Комітету ЛСОУ з питань медичного страхування розглянули оптимальне співвідношення джерел фінансування та їхній розподіл в системі фінансування охорони здоров'я України, а також результати діяльності страхових компаній – членів ЛСОУ з ДМС. Проаналізувавши дані 20 страхових компаній-членів ЛСОУ, Комітет ЛСОУ зазначив, що, порівнюючи дані за 2 квартали 2017 року з підсумками 2 кварталу 2016 року, темпи приросту страхових платежів становлять 12,3%, темпи приросту страхових виплат – 25,05%. При цьому рівень виплат за даними 6 місяців 2017 року становив 55,66% проти 49,98% за підсумками 6 місяців 2016 року [12].

Сформуємо в таблиці 3 рейтинг страхових компаній України за показниками отриманих страхових премій.

Рейтинг страхових компаній України в галузі медичного страхування

№	Назва компанії	Премії на 30.06.2017 р., млн грн	Виплати на 30.06.2017 р., млн грн	Рівень виплат, %
1	Провідна	214,77	102,82	48
2	АХА Страхування	104,96	67,89	65
3	Інго Україна	58,03	45,74	79
4	Українська страхова група	48,75	29,72	61
5	Страхова група «ТАС»	18,94	15,04	79
6	ПРОСТО-страхування	15,67	4,32	28
7	VUSO	15,57	6,71	43
8	Універсальна	8,94	8,22	92
9	Експрес Страхування	6,72	3,67	55
10	Глобус VIG	0,09	0,01	15

Джерело: складено автором на основі даних [22].

Як бачимо, ПАТ «СК «Провідна» суттєво лідирує за обсягами зібраних страхових премій з показником у 215 млн грн, що вдвічі більше за розмір отриманих платежів наступної в рейтингу страхової компанії. Такий самий кількісний розрив спостерігаємо і між другим і третім місцями в наведеному рейтингу.

За рівнем страхових виплат перше місце з показником 92% посідає ПАТ «Універсальна». Друге місце з показником 79% поділили ПАТ «Страхова група «ТАС» та ПАТ «Інго Україна».

Отже, необхідно продовжувати курс на реформи, пов'язані з охороною здоров'я в цілому, включаючи реструктуризацію відповідних установ, ефективне фінансування і облаштування клінік і розвиток медичної інфраструктури по всій Україні, а також вдосконалення якості надання медико-страхових послуг.

Висновки

З метою подолання кризового періоду у вітчизняній системі охорони здоров'я доцільно не лише змінити механізм її фінансування, а й змінювати всю систему. Беручи до уваги необхідність системного підходу під час проведення реформ, вважаємо за доцільне модернізувати механізм медичного страхування шляхом комплексного поєднання добровільного та обов'язкового медичного страхування. Тому в Україні важливо розглянути можливості реалізації інтегрованої схеми, що містить різні елементи цих двох систем.

Вагомими проблемами низького рівня розвитку медичного страхування в Україні є: неефективна структура та брак територіальної єдності системи обов'язкового медичного страхування; паралельне функціонування системи обов'язкового та добровільного медичного страхування; відсутність чіткого розмежування платних і безкоштовних медичних послуг у вітчизняній законодавчій базі; скорочення обсягу державного фінансування системи охорони здоров'я; неефективність використання виділених державних фінансових ресурсів.

Необхідним є визначення базової програми обов'язкового медичного страхування шляхом створення зрозумілого переліку медичних послуг, що надаються громадянам безкоштовно, щоб виключити дублювання оплати страхових послуг.

Держава має бути зацікавлена в залученні приватної медицини через добровільне медичне страхування до участі в інтегрованій схемі фінансування процесу надання медичних послуг населенню. Сучасну соціальну політику держави слід заснувати не тільки на реалізації програм і концепцій, а й на залученні бізнес-середовища та населення до вирішення соціальних проблем.

Загалом, перед запровадженням загальнообов'язкового державного медичного соціального страхування або проведення інших реформ у цій сфері попередньо необхідно завершити роботу з розробки та затвердження державних соціальних гарантій і нормативів у сфері охорони здоров'я відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [7], а також передбачити розробку єдиної Методики розрахунку вартості медичних послуг (у т.ч. в системі загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування). Та вже на їхній основі розрахувати вартість мінімального гарантованого переліку медичних послуг.

Основними етапами реалізації обов'язкового і добровільного страхування як єдиного комплексу є такі [25]:

- оптимізація тарифів з обов'язкового медичного страхування на базі актуарних розрахунків з урахуванням різних факторів, які можуть вплинути на ймовірність настання страхових випадків;
- обґрунтування оптимальної величини страхових внесків для непрацюючого населення, пенсіонерів та дітей;
- впровадження більш прогресивних методів відшкодування витрат медичних організацій з обов'язкового медичного страхування;
- встановлення податкових пільг у системі розвитку добровільного та обов'язкового страхування як для страховиків, так і для страхувальників при укладенні довгострокових договорів;
- підвищення страхових тарифів для тих громадян, які бажають користуватися системою державного обов'язкового медичного страхування, і звільнення від сплати внесків осіб, які придбали поліс добровільного медичного страхування;
- виключення можливості подвійної оплати послуг, що надаються за програмами добровільного й обов'язкового медичного страхування;
- розробка регламентів і єдиних стандартів лікування та надання медичних послуг, визначення кола відповідальності як медичних організацій, так і медичного персоналу.

Слід зазначити, що метою державного регулювання страхового механізму є розробка програми мінімальних державних гарантій надання громадянам медичної допомоги. Програма повинна бути чітко визначена і збалансована з фінансовими можливостями держави. Враховуючи вище викладене, цілком зрозумілим є те, що для розвитку медичного страхування в Україні необхідним є:

- відпрацювання механізму фінансування процесів медичного страхування, який має бути змішаної форми, включаючи вільні кошти населення для недержавних страхових організацій;
- розширення послуг медичного страхування, які повинні охоплювати цикл лікування хвороби, профілактика, санаторно-курортне лікування;
- корегування окремих положень податкового законодавства з метою впровадження стимулів для галузі медичного страхування тощо.

Нова сучасна модель фінансування системи охорони здоров'я повинна передбачати чіткі прозорі гарантії держави щодо надання медичної допомоги, фінансовий захист громадян у випадку хвороби, ефективний розподіл фінансових ресурсів та скорочення неформальних платежів.

Література

1. Бідник Н. Б. Розвиток добровільного медичного страхування в Україні / Н. Б. Бідник, О. О. Ільчук // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 1025-1029.
2. Білик О. І. Переваги та недоліки введення обов'язкової форми медичного страхування в Україні / О. І. Білик, С. А. Качмарчик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 767. – С. 270-276.
3. Говорушко Т. А. Страхування: навч. пос. / Т. А. Говорушко, В. М. Стецюк. – Л.: Видавництво «Магнолія 2006». – 2014. – 328 с.
4. Гринчишин Я. М. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України / Я. М. Гринчишин, А. В. Прокопюк // Молодий вчений. – 2017. – № 3. – С. 622-626.
5. Європейська соціальна хартія // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062
6. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
7. Закон України «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>
8. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
9. Закон України «Про страхування» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>
10. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року (Постанова Правління Національного банку України від 18.06. 2015 року № 391) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>
11. Копотієнко С. Впровадження загальнообов'язкового медичного страхування / С. Копотієнко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dostyp.com.ua/novini/z-2018-roku-v-ukrayini-planuiut-zaprovaditi-zaghal-noobov-iazkovie-miedichnie-strakhuvannia>
12. Ліга страхових організацій України. Звіт засідання Комітету з питань медичного страхування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/our-news/55447>
13. Маліновська А. Медичне страхування в Україні: скільки коштує і навіщо потрібно / А. Маліновська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fakty.ictv.ua/ua/lifestyle/zdorove/20171114-medychne-strahuvannya-v-ukrayini-skilky-koshtuye-i-navishho-potribno/>
14. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 років // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uoz.cn.ua/strategiya.pdf>
15. Онишко С. В. Проблеми фінансування і перспективи розвитку медичного страхування в Україні / С. В. Онишко, Ю. В. Шевчук // Інтелект XXI. – 2016. – № 5. – С. 158-162.
16. Пенсійна система: підручник / за ред. В. І. Грушка. – К.: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2017. – 368 с.
17. Перспективи впровадження медичного соціального страхування в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fpsu.org.ua/napryamki-diialnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/12661-perspektivi-vprovadzhennya-medichnogo-sotsialnogo-strakhuvannya-v-ukrajini>
18. Прилипко С. М. Загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні: сучасний стан та стратегія розвитку: монографія / Прилипко С. М., Ярошенко О. М., Занфірова Т. А., Аркатов Я. А. – Харків : Право, 2017. – 208 с.
19. Пташка К. Медичне страхування українців: чого чекати / К. Пташка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uain.press/articles/medychne-strahuvannya-ukrayintsiv-chogo-chekaty-587997>
20. Сайт Державної служби статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
21. Сайт Міністерства охорони здоров'я України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moz.gov.ua/article/news/jak-pracjuvatime-nacionalna-sluzhba-zdorovja-ukraini>
22. Сайт «МінФін». Рейтинг страхових компаній: медичне страхування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/insurance/rating/medicine/2017-06-30/>
23. Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nfr.gov.ua>

24. Снегірьов П. Глобальні парадигми охорони здоров'я: цінні уроки для України / П. Снегірьов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/397891>
25. Федорович І. М. Теоретичні та практичні засади реалізації медичного страхування в Україні / І. М. Федорович // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – Вип. 23(2). – С. 76-80.
26. Філіпенко А. В. Порівняльний аналіз медичного страхування в країнах світу / А. В. Філіпенко, Ю. О. Ольвінська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: матер. конф. – Одеса, ОНЕУ. – С. 91-97.
27. Шевчук О. Нездорова ситуація: чи має обов'язкове медичне страхування шанси в Україні / О. Шевчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/obovyazkove-medichne-strahuvannya-ua>
28. Юнко М. Система державного медичного страхування в Німеччині / М. Юнко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/40027>
29. General insurance in Japan. Annual Report 2016 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sonpo.or.jp/en/publication/pdf/fb2016e.pdf>

Міжнародна економіка

УДК 338.45:639.2

Р.З. Любачівська
*аспірантка кафедри європейської інтеграції,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Етапи еволюції біоекономіки в Європейському Союзі

Розглянуто теоретичні засади визначення терміна біоекономіки в Європейському Союзі. Акцентовано увагу на чинниках, які вплинули на розвиток біоекономіки.

Ключові слова: біоекономіка, біотехнології, Європейський Союз, інноваційна політика.

Р.З. Любачевская
*аспирантка кафедры европейской интеграции,
Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана*

Этапы эволюции биоэкономики в Европейском Союзе

Рассмотрены теоретические принципы определения термина биоэкономики в Европейском Союзе. Акцентировано внимание на факторах, которые повлияли на развитие биоэкономики.

Ключевые слова: биоэкономика, биотехнологии, Европейский Союз, инновационная политика.

R.Z. Liubachivska
*Ph.D. student of the European Integration Department,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

The stages of bioeconomy evolution in the European Union

Theoretical principles of “bioeconomy” determination in the European Union are considered. The main attention is paid for factors which influenced the development of bioeconomy.

Key words: bioeconomy, biotechnology, the European Union, innovation policy.

Постановка проблеми

Новітні тенденції розвитку міжнародної економіки передбачають нові моделі, стратегії та орієнтири інноваційного розвитку для посилення конкурентоспроможності. Традиційні технології є недостатніми для відповіді на виклики людства, серед яких: збільшення населення світу, зміна клімату, вичерпність ресурсів, забруднення навколишнього середовища та світова продовольча проблема [1]. Проблеми використання інновацій за всіма зазначеними викликами вирішуються країнами ЄС. Країнам, які обирають біоекономіку як інструмент вирішення глобальних проблем людства необхідно розробляти стратегії впровадження інноваційно-технологічної моделі на національному та регіональному рівнях. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають узагальнення досвіду розвитку біоекономіки та формування її структури в ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам розвитку біоекономіки та його перспективам у світі та в ЄС присвячено роботи зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема К. МакКорміка та Н. Каутто [2]; М. Матееска, Ш. Попеску, Л. Паун, Дж. Роата, А. Бансіла та

А. Оансеа [3]; С. Бобильова, С. Михайлової та П. Кірюшина [4]; Ю. Одінцової [5]; Д. Лижина [6]; Г. Македон, Н. Талавирі [7]; В. Глазко та Л. Іваніцкої [8] та інших. Зазначені автори по-різному уявляють становлення біоекономіки та її глобальне призначення. Зокрема М. Матееска, Ш. Попеску, Л. Паун, Дж. Роата, А. Бансіла та А. Оансеа [3] акцентують увагу на відмінностях між біотехнологіями та біоекономікою та аналізують вплив біоекономіки на інші науки. Дослідники С. Бобильов, С. Михайлова та П. Кірюшин [4] розкривають ключові поняття біоекономіки та пропонують заходи підтримки біоекономік на державному рівні. Ю. Одінцова [5] визначає основні етапи розвитку біотехнологій та основні причини їх виникнення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених питанням походження біоекономіки та її розвитку в Європейському Союзі приділено недостатньо уваги, тому вони потребують детального аналізу.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виокремлення етапів еволюції біоекономіки в Європейському Союзі, визначення чинників, які вплинули на її розвиток, з'ясування сутності дефініції «біоекономіка» та особливостей впровадження біотехнологій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перше публічне визначення біоекономіки було подане Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в прогностичному звіті «Біоекономіка до 2030 року: розробка політичної програми», опублікованому в 2009 р. Біоекономіка визначається у документі так: «Біотехнологія пропонує технологічні рішення для багатьох медичних і ресурсних проблем, з якими зіштовхнувся світ. Застосування біотехнології для первинного виробництва, охорони здоров'я і промисловості може привести до формування біоекономіки, де біотехнології відображатимуться у значній частці економічної продукції» [9, с. 8].

До ранніх визначень біоекономіки в офіційних документах ЄС належать формулювання Генерального директора з наукових досліджень Європейської Комісії (DG Research). Під час конференції у 2005 р., присвяченій новим перспективам біоекономіки, заснованої на знаннях, зазначалося, що біоекономіка – це одна з найстаріших галузей економіки, яка відома людству, але наука

про життя та біотехнології трансформують цю галузь в одну з найновіших [10, с. 2].

Наступним кроком стало прийняття Сьомої рамкової програми ЄС (19 грудня 2006 р.), де в Розділі 2 «Про співпрацю між секторами продуктів харчування, сільського господарства, рибного господарства і біотехнології» було подано термін «біоекономіка», яким охоплено всі галузі і сектори економіки, які виробляють, управляють та використовують біологічні ресурси, включно з пов'язаними послугами, постачанням або виробництвом легкої промисловості, тощо.

У сучасному світі популяризуються принципи сталого розвитку та зеленого зростання. З огляду на це важливо усвідомити етапи розвитку біоекономіки ЄС та характер тих принципів змін, що відбувалися на кожному етапі. При намаганні повторити етапи розвитку біоекономіки в ЄС слід використовувати принципи. Їх можна об'єднати так:

1. Принцип технологічності. Швидкі темпи технологічних змін та зростаючі витрати на дослідження, а також складність технологій є важливими причинами стимулювання країн до інвестування у дослідження. Це сприяє додатковим інвестиціям у проекти, які створюють нову додану вартість у процесі розвитку інноваційної економіки;

2. Принцип секторальної диверсифікації. Використання біотехнологій у всіх секторах промисловості відкриває можливість урізноманітнення товарів та послуг в залежності від бажаного результату;

3. Принцип мобільності. Наявність інформаційної та наукової інфраструктури передбачає роботу у спільних проектах для пошуку нових відкриттів, які принесуть не тільки високий дохід, але сприятимуть і прискоренню процесу досліджень;

4. Соціальний принцип. Поступовий перехід до постнафтового суспільства та зменшення шкідливого навантаження на навколишнє середовище є відповіддю на загрози збереженню біосфери. На думку провідних учених, відповіддю на глобальні виклики людства, які потребують не тільки інвестицій, але й соціальної відповідальності перед населенням світу.

У таблиці 1 ілюстровано етапи становлення біоекономіки в ЄС та основні події, які вплинули на розвиток біоекономіки.

Виокремлення етапів розвитку біоекономіки в ЄС є складним процесом. Адже синхронізування подій пов'язане із науково-технологічним розвитком та надшвидкими інформаційними потоками, появою результатів відкриттів на міжнародних ринках та високою конкуренцією серед високорозвинених країн.

Доцільно розглянути структуру біоекономіки ЄС за класифікацією видів економічної діяльності (ЄКВЕД), оскільки в країнах ЄС сектори економіки розподілені саме за ЄКВЕД. Сучасна структура біоекономіки ЄС охоплює 3 сектора, де виробляється біомаса, 6 секторів, які використовують біомасу як сировину, 6 секторів, які частково використовують біомасу та 3 сектори, які є частково біологічними секторами (див. табл. 2).

Розвиток біоекономіки за секторами суттєво відрізняється в країнах ЄС. Розрив в інноваційних напрямках є помітним при порівнянні «нових» та «старих» країн-членів ЄС. Відрізняються частки державних витрат на пріоритетні біотехнологічні сектори, а також рівень початкового секторального розвитку.

Висновки

Розвиток біоекономіки в Європейському Союзі пройшов декілька стадій еволюції, що відбувалося під впливом глобалізації, технологічних змін, сектораль-

Еволюція біоекономіки в ЄС

Назва етапу	Роки	Особливості	Інструменти/ Програми національного регулювання
Зародження біотехнологій	1971-1999	Програма підготовки та проведення загальноєвропейських прикладних дослідницьких проєктів	Програма COST (Європейська співпраця у галузі наукових досліджень) (1971)
		Основні напрями програми: робота та зайнятість, інформаційне суспільство, біосуспільство. Сприяння розвитку європейської політики в галузі біотехнологій та створення CUBE (Група по досягненню згоди в галузі біотехнологій в Європі)	Програма FAST (Прогнозування та оцінка в галузі науки і техніки) (1978-1983) [11]
		Створення програми Multiannual research action programme (EEC) in the field of biotechnology (BAP) (Багаторічна програма досліджень в галузі біотехнологій, 1985-1989). Основною метою є формування сприятливої інфраструктури для досліджень та розробок у галузі біотехнологій в Європі. Створення програми «EUREKA» (Європейське агентство координації досліджень, 1985). Одним із основних напрямів співробітництва в межах цієї програми є медицина та біотехнології. Створення управлінського комітету з біотехнологій (Biotechnology steering committee, 1984)	FP1 (Перша Рамкова програма) (1984-1987) [12]
		Ефективний форум для обговорення, координації та розробки нових ідей на основі цільової групи. Зосередження на майбутньому біотехнологій та залучення наукових громад з обох боків Атлантики розширювати своє мислення за межами конкретних наукових дисциплін	Цільова група ЄС–США з біотехнологічних досліджень (1990) [13]
		Необхідність фінансування біотехнологій як злиття класичних та сучасних технологій, що дає можливість створювати нові продукти та висококонкурентні процеси у великій кількості промислових та сільськогосподарських виробництв, а також у секторі охорони здоров'я. Європейське Співтовариство прийняло низку ініціатив, з одного боку, з метою сприяння конкурентоспроможності біотехнологій та, з іншого боку, забезпечення безпечного застосування біотехнологій	Біла книга «Зростання, конкурентоспроможність і зайнятість» (1993) розділ 5B «Біотехнологія та її поширення» [14]
Формування засад сучасної біоекономіки	2000-2006	Створення найбільш конкурентоспроможної та динамічної у світі економіки, що базується на знаннях, здатної до стабільного економічного зростання, створення більшої кількості якісних робочих місць та соціального згуртування. Інновації в основі порядку денного політики ЄС, які спрямовані на подолання розриву за допомогою досліджень	Лісабонська стратегія 2000-2010 [15]
		Біологічні науки та біотехнології стають найбільш перспективними для передових технологій, які мають велику здатність сприяти досягненню цілей Лісабонської стратегії	Повідомлення «Науки про життя та біотехнології: стратегія для Європи» (2002) [16]
		Формування початкової концепції біоекономіки на основі знань (Янеш Поточнік (Janez Potočnik), комісар ЄС з питань науки і досліджень)	Європейська Комісія провела конференцію під назвою «Нові перспективи біоекономіки на основі знань» та опублікувала звіт конференції (2005)

Розвиток біоекономіки та трансформації біотехнологій	2007-2011	Визначення шести ключових секторів для виведення на ринок нових товарів та послуг. Біологічні товари виступають як один із ключових секторів	Ініціатива «Провідний ринок» (2007-2011) [17]
		Метою цього документа є опис ситуації, яка стосується біоекономіки у 2009 році, де вона може бути у 2015 році і як вона виглядатиме у 2030 році	Стратегічний документ ОЕСР «Біоекономіка до 2030 року. Розробка політики» (2009) [18]
		Результати онлайн опитування щодо концепції економіки на основі біотехнологій показують, що понад 60% відповідей щодо оптимістичного майбутнього економіки на основі біотехнологій	Звіт ЄК «Економіка на основі біотехнологій для Європи: стан та майбутній потенціал. Онлайн опитування (частина 1)» (2011) [19]
		Пріоритетами є «побудова біоекономічного середовища-2020», «залучення технологій, щоб сформувати європейське промислове майбутнє», «технології, що дозволяють людям пенсійного віку незалежно існувати й активно брати участь у житті суспільства»	Стратегія «Європа 2020»
Сучасний етап	2012 р. – поточний час	Зниження залежності ЄС від викопних ресурсів. Використання трьох напрямів: збільшення інвестицій у науково-дослідну сферу, інновації та професійні навички; посилення політичної взаємодії та співпраці із зацікавленими сторонами; розвиток ринків та конкурентоспроможності в секторі біоекономіки	Стратегія «Інновації для сталого економічного зростання: біоекономіка для Європи» та План дій щодо розвитку біоекономіки (2012)
		Визначено сім пріоритетних завдань, де цільові інвестиції в дослідження та інновації матимуть реальний вплив. Завдання «Соціальний виклик 2» включає напрями, пов'язані з біоекономікою та біотехнологіями, а саме: -«Інноваційна, стійка та всеохоплююча біоекономіка», на 2014 р. запланований бюджет становить 44,5 млн євро, на 2015 р. – 42 млн євро; -«Стійка продовольча безпека» (138 млн євро в 2014 р.); -«Блакитний ріст» (100 млн євро в 2014 р.)	Рамкова програма «Горизонт 2020» (2014-2020) [20]
		Реалізація програми дослідницької та інноваційної діяльності в Європі, яка оцінюватиме наявність повновлованих біологічних ресурсів та розробку нових технологій біопереробки для стійкого перетворення цих ресурсів на біологічні продукти, матеріали та паливо	Постанова (ЄС) № 560/2014 про створення спільного підприємства з біологічного виробництва (Regulation (EU) No 560/2014 establishing the Bio-based Industries Joint Undertaking (BBI JU) (2014) [21]
		Підвищення ролі у сприянні та вдосконаленні узгодженості між Р2Р у біоекономіці. Запуск першого Європейського біоекономічного інтеркластера «3BI – Brokering Bio-Based Innovation»	Біоекономічна платформа ERA-NET Actions (2016) [22]

Джерело: складено автором самостійно.

ної диверсифікації, мобільності передачі знань і технологій та посиленням соціальної упередженості щодо переходу до постнафтового суспільства.

У сучасній науковій літературі відсутній єдиний підхід до дефініції «біо-

економіка». Існує підхід з акцентами на технологічні сторони та відтворення ресурсів. Інший підхід ґрунтується на дослідженнях щодо використання біотехнологій для первинного виробництва, охорони здоров'я, забезпечення добробуту населення.

Таблиця 2

Структура біоекономіки ЄС

Сектор біоекономіки	Код за Європейським класифікатором видів економічної діяльності (ЄКВЕД)	Роль/місце біомаси
Сільське господарство	A01	Виробництво біомаси
Лісове господарство	A02	Виробництво біомаси
Рибальство та аквакультура	A03	Виробництво біомаси
Виробництво харчових продуктів	C10	Використання біомаси як сировини
Виробництво напоїв	C11	Використання біомаси як сировини
Виробництво тютюнових виробів	C12	Використання біомаси як сировини
Текстильне виробництво	C13	Часткове використання біомаси як сировини
Виробництво одягу	C14	Часткове використання біомаси як сировини
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	C15	Використання біомаси як сировини
Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння	C16	Використання біомаси як сировини
Виробництво меблів	C31	Часткове використання біомаси як сировини
Виробництво паперу та паперових виробів	C17	Використання біомаси як сировини
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (крім біопалива)	C20	Часткове використання біомаси як сировини
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	C21	Часткове використання біомаси як сировини
Виробництво гумових і пластмасових виробів	C22	Часткове використання біомаси як сировини
Виробництво іншої основної органічної хімічної продукції (в тому числі біоетанолу)	C20.1.4	Частково біологічні сектори
Виробництво іншої хімічної продукції (в тому числі біодизелю)	C20.5.9	Частково біологічні сектори
Виробництво електроенергії	D35.1.1	Частково біологічні сектори

Джерело: складено автором на основі [23-24].

На основі проведеного дослідження автор виокремлює чотири етапи розвитку біоекономіки:

- зародження біотехнологій (1971-1999 рр.);
- формування засад сучасної біоекономіки (2000-2006 рр.);
- розвиток біоекономіки та трансформація біотехнологій (2007-2011 рр.);
- використання біоекономіки для відповіді на глобальні виклики (2012 р. – по теперішній час).

Зазначені етапи відрізняються рівнем інноваційного розвитку та глобалізаційних процесів. У момент, коли використання біотехнологій стало корисним для суспільства та прибутковим для компаній, увага до інноваційної політики в цій сфері зростає. У світі розпочинається об'єднання зусиль, знань та факторів виробництва для розвитку біотехнологічної галузі. Взаємозв'язок між компаніями цієї галузі формує унікальну інноваційну модель, яка стимулює конкуренцію та створює нові ідеї для просування біотехнологій.

Література

1. The Global Risks Report 2018, 13th Edition [Електронний ресурс] / World Economic Forum // the World Economic Forum. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf.
2. The Bioeconomy in Europe: An Overview Kes McCormick * and Niina Kautto International Institute for Industrial Environmental Economics (IIIEE), Lund University, PO Box 196, 22100 Lund, Sweden * Author to whom correspondence should be addressed. Received: 28 April 2013; in revised form: 27 May 2013 / Accepted: 28 May 2013 / Published: 10 June 2013 file:///C:/Users/user/Downloads/sustainability-05-02589%20(3).pdf.
3. Mateescu I., Popescu S., Paun L., Roata G., Bancila A., Oancea A. Bioeconomy. What is bioeconomy? How will bioeconomy develop the next two Decades // Studia Universitatis «Vasile Goldie», Seria Stiintificele Vieii, 2011, vol. 21, no. 2. – P. 451-456.
4. Бобылев С. Н. Биоэкономика: проблемы становления [Електронний ресурс] / С. Н. Бобылев, С. Ю. Михайлова, П. А. Киришин // Экономика. Налоги. Право №6. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/User/Desktop/bioekonomika-problemy-stanovleniya.pdf>.
5. Одиноцова Ю. Л. Некоторые методологические основы биоэкономики [Електронний ресурс] / Ю. Л. Одиноцова // Вопросы экономики и права № 4. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://law-journal.ru/files/pdf/201404/201404_63.pdf.
6. Лыжин Д. Н. Перспективы развития биоэкономики в условиях глобализации [Електронний ресурс] / Д. Н. Лыжин // Проблемы национальной стратегии № 2 (23). – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://riss.ru/images/pdf/journal/2014/2/09_.pdf.
7. Македон Г. М. Биоэкономика как одна из основ устойчивого развития общества [Електронний ресурс] / Г. М. Македон, Н. П. Талавыря // Известия Великолукской ГСХА №1. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://vgsa.ru/nir/ivgsa/numbers/vgsa2013-1-6.pdf>.
8. Глазко В. И. Биоэкономика и глобализация – основы развития XXI века [Електронний ресурс] / В. И. Глазко, Л. В. Иваницкая // Вестник Российской академии естественных наук. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.rusnor.org/upload/My/2013/articles/bioec.pdf>.
9. The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda [Електронний ресурс] // OECD. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.oecd.org/futures/long-termtechnologicalsocietalchallenges/42837897.pdf>.
10. Conference report «New perspectives on the knowledge-based bio-economy» [Електронний ресурс] / European Commission. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-bra/gdre/05/kbbe_conferencereport.pdf.
11. PRE-FAST 1 - Research programme (EEC) on forecasting and assessment in the field of science and technology, 1978-1983 [Електронний ресурс] / European Commission – Режим доступу до ресурсу: https://www.cordis.europa.eu/programme/rcn/92_en.html.
12. FP1-BAP - Multiannual research action programme (EEC) in the field of biotechnology (BAP), 1985-1989 [Електронний ресурс] / European Commission – Режим доступу до ресурсу: https://www.cordis.europa.eu/programme/rcn/118_en.html.

13. EU-US Biotechnology Task Force [Електронний ресурс] / European Commission – Режим доступу до ресурсу: http://collections.internetmemory.org/haeu/20170915163429/http://ec.europa.eu/research/biotechnology/eu-us-task-force/index_en.cfm?pg=tf_mission.

14. Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways forward into the 21st Century [Електронний ресурс] / European Commission. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: http://aei.pitt.edu/1139/1/growth_wp_COM_93_700_Parts_A_V.pdf.

15. The Lisbon European Council: An Agenda of Economic and Social Renewal for Europe [Електронний ресурс] // European Commission. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-191_en.htm.

16. Life Sciences and Biotechnology: A strategy for Europe [Електронний ресурс] / European Commission. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/biotechnology/pdf/com2002-27_en.pdf.

17. European Commission (EC). A Lead Market Initiative for Europe; COM (2007)860 final; European Commission: Brussels, Belgium, 2007.

18. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda; Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD): Paris, France, 2009. – P. 326.

19. Bio-based economy For Europe: State of play and future potential – Part 1 [Електронний ресурс] / Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/research/consultations/bioeconomy/bio-based-economy-for-europe-part1.pdf>.

20. Bioeconomy [Електронний ресурс] / European Commission – Режим доступу до ресурсу: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/bioeconomy>.

21. Bio-based products and processing [Електронний ресурс] / European Commission – Режим доступу до ресурсу: <http://ec.europa.eu/research/bioeconomy/index.cfm?pg=policy&lib=bbpp>.

22. Platform of bioeconomy ERA-NET Actions (PLATFORM) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://era-platform.eu/>.

23. Ronzon, T., Piotrowski, S., M'Barek, R., & Carus, M. (2017). A systematic approach to understanding and quantifying the EU's bioeconomy. *Bio-Based And Applied Economics*, 6(1), 1-17. doi:10.13128/BAE-20567.

24. T. Ronzon, M. Lusser, M. Klinkenberg (ed.), L. Landa, J. Sanchez Lopez (ed.), R. M'Barek, G. Hadjamu (ed.), A. Belward (ed.), A. Camia (ed.), J. Giuntoli, J. Cristobal, C. Parisi, E. Ferrari, L. Marelli, C. Torres de Matos, M. Gomez Barbero, E. Rodriguez Cerezo (2017). *Bioeconomy Report 2016*. JRC Scientific and Policy Report. EUR 28468 EN.

УДК 311.33:330.83

К.С. Степанкевич

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Університет економіки та права «КРОК»*

Моделювання країнової експорт-інтенсивності

У статті наведені результати статистичної перевірки трьох гіпотез щодо національного експорту. Цими гіпотезами є залежність експорту від обмінного курсу національної валюти, від податкового навантаження та від дешевих і доступних кредитів. Крос-секційне економетричне моделювання спростувало ці твердження щодо абсолютних розмірів експорту. Але щодо країнової експорт-інтенсивності всі три зазначені твердження видаються вірогідними.

Ключові слова: меркантилізм, експорт, експорт-інтенсивність, обмінний курс, податкове навантаження, банківський процент, комерційні кредити, економетрика.

К.С. Степанкевич

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры международной экономики,
Университет экономики и права «КРОК»*

Моделирование экспорт-интенсивности страны

В статье приведены результаты статистической проверки трех гипотез относительно национального экспорта. Этими гипотезами являются зависимость экспорта от обменного курса национальной валюты, от налоговой нагрузки и от дешевых и доступных кредитов. Кросс-секционное эконометрическое моделирование опровергло эти утверждения относительно абсолютных размеров экспорта. Но относительно экспорт-интенсивности страны все три указанные утверждения представляются правдоподобными.

Ключевые слова: меркантилизм, экспорт, экспорт-интенсивность, обменный курс, налоговая нагрузка, банковский процент, коммерческие кредиты, эконометрика.

K.S. Stepankevych

*PhD in Economics, Associate Professor
Associate Professor of International Economics Department,
«KROK» University*

Modelling of Country's Export-Intensity

The results of statistical testing of three hypotheses for national export are reported in the paper. Those hypotheses are that export depends upon national currency exchange rate, tax burden, and cheap and accessible loans. Cross-sectional econometric modelling has rejected those statements regarding the absolute volumes of export. But regarding export-intensity, all three aforementioned statements seem to be possible.

Key words: Mercantilism, Export, Export-Intensity, Exchange Rate, Tax Burden, Interest Rate, Commercial Loans, Econometrics.

Постановка проблеми

Нерідко в засобах масової інформації подаються три твердження економічних аналітиків та державних посадовців. Перше: девальвація національної грошової одиниці йде на користь експортоорієнтованому національному виробнику і сприяє збільшенню експорту. Друге: порівняно високе оподаткування пригнічує національного, включно з експортоорієтованим, товаровиробника. Третє: високі банківські проценти зменшують доступність кредитів і ускладнюють діяльність експортоорієтованого національного товаровиробника.

Проблемою, що досліджується у статі, є верифікація зазначених тверджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розглядати економічні аспекти національного експорту неможливо без згадки про світоглядну парадигму меркантилізму, який панував у Європі до епохи Просвітництва, а саме: наприкінці XVII ст. та у першій половині XVIII ст. Пізніше виникли більш сучасні концепції, пов'язані в першу чергу з ім'ям Адама Сміта. Ці погляди поступово сформували підґрунтя наукових знань, відомих нині як Економікс, або економічна теорія.

Хоча з позиції сьогодення меркантилізм був не більш ніж певною фазою історії думки та господарчої політики державного управління, його постулати виявилися важливими і через двісті років після Д. Рікардо і майже через сто п'ятдесят років після маржиналістської революції. Можна навіть стверджувати, що чим прихильніший уряд країни до ідей меркантилізму, то тим більшою мірою така країна «пасе задніх» серед країн регіону та світу.

Світоглядні принципи меркантилістів добре відомі [1, с. 9]: (1) золото та скарби є уособленням багатства; (2) зовнішня торгівля має регулюватися державою для забезпечення припливу в країну багатств; (3) вітчизняну промисловість слід всіляко підтримувати у т.ч. через імпорт дешевої сировини; (4) імпортовані промислові товари слід обкладати протекціоністськими тарифами; (5) експорт, особливо готової продукції, слід матеріально заохочувати; (6) зарплата в країні має триматися на низькому рівні для забезпечення експортних переваг.

Як зазначав М. Блауг із посиланням на А. Сміта : «...меркантилізм есть не что иное, как сплетение протекционистских заблуждений, навязанных парламенту «нашими торговцами и промышленниками»...» [1, с. 9]. Не суперечить ідеї М. Блауга й думка, висловлена В. Рокочею: «Уявляючи міжнародну торгівлю як гру з нульовою сумою, меркантилісти обґрунтовували необхідність активного втручання держави в організацію міжнародних економічних відносин. На їхню думку, держава повинна регулювати зовнішню торгівлю з метою збільшення експорту і скорочення імпорту...» [2, с. 85]. Але далі авторка пише наступне: «...формування експортоорієнтованого зовнішнього сектора обов'язково повинно стати провідною спеціальною метою зовнішньоторговельної діяльності української держави. Реалізація мети експортної орієнтації економіки відбувається через експортну політику держави...» [2, с. 295].

Навіть якщо лишатися в межах меркантилістської парадигми, то виникає питання про обґрунтованість інструментів експортної політики держави. Під експортом розуміються товари та послуги, вироблені у країні та продані нерезидентам [3, с. 159]. Більш деталізованим є таке визначення експорту: «Товари та послуги, вироблені в одній країні та продані в іншу за золото, іноземну валюту, для погашення боргу або в обмін на товари та послуги іншої країни» [4, с. 134].

Які ж фактори впливають на експорт? Обґрунтовується, що «здешевлення вітчизняної валюти щодо іноземної спричиняє розширення вітчизняного експорту (*Ex*) та скорочення імпорту іноземних товарів і послуг (*Im*)» [5, с. 67]. Вважається також, що «бюджетно-податкова політика має більший вплив на зовнішній сектор. Внутрішні податки та збори є прихованими інструментами зовнішньоторговельної політики» [2, с. 293]. Крім того, стверджується, що «провідним загально-економічним інструментом експортоорієнтованої політики є кредитна політика» [2, с. 295]. «Тому оформлення експортного сектора потребує підтримки активною банківською політикою, націленою на коротко-, середньо- і довгострокове кредитування експорту...». Зазначається також, що «основною формою кредитно-грошової політики є державне кредитування виробництва через пільгові кредити і кредити з процентними ставками, нижчими за ринкові. ... Незначна можливість отримання експортних кредитів є чинником, що перешкоджає виявленню конкурентних переваг господарюючих суб'єктів» [2, с. 292].

Не претендуючи на всебічність і вичерпність, проаналізуємо релевантність окремих постулатів меркантилізму на матеріалі останніх статистичних даних.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Новим елементом у чинному дослідженні є формальна статистична перевірка поширених і на перший погляд цілком логічних тверджень, що низький обмін-

ний курс національної валюти, низьке податкове навантаження, а також доступність комерційних кредитів мають позитивний вплив на виробничу діяльність експортоорієнтованого національного товаровиробника, сприяючи збільшенню національного експорту.

Як відомо (див., зокрема, [1, с. 648-654] або [6, с. 81-83]), перевірка того чи іншого твердження полягає у порівнянні його з «реаліями життя», тобто з неупередженими і не сфальсифікованими статистичними даними. Процедура перевірки починається з того, що будується модель, яка формалізує твердження, яке перевіряється. Далі ця гіпотетична модель тестується на масиві статистичних даних. За результатами статистичного тестування вихідна гіпотеза або відкидається, або не відкидається. У першому випадку, якою вірогідною гіпотеза не видавалася б, вона є хибною, і подальше її обговорення припиняється. В іншому ж випадку, якщо гіпотеза не відкидається, вона може бути включеною до наукового дискурсу.

Формулювання цілей статті

Цілями цієї статті є перевірка зазначених у постановці проблеми тверджень, а саме:

- чи дійсно дешева національна валюта сприяє збільшенню національного експорту;
- чи дійсно порівняно високий податковий тягар «пригнічує» експорт;
- чи дійсно високі банківські проценти обмежують кредитування експортоорієнтованого національного виробника і гальмують експорт.

Виклад основного матеріалу дослідження

В якості інформаційної бази дослідження використано онлайн-ресурс відкритого доступу The World Factbook [7], який містить інформацію у гармонізованому вигляді, придатному для міжкраїнових порівнянь.

Для дослідження було сформовано репрезентативну крос-секційну вибірку з сорока країн світу. Основний фокус вибірки – Україна та сім країн, що з нею межують, а саме: Румунія, Молдова, Угорщина, Словаччина, Польща, Білорусь, Росія. Крім цих країн основного фокусу, у вибірці також представлені впливові країни основних геополітичних та економічних регіонів: (1) країни Кавказу (Грузія, Вірменія, Азербайджан); (2) пострадянські країни Середньої Азії (Казахстан, Киргизстан, Узбекистан); (3) країни Східного Середземномор'я та Середнього Сходу (Ізраїль, Туреччина, Іран); (4) континентальні країни Південної і Східної Азії (Індія, Китай, В'єтнам); (5) арабські країни Північної Африки (Алжир, Єгипет); (6) країни Підсахарної Африки (Нігерія, Гана); (7) країни Північної Америки (Канада, Мексика); (8) країни Південної Америки (Чилі, Аргентина, Бразилія); (9) країни Балтійського регіону (Литва, Фінляндія); (10) країни Центральної та Південно-Східної Європи (Болгарія, Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Косово, Македонія, Чорногорія, Сербія, Словенія).

Надпотужні економіки США та Японії для уможливлення міжкраїнового зіставлення до вибірки не включено, натомість Китай включено, оскільки за показниками «*GDP per capita*» він не є надпотужною економікою.

Дані по всіх країнах вибірки наведено за двома несуттєвими виключеннями, станом на 2016 рік. Причини виключення такі: для двох малих економік з експортом, меншим за 0,4 млрд USD (доларів США) за поточним обмінним курсом, – Косово та Чорногорія – потрібні показники подано лише за 2014 рік, показник податкового навантаження, (*TAX % GDP*), по всіх країнах наведено тільки за 2017 рік.

Для моделювання країнової експорт-інтенсивності використано такі показники: $Ex(bil\$)$ – абсолютний експорт країни, виміряний у млрд USD за поточним обмінним курсом; $GDP(bil\$)$ – абсолютний валовий внутрішній продукт країни (ВВП), виміряний у млрд USD за поточним обмінним курсом; $Ex(\%GDP)$ – експорт-інтенсивність, відсоткова частка експорту країни (млрд USD за поточним обмінним курсом) у ВВП країни (млрд USD за поточним обмінним курсом); $EXR(per\$)$ – поточний обмінний курс, кількість грошових одиниць національної валюти за один USD; $TAX(\%GDP)$ – податкове навантаження національної економіки, оцінене як частка всіх податків та зборів у ВВП; $CBR(\%)$ – доступність кредитів, визначена як процент, під який надаються комерційні кредити банками країни.

Вибіркова модель (точніше – економетрична специфікація), що відображає гіпотетичну залежність експорту країни від обмінного курсу, податкового навантаження та банківського процента комерційного кредитування бізнесу, така:

$$Ex(bil\$)_i = b_0 + b_1 EXR(per\$)_i + b_2 TAX(\%GDP) + b_3 CBR(\%)_i + e_i \quad (1)$$

де: $Ex(bil\$)$, $EXR(per\$)$, $TAX(\%GDP)$, $CBR(\%)$ – зазначені раніше показники, e_i – стохастична похибка, i – індекс країни, що увійшла до вибірки з сорока країн.

Економетричний OLS-аналіз дав такі результати (стандартні похибки наведено у другому рядку в дужках під оцінками параметрів моделі):

$$Ex(bil\$)_i = 380.87 - 0.002 EXR(per\$)_i - 6.25 TAX(\%GDP) - 6.34 CBR(\%)$$

(183.33)	(0.01)	(4.98)	(5.49)
----------	--------	--------	--------

$$AdjR^2 = -0.0186 \quad F = 0.76 \quad n = 40 \quad (2)$$

Всі параметри моделі є статистично незначущими (не відмінними від нуля навіть з 82% рівня довіри). Інші наведені у (2) статистичні оцінки якості моделі також є незадовільними.

Таким чином, вихідні гіпотези про те, що на абсолютний розмір експорту країн так чи інакше впливають обмінний курс національної валюти, податкове навантаження, комерційний банківський процент, слід обґрунтовано відкинути як ілюзорні. Тобто серед безлічі причин, які впливають на абсолютний експорт, вище згадані є настільки незначущими, що використовувати їх в аналізі неправильно.

Більш перспективними видаються гіпотези, що зазначені раніше фактори впливають не на абсолютні обсяги експорту, а на його частку у країновому ВВП. Такий підхід цілком відповідає засадничим рівнянням базової кейнсіанської чотирьохсекторної моделі, а саме – з тотожністю національного рахівництва у відсотковій формі:

$$1 \equiv \frac{C}{Y} + \frac{I}{Y} + \frac{G}{Y} + \frac{Ex}{Y} - \frac{Im}{Y} \quad (3)$$

де: C – споживання, I – інвестиції, G – урядові витрати, Ex – експорт, Im – імпорт, Y – національний випуск (ВВП).

Експорт-інтенсивність або експорт товарів та послуг, поданий як відсоток від ВВП, є базовим показником відкритості до міжнародної торговельної та економічної інтеграції та показує рівень залежності національних виробників від іноземного попиту на рівні фірм [8, с. 249; 9, с. 131].

Після економетричного аналізу маємо таку специфікацію залежності експорт-інтенсивності від обмінного курсу, податкового навантаження та банківського відсотка комерційного кредитування:

$$Ex(\%GDP)_i = 14.77 + 0.0009 \text{EXR}(\text{per}\$)_i + 0.63 \text{TAX}(\%GDP) - 0.61 \text{CBR}(\%)$$

(9.11) (0.00044) (0.25) (0.27) (4)

$$AdjR^2 = 0.2816 \quad F = 6.096 \quad n = 40$$

Як видно з наведених у рівнянні (4) оцінок, модель країнової експорт-інтенсивності є статистично-обґрунтованою, а саме: (1) оцінки всіх кутових коефіцієнтів є статистично значущими (статистично відмінними від нуля з більш ніж 96% рівня довіри); (2) подані у регресійному рівнянні факторні змінні пояснюють понад 28% варіативності залежної змінної. Водночас майже на 72% експорт-інтенсивність країн визначається іншими, не охопленими моделлю факторами; (3) *F*-статистика, що пояснює сукупний вплив факторних ознак на ендогенну змінну, суттєво значуща з рівнем довіри, вищим за 98%.

Як ілюстровано на рис. 1, кутовий коефіцієнт, що характеризує залежність експорт-інтенсивності країни від обмінного курсу національної валюти, хоч і значущий статистично, однак незначущий економічно. Адже регресійна пряма практично горизонтальна. Це означає, що на експорт-інтенсивність помітно впливатиме лише аномально велике здешевлення національної валюти.

Як видно з рис. 2, залежність експорт-інтенсивності від податкового навантаження суперечить очікуванням, а саме: більше податкове навантаження стимулює зростання частки експорту в національному ВВП, а не зменшує її. Поясненням цього зв'язку міг би бути перерозподіл зібраних податків на користь експортоорієнтованих товаровиробників через механізм субсидій. Субсидії є одним із інструментів, поряд з тарифами та квотами, політики державного протекціонізму. Українські «Гаврилівські курчата» можуть слугувати тут принагідною ілюстрацією.

Зображене на рис. 3 співвідношення не стало несподіваним. Адже нижчий відсоток комерційного кредитування очікувано сприяє зростанню країнової експорт-інтенсивності.

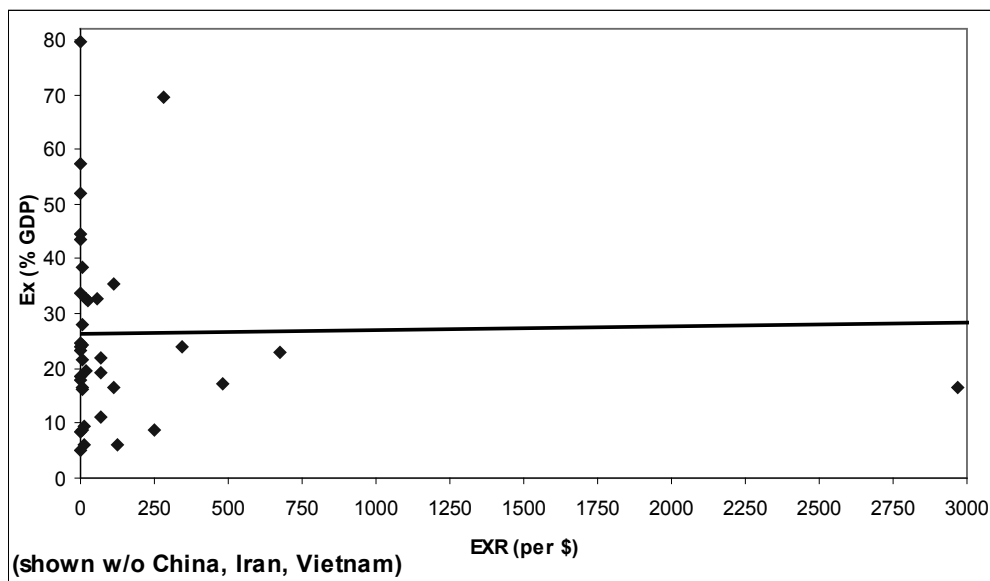

Рис. 1. Залежність країнової експорт-інтенсивності від обмінного курсу валюти
 Джерело: розраховано автором за даними [7].

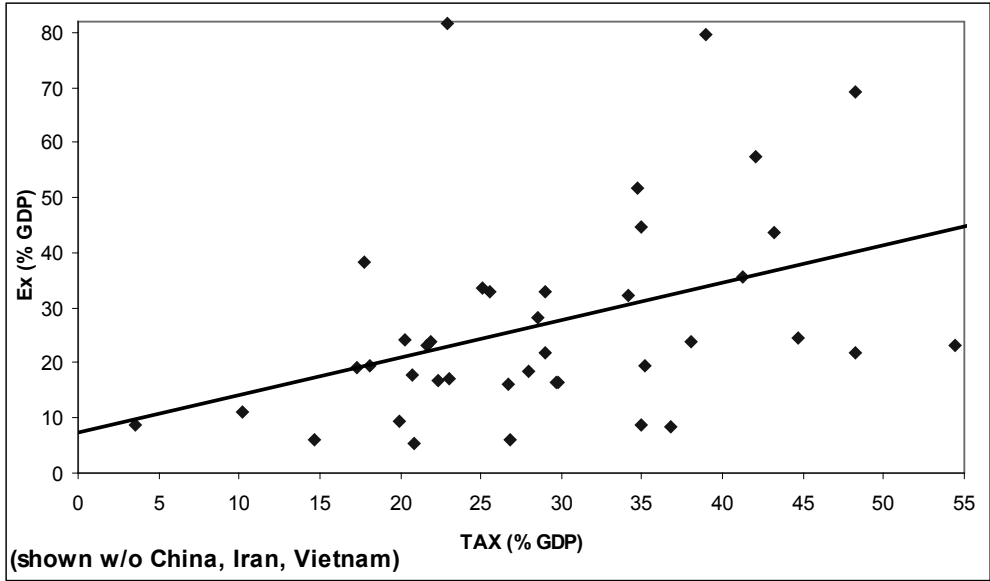

Рис. 2. Залежність країнової експорт-інтенсивності від податкового навантаження
 Джерело: розраховано автором за даними [7].

Як відомо, експорт є частиною національного ВВП. Отже, ймовірно, включені до специфікації (1) пояснювальні фактори є насправді факторами ВВП, а не власне експорту. І пояснюють вони експорт лише тому, що він є частиною ВВП. Результати статистичного моделювання на це питання дають негативну відповідь:

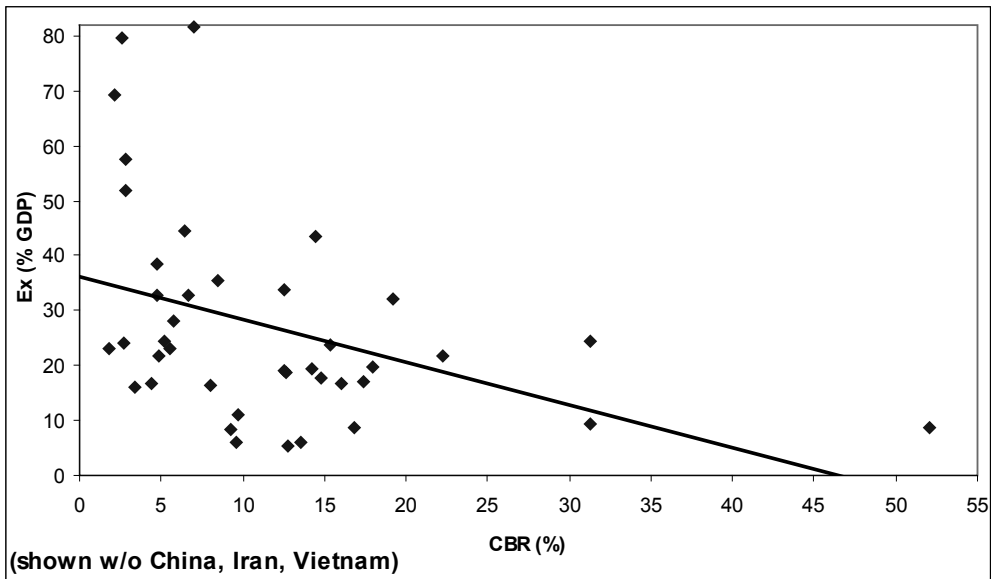

Рис. 3. Залежність країнової експорт-інтенсивності від банківського процента
 Джерело: розраховано автором за даними [7].

$$\begin{aligned}
 GDP(\text{bil}\$) &= 2036.70 - 0.03EXR(\text{per}\$) - 39.03TAX(\%GDP) - 17.54CBR(\%) \\
 (9.11) \quad (0.05) & \qquad (30.15) \qquad (33.23) \\
 AdjR^2 &= -0.03 \qquad F = 0.59 \qquad n = 40
 \end{aligned}
 \tag{5}$$

Наведені в рівнянні (5) статистичні оцінки свідчать, що ані обмінний курс, ані податкове навантаження чи комерційний банківський процент не є факторами, що визначають абсолютну величину національного ВВП.

Висновки з проведеного дослідження

Абсолютна величина національного експорту не залежить від поточного обмінного курсу та рівня девальвації національної валюти, податкового тиску чи доступності комерційного кредиту. Натомість рівень експорт-інтенсивності країни (часки експорту в національному ВВП) дійсно залежить від обмінного курсу, податкового тиску та доступності кредиту.

Досліджувані фактори (обмінний курс, податковий тиск, доступність кредиту) не впливають також на абсолютні розміри національного ВВП.

Те, що девальвована національна валюта, податковий тиск чи високий відсоток кредитування не впливають на абсолютні розміри експорту чи ВВП, але впливають на експорт-інтенсивність країни, свідчить, що під впливом цих факторів відбувається переорієнтація національного виробника з внутрішнього ринку на іноземний. Але при цьому не відбувається ані покращення бізнес-клімату, ані економічного зростання.

Література

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ., 4-е изд. / М. Блауг. – М.: «Дело Лтд», 1994. – 720 с.
2. Рокоча В. В. Міжнародна економіка: Навч. посіб.: У 2 кн. / В. В. Рокоча. – К.: Таксон, 2000. – Кн. 1: Міжнародна торгівля: теорія та політика. – 320 с.
3. Black J. Oxford Dictionary of Economics. / J. Black, N. Hashimzade, G. Miles. – 3rd ed. – New York: Oxford University Press, 2009. – 506 p.
4. Bannock G. The Penguin Dictionary of Economics. / G. Bannock, R.E. Baxter, E. Davis. – 7th ed. – London: Penguin Books, 2003. – 410 p.
5. Рокоча В. В. Міжнародна економіка: Навч. посіб.: У 2 кн. / В. В. Рокоча. – К.: Таксон, 2003. – Кн. 2: Монетарна теорія міжнародної економіки. – 302 с.
6. Коробенко О. В. Прусько-радянський спадок у сучасній економічній освіті / О. В. Коробенко, К. С. Степанкевич // Вища школа. – 2014. – № 8. – С. 70-85.
7. The World Factbook. // Офіційний сайт The World Factbook [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook> – Accessed 06.03.2018.
8. UNDP (United Nations Development Programme). Human Development Report 2016. Human Development for Everyone. New York. // Офіційний сайт United Nations Development Programme [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf – Accessed 27.03.2017.
9. Boeche D.M., G. Qian, M.W. Peng. “Export Intensity, Scope, and Destinations: Evidence from Brazil” / Dirk Michael Boeche, Gongming Qian, Mike W. Peng // Industrial Marketing Management. – 2016. – № 57 (Aug 2016) – P. 127-138.

УДК: 339.137.2:334.7(477):339.926(4)

Д.Р. Сімах
здобувач магістратури,
Університет економіки та права «КРОК»
Науковий керівник: В.В. Рокоча, д.е.н., професор,
Університет економіки та права «КРОК»

Шляхи підвищення конкурентоспроможності українських підприємств в умовах євроінтеграції

Стаття присвячена визначенню того, як українські підприємства після підписання договору про вільну торгівлю з Європейським Союзом досягнуть підвищення конкурентоспроможності і створять конкуренцію на ринку Європи.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємство, євроінтеграція, інтеграція, Європа, Україна.

Д.Р. Сімах
соискатель магистратуры
Университет экономики и права «КРОК»
Научный руководитель: В.В. Рокоча, д.э.н., профессор,
Университет экономики и права «КРОК»

Пути повышения конкурентоспособности украинских предприятий в условиях евроинтеграции

Статья посвящена определению того, как украинские предприятия после подписания договора о свободной торговле с Европейским Союзом достигнут повышения конкурентоспособности и установят конкуренцию на рынке Европы.

Ключевые слова: конкурентоспособность, предприятие, евроинтеграция, интеграция, Европа, Украина.

D.R. Simekh
Master Degree student
“KROK” University
Scientific Supervisor: V.V. Rokocha, Doctor of Economics, Professor
“KROK” University

Ways of increasing the competitiveness of ukrainian enterprises in the conditions of eurointegration

The article is devoted to the definition of how Ukrainian enterprises, after signing a free trade agreement with the European Union, will establish competition in the European market and provide ways to enhance competitiveness.

The Free Trade Area Agreement between Ukraine and the EU addresses the problem of the competitiveness of the economy both at the national and regional levels. European

integration offers new opportunities for Ukraine and its regions. At the same time, Ukraine's integration into the European economic space can cause significant negative socio-economic consequences for those regions that have not developed their own competitiveness strategy and have not ensured the formation of an appropriate social ideology of competitiveness. Particularly important is this task in the conditions of intensification of global competition, the imposition of integration rules of conduct, the application of common principles for all actors of competition, rules and norms.

Euro integration is, indeed, a national development strategy that will open access to more than 500 million European markets, which today produces one-fifth of world production, has state-of-the-art technologies and financial stabilization tools. This vector will ensure modernization of the country according to European standards and will be able to make Ukrainian industrial products competitive. However, the path to this integration into Europe is rather complicated and painful, especially for the Ukrainian industry, which has been experiencing bad times in recent times.

In the current realities of functioning and in the conditions of integration into the European Union, the Ukrainian industry needs to implement structural changes that would correspond to the modern features of competition and ensure the modernization of the industrial complex of Ukraine on the basis of innovations, the full use of its intellectual and production potential, and helped to increase the competitiveness of Ukrainian industrial products in the European market.

Key words: *competitiveness, enterprise, european integration, integration, Europe, Ukraine.*

Постановка проблеми

Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС актуалізують проблему конкурентоспроможності економіки як на національному, так і регіональному рівнях. Європейська інтеграція надає нових можливостей для України та її регіонів. Разом із тим інтеграція України до європейського економічного простору може завдати суттєвих негативних соціально-економічних наслідків для тих регіонів, які не виробили власної стратегії конкурентоспроможності та не забезпечили формування відповідної суспільної ідеології конкурентоспроможності. Особливо вагомим це завдання є в умовах загострення глобальної конкуренції, нав'язування інтеграційних правил поведінки, застосування загальних для всіх суб'єктів конкурентної боротьби принципів, правил і норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам формування механізму управління конкурентоспроможністю підприємств присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, цими питаннями займалися І. Алтухова [1], Л. Балабанова [2], Л. Безтелесна [3], В. Дикань [5], Ю. Гарачук [4], Р. Карбау [8], М. Кривенко [9], Д. Малащук [10], А. Сухоруков [15], Т. Харчук [17], Л. Шевченко [18] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Слід урахувати й те, що в економічній науці ще чітко не сформувалася методологія формування системи управління конкурентоспроможністю підприємств. У процесі зародження знаходяться проблеми конкурентоспроможності, які визначаються окремими течіями та напрямками, що розвиваються на власних методологічних засадах або конкурують між собою.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення впливу міжнародних інтеграційних чинників на формування конкурентоспроможності, розробка моделі порівняння конкурентоспроможності та визначення засобів підвищення конкурентоспроможності українських підприємств відносно до європейських компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження

Євроінтеграція є, дійсно, національною стратегією розвитку, що відкриє доступ Україні до понад п'ятсотмільйонного європейського ринку, який на сьогодні здійснює виробництво п'ятої частини світової продукції, володіє найсучаснішими технологіями та фінансовими інструментами стабілізації. Це той вектор, який забезпечить модернізацію країни за європейськими стандартами та зможе зробити українську промислову продукцію конкурентоспроможною. Однак шлях цієї інтеграції в Європу є достатньо складним та болучим, особливо для української промисловості, яка останнім часом переживає не кращі часи. Так, за даними Державного комітету статистики України, падіння промислового виробництва лише у липні 2014 року становило 12,1% до аналогічного періоду попереднього року [11].

Причини цього є достатньо зрозумілими. За наявності впливу низки негативних факторів зовнішнього середовища промисловість України має безліч внутрішніх проблем. Однією з найактуальніших є проблема критичного рівня зношеності основних фондів. За період з 2009 по 2015 рр. цей показник збільшився від 57,3% до 84,3% [11]. Найбільш критичне значення цього показника спостерігається в машинобудуванні, який становив у 2014 році 84,3%. Це за тих умов, що саме машинобудуванню належить роль індикатора розвитку економіки країни. Такий низький технологічний рівень промислового виробництва водночас обумовлює високий рівень його енергомісткості, що відповідним чином позначається на собівартості промислової продукції, де енергетична складова є дуже високою. Це видно навіть за показниками споживання паливно-енергетичних ресурсів у країні.

Якщо порівняти обсяги споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів на одиницю ВВП в Україні та розвинутих країнах Європи, то можна відзначити, що в порівнянні з Польщею цей показник більший у 2,9 раза, з Росією – в 1,4 та у 3,7 раза вищий, ніж у європейських країнах [12].

Заслуговує уваги проблема забезпеченості промисловості висококваліфікованими кадрами. На даний час на більшості промислових підприємств спостерігається дефіцит трудових ресурсів відповідної кваліфікації та спеціалізації за умови наявності в країні високого рівня безробіття. За період з 2009 по 2015 рр. чисельність працівників, зайнятих у промисловому виробництві, скоротилася до 3274,8 тис. осіб [11].

Незадовільними є й умови праці. Застарілі прийоми та методи праці зумовлюють зростання трудомісткості виробничого процесу та відповідно зростання тривалості виробничого циклу. Неприятливим є й інноваційне середовище в промисловості. Незважаючи на те, що показник питомої ваги промислових підприємств, що впроваджували інновації, має позитивну динаміку, постійно відбувається скорочення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції. Зокрема, за період з 2002 по 2015 рр. цей показник скоротився з 6,8% до 3,3%. Значно зменшилася й кількість підприємств, що займалися інноваціями, – від 14,8% у 2002 році до 13,6% у 2015 році [11].

Все це дає можливість зробити висновок, що вітчизняна промисловість постійно намагається вийти на інноваційний шлях розвитку, однак реалізація інноваційних проектів приносить їй лише додаткові витрати, а інноваційна продукція реалізується з кожним роком все гірше й гірше.

Окрім того, причиною неможливості відновлення промислового потенціалу України та забезпечення його інноваційного розвитку є низька спроможність і готовність підприємств фінансувати інвестиції та залучати банківські кредити для

розвитку власних виробництв. Це обумовлене як занадто високими реальними процентними ставками на кредити в умовах стабільно низьких темпів інфляції, так і тим, що банки в якості основного критерію кредитування використовують валовий прибуток підприємства та ліквідну заставу, які наявні лише у сфері торгівлі, сировинних галузях та сфері фінансових послуг [16].

Курс на активне включення України у процеси європейської інтеграції відповідає стратегічним засадам розвитку підприємництва в Україні, спрямованим на створення всередині країни цивілізованого середовища для розвитку бізнесу та стимулювання нарощування міжнародної конкурентоспроможності українських виробників [4]. До таких висновків дійшли учасники круглого столу «Євроінтеграційний курс України: формування нових умов для підприємництва», що проходив в Інституті економіки та прогнозування НАНУ. Втім, як зазначають експерти, автоматично всі ці процеси реалізуватися не зможуть – над ними треба працювати.

Наразі співвідношення економік України та ЄС приблизно 1:100, відповідно, з такою статистикою необхідно переходити у практичну площину цих проблем. Державі потрібно виходити на нові параметри розвитку. До 2016 року – на одні, до 2020 – на інші, адже завдяки лише переговорному процесові нічого не досягнути, потрібні конкретні дії. Було б дуже добре, якби й економічні, і бізнесові кола приходили із конкретними напрацюваннями того, що треба зробити. Якщо кожен зробить хоча б одну конкретну пропозицію у своєму напрямі, то це буде гарний спільний результат. Однак наскільки гарним буде результат вітчизняних підприємств за умов євроінтеграції, треба думати.

Єдиний вихід – пережити кризи й будувати бізнес за новим європейським зразком. У процесі зближення з Європою обов'язково відбуватиметься так звана структурна ломка, яка призведе до масового зупинення підприємств. Наприклад, в Угорщині тисячі підприємств збанкрутували, але на їхньому місці народилися тисячі нових. На думку експертів, причиною такої ломки буде різниця між стандартами та рівнями конкурентоспроможності українських і європейських підприємств.

Найгостріше посилення конкуренції відчують ті галузі, які на сьогодні найбільш підтримувані державою й існують у більш-менш монопольному середовищі. А малий бізнес у цілому навряд чи відчуже якесь кардинальне посилення конкуренції й погіршення свого становища.

Не слід вважати, що на місці збанкрутілих підприємств будуть діри в землі. У підприємств просто зміняться власники. Щоб у майбутньому не стати одним із таких банкрутів, експерти радять самим підприємцям активніше встановлювати прямі зв'язки з відповідними підприємницькими структурами країн-членів ЄС, укладати з ними угоди про співробітництво, у тому числі й у питаннях отримання консультацій і допомоги в пристосуванні до комерційних правил ЄС. Ті, кому це вдасться, отримають можливість вчасно «підтягнутися» до потрібного рівня конкурентоспроможності, на інших же чекає «євроінтеграційна хвороба», після якої вони навряд чи виживуть [3].

Таким чином, стан промислового комплексу України відзначається низкою негативних рис, а саме [13]:

1. Недостатньою орієнтацією на виробництво продукції кінцевого споживання;
2. Домінуванням видобувних і базових галузей з низьким ступенем переробки сировини;
3. Використанням застарілих технологій, високим рівнем зношеності основних фондів, деформованою структурою виробництва;

4. Високою матеріало- та енергомісткістю виробництва за майже монопольної залежності від імпорту енергоресурсів;

5. Втратою традиційних ринків збуту в СНД і країнах Східної Європи, розривом кооперативних зв'язків у межах СНД;

6. Неконкурентоспроможністю більшої частини вітчизняної промислової продукції через низьку якість і моральну застарілість;

7. Відсутністю платоспроможного споживчого попиту і недосконалістю пропозицій через недорозвинутість системи дослідження кон'юнктури ринку і маркетингу.

У вирішенні даного питання досить показовим буде досвід самих європейських країн, які виступають піонерами в розробці високих технологій та зберігають свої передові позиції в промисловому виробництві на світовому ринку й дотепер. Напевне не секрет, що головною прикметною рисою цих держав є створення такого клімату, за якого інновації стали іманентним елементом економічної діяльності. Кількість інноваційно активних промислових підприємств постійно зростає і на сьогодні вже становить близько 80%. Притаманним для їхніх економік є й величезна участь держави у фінансуванні інноваційних та науково-технічних робіт.

Зокрема, у Франції вона становить 39,7%, у Великій Британії – 32,1%, у Чехії – 39,9%. Значними є й витрати на інноваційну діяльність. Наприклад, у 2010 році витрати компанії Shlemberger (виробника нафтогазового обладнання) на інноваційну діяльність становили 6,1 млрд дол., компанії Caterpillar (гірниче обладнання та будівельна техніка) – 10,8 млрд дол. [7].

Активно проводиться в Європі політика підтримки розвитку й функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури, таких як: технопарки, інкубатори, інноваційні центри та інноваційні кластери. Зокрема, частка бюджетних асигнувань у фінансуванні технопарків Великобританії становить 62%, Франції – 74%, Німеччини – 78%, Бельгії – майже 100% [7], тоді як в Україні технопарки перебувають на самофінансуванні.

Тобто можна відзначити, що Європа проводить активну інвестиційну підтримку інноваційного розвитку економіки, в першу чергу, високотехнологічних галузей промисловості, які є каркасом її промислової могутності.

Наприклад, такі відомі промислові гіганти, як General Motors, Massey-Ferguson, Renault реалізують одну з найпоширеніших мікрологістичних систем виробництва – систему Канбан, яка підтримує мінімальний рівень запасів та забезпечує безперервну роботу виробничих дільниць і персоналу. Аналіз 80 німецьких фірм свідчить про те, що завдяки впровадженню даної системи забезпечується скорочення виробничих запасів на 50%, запасів готової продукції – на 80%, а продуктивність праці зростає на 20-50% [6].

Особлива увага приділяється й питанням розвитку кадрового потенціалу та підтримки корпоративної культури підприємств. Адже, за оцінкою європейських спеціалістів, на 60% економічні досягнення компаній пов'язані саме з людським капіталом. Зокрема, досить активно серед американських та європейських підприємств проводиться політика створення системи безперервного навчання працівників шляхом організації корпоративних університетів для проведення професійної підготовки та організації навчання працівників з метою адаптації їхніх здібностей до нових технологій та форм організації праці. Так, наприклад, найбільший корпоративний університет Global Learning, створений підприємством IBM, проводить курси з професійної підготовки, перепідготовки і навчання для 126000 працівників компанії, а навчальний центр корпорації «Дженерал Елек-

трик» відводить для цього 30-40 тис. людино-днів на рік. Витрачаються й величезні обсяги коштів на розвиток та підтримку кадрового потенціалу. Зокрема, підприємства Німеччини щорічно інвестують у навчання персоналу до 9 млрд євро. У Франції середні витрати на підвищення кваліфікації працівників досягають 3% фонду оплати праці [8].

Значна частина конкурентних переваг багатьох європейських промислових компаній забезпечується за рахунок формування та постійної підтримки корпоративної культури організації, яка впливає на поведінку працівників, їхню ціннісну орієнтацію і переконання, забезпечує єдність дій співробітників та заохочує їх до спільної діяльності на благо всієї компанії. В цьому аспекті досить показовим стане приклад американських корпорацій щодо створення системи мотивації творчої активності працівників, зокрема системи «участі в прибутках». Наприклад, на підприємстві «Уолтмарт» за підсумками року у вигляді премій персоналові видають акції підприємства, розмір яких в середньому становить 8,4% від розміру всіх виплат працівникові за рік [7].

Таким чином, європейські промислові підприємства є успішними та конкурентоспроможними на світовому ринку промислової продукції здебільшого завдяки:

По-перше, безперервному оновленню, удосконаленню та покращенню зразків промислової продукції за рахунок постійного впровадження в виробничий процес інновацій та новітніх технологій;

По-друге, використанню переваг логістики та інформатизації, що сприяють скороченню витрат та тривалості виробничого циклу;

По-третє, участі у глобальних ланцюжках створення вартості та вертикально-інтегрованих структурах;

Вчетверте, високорозвинутій системі освіти та підвищення кваліфікації персоналу;

Вп'яте, високому рівню корпоративної культури та створенню атмосфери цінності працівника для організації;

Вшосте, інвестиційній підтримці з боку держави та розвитку засад державно-приватного партнерства.

В ході визначення засобів підвищення конкурентоспроможності виникла потреба в розробці економічно-математичної моделі порівняння конкурентоспроможності країн за основними економічними показниками. За допомогою цієї моделі можна порівняти економічну незалежність країн між собою та показати зв'язок економічних показників з Індексом Конкурентоспроможності Країни (таблиця 1).

Основні економічні показники:

- GDP_c – ВВП на душу населення;
- Mar – Товарооборот країни;
- QDP – Частка вітчизняного товару у товарообороті країни;
- $Qexp$ – Експортна квота;
- I – Рівень інфляції;
- DBI – Індекс легкості ведення бізнесу;
- GCI – Індекс Конкурентоспроможності Країни;

Розрахунок товарообороту країни « Mar » проводиться за формулою (1):

$$Mar = (GDP - Exp) + Imp \quad (1)$$

де « GDP » – ВВП країни, « Exp » – кількість експорту країни, « Imp » – кількість імпорту.

Для розрахунку обсягу вітчизняного товару в товарообороті країни « QDP » потрібно скористатися формулою (2):

Таблиця 1

Економічні показники країн

Країна	Exp (тис. дол. США)	Imp (тис. дол. США)	GDP (тис. дол. США)	GDPc (тис. дол. США)	QDP (тис. дол. США)	Mar (тис. дол. США)	Qexp	I	DBI	GCI
Україна	47816	49623	90615	2115	42799	92422	52,77%	38,40%	80	79
Болгарія	32181	32107	50199	6993,5	18018	50125	64,11%	2,20%	39	54
Польща	236319	221619	477066	12554,5	240747	462366	49,54%	0,60%	24	41
Чехія	153596	142246	185156	17548,3	31560	173806	82,95%	1,00%	27	31
Велика Британія	777283	836368	2858003	43876	2080720	2917088	27,20%	0,41%	7	10

Джерело: складено авторами.

$$QDP = Mar - Imp \quad (2)$$

Для порівняння показників між собою потрібно визначити « ij », де « i » – позиція від «1» до « n », де « n » кількість країн у порівнянні, а « j » назва показника. Потім визначити індекс порівняння за допомогою формули (3):

$$\bar{x} = 0,2 (ij_1 + \dots + ij_5) \quad (3)$$

Виходячи з цього, можна визначити, яка країна є більш конкурентоспроможною: чим менший показник, тим країна є більш конкурентоспроможною.

Розглянемо п'ять країн: Україна, Болгарія, Польща, Чехія, Велика Британія, та порівняємо їх (таблиця 2):

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнта конкурентоспроможності

Країна	GDPc	QDP	Qexp	I	DBI	\bar{x}	GCI
Україна	5	4	3	5	5	4,4	79
Болгарія	4	5	2	4	4	3,8	54
Польща	3	2	4	2	2	2,6	41
Чехія	2	3	1	3	3	2,4	31
Велика Британія	1	1	5	1	1	1,8	10

Джерело: складено авторами.

Приклад розрахунку для України та Болгарії:

$$\bar{x}_{\text{Укр}} = 0,2 (i_{\text{GDPc}} + i_{\text{QDP}} + i_{\text{Qexp}} + i_{\text{I}} + i_{\text{DBI}})$$

$$\bar{x}_{\text{Укр}} = 0,2 (5 + 4 + 3 + 5 + 5)$$

$$\bar{x}_{\text{Укр}} = 4,4$$

$$\bar{x}_{\text{Бол}} = 0,2 (4 + 5 + 2 + 4 + 4)$$

$$\bar{x}_{\text{Бол}} = 3,8 \quad \bar{x}_{\text{Бол}} = 3,8$$

Звідси ми можемо бачити, що Болгарія є більш конкурентоспроможною, і, порівнявши позиції в рейтингу Конкурентоспроможності Країни, можемо бачити залежність цих показників.

У процесі вибору стратегії формування конкурентоспроможності підприємства важливо враховувати всі фактори, що впливають на цей процес, і перш за все – аналіз зовнішнього середовища, в тому числі прямий і непрямий його вплив

на підприємство, ринкову ситуацію, а також забезпечити ефективне управління всім комплексом проблем, що формують стратегію конкурентоспроможності підприємства.

Підвищення конкурентоспроможності підприємств повинне передбачати заходи з удосконалення на підприємстві кадрової політики, активізації маркетингової діяльності та розширення ринків збуту, підвищення рівня економічної діяльності для зниження ступеня ризику, проведення диверсифікації виробництва як виробничої (розширення асортименту продукції, що випускається) та фінансової диверсифікації і низка інших. Таким чином, тільки комплексний системний підхід до вирішення даної проблеми дадуть можливість прискорити процес підвищення конкурентоспроможності підприємств, покращити інвестиційну привабливість регіонів і на цій основі, поряд з іншими заходами, підвищити ефективність функціонування економіки України, її конкурентоздатність.

Враховуючи досвід європейських промислових підприємств, забезпечити підвищення конкурентоспроможності української промисловості, а, відповідно, і здійснити крок у напрямі стабілізації економіки, можна за рахунок реалізації наступного комплексу заходів:

1. Розробка стратегії розвитку промисловості, яка визначила б основи інноваційної політики зі встановленням конкретних напрямів розвитку інноваційної діяльності окремих промислових підприємств. Це дало б можливість стимулювати впровадження інновацій у виробничий процес, модернізувати виробничу базу промисловості і поєднати сектори науки та виробництва, їхні інтелектуальний і виробничий потенціали, що забезпечило б створення науково-технічних результатів, на які існує попит у промисловості;

2. Впровадження ефективних механізмів фінансової підтримки інновацій та комерціалізації науково-дослідних результатів, створення державної системи трансферу технологій;

3. Забезпечення тісної координації всіх стадій інноваційного процесу від наукових розробок до виходу товару на ринок та скорочення тривалості технологічного циклу виробництва промислової продукції;

4. Створення сприятливого середовища для формування різного роду організаційно-правових форм інноваційної діяльності та вертикально-інтегрованих структур у промисловості, таких як кластери, промислово-фінансові групи, стратегічні альянси тощо;

5. Впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій на всіх етапах виробництва продукції;

6. Стимулювання модернізації виробничих процесів у промисловості шляхом запровадження механізму часткової компенсації витрат за рахунок коштів держави та пільгового кредитування фінансово-кредитними установами;

7. Прискорення процесів адаптації системи стандартизації і сертифікації вітчизняних промислових товарів до норм ЄС, впровадження постійно діючої системи оцінки якості промислової продукції;

8. Приведення системи підготовки фахівців у відповідність до потреб комплексу та впровадження механізмів взаємодії промислових підприємств і навчальних, науково-дослідних організацій в питаннях стажування майбутніх спеціалістів та співпраці в межах вирішення проблем щодо створення нових матеріалів, технологій, оригінальних видів промислової продукції;

9. Створення системи підтримки та розвитку творчих ініціатив, реалізація програм розвитку і нарощування інтелектуального капіталу працівників промисловості;

10. Впровадження сучасних методів та моделей управління процесом виробництва, зокрема логістики, всебічна підтримка розвитку логістичних систем у країні;

11. Впровадження ефективних схем продажу промислової продукції та розробка маркетингових стратегій просування товарів на ринок;

12. Покращення правового та інвестиційного середовища в галузі за рахунок здійснення низки законодавчих змін у сфері податкового та митного регулювання, державної підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності [10] тощо.

Таким чином, у сьогочасних реаліях функціонування та в умовах інтеграції до Європейського Союзу українська промисловість потребує реалізації структурних зрушень, які відповідали б сучасним особливостям конкуренції та забезпечували модернізацію промислового комплексу України на основі інновацій, повноцінне використання його інтелектуально-виробничого потенціалу, та сприяли підвищенню конкурентоспроможності української промислової продукції на європейському ринку.

Висновки

Конкурентоспроможність підприємства – це синтетичний відносний просторово-часовий параметр, який відображає характеристики продукції та ефективність функціонування підприємства, що дають йому змогу посісти відповідні позиції на ринку певного рівня сконцентрованості. Підвищення конкурентоспроможності являє собою процес змін, і як будь-який процес, особливо той, який викликає певні протидії, він потребує управління і, зокрема, стратегічного підходу.

Отже, існуючі позиції України на зовнішньому ринку свідчать про дуже низьку конкурентоздатність українських підприємств у світі, що обумовлює низка проблем, насамперед – сировинна структура українського експорту. Для підвищення конкурентоздатності української продукції, необхідно брати приклад з розвинутих країн, де конкурентоспроможність постійно перебуває в центрі уваги державних діячів та ділових кіл. Можна сказати, що українські підприємства мають великий потенціал для виходу на міжнародний ринок. Але тільки за умови комплексних дій держави можна вивести вітчизняну продукцію на конкурентоспроможний рівень.

Література

1. Алтухова И. Н. Конкурентоспособность предприятий на внешнем рынке / И. Н. Алтухова // Вісник Донецького університету. – 2008. – Вип. 1. – С. 106-111.
2. Балабанова Л. В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств / Балабанова Л. В., Холод В. В. – К.: «ВД Професіонал», 2006. – 448 с.
3. Безтелесна Л. Механізм забезпечення сталої конкурентоспроможності великого промислового підприємства / Л. Безтелесна, Н. Чигир. – Економіст. – 2004. – 540 с.
4. Гарачук Ю. О. Підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок управління конкурентоспроможністю / Ю. О. Гарачук – Актуальні проблеми економіки. – 2008. – 606 с.
5. Дикань В. Л. Розвиток промислового потенціалу українських підприємств / В. Л. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – №46. – С. 136-142.
6. Дроздова А. О. Світовий досвід професійного навчання і розвитку персоналу [Електронний ресурс] / А. Дроздова // Режим доступу: <http://www.masters.donntu.edu.ua/2013/iem/drosdova/library/article1.htm>. – Назва з титул. екрана.
7. Інноваційний розвиток промисловості як складова трансформації економіки України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с. – (Сер. «Економіка», вип. 15).

8. Карбау Р. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Р. Карбау. – 7-ме вид. – Суми: Козацький Вас, 2004. – 651 с.
9. Кривенко М. Стратегія формування конкурентних переваг підприємства / М. Кривенко // Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Економіка. – К., 2008. – № 99-100. – С. 44-48.
10. Малашук Д. В. Конкурентоспроможність машинобудівного комплексу України в умовах глобалізації світових ринків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Д. В. Малашук; Укр. акад. зовніш. торгівлі. – К., 2005. – 24 с.
11. Офіційний сайт державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua. – Назва з екрана.
12. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України / [Павлюк А. П., Покришка Д. С., Белінська Я. В. та ін.]. – К.: НІСД, 2013. – 48 с.
13. Промислова політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України і Acquis communautaire Європейського Союзу [Електронний ресурс] / 357. Державний департамент з питань адаптації законодавства Мініюсту України. – Київ, 2009. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/23505.docx
14. Стойко І. Вплив культури на розвиток корпорацій (на прикладі корпорацій США, Японії, країн Західної Європи) / І. Стойко, В. Гецько // Соціально-економічні проблеми і держава. 2010. – №1(3). – С. 109-118.
15. Сухоруков А. І. Інституційні засади розвитку інвестиційної діяльності у промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.sfs.gov.ua/analitichnimateriali/statti/153444.html>. – Назва з екрана.
16. Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]. – К.: НІСД, 2014. – 116 с. – (Сер. «Економіка», вип. 14).
17. Харчук Т. В. Підходи до визначення конкурентних переваг підприємства / Т. В. Харчук // Економіка и управление. – 2011. – № 6. – С. 68-71.
18. Шевченко Л. С. Конкурентное управление : Учеб. пособие. – Харьков: Эспада, 2004. – 520 с.

УДК: 334.72(477):339.56(4)

А.В. Степенко
здобувач магістратури,
Університет економіки та права «КРОК»
Науковий керівник: В.В. Рокоча, д.е.н., професор,
Університет економіки та права «КРОК»

Європерспективи для українського середнього бізнесу

Стаття присвячена аналізу основних тенденцій функціонування та розвитку вітчизняного середнього бізнесу за сучасних умов. Визначено основні проблеми становлення та функціонування підприємництва в країні. Розглянуто сучасні проблеми та перспективи його розвитку з урахуванням вимог глобалізації та євроінтеграції.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємство, бізнес, євроінтеграція.

А.В. Степенко
соискатель магистратуры,
Университет экономики и права «КРОК»
Научный руководитель: В.В. Рокоча, д.э.н., профессор,
Университет экономики и права «КРОК»

Европерспективы для украинского среднего бизнеса

Статья посвящена анализу основных тенденций функционирования и развития отечественного среднего бизнеса в современных условиях. Определены основные проблемы становления и функционирования предпринимательства в стране. Рассмотрены современные проблемы и перспективы его развития с учетом требований глобализации и евроинтеграции.

Ключевые слова: конкурентоспособность, предприятие, бизнес, евроинтеграция.

A.V. Stepenko
Master Degreestudent
“KROK”University
Scientific Supervisor: V.V. Rokocha,
Doctor of Economics, Professor
“KROK”University

European perspectives for the Ukrainian middlebusiness

The article is devoted to the analysis of the main tendencies of functioning and development of the domestic middle-sized business in modern conditions. The basic problems of establishment and functioning of entrepreneurship in the country are determined. The present problems and perspectives of its development are considered taking into account the requirements of globalization and European integration.

Formation and development of medium-sized businesses in Ukraine is still one of the timely and in demand for disclosure. Medium-sized businesses are the foundation and foundation of each market economy. In the current conditions of periodic financial crises, unstable socio-economic and political situation in Ukraine, the development and support of medium-sized enterprises is important for the stabilization of the national economy. Entrepreneurship is a source of sustainable economic growth, the stability of society and the provision of employment in the country, which directly affects the increase of the level and quality of life of the population. Stabilization and growth of the economy are impossible without business development, which requires the development and application of effective mechanisms of entrepreneurship in the country. The economic role of medium-sized businesses in Ukraine is very important (a large share of GDP is formed by the work of middle-sized businesses, a large percentage of hired employees among enterprises is middle-sized business Ukraine, the middle business forms a competitive environment, etc.). At the same time, the medium-sized business sector forms a stable core of the population, which plays an important, economically stable, role. That is why one of the important tasks of all public administration bodies in the field of economics should be the creation of favorable conditions for the activities of the entities of the medium-sized business sector without obstacles and promoting its development and ensuring a high level of competitiveness.

Keywords: competitiveness, enterprise, business, eurointegration.

Постановка проблеми

Формування та розвиток середнього бізнесу в Україні і досі є однією із своєчасних і затребуваних для розкриття наукових розвідок. Підприємства середнього бізнесу – це підґрунтя та фундамент кожного ринкового господарства. У сучасних умовах періодичних фінансових криз, нестабільної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні важливе значення для стабілізації національної економіки, розв'язання основних соціальних питань має розвиток та підтримка середніх підприємств. Підприємництво є джерелом стійкого економічного зростання, стабільності суспільства та забезпечення зайнятості в країні, що безпосередньо впливає на підвищення рівня та якості життя населення. Стабілізація та зростання економіки неможливі без розвитку бізнесу, що потребує розробки та застосування ефективних механізмів підприємництва в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У сучасному науковому світі проблема розвитку підприємств середнього бізнесу, структурних зрушень в організації виробництва активно обговорюється видатними західними економістами. Економічним аспектам розвитку середнього бізнесу в Україні присвячено праці З. Варналій [1], В. Андреева [2], Ю. Головні [3], Л. Рібун [4], В. Кавецького [9], О. Біловодської [10] та інших вчених.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Актуальним залишається вирішення питань аналізу діяльності та тенденцій розвитку суб'єктів середнього підприємництва в Україні.

Формулювання цілей статті

Метою даного дослідження є визначення перспективних напрямів розвитку вітчизняного підприємництва середнього бізнесу за сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу

Економічна роль середнього бізнесу в Україні є дуже важливою (велика частка у ВВП формується завдяки роботі середнього бізнесу, великий відсоток найманих працівників серед підприємств займає середній бізнес в Україні, середній бізнес формує конкурентне середовище тощо). Одночасно сектор середнього бізнесу утворює стабільне ядро прошарку населення, який відіграє важливу економічно стабілізуючу роль. Саме тому одним з важливих завдань усіх органів державного управління з питань економіки повинно бути створення сприятливих умов для діяльності суб'єктів секторасереднього бізнесу без перешкод та сприяння його розвитку, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності [1]. В період фінансово-економічної кризи в Україні знизилася діяльність підприємств, чимало з них були вимушені вийти з ринку. Впродовж цього періоду відбулося погіршення багатьох показників розвитку бізнесу. Слід зазначити, що погіршилися показники концентрації середнього бізнесу в провідних регіонах України.

Створення та розвиток підприємств середнього бізнесу має певні переваги. Такі підприємства:

- насичують національний ринок тими товарами і послугами, що їх потребують споживачі, стимулюють споживання та зростання обсягів виробництва;
- сприяють стабільності зростання економіки, усіх сфер та видів діяльності;
- забезпечують трансфер інновацій, новітніх технологій;
- забезпечують появу досить великої кількості нових робочих місць, зменшують реальне безробіття;

- сприяють задоволенню зростаючих потреб і вирішенню проблем саме великих компаній;
- працівники саме цього виду підприємств мають змогу розкрити і втілити власний креативний потенціал, що знаходить своє відображення у створенні нових товарів і послуг. Ця особливість реалізує соціальну функцію середнього бізнесу;
- створюють середовище навчання, розвитку, певною мірою старту, випробування молодих працівників. Такі підприємства залучають працівників, яких відносять до соціально вразливих верств суспільства; місце їх поширення – усі області, регіони країни. Вони є необхідним інструментом оптимізації організаційної структури економіки регіонів; сприяють зростанню обсягів грошових надходжень до бюджету.

У країнах Європейського Союзу економіка базується на підприємствах середнього бізнесу, адже саме середній бізнес надає роботу більш ніж 70% населення. У країнах Європи малий та середній бізнес вже давно сприймають не як спосіб допоміжного заробітку, а як складову економічного ринкового середовища, надаючи їм певні переваги і створюючи сприятливе середовище для діяльності та розвитку.

У більшості країн із розвинутою ринковою економікою визначення національної політики розвитку середнього бізнесу має бути ініціативою державних органів влади, а конкретні заходи реалізуються на рівні регіонів. Очевидно, що політика державних і регіональних органів влади повинна бути скоординованою і збалансованою, щоб не знижувати конкурентоспроможності підприємств.

На думку фахівців з питань регулювання економіки, стабільність ринкової системи забезпечується, коли 20-30% громадян держави мають власну справу. У розвинених країнах середній бізнес становить основу середнього класу – впливової громадської верстви, що об'єднує 60-80% населення [2].

Важливість розвитку середнього бізнесу в Україні та його адаптації до розвитку країн ЄС посилюється геоекономічним статусом України, який визначається як країна – сусід ЄС. Україна має можливість залучатися до процесів міжнародного або міжрегіонального співробітництва. Тому виникає низка питань щодо співпраці, соціокультурної та економічної інтеграції. У сфері державного та регіонального управління, бізнес-менеджменту цікавим є питання вивчення та адаптації позитивного досвіду регулювання і підтримки бізнес-середовища, ринкових відносин, поширення стандартів інформаційної економіки, просування технологій кластеризації та ін.

З підписанням у 2009 році Спільної декларації про започаткування співробітництва між Урядом України та Європейською Комісією щодо політики у сфері підприємництва було формалізовано діалог між сторонами у зазначеній сфері. Було порушене питання щодо можливості впровадження в Україні принципів, викладених у Повідомленні Європейської Комісії для Європейського парламенту, Ради ЄС, Європейського комітету з економічних та соціальних питань та Комітету регіонів від 19.06.2008 року під назвою «Акт з питань середнього бізнесу» (АСБ) для Європи [10].

В ЄС до малих і середніх підприємств (МСП) відносять компанії, що налічують 250 або менше працівників. Вони мають важливе значення для розвитку економіки та вирішення соціальних проблем, проте їхня діяльність нерідко стримується наявністю бюрократичних бар'єрів та іншими перешкодами. Тому середні підприємства потребують державної допомоги з метою посилення їх економічного потенціалу та створення нових робочих місць. З метою досягнення

цієї мети Європейська Комісія опублікувала «Акт з питань середнього бізнесу» для Європи (MediumBusinessActforEurope, MBA), який передбачає здійснення Комісією та країнами – членами ЄС заходів на забезпечення такої підтримки.

Комісія пропонує посилити партнерство між ЄС та країнами-членами, яке передбачає визнання центральної ролі середніх підприємств в економіці. Передбачається спростити, вдосконалити та диверсифікувати інструменти з підтримки середніх підприємств.

Прийняття «Акту з питань середнього бізнесу» спрямоване на визнання відповідного статусу підприємств у суспільстві, а також на створення середовища, в якому започаткування власної справи стає привабливим. Це стосується таких категорій, як ремісники, мікропідприємства, сімейний бізнес та середні підприємства, діяльність яких значною мірою спрямована на вирішення соціальних питань [11, с. 26].

В останні роки в межах Європейського Союзу здійснюється системна політика підтримки середнього підприємництва, орієнтована на тріаду функціонування підприємництва «людина – фірма – суспільство», яка своєю чергою направлена на досягнення мети збалансування інтересів держави і бізнесу.

Важливими цілями підтримки та регулювання середнього бізнесу в Європейському союзі є:

- зміцнення внутрішнього ринку;
- інтернаціоналізація підприємницької діяльності;
- ліквідація адміністративних бар'єрів;
- формування єдиного економічного простору в Європейському Союзі шляхом уніфікації законодавчої бази;
- інтенсифікація взаємодії країн – членів ЄС щодо формування економічного і валютного союзів в межах Європейського Союзу.

Політика ЄС у сфері стимулювання середнього підприємництва здійснюється у двох площинах: через діяльність країн та через програми, що реалізуються під егідою ЄС. Підтримка фінансується зі Структурних фондів Союзу (наприклад, Фонду регіонального розвитку, Соціального фонду тощо).

Для покращення регулювання та задля прискорення розвитку середніх підприємств в Європейському Союзі була створена система наднаціональних та національних органів влади й організацій з чітким та дієвим механізмом їх взаємодії. Вона враховує як інтереси ЄС, так і інтереси окремих країн-членів, включаючи думки різноманітних підприємницьких організацій, національних галузевих і регіональних структур, асоціацій малого бізнесу і торгово-промислових палат.

Яскравим прикладом є державна підтримка малих і середніх підприємств у Франції. Відповідна програма здійснюється за допомогою Міністерства економіки промисловості та зайнятості, яке своєю чергою взаємодіє з Радою соціально-економічного розвитку та Банком розвитку малих і середніх підприємств. До складу Міністерства входить Директорат з питань конкуренції та розвитку малих і середніх підприємств, що має широку мережу відділень, які діють по всій країні [3].

Досвід багатьох країн ЄС свідчить про те, що функціонування середнього підприємництва загалом базується на двох формах державної підтримки [4]:

- розробка довгострокових програм для середнього бізнесу як основи законодавчої бази;
- залучення середнього бізнесу до вирішення вагомих проблем, таких як поліпшення адміністративної та нормативної бази, фінансових умов, податкових умов, включаючи надання інформаційних послуг.

У період фінансово-економічної кризи в Україні значно погіршилася діяльність середніх підприємств. Чітко прослідковуються тенденції зниження багатьох показників розвитку бізнесу та діяльності бізнесу в цілому.

Відповідно до сучасного стану розвитку секторасереднього підприємництва можна виділити такі основні проблеми та причини гальмування його розвитку на території України:

- суперечливість законодавчої бази та неузгодженість нормативно-правових актів, які регулюють підприємницьку діяльність;
- непрозорість та забюрократизованість регуляторно-дозвільної системи підприємницької діяльності, наявність адміністративних бар'єрів для здійснення підприємницької діяльності;
- нестабільний характер податкової системи, що тягне за собою створення значних перешкод для розвитку легального підприємництва;
- нестабільність та непрозорість системи ведення бізнесу щодо державних закупівель та укладання державних контрактів, незважаючи на наявність системи ProZorro;
- та інші.

Варто відзначити, що в даній проблематиці є не тільки негативна сторона, а існують і позитивні зрушення. Зокрема, Всеукраїнський електронний Агрегатор відкрив нові можливості для розвитку середнього підприємництва в Україні, уже сьогодні в ньому розміщені тисячі українських підприємств і структур, сотні тисяч товарів і послуг. Призначенням Всеукраїнського електронного Агрегатора є сприяння розвитку вітчизняного малого та середнього підприємництва шляхом збільшення продажів споживчих товарів і послуг як всередині країни, так і за її межами.

Починаючи із 2014 року, уряд розпочав реалізацію масштабної програми горизонтальних і структурних реформ. Незважаючи на це, політичне середовище розвитку середнього бізнесу в Україні все ще залишається слабким.

З цією метою розроблено Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року (далі – Стратегія). Водночас передбачається, що на рівні регіонів будуть створені регіональні програми розвитку МСП із застосуванням кластерно-орієнтованого підходу, що дасть можливість врахувати регіональні особливості та пріоритети розвитку.

Стратегія спрямована на розв'язання проблем, що стримують розвиток сектора МСП, а також створення умов найбільш повного розкриття його потенціалу.

Сучасний стан розвитку малого і середнього підприємництва потребує оновлення стратегічних підходів до реалізації державної політики і має ґрунтуватись на принципах Акта про малий бізнес для Європи:

1. Створювати умови для розвитку і процвітання малого і середнього підприємництва.
2. Забезпечувати можливість другого шансу для чесних підприємців, що опинилися в стані банкрутства.
3. Розробляти регулювання за принципом «спочатку думай про мале».
4. Зорієнтувати органи державної влади на потреби МСП.
5. Адаптувати умови доступу МСП до публічних закупівель та можливостей отримання державної підтримки.
6. Полегшувати доступ МСП до фінансування та підтримувати створення правових та бізнес систем своєчасних розрахунків у комерційній сфері.
7. Допомогати МСП скористатися можливостями доступу до європейського ринку.

8. Підтримувати розвиток навичок та здатності МСП до інновацій.
9. Підтримувати МСП у перетворенні екологічних викликів в економічні можливості.
10. Заохочувати та підтримувати доступ МСП до зростання на зовнішніх ринках.

Сектор МСП відіграє значну роль на українському ринку праці. Загалом в МСП зайнято 6,9 млн осіб (в тому числі у ФОП 2,5 млн осіб), що становить 78,2% від загальної чисельності зайнятих на суб'єктах підприємництва, або 40% від зайнятого населення працездатного віку. Водночас МСП сформовано 60,9% обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), в тому числі суб'єктами середнього підприємництва 1 735,9 млрд грн. (38,9% від загального обсягу), малого (в тому числі мікропідприємництва) – 981,3 млрд грн. (22% відповідно).

Проаналізуємо та порівняємо зміну показників середнього бізнесу в Україні за останні шість років (рис. 1).

Як показує аналіз, кількість зайнятих не змінюється при одночасному збільшенні кількості підприємств, що пояснюється високими податковими ставками, а також відсутністю пільгових умов при збільшенні кількості зайнятих. У результаті такої ситуації підприємці не реєструють офіційно усіх працівників, щоб уникнути додаткових виплат. Обсяг ВВП має негативну динаміку, оскільки підприємці не мають достатньої зацікавленості у збільшенні його кількості. Високі податкові ставки змушують підприємців приховувати свої доходи, а деякі з них взагалі працюють у тіні.

Тенденція до зростання частки середнього бізнесу в структурі підприємницького сектора України протягом останніх років має важливе значення для національного господарства, оскільки середнє підприємництво є базовою ланкою ринкової економіки, що при вмілому використанні може стати дієвим інструментом перебудови та розвитку економіки в цілому (рис. 2).

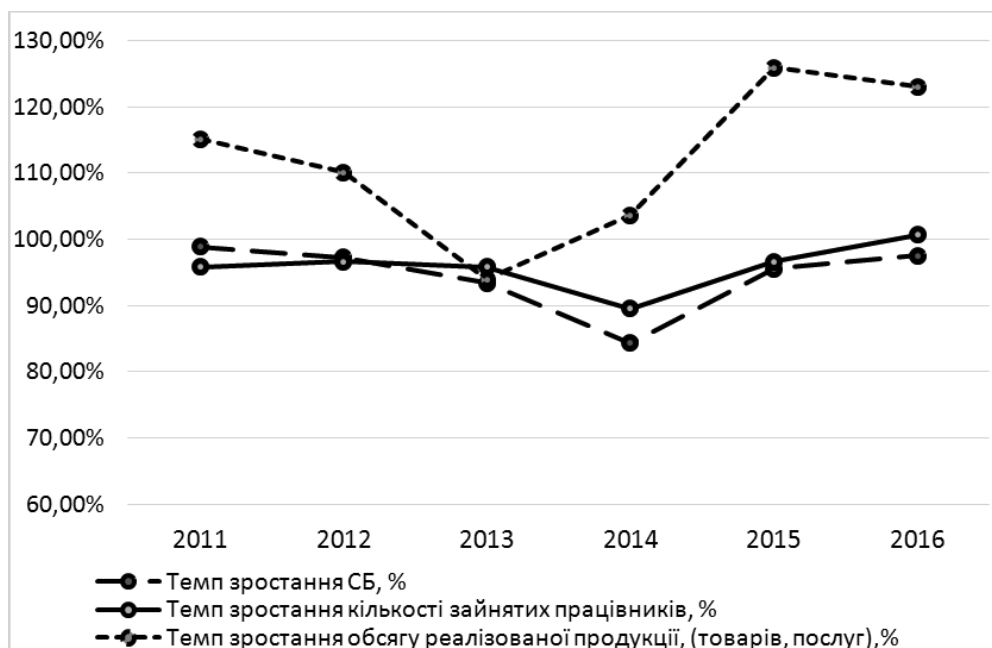

Рис. 1. Динаміка зміни показників середнього бізнесу (СБ) в Україні за 2011–2016 рр.
Джерело: складено автором на основі [5].

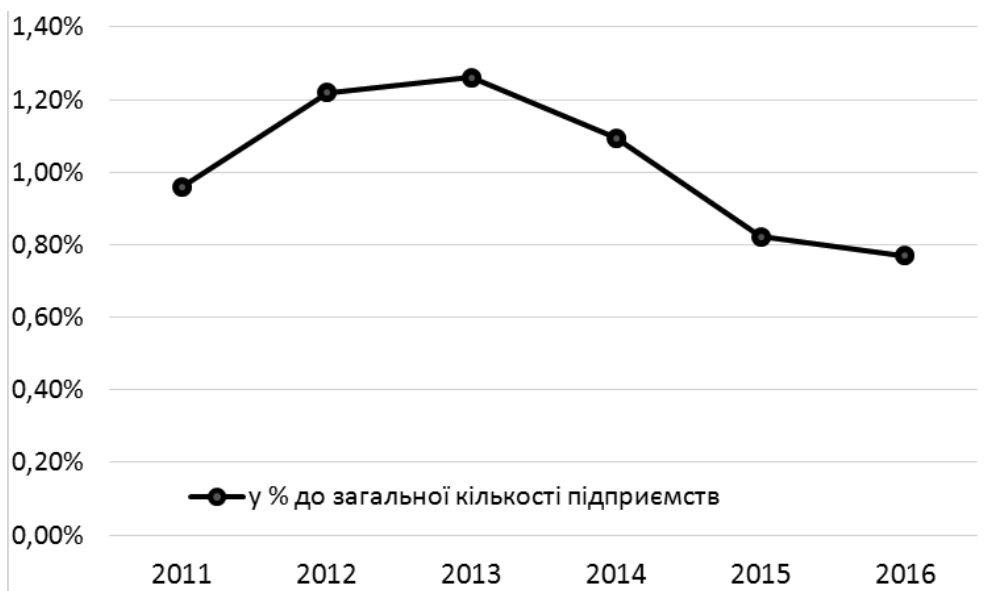

Рис. 2. Частки середнього бізнесу в структурі підприємницького сектора України за 2011–2016 рр.

Джерело: складено автором на основі [5].

Проте з початком нестабільної економічної ситуації у країні у 2014 р. частка середніх підприємств в структурі підприємницького сектора України почала знижуватися. Політично-військовий конфлікт, спроби втілення податкової реформи, нестабільність національної валюти, імміграція працездатного населення мали вкрай негативний вплив на темпи розвитку середнього підприємництва.

Розглянемо кількості українських підприємств середнього бізнесу у розрізі регіонів за 2016 р. (рис. 3).

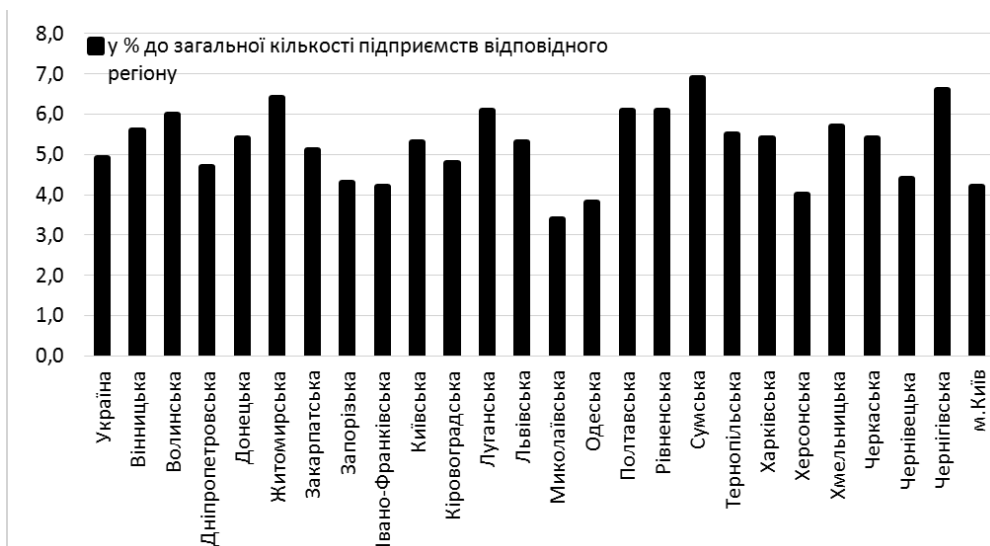

Рис. 3. Розподіл регіонів за кількістю середніх підприємств в Україні за 2016 р.

Джерело: складено автором на основі [5].

Відповідно до наведених даних найкращими регіонами за кількістю підприємств середнього бізнесу в Україні за 2016 р. є Волинська, Житомирська, Луганська, Полтавська, Рівненська, Сумська та Чернігівська області.

Найменші кількісні показники середніх підприємств демонструють Запорізька, Івано-Франківська, Миколаївська та Одеська області.

Важливим завданням державної політики в напрямі стимулювання розвитку бізнесу в Україні має стати спрощення процедур започаткування та поліпшення умов ведення бізнесу, формування сприятливих та відносно прогнозованих умов для успішного розвитку національного підприємництва в перспективі.

Світовий банк опублікував цікаве дослідження «Doing Business-2017» та рейтинг щодо створених у країнах світу умов для ведення бізнесу. Цей рейтинг охоплює 190 країн та був складений шляхом довготривалого аналізу умов для ведення бізнесу в даних країнах протягом II півріччя 2015 – I півріччя 2016 років. Враховуючи деякі зміни методики дослідження в останньому році, наша країна за рік покращила свою позицію в даному рейтингу легкості ведення бізнесу лише на 1 позицію, піднявшись із 81 місця на 80-е. Позитивні зрушення відзначено експертами лише у 2 з 10 основних компонентів дослідження, а саме:

- * «Захист прав міноритарних інвесторів»
- * «Забезпечення виконання контрактів».

Всі інші зміни відбулися за рахунок зміни методології дослідження та динаміки інших країн [6].

Україна втрачає позиції у глобальному рейтингу країн світу за показником економічної конкурентоспроможності.

За даними, опублікованими Всесвітнім економічним форумом, за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017, Україна посіла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій (у попередньому році Україна в даному рейтингу займала 79-у позицію).

Негативними факторами ведення бізнесу згідно з дослідженнями глобальної конкурентоспроможності у нашій країні визначено (упорядку зменшення):

- корупцію,
- політичну нестабільність,
- інфляцію,
- неефективну державну бюрократію,
- ускладнений доступ до фінансів,
- часту зміну урядів,
- високі податкові ставки,
- складність податкового законодавства,
- регулювання валютного ринку,
- невідповідну якість інфраструктури,
- обмежувальне регулювання ринку праці,
- недостатню здатність до інновацій,
- злочинність та крадіжки,
- погану етику робочої сили,
- низьку якість охорони здоров'я,
- недостатню освіченість працівників [7].

Незважаючи на складність фінансово-економічної ситуації в країні, опитування керівників українських підприємств, проведене Національним банком України в IV кварталі 2016 року, показало, що вітчизняний бізнес позитивно оцінює перспективи економічного зростання на наступний рік, очікуючи підвищення економічної активності вітчизняного підприємницького сектора. Основними

негативними чинниками розвитку підприємств за результатами опитування є нестабільна політична ситуація в країні та занадто високі ціни на енергоносії [8].

Посилення кризових явищ векономії України може призвести до подальшого погіршення розвитку бізнесу та його перспектив у цілому. Непередбачуваність та недосконалість нормативно-правової бази, складність вітчизняної системи оподаткування, неврегульованість соціально-трудових відносин суттєво ускладнюють адаптацію бізнесу до сучасних соціально-економічних умов господарювання. Важливим завданням держави має стати створення сприятливих умов для функціонування та розвитку підприємництва в країні без бюрократичних бар'єрів з адекватною податково-правовою базою. Основним напрямом поступового відновлення та розвитку національної економіки має стати стимулювання та формування інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу, який є основоположним більшої розвинутих країн світу.

Розвиткові середнього бізнесу сприятиме також поширення практики державно-приватного партнерства. Ці проекти будуть найбільш вигідними для таких сфер, як тепло- і водопостачання, енергетика та інфраструктурні проекти, охорона здоров'я, а також об'єкти культурної спадщини. Держава отримає переваги у вигляді нових робочих місць, більш ефективного управління більш кваліфікованими менеджерами, відтак вивільнення зекономлених фінансових ресурсів. Бізнес, своєю чергою, отримує доступ до нової сфери діяльності, можливість заробити і при цьому можливість участі у міжнародних програмах фінансування.

Важливим напрямом підтримки має стати стимулювання розвитку інноваційного підприємництва в країні. За сучасних умов інноваційний шлях розвитку для підприємства є найбільш перспективним. Широко визнається, що інновації є центральним фактором зростання виробництва та продуктивності праці. Завдяки прогресу в технологіях та збільшенню інформаційних потоків знання розглядаються як основна рушійна сила економічного зростання. Саме новітні та інноваційні рішення направляють українські підприємства на позитивні зміни у процесах господарювання та являють собою основу досягнення позитивного результату [9].

Висновки

Глобалізаційні перетворення та світові інтеграційні процеси змінюють акценти в конкурентній боротьбі, трансформуючи умови та інструменти зростання та розвитку. Більшість вітчизняних підприємств не готові вести активну конкурентну боротьбу на висококонкурентних світових ринках і не здатні сформувати конкурентоспроможний потенціал свого розвитку з урахуванням жорстких вимог сучасних глобальних перетворень.

Аналіз показав, що в розвитку середнього бізнесу в Україні існують певні проблеми, які потрібно вирішувати, переймаючи досвід розвинених країн Європи, які на сьогоднішній день успішно розвивають діяльність своїх підприємств.

Література

1. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво: монографія / З.С. Варналій. – Київ: Знання України, 2015. – 463 с.

2. Андреев В. Система поддержки малого и среднего бизнеса в ЕС / В. Андреев // Малый бизнес в России и за рубежом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smallbiznes.net/Business.php>

3. Головня Ю.І. Практика державної підтримки малого та середнього підприємництва в країнах ЄС / Ю.І. Головня // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23–24 трав. 2017 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – С. 76-79.

4. Рібун ЛВ. Зарубіжний досвід розвитку малого бізнесу / Л.В. Рібун, Г.А. Лех, І.М. Васькович // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.2. – С. 230-235.
5. Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://ukrstat.org/uk/operativ>
6. Doing business-2017. Україна в рейтингу світового банку легкості ведення бізнесу. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2017-ukrayina-v-reytingu-svitovogobanku-legkosti-vedennya-biznesu>.
7. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/rozuciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyikonkurentospromozhnosti-1>.
8. Ділові очікування підприємств України. IV квартал 2016 року. НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=37944604>.
9. Кавецький В. В. Економічне обґрунтування інноваційних рішень : навчальний посібник / В. В. Кавецький, І. В. Причепя, Л. О. Нікіфорова – Вінниця : ВНТУ, 2015. – 136 с.
10. Біловодська О.А. Теоретичні засади формування та реалізації державної інноваційної політики й її узгодження з інноваційною політикою підприємства // Проблеми науки.– 2016.– №1. – С. 25-29.
11. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1652020552798/ekonomika/problemi_perspektivi_rozvitku_pidpriyemnitstva_ukrayini

Економіка підприємства

УДК 338.240

О.І. Захаров
кандидат економічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту
менеджменту безпеки,
Університет економіки та права «КРОК»

Приватна детективна діяльність в системі економічної безпеки підприємства

У статті розглянуто роль приватної детективної діяльності як найважливішого інструменту системи економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: система економічної безпеки, приватна детективна діяльність, приватний детектив, підприємство, загрози, економічна криза, механізм управління, механізм взаємодії, недержавна система безпеки підприємництва в Україні.

А.І. Захаров
кандидат экономических наук, профессор,
директор учебно-научного института
менеджмента безопасности,
Университет экономики и права «КРОК»

Частная детективная деятельность в системе экономической безопасности предприятия

В статье рассмотрена роль частной детективной деятельности как важнейшего инструмента системы экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: система экономической безопасности, частная детективная деятельность, частный детектив, предприятие, угрозы, экономический кризис, механизм управления, механизм взаимодействия, негосударственная система безопасности предпринимательства в Украине.

O.I. Zakharov
PhD in Economics, Professor,
Director of the Institute for Security Management.
«KROK» University

Private detective activity in the system of economic security of the enterprise

In the article the role of private detective activity is considered as a major instrument of the system of economic security of enterprise. The use of private detectives for providing

economic security of enterprises is conditioned by strengthening threats for activity of enterprises and their economic security in the conditions of system economic crisis. One of the most serious threats for economic security is criminal existence of enterprise. The conducted analysis of the state and dynamics of criminality development in Ukraine for 2016-2017 demonstrates that, in spite of efforts of law authorities, the cardinal changes of its quantitative and high-quality parameters did not happen. In fact, all officially registered crimes can present a threat for economic security of enterprises of Ukraine. For neutralization of criminality in the economy fully and effectively there is necessity to use the resources of law authorities, subjects of the non-state system of safety in Ukraine, including private detectives. The model of the use of private detectives was offered in the system of economic security of enterprise. Using technologies of private detective activity it is possible successfully to solve the tasks of information and analytical support of the system of enterprise economic security, searching of the stolen financial and material and technical resources, also personnel and etc.

Keywords: *system of economic security, private detective activity, private detective, enterprise, threats, economic crisis, management mechanism, mechanism of co-operation, non-state system of enterprise safety in Ukraine.*

Постановка проблеми

Стабільна робота, розвиток і економічна безпека вітчизняних підприємств усучасних умовах значною мірою залежать від їхньої здатності комплексно протидіяти всім існуючим і можливим загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища. Для успішного вирішення цього складного завдання підприємства повинні використовувати всі свої внутрішні ресурси, а також ресурси зовнішніх організацій.

Одним із важливих зовнішніх ресурсів, який можна активно використовувати в системі економічної безпеки підприємств, є приватні детективи, яких можна на договірних умовах залучати до вирішення широкого кола складних і специфічних завдань з протидії загрозам економічній безпеці. Для цього необхідно створити відповідні механізми управління і взаємодії, узгодити інтереси, визначити завдання і технології приватних детективів у системі економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у розвиток теорії та практики приватної детективної діяльності внесли вітчизняні вчені в галузі безпеки: А.Й. Француз [3], О.І. Захаров [4], В.М. Землянов [6], ОА. [2], І.В. Леоненко [11] та інші. У своїх працях автори розглядають питання організації, управління, технології здійснення та правового забезпечення приватної детективної діяльності у сучасних умовах.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Огляд наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить про те, що питанням використання технологій приватної детективної діяльності у системах економічної безпеки підприємств дотепер не приділялася достатня увага. Можливо, це зумовлене тим, що приватна детективна діяльність є новим явищем у недержавній системі безпеки. Тому механізми використання можливостей приватних детективів щодо гарантування економічної безпеки підприємств потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд питань використання приватних детективів в системі економічної безпеки підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наданий час практично всі підприємства України змушені вирішувати питання гарантування безпеки своєї діяльності. Це викликано тим, що в період економічної кризи і нестабільної суспільно-політичної обстановки в країні в економічній сфері активно формуються нові та посилюються і трансформуються вже існуючі загрози стабільній роботі, розвитку і економічній безпеці вітчизняних підприємств.

Однією з найбільш серйозних загроз для економічної безпеки, а іноді й самому існуванню підприємства є злочинність, ситуація з якою в нашій країні досить складна. Це підтверджують офіційно зареєстровані злочини, які були скоєні в період із січня по червень 2017 року (рис. 1).

Аналіз представлених видів злочинів вказує на те, що практично всі вони можуть тією чи іншою мірою являти собою загрозу економічній безпеці підприємств України.

Найбільш небезпечними з них, безумовно, є умисні вбивства та умисні тяжкі тілесні ушкодження. Жертвами таких злочинів часто стають власники і керівники підприємств. Це обумовлене тим, що, наприклад, вбивство на замовлення бізнесмена призводить, як правило, до розвалу бізнесу, тобто усунення конкурента. Серйозну загрозу економічній безпеці підприємств становлять такі само злочини, пов'язані з хабарництвом, крадіжками і шахрайством. Усі ці злочини можуть мати вигляд рейдерських захоплень підприємств, порушень правил проведення тендерів та інших форм недобросовісної конкуренції.

Проведений аналіз сучасного стану і динаміки розвитку злочинності в нашій країні показує, що не відбулося кардинальних змін її кількісних і якісних параметрів. Це наочно підтверджує представлена на рисунку 2 динаміка змін числа злочинів, скоєних за аналогічні періоди у 2016 і 2017 роках.

Оцінка наведених даних показує, що, незважаючи на всі вжиті правоохоронними органами заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю, число злочинів, скоєних у нашій країні, все ще значне, хоча останнім часом спостерігається тенденція до їхнього зниження. Ці злочини скоюються щодо як окремих громадян, так і суб'єктів господарської діяльності.

Наслідком високого рівня злочинності у сфері економіки є низький рівень інвестицій, в тому числі й зарубіжних, що своєю чергою гальмує інноваційний розвиток вітчизняної економіки, а значить, несе загрозу національній безпеці України.

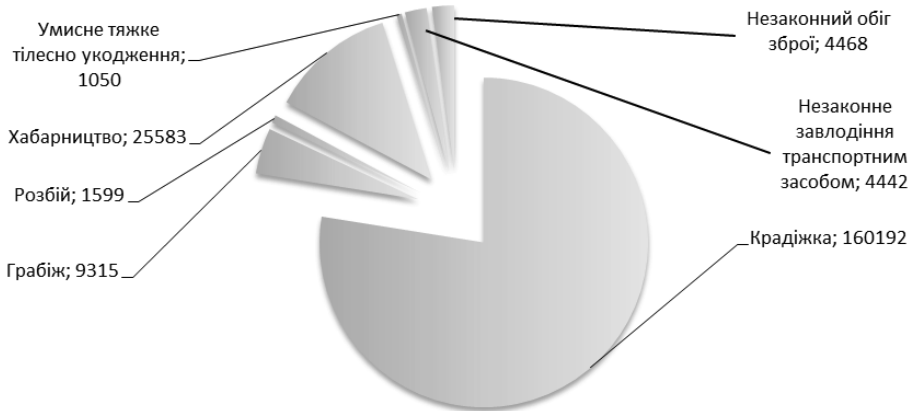

Рис. 1. Злочини, зафіксовані в січні – червні 2017 р.

Джерело: розроблено автором на основі [9].

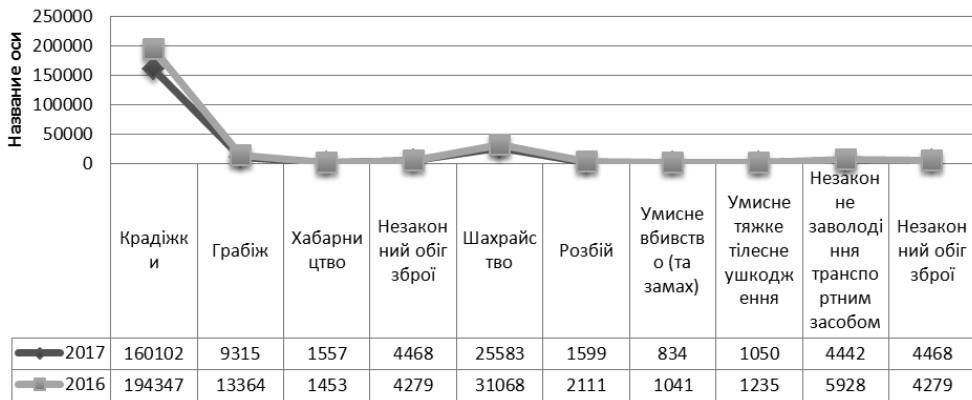

Рис. 2. Порівняння кількості злочинів, зафіксованих у січні – червні 2016 р. та 2017 р.
Джерело: розроблено автором на основі [9].

Особливістю злочинів у сфері економіки є те, що вони можуть набувати різних форм. З огляду на це слід зазначити, що для ефективної протидії сучасній злочинності зусиль одних правоохоронних органів вочевидь недостатньо. Необхідно, щоб уцїй важливій для всього нашого суспільства справі активну участь брали: громадянське суспільство, суб'єкти господарської діяльності та суб'єкти недержавної системи безпеки підприємництва в Україні, зокрема служби безпеки підприємств і банків, охоронні фірми, приватні детективи та інші [10].

Важливим компонентом недержавної системи безпеки підприємництва в Україні є системи економічної безпеки підприємств, ядром яких є штатні підрозділи безпеки. На нашу думку [4], «система економічної безпеки підприємства – сукупність внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємства, що мають спільні цілі, наділені відповідними функціями та правовими повноваженнями, мають необхідну матеріально-технічну базу, підготовлений персонал, механізми управління і взаємодії, що володіють технологіями, формами і методами визначення, зниження рівня та протидії небезпеці та загрозу сфері економіки». Для того, щоб успішно протидіяти існуючим та можливим загрозам економічній безпеці необхідно постійно вдосконалювати системи економічної безпеки підприємств. Впроваджувати інноваційні технології, механізми управління і взаємодії, застосовувати нові методи, методики і технічні засоби протидії існуючим та можливим загрозам від зовнішнього і внутрішнього середовища. Одним із інноваційних рішень може бути використання приватних детективів для забезпечення економічної безпеки підприємств. Однак тут існують певні труднощі. Вони в першу чергу обумовлені тим, що приватна детективна діяльність як така в нашій країні ще знаходиться у стадії становлення. На затримку її розвитку впливає низка негативних факторів.

По-перше, в Україні дотепер немає закону, що регламентує цей складний, пов'язаний із серйозними ризиками вид діяльності в недержавній системі безпеки підприємництва. Це пов'язане з тим, що на останній варіант Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність», який було прийнято Верховною Радою України 13 квітня 2017 року, № 2023–VIII було накладене вето Президента України.

По-друге, серйозною проблемою є також те, що в нашій країні, на відміну від держав, які входять до ЄС, а також США, Великобританії, Канади, Брази-

лії, Аргентини, Австралії, Китаю та інших, немає усталених традицій і досвіду здійснення цієї діяльності. І це незважаючи на те, що в нашому суспільстві, як в окремих громадян, так і суб'єктів господарської діяльності існує потреба в послугах приватних детективів. Слід так само зазначити, що існують об'єктивні передумови для залучення приватних детективів для активної участі в системах економічної безпеки підприємств.

По-третє, основні принципи здійснення приватної детективної діяльності, які визначені в ст. 3 Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» [1] повною мірою відповідають принципам організації та функціонування систем економічної безпеки підприємств. До них належить принципи верховенства права, законності, дотримання прав, свобод, і закону інтересів фізичних та юридичних осіб, конфіденційності, роботи з комерційними правоохоронними органами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інші.

По-четверте, слід зазначити, що види детективних послуг, що можуть надаватися суб'єктами приватної детективної (розшукової) діяльності, які визначені в ст. 12 Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» [1], повною мірою дають змогу вирішувати чимало завдань, які стоять у даний час перед системою економічної безпеки підприємств. У тому числі такі складні, як «...вивчення ринку, пошук та збір інформації з відкритих джерел з метою підготовки ділових переговорів замовника, з'ясування фінансової платоспроможності, майнового стану та благонадійності потенційних ділових партнерів» та багато інших.

Інтерес бізнесу до використання приватних детективів у системі економічної безпеки підприємств обумовлюється також і тим, що успішно займатися приватною детективною діяльністю можуть тільки професіонали високого рівня. Вони повинні мати не лише відповідну спеціальну підготовку і володіти високими професійними знаннями, а й володіти позитивними особистісними якостями людини, в тому числі розвиненим інтелектом, високою культурою особистості, чесністю, моральністю, цілеспрямованістю, відповідальністю тощо. Фахівцям, яким притаманні такі якості, власники бізнесу і керівники підприємств зможуть довірити вирішення складних і відповідальних завдань із забезпечення економічної безпеки. В тому числі тих, для вирішення яких необхідний доступ до відомостей, що становлять комерційну таємницю, розкривають сучасний стан бізнесу і перспективи його розвитку, а також у разі необхідності – і до особливо конфіденційної інформації, в тому числі такої, що стосується особистого життя керівників підприємств.

Використання приватних детективів для забезпечення економічної безпеки є складним процесом, який вимагає глибокого розуміння їхньої ролі і місця в системі економічної безпеки підприємства, а також які технології вони можуть використовувати для протидії існуючим загрозам у сфері економіки. На рисунку 3 представлена модель участі приватних детективів у здійсненні комплексної протидії загрозам економічній безпеці підприємства.

Дана модель показує, як можна досягти синергетичного ефекту в системі економічної безпеки. Для цього необхідно використовувати всі власні ресурси і підприємства, а також ресурси і технології правоохоронних органів, суб'єктів недержавної системи безпеки в Україні, в тому числі і приватних детективів. Це можливо тільки в тому випадку, якщо в системі економічної безпеки підприємства буде створений ефективний механізм взаємодії.

На думку автора, [5] «...механізм взаємодії в системі економічної безпеки

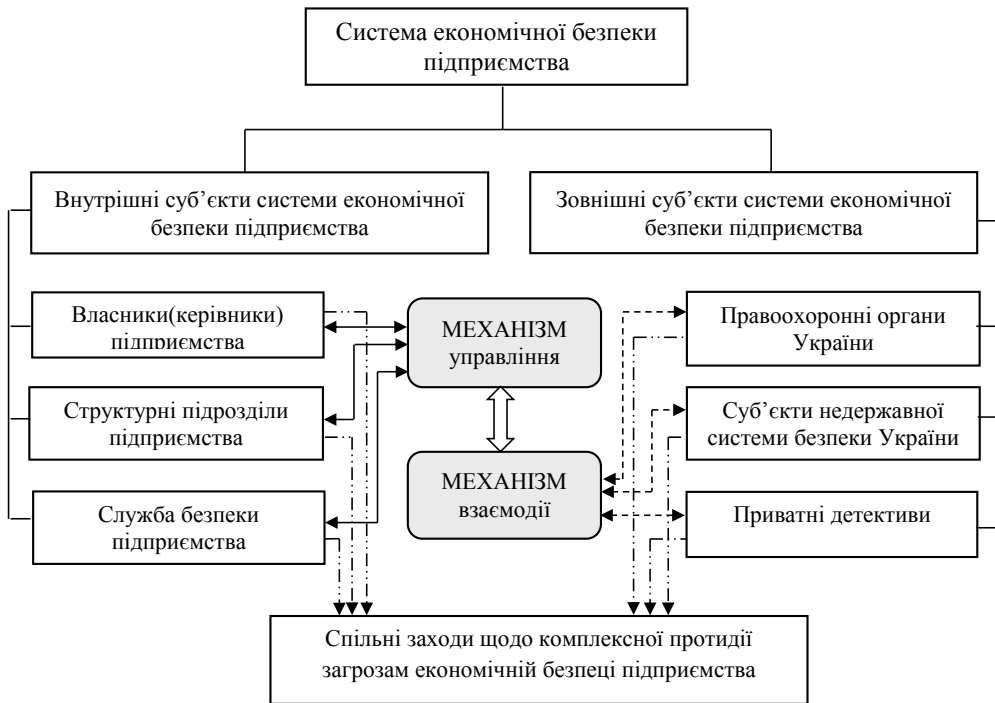

Рис. 3. Модель використання приватних детективів у системі економічної безпеки підприємства

Джерело: розроблено автором.

підприємства – це сукупність внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки, нормативно-правових баз і технічних засобів, що дають можливість планувати, здійснювати підготовку та проводити добре узгоджені за часом, місцем і змістом спільні дії з протидії факторам загроз економічній безпеці підприємства. Механізм взаємодії ...буде ефективно функціонувати тільки в тому випадку, якщо всі його внутрішні і зовнішні суб'єкти в межах своїх функціональних обов'язків отримають такі повноваження, які дадуть їм можливість ефективно, ініціативно і творчо працювати в системі економічної безпеки підприємства». З метою ефективного використання ресурсів внутрішніх і зовнішніх суб'єктів системи економічної безпеки необхідно при визначенні завдань в системі економічної безпеки підприємства враховувати їхню специфіку, в тому числі: функції, повноваження, рівень професіоналізму персоналу, технічну оснащеність тощо.

З огляду на складність процесів, які відбуваються у вітчизняній економіці в період її кризи, а також складну криміногенну обстановку в країні, керівники підприємств і їхні системи економічної безпеки повинні постійно приділяти особливу увагу моніторингу, аналізу та оцінці процесів, що відбуваються як у середині підприємства, так і його зовнішньому середовищі. Це необхідно здійснювати з метою своєчасного виявлення виникаючих загроз не тільки економічній безпеці, а й самому існуванню підприємства. Однак слід зазначити, що це можливо тільки тоді, коли на підприємстві добре налагоджена інформаційно-аналітична робота. Здійснювати ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення своєї діяльності під силу, як правило, великим підприємствам, та й то це не завжди у них виходить. Для вирішення цього завдання найкраще підходять

приватні детективи. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність», [1] суб'єкт приватної детективної (розшукової) діяльності може надавати замовникам послуги після укладання з ними письмового договору. Таким чином, керівники підприємств, використовуючи існуючий правовий механізм, можуть залучати приватних детективів до вирішення одного з найбільш складних у даний час завдань – інформаційно-аналітичного забезпечення ведення бізнесу і його безпеки.

Висновки

У сучасних умовах для забезпечення стабільної роботи і розвитку підприємства необхідно створити ефективну систему економічної безпеки, здатну активно протидіяти зовнішнім і внутрішнім несприятливим факторам. Інноваційним рішенням щодо розвитку системи економічної безпеки підприємства може бути використання в якості її важливого суб'єкта приватних детективів, які здатні вирішувати важливі завдання з протидії загрозам діяльності підприємства. У тому числі інформаційно-аналітичні завдання, а також пов'язані з пошуком викрадених фінансових і матеріально-технічних ресурсів, забезпечення безпеки персоналу тощо.

Література

1. Закон України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» прийнятий Верховною Радою України 13 квітня 2017 року, № 2023–VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JH2V100V.html
2. Бабец О.А. Опыт военной разведки на службе в коммерческой фирме/О.А. Бабец. – Минск: Харвест, 2003. – 336 с.
3. Француз А.Й. Теоретико-правові засади становлення, розвитку та діяльності інституту приватних детективів: вітчизняна та зарубіжна практика/А.Й. Француз, О.Є. Коломієць// Теоретико-правові засади становлення, розвитку та діяльності інституту приватних детективів: вітчизняна та зарубіжна практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: (Київ, 02 березня 2017 року) /Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2017. – С. 39-42.
4. Захаров О.І. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств // Вчені записки університету «КРОК». – 2012. – № 31. – С. 80-88.
5. Захаров О.І. Механізм взаємодії в системі управління комплексним забезпеченням економічної безпеки / О.І. Захаров // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету, Серія: Економічні науки, Випуск №43, Частина 1. – Черкаси: ЧДУТ, 2016. – С. 49-58.
6. Землянов В.М. Основы частной детективной (сыскной) деятельности: учебно-методическое пособие / В.М. Землянов, И.Н. Цминский [и др.]. – К.: ИД «Освіта України», 2017. – 590 с.
7. Землянов В.М. Основы сыскного мастерства / В.М. Землянов. – Мн.: Харвест, 2004. – 304 с.
8. Зубок М. І. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності: підручник / М. І. Зубок. – К.: ТОВ «Гнозіс», 2015 – 216 с.
9. Злочинність в Україні: опублікована шокуюча статистика за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/zlochinnist-v-ukraini-opublikovana-shokuyucha-statistika-za-2017-rik.htm>
10. Крутов В.В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні / В.В. Крутов. – К.: «Фенікс», 2008 – 408 с.
11. Леоненко І.В. Особливості застосування спеціальних технічних засобів у приватній детективній діяльності//Правничий вісник університету «КРОК». – 2017. – № 26. – С. 182-188.

УДК 338.58:65.014

О.О. Кучмеев
*к.п.н., магистрант специальности «Менеджмент»,
Университет экономики та права «КРОК»*

Моделювання системи управління логістичними ризиками на торговельних підприємствах

Проведено системний аналіз методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств. Реалізовано авторське бачення щодо моделювання процесу прийняття управлінських рішень у сфері управління логістичними ризиками торговельних підприємств. Надано загальні рекомендації з вибору методу управління логістичними ризиками залежно від чинників логістичного ризику. Запропоновано матричну модель вибору методів управління логістичними ризиками на торговельних підприємствах. Розроблено модель процесу прийняття управлінських рішень щодо вибору методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств.

Ключові слова: ризик, логістичний ризик, торговельні підприємства, система управління логістичними ризиками, матрична модель вибору методів управління логістичними ризиками, модель процесу прийняття управлінських рішень.

А.А. Кучмеев
*к.п.н., магистрант специальности «Менеджмент»,
Университет экономики и права «КРОК»*

Моделирование системы управления логистическими рисками на торговых предприятиях

Проведен системный анализ методов управления логистическими рисками торговых предприятий. Реализовано авторское видение моделирования процесса принятия управленческих решений в сфере управления логистическими рисками торговых предприятий. Предоставлены общие рекомендации по выбору метода управления логистическими рисками в зависимости от факторов логистического риска. Предложена матричная модель выбора методов управления логистическими рисками на торговых предприятиях. Разработана модель процесса принятия управленческих решений при выборе методов управления логистическими рисками торговых предприятий.

Ключевые слова: риск, логистический риск, торговые предприятия, система управления логистическими рисками, матричная модель выбора методов управления логистическими рисками, модель процесса принятия управленческих решений

O.O. Kuchmiev
*PhD in Pedagogical Sciences,
Master Degree student of specialty "Management"
"KROK" University*

Modeling of logistics risks management system at trade enterprises

System analysis of logistic risks management methods of trade enterprises was conducted.

The author's vision for modeling the process of making of managerial decisions in the field of managing logistic risks of trade enterprises is implemented. General recommendations on choosing the method of managing logistic risks depending on the factors of logistic risk are given. The matrix model of choosing the methods of logistic risks management at trade enterprises is offered. The model of the process of managerial decisions making, concerning the choosing of the methods of logistic risks management of trade enterprises is developed.

Key words: risk, logistic risk, tradie enterprises, logistic risk management system, matrix model of choosing of logistic risk management methods, model of decision making process.

Постановка проблеми

В умовах зміни динамічного середовища логістична діяльність та діяльність підприємства в цілому завжди пов'язані з ризиком. Ризик – це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючої невизначеності та конфліктності, які притаманні процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями. Підприємства торгівлі стикаються з величезною кількістю негативних чинників, які впливають на кінцевий результат їхньої діяльності – обсяг прибутку, нестабільність поставки, несвочасні та неповні платежі споживачів, складнощі із залученням кредитних ресурсів тощо. Результат ефективного управління ризиками зумовлює отримання економічного ефекту для всіх учасників логістичного ланцюга.

Логістика на даний час є інноваційним інструментарієм в управлінні бізнесом. Основною проблемою вітчизняної логістики є проблема оптимізації матеріальних і супутніх їм потоків у сфері товарно-грошового обігу. Важливий її аспект – управління ризиками в ланцюгах поставок в системі логістики, яка є недостатньо вивченою і систематизованою. Таким чином, питання моделювання системи управління логістичними ризиками на торговельних підприємствах є достатньо актуальним в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різні теоретичні та практичні аспекти проблеми управління ризиками у логістичній діяльності підприємства досліджують такі вітчизняні та зарубіжні автори, як: Качалов Р. М та Клейнер Б. Г. [4; 9], які основними типами методів управління ризиками вважають методи ухилення від ризику, його локалізації, дисипації, компенсації. Близької позиції дотримується Токаренко Г. С. [10], який пропонує розглядати як один із типів методів управління ризиками його трансфер. За змістом трансфер ризику передбачає його передавання іншому економічному суб'єкту, що означає перехід відповідальності за ризик третій стороні і, на наш погляд, є частковим методом ухилення від ризику. Такої ж точки зору дотримується Успенський В. А. [11], який зазначає, що всі методи управління комерційними ризиками тією чи іншою мірою спрямовані на його мінімізацію. Але, дотримуючись принципів мінімізації, автор пропонує інше групування методів управління ризиками: запобігання збиткам, самострахування, страхування, передавання ризику та його диверсифікація. Раєвнева О. В. [8] дотримується думки, що класифікація методів управління ризиками має здійснюватися з позицій основних законів, притаманних системі управління. Відповідно, за цією ознакою всі методи можуть бути віднесені до організаційних (адміністративних), економічних або соціально-психологічних. Більш масштабне теоретичне дослідження можливих підходів до класифікації методів управління ризику підприємств торгівлі здійснено Боровковою В. А., у працях якої виділено до п'ятнадцяти класифікаційних ознак, які мають сприяти систематизації та упорядкуванню існуючого методич-

ного забезпечення (за спрямованістю впливу, джерелом впливу, формам, масштабу охоплення, кількості цілей, глибині впливу, змісту, тривалості тощо) [1], крім того, дослідження в даному напрямі здійснювалися й іншими науковцями.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на досить значну кількість робіт наукового та практичного спрямування, науковцями відмічається, що існуючі розробки не дають змоги сформулювати системне бачення змісту логістичних ризиків та їхньої типології в торгівлі в основному через ігнорування специфіки логістичної діяльності в галузі, тому надзвичайно актуальним на даний час є моделювання процесу прийняття управлінських рішень щодо вибору методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств.

Формулювання цілей статті

Дане дослідження виконане з метою проаналізувати стан управління ризиками на торговельних підприємствах, виявити прогалини і недоліки та розробити моделі вибору типу методів управління логістичними ризиками на торговельних підприємствах та моделі процесу прийняття управлінських рішень щодо вибору методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

У науковій літературі методи управління ризиками прийнято розглядати з різних позицій.

Наведені у табл. 1 змістовні аспекти різних типів методів управління ризиками дають підстави стверджувати, що загальною їхньою спрямованістю є мінімізація ризиків і їхніх наслідків.

Таблиця 1

Типологія методів управління ризиками

Тип методів управління ризиками	Зміст
1. Ухилення від ризику	Свідома відмова від прийняття рішень, які будь-яким чином сприятимуть виникненню ситуації ризику
2. Локалізація	Розмежування системи прав, повноважень і відповідальності таким чином, щоб наслідки виникнення ризикової ситуації не впливали на реалізацію управлінського рішення
3. Дисипація	Розподіл ризику між різними об'єктами
4. Компенсація	Створення попереджувальних умов, що виключають виникнення причин і факторів ризику

Джерело: укладено автором за джерелами [4; 9; 11].

На наш погляд, розгляд усіх методів управління як системи засобів впливу на ризики має більшою мірою теоретичний характер і дійсно необхідний для розвитку теорії управління ризиками. Між тим одночасне їх практичне використання, особливо у сфері торгівлі, значно ускладнило б процес прийняття рішень і викликало б опір з боку менеджерів торговельних підприємств. Тому для формування прозорого інформаційно-методичного забезпечення управління логістичними ризиками торговельних підприємств, на наш погляд, доцільно все ж таки дотримуватися типології методів управління за напрямками дій. Але, повертаючись до її змісту, вважаємо за необхідне зазначити, що поряд із методами ухилення, локалізації, дисипації та компенсації ризиків доцільно до основних типів методів управління ризиками додати його прийняття. Підґрунтям такої

пропозиції є той факт, що певні ситуації у логістичній діяльності торговельного підприємства не залишають менеджером можливості запобігти втратам, а управлінські рішення у такому разі мають бути спрямовані на формування готовності до їх виникнення.

З метою систематизації авторських пропозицій щодо виділення типів і видів методів управління логістичними ризиками торговельного підприємства нами розроблено систематизований за типами портфель методів управління, який полегшує керівникові вибір способів і засобів впливу на виникаючі ситуації логістичного ризику (табл. 2).

Таким чином, незважаючи на універсальність більшості методів управління логістичними ризиками, кожен з них має свої особливості, переваги та обмеження щодо застосування у сфері торгівлі. Тому прийняття управлінських рішень має бути науково обґрунтованим, щоб забезпечити економічну доцільність здійснення витрат на впровадження того чи іншого методу.

Виділені особливості застосування методів управління ризиками у сфері логістичної діяльності торговельних підприємств мають становити основу методичного забезпечення вибору того чи іншого методу залежно від оцінок логістичного ризику.

Але, на нашу думку, обрати релевантний метод управління логістичними ризиками можливо за умови врахування не тільки розміру очікуваних втрат, але й імовірності їх виникнення. Певні рекомендації у цьому напрямі представлені у роботі В. А. Боровкової [1, с. 194], де авторкою розроблена загальна двомірна матриця з чотирьох квадрантів: «розмір можливих втрат (великі та невеликі) – імовірність ризику (висока та невисока)».

Розвиваючи та надаючи конкретності цим ідеям, нами пропонується: по-перше, розширити градацію рівня ризику відповідно до розробленої у даному дослідженні шкали оцінки втрат операційного прибутку (мінімальний – низький

Таблиця 2

Систематизований за типами портфель методів управління логістичними ризиками торговельного підприємства

Тип методів управління логістичним ризиком	Види методів управління логістичним ризиком на торговельних підприємствах
Ухилення	Відмова від ненадійних партнерів; страхування; пошук гарантів; лімітування; впровадження систем контролю та часткового дублювання функцій у відповідальних ланках логістичної діяльності
Локалізація	Аутсорсинг; розукрупнення
Дисипація	Горизонтальна інтеграція з постачальниками; товарна диверсифікація; регіональна диверсифікація; диверсифікація постачальників (перевізників)
Компенсація	Стратегічне планування; прогнозування та моніторинг стану зовнішнього середовища; прогнозування та моніторинг товарних ринків; активний маркетинг; гнучка цінова політика; самострахування за рахунок створення товарного, фінансового, кадрового резервів; впровадження програм підготовки та мотивації персоналу
Прийняття	Самострахування; включення дрібних збитків у роздрібну ціну товарів

Джерело: укладено автором за джерелами [1; 2; 7].

– середній – високий – критичний); по-друге, деталізувати шкалу оцінок імовірності виникнення втрат за рахунок виділення п'яти характеристик: втрати майже неймовірні, втрати малоімовірні, втрати імовірні, імовірність втрат висока, втрати майже неминучі.

З урахуванням авторських пропозицій матрична модель вибору типу методів управління логістичними ризиками на торговельних підприємствах матиме вигляд у форматі 5x5 (табл. 3).

Висока залежність управління ризиками від суб'єктивних чинників (наприклад, схильності менеджерів до ризику) зумовила необхідність варіантного підходу до вибору методів, коли один тип методів може бути рекомендований для різних ситуацій логістичного ризику.

Розроблена двомірна матриця може бути переведена з лінгвістичних ознак рівня втрат прибутку та їх імовірності у бальну систему вимірювання, оскільки будь-які кількісні індикатори полегшують процес прийняття управлінських рішень. Для реалізації цієї мети нами пропонується застосовувати 5-бальну шкалу оцінки втрат і імовірності. Карта бальних оцінок наведена у таблиці 4.

Розроблена шкала надає можливість за допомогою індексу логістичного ризику визначити значимість логістичного ризику з точки зору необхідності впливу на нього.

У теорії ризику такий індекс розраховується як добуток величини очікуваних втрат ($P_{ОВ}$) і імовірності їх виникнення ($I_{В}$) [3, с. 87] :

$$I_{лр} = P_{ОВ} \times I_{В}$$

Відповідно, для розробленої бальної шкали рівня втрат і їх імовірності кількісні значення індексу логістичного ризику коливатимуться у діапазоні від 1 до 25 балів, що дозволить визначити клас логістичних ризиків за необхідністю впливу (табл. 5). Для розподілу логістичних ризиків на класи нами пропонується застосувати загальновідомий АВС-аналіз [3; 6; 8].

Таблиця 3

Матриця вибору типу методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств

Рівень очікуваних втрат операційного прибутку	Імовірність втрат операційного прибутку				
	Втрати майже неможливі	Втрати малоімовірні (невисока імовірність)	Втрати імовірні	Висока імовірність	Втрати майже неминучі (надзвичайно висока імовірність)
Мінімальний	Прийняття ризику			Прийняття; компенсація ризику	
Низький	Прийняття ризику		Компенсація ризику		
Середній	Прийняття ризику	Компенсація; дисипація ризику		Компенсація; ухилення від ризику	
Високий	Компенсація ризику	Компенсація; дисипація ризику	Локалізація; дисипація ризику	Локалізація; ухилення від ризику	
Критичний	Компенсація ризику	Компенсація; дисипація ризику	Дисипація ризику	Ухилення від ризику	

Джерело: укладено автором за джерелами [1; 2; 7].

Таблиця 4

Карта бальних оцінок рівня втрат операційного прибутку та імовірності їх виникнення

Шкала балів	Рівень очікуваних втрат операційного прибутку		Імовірність втрат операційного прибутку
	у % до прибутку	Лінгвістична ознака	
1	до 10%	Мінімальний	Втрати майже неможливі
2	10-40%	Низький	Втрати малоімовірні (невисока імовірність)
3	40-60%	Середній	Втрати імовірні
4	60-90%	Високий	Висока імовірність
5	більше 90%	Критичний	Втрати майже неминучі (надзвичайно висока імовірність)

Джерело: укладено автором за джерелами [1; 2; 7].

Розподіл ризиків на класи із застосуванням елементів АВС-аналізу пропонується здійснити наступним чином:

Логістичні ризики класу А («прийнятні») за табл. 3) є звичайними для будь-якої сфери логістичної діяльності і не потребують здійснення спеціальних заходів для їх мінімізації через низьку імовірність виникнення або мінімальні втрати операційного прибутку.

Хоча прийняття ризиків у даному випадку є логічним управлінським заходом, але воно не виключає необхідності їхнього моніторингу, оскільки прийнятні ризики знаходяться в актуальному стані лише протягом певного періоду часу. За зміни впливу ризикоутворюючих чинників клас логістичних ризиків може змінитися.

Логістичні ризики класу В «виправдані та припустимі» характеризуються низькими або мінімальними втратами, виникнення яких високо імовірно, або високим рівнем втрат операційного прибутку, імовірність яких майже відсутня або дуже низька.

Прийняття таких ризиків без здійснення будь-яких превентивних заходів свідомо призведе до втрат, тому, на наш погляд, їх попередження за рахунок методів компенсації або дисипації буде економічно виправданим за умов обов'язкового співставлення витрат на впровадження заходів із очікуваними втратами прибутку.

Припустимими, але небажаними для реалізації, на наш погляд, є логістичні ризики класу С, виникнення яких призводить до суттєвих втрат прибутку з

Таблиця 5

Карта обґрунтування типу методів управління логістичним ризиком на основі індексу логістичного ризику (Ілр)

Значення Ілр	Клас логістичного ризику за необхідністю впливу	Рекомендовані методи
1-4	Прийнятний (А)	Прийняття
5-10	Виправданий і припустимий (В)	Компенсація; дисипація
12-16	Припустимий, але небажаний (С)	Локалізація; дисипація; ухилення
20-25	Неприпустимий (D)	Локалізація; ухилення від ризику

Джерело: укладено автором за джерелами [1; 2; 7].

середньою імовірністю. Управлінські впливи щодо таких ризиків мають бути спрямовані здебільшого на їхню локалізацію або дисипацію, в окремих випадках доцільним буде ухилення від ризиків.

Неприпустимі логістичні ризики (клас D), які з високою імовірністю призводять до значних втрат операційного прибутку, вимагають більшої уваги та радикальних дій, які в цілому мають бути спрямовані на ухилення від ризику або його локалізацію.

Для таких ризиків, на наш погляд, мають розроблятися індивідуальні плани з їхнього моніторингу, попередження та реагування.

Узагальнюючи результати досліджень, нами розроблено загальні рекомендації з вибору методу управління логістичними ризиками.

Таблиця 6

**Зміст методів управління логістичними ризиками
в залежності від ризикових чинників**

Чинники логістичного ризику	Тип методу управління логістичним ризиком	Рекомендований метод управління логістичним ризиком
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>Зовнішні:</i>		
Погіршення соціально-економічної ситуації в країні	Дисипація ризику	Товарна та регіональна диверсифікація; розширення засобів маркетингової підтримки реалізації товарів
Падіння платоспроможного попиту населення	Компенсація; дисипація ризику	Активний маркетинг; гнучка цінова політика; товарна диверсифікація
Ускладнення умов формування товарної пропозиції	Дисипація ризику	Диверсифікація постачань і способів доставки товарів
Ускладнення правового середовища	Компенсація ризику	Стратегічне планування, прогнозування та моніторинг стану зовнішнього середовища
Загострення конкурентної ситуації	Компенсація; дисипація ризику	Товарна та регіональна диверсифікація; активний маркетинг; гнучка цінова політика
<i>Внутрішні:</i>		
Недотримання договірних умов	Ухилення від ризику; дисипація	Відмова від ненадійних партнерів; страхування; лімітування; диверсифікація постачальників (перевізників)
Нестача інформації про товарні ринки	Компенсація ризику	Стратегічне планування; прогнозування та моніторинг товарних ринків
Зростання закупівельної вартості товарів або вартості їх транспортування	Компенсація; дисипація; локалізація ризику	Прогнозування та моніторинг зовнішнього середовища; самострахування за рахунок створення товарних резервів; диверсифікація постачальників; створення власного транспортного парку
Плинність персоналу	Компенсація ризику	Створення системи кадрового резерву; Впровадження програм підготовки та мотивації персоналу

Продовження табл. 6

1	2	3
Низька кваліфікація персоналу	Ухилення від ризику	Впровадження програм підготовки та навчання персоналу, систем контролю та часткового дублювання функцій у відповідальних ланках комерційної діяльності
Перевищення товарних втрат понад норми природного вибуття	Ухилення від ризику; дисипація ризику	Лімітування; страхування; розподіл відповідальності між персоналом (постачальниками та підприємством)
Уповільнення оборотності товарів	Компенсація ризику; дисипація ризику	Стратегічне планування; прогнозування та моніторинг попиту; товарна диверсифікація
Низький рівень обслуговування	Ухилення від ризику	Впровадження програм підготовки навчання персоналу
Скорочення клієнтської бази	Дисипація; компенсація ризику	Товарна та регіональна диверсифікація; прогнозування попиту; активний цілеспрямований маркетинг

Джерело: укладено автором за джерелами [1; 2; 7].

Але, на нашу думку, якщо значення індексу логістичного ризику знаходиться у граничних значеннях, то більш точно описує ризикову ситуацію розроблений нами алгоритм процесу прийняття управлінських рішень щодо вибору методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств (табл. 7).

Особливістю розробленого алгоритму є не тільки врахування рівня ризику за розміром втрат операційного прибутку та імовірністю їх виникнення, але й обґрунтування методу управління логістичним ризиком за результатами порівняння очікуваних втрат прибутку із витратами на впровадження методу. Враховуючи те, що у межах кожного типу методів управління логістичними ризиками існують як альтернативи, так і комбінації методів, які доповнюють один одного, вибір робиться тільки на користь того з них, який є економічно виправданим.

Формалізованим критерієм економічної доцільності прийняття того чи іншого методу управління логістичними ризиками має бути виконання системи умов:

$$\begin{cases} r_i \leq r_{\max}, \\ \text{ВОП}_d - (\text{ВОП}_n + \text{ВВМ}_i) \geq 0 \end{cases}$$

де r_i – рівень логістичного ризику, який потребує застосування i -го методу управління;

r_{\max} – максимальний рівень логістичного ризику, який може припустити керівництво підприємства роздрібною торгівлю;

ВОП_d – очікувані втрати операційного прибутку через виникнення ситуації логістичного ризику до впровадження i -го методу управління;

ВОП_n – очікувані втрати операційного прибутку через виникнення ситуації логістичного ризику до впровадження i -го методу управління;

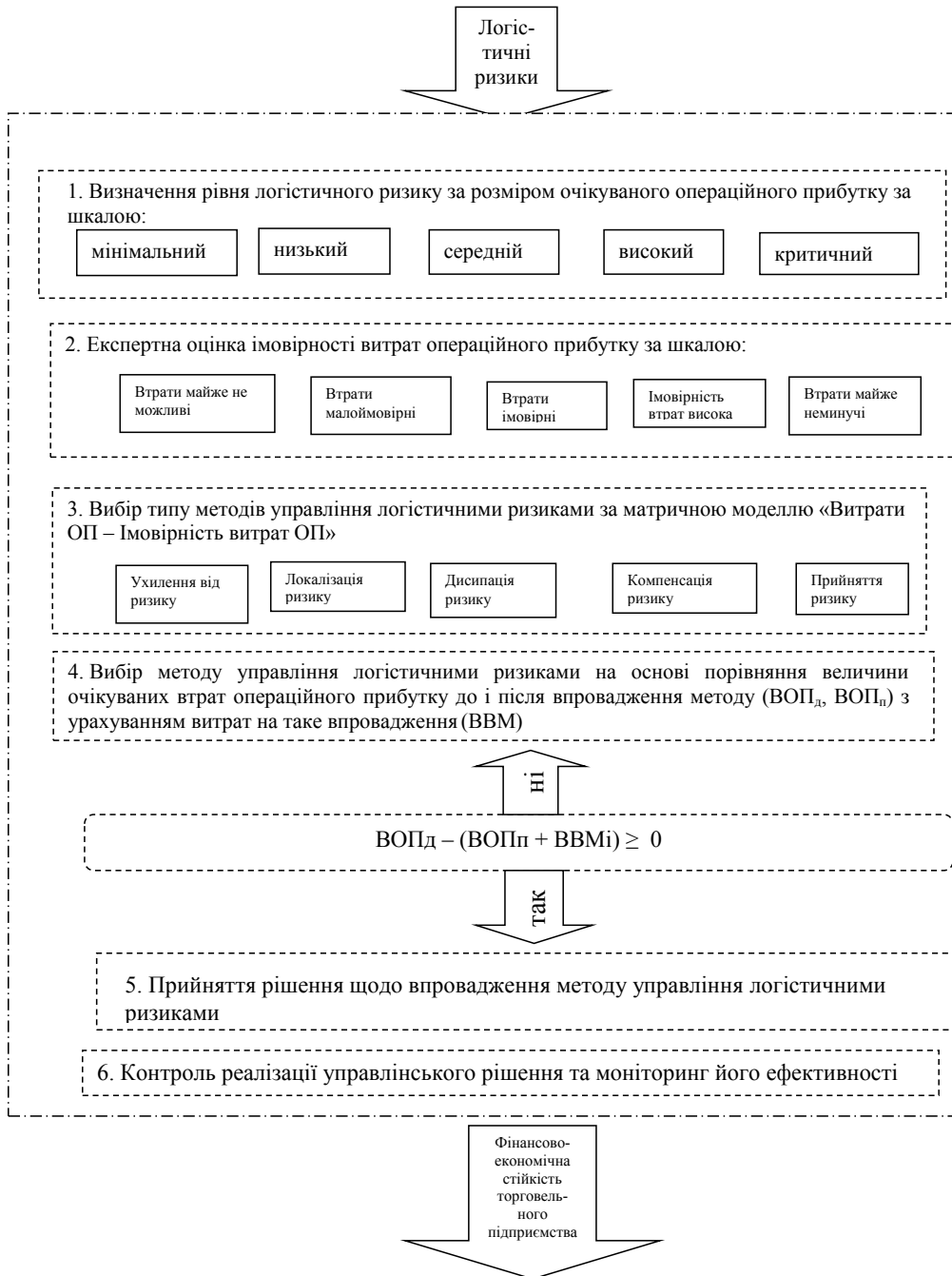
ВОП_n – очікувані втрати операційного прибутку через виникнення ситуації логістичного ризику після впровадження i -го методу управління;

ВВМ_i – витрати на впровадження i -го методу управління логістичними ризиками.

Завершуючим етапом розробленої моделі є контроль і моніторинг ефективності реалізації прийнятого рішення з управління логістичними ризиками, що дасть можливість своєчасно реагувати на відхилення від бажаного ходу подій і вносити необхідні корективи.

Таблиця 7

Алгоритм процесу прийняття управлінських рішень щодо вибору методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств

Джерело: укладено автором.

Висновки

Доведено, що якість і результат управління логістичними ризиками значною мірою залежать від того, наскільки обрані методи управління відповідають чинникам ризику, виявленим у процесі аналізу та оцінки. З метою систематизації методів управління логістичними ризиками обґрунтовано їхні основні типи (ухилення, локалізація, дисипація, компенсація і прийняття), визначено їхній зміст і сформовано портфель методів, які є пріоритетними для прийняття управлінських рішень у сфері логістичної діяльності торговельних підприємств.

Різноманітність і різноспрямованість методів управління ризиками у сфері логістичної діяльності торговельних підприємств зумовили необхідність розробки матричної та інтегральної моделей вибору методів управління логістичними ризиками, які ґрунтуються на п'ятирівневій лінгвістичній і бальній шкалі оцінки рівня та імовірності втрат операційного прибутку торговельних підприємств. Узагальнення авторських підходів щодо вибору типу та виду методів управління логістичними ризиками торговельних підприємств запропоновано здійснювати на основі структурно-логічної моделі прийняття управлінських рішень, яка враховує рівень ризику за розміром втрат операційного прибутку та імовірністю їх виникнення і дає можливість обґрунтувати метод управління логістичним ризиком за результатами порівняння очікуваних втрат прибутку із витратами на впровадження методу.

Література

1. Боровкова В. А. Управление рисками в торговле / В. А. Боровкова. – СПб. : Питер, 2014. – 288 с.
2. Еш С. М. Финансовый рынок / С. М. Еш. – К.: Центр учебной литературы, 2016. – 528 с.
3. Катилова Н. В. Практика ключевых индикаторов для операционных рисков / Н. В. Катилова, Э. Сорин // Управление финансовыми рисками. – 2016. – № 2. – С. 86-100.
4. Качалов Р. М. Управление хозяйственным риском / Р. М. Качалов. – М. : Наука, 2012. – 192 с.
5. Качалов Р. М. Комплексное управление хозяйственным риском / Р. М. Качалов // Имущественные отношения в Российской Федерации. – 2012. – № 11(62). – С. 3-10.
6. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навч. посібник / Н. І. Машина. – К. : ЦУЛ, 2016. – 188 с.
7. Нецымайло К. В. Методы управления рисками в деятельности субъектов малого предпринимательства / К. В. Нецымайло // Вестник Оренбургского гос. ун-та. – 2013. – №9 (103). – С. 46-52.
8. Раевнева О. В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели : монография / О. В. Раевнева. – Х. : ИНЖЕК, 2016. – 496 с.
9. Стратегии бизнеса : аналитический справочник / под ред. Г. Б. Клейнера. – М. : КОНСЭКО, 1998. – 492 с.
10. Токаренко Г. С. Методы управления рисками в компании / Г. С. Токаренко // Финансовый менеджмент. – 2016. – № 4. – С. 130-143.
11. Успенский В. А. Методы управления риском / В. А. Успенский // Финансы и кредит. – 2014. – № 7. – С. 43-50.

УДК 330.322.011

В.І. Федорак
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фундаментальних,
загальноекономічних дисциплін і туризму,
Інститут управління природними ресурсами

А.П. Ковальчук
старший викладач кафедри фундаментальних,
загальноекономічних дисциплін і туризму,
Інститут управління природними ресурсами

О.В. Остафійчук
магістр,
Університет економіки та права «КРОК»

Стратегія інноваційного розвитку деревообробних підприємств Івано-Франківської області

У статті досліджено стан і тенденції розвитку деревообробних підприємств Івано-Франківської області. Виявлено проблеми, що сповільнюють їхню інноваційну активність, а також обґрунтовано теоретичні положення формування стратегії інноваційного розвитку.

Ключові слова: стратегія, інноваційний розвиток, деревообробні підприємства, інновація, інноваційний потенціал.

В.И. Федорак
кандидат экономических наук,
доцент кафедры фундаментальных,
общеэкономических дисциплин и туризма,
Институт управления природными ресурсами

А.П. Ковальчук
старший преподаватель кафедры фундаментальных,
общеэкономических дисциплин и туризма,
Институт управления природными ресурсами

О.В. Остафийчук
магистр,
Университет экономики и права «КРОК»

Стратегия инновационного развития деревообрабатывающих предприятий Ивано-Франковской области

В статье исследованы состояние и тенденции развития деревообрабатывающих предприятий Ивано-Франковской области. Обнаружены проблемы, которые замедляют их инновационную активность, обоснованы теоретические положения формирования стратегии инновационного развития.

Ключевые слова: стратегия, инновационное развитие, деревообрабатывающее предприятие, инновация, инновационный потенциал.

V.I. Fedorak
*PhD in Economics,
Associate Professor of Fundamental, General Economic
Disciplines and Tourism Department,
Institute for Natural Resources Management*

A.P. Kovalchuk
*Senior Lecturer of Fundamental, General Economic
Disciplines and Tourism Department,
Institute for Natural Resources Management*

O.V. Ostafiichuk
*Master's Degree Student
«KROK» University*

Strategy of wood-processing enterprises' innovative development: the case study of Ivano-Frankivsk region

The paper studies the situation and trends of the wood-processing enterprises development in Ivano-Frankivsk region. The problems, which slow down their innovative activity, have been pointed out, as well as the theoretical tenets of innovative development strategy formation have been reasoned.

Key words: *strategy, innovative development, wood-processing enterprises, innovation, innovative capacity.*

Постановка проблеми

Реалії сьогодення засвідчують, що забезпечення економічного зростання деревообробних підприємств Івано-Франківської області можливе за умов інноваційного розвитку. Такий розвиток вимагає постійної розробки та впровадження різного роду інновацій, які, з одного боку, сприятимуть вдосконаленню різних сфер їхньої діяльності, а з іншого, дадуть можливість підвищити конкурентні позиції на ринку та успішно функціонувати у складних економічних умовах.

Низький рівень інноваційної активності підприємств галузі пояснюється низкою чинників, серед яких визначальними є відсутність чіткої стратегії інноваційного розвитку та недостатній рівень професійних компетентностей керівництва у сфері стратегічного управління, що в підсумку негативно позначається як на інноваційній, так і господарській діяльності загалом. Тому особливої актуальності в сучасних умовах набуває формування деревообробними підприємствами області ефективної стратегії інноваційного розвитку, яка передбачала б зростання інноваційного потенціалу, раціональне використання природних ресурсів та гарантувала конкурентні переваги на тривалу перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання формування стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств постійно перебувають у колі інтересів науковців і практиків. Серед вітчизняних учених значну увагу цій проблемі присвятили: В. Г. Алькема [1], О. В. Гук [2], В. О. Шкурат [2], О. М. Салімон [3], Л. Н. Семенова [4], І. О. Потятиник [4], Н. І. Чухрай [5], О. П. Просович [5], О. С. Шавшин [6] та інші. Аналіз останніх досліджень свідчить про відсутність єдиного підходу до формування стратегії інноваційного розвитку підприємств. Водночас дослідники погоджуються, що така

стратегія має враховувати всі чинники внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства і гарантувати йому конкурентні переваги на тривалу перспективу.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У дослідженнях вітчизняних учених питанням формування стратегії інноваційного розвитку деревообробних підприємств Івано-Франківської області приділено не достатньо уваги. Вони залишаються до кінця не вирішеними та потребують подальших досліджень. Зокрема, особливий інтерес сьогодні викликають принципи та підходи формування такої стратегії, яка не тільки забезпечувала б конкурентні переваги на тривалу перспективу а й сприяла раціональному використанню і відновленню природних ресурсів регіону.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає в оцінці інноваційної активності деревообробних підприємств Івано-Франківської області, визначенні проблем, що сповільнюють їхню інноваційну активність, а також обґрунтуванні теоретичних засад формування стратегії інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

У природно-ресурсному потенціалі Івано-Франківської області одне з центральних місць займають лісові ресурси. Близько 636,4 тис. га, або 45,7% її території вкрито лісами, які є складовою частиною лісового фонду Карпатського регіону та найбільшою сировинною базою України [7]. Саме наявність потужної сировинної бази стала основним чинником розвитку деревообробної промисловості на Прикарпатті. Сьогодні ця галузь набула стратегічного значення, і їй належить провідна роль в розбудові економіки області, західного регіону та України загалом. В її основі підприємства різних розмірів і організаційно-правових форм, що спеціалізуються на виробництві деревостружкових і деревоволокнистих плит, фанери клеєної, столярних виробів, пиломатеріалів та багато іншого. Традиційними центрами деревообробки є міста Брошнів, Вигода, Верховина, Івано-Франківськ і Надвірна.

В останні роки зростає роль і значення цих підприємств у розвитку економіки регіону. За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області, обсяги реалізації та питома вага деревообробної продукції (крім меблів) у структурі переробної промисловості протягом 2012-2016 років мали тенденцію до зростання (табл. 1).

Таблиця. 1

Обсяги та питома вага продукції деревообробних підприємств Івано-Франківської області

Показники	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяги реалізованої продукції, млн грн	2266,6	2362,3	3126,2	4276,2	4914,7
Питома вага в загальному обсязі реалізованої продукції переробної промисловості, %	9,0	10,7	12,4	12,3	13,2

Джерело: [8].

Як свідчать дані табл. 1, обсяги реалізованої продукції зросли на 2648,1 млн грн, а їхня питома вага на 4,2%. Варто також зазначити, що показники 2016 року є найвищими серед підприємств переробної промисловості.

Деревообробна промисловість області відіграє важливе значення і на загальнодержавному рівні. За підсумками 2016 року питома вага підприємств галузі

у виробництві деревини хвойних і листяних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, становила відповідно 26,7% та 12,7%. У виробництві шпону, листів для фанери клесної та деревини іншої, уздовж розпиляної, розділеної на частини чи лущеної, завтовшки 6 мм і менше, плит деревоволокнистих оброблених і необроблених, плит деревостружкових та плит подібних з деревини, необроблених чи лише шліфованих вона коливалась у межах 18-51% [9].

Однак підприємства галузі не відносяться до лідерів у сфері інноваційної діяльності. Дослідження проблем, що гальмують перехід деревообробних підприємств на інноваційний шлях розвитку, потребує розгляду низки показників. Порівняльний аналіз між витратами та обсягами реалізованої інноваційної продукції (крім меблів) наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Витрати на інноваційну діяльність та обсяги реалізованої інноваційної продукції деревообробних підприємств Івано-Франківської області

Показники	2012	2014	2015
Витрати на інноваційну діяльність, млн грн.	9,3	21,1	15,6
Питома вага в загальному обсязі витрат на інноваційну діяльність переробної промисловості, %	4,6	23,6	17
Обсяги реалізованої інноваційної продукції, млн грн	15,2	0,9	-
Питома вага в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції переробної промисловості, %	0,8	0,1	-

Джерело: [10; 11].

Наведені в табл. 2 дані свідчать, що найбільші витрати припали на 2014 рік. Основна їхня частина була спрямована на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, приблизно 21 млн грн, а решта на інші витрати. Для підвищення технологічного рівня виробництва на підприємствах області було впроваджено 4 нові технологічні процеси та придбано 3 нові технології. Ці витрати фінансувалися з трьох джерел: власне – 20,64 млн грн, кошти іноземного інвестора – 0,25 млн грн і кредит – 0,21 млн грн. Таке поєднання джерел фінансування інноваційних витрат у цьому році було разовим. Промислові підприємства Івано-Франківської області в основному фінансували інноваційні витрати виключно за рахунок власних коштів (79,2 млн грн).

У 2014 було реалізовано інноваційної продукції на 0,9 млн грн, що на 14,3 млн грн менше в порівнянні з 2012 роком. Її реалізовували 7 підприємств, з яких 3 реалізували продукцію, що була новою для ринку, 5 – новою для підприємства та 2 експортували її за межі України [11]. Серед причин такого зниження – зростання операційних витрат і відсутність достатніх власних коштів на розробку нових видів продукції, низький рівень залучення державних і недержавних коштів для розробки та впровадження інновацій, орієнтація виробників переважно на первинну обробку деревини, яка дає змогу мінімізувати витрати та швидше реалізувати продукцію, незадовільний стан науково-дослідної бази підприємств галузі.

Ще однією причиною повільного переходу деревообробних підприємств області на інноваційний шлях розвитку є відсутність у них чітко сформованої стратегії, яка, з одного боку, була би спрямована на пошук найперспективніших напрямів розвитку, випуск нових видів продукції, використання передових технологій й ефективне використання ресурсів, а з іншого, сприяла б досягненню встановлених цілей і завдань, відповідала мінливому зовнішньому середовищу

та забезпечувала конкурентні переваги на тривалу перспективу. Узагальнення поглядів учених [1-6] дало можливість встановити, що формування такої стратегії має здійснюватися згідно з моделлю, наведеною на рис. 1.

Стратегія інноваційного розвитку є складовою частиною загальної стратегії підприємства та визначає пріоритети його перспективного розвитку, в результаті чого забезпечується якісно новий рівень виробництва та управління. Її формування ґрунтується на аналізі зовнішнього та внутрішнього середовища. Аналіз зовнішнього середовища передбачає дослідження факторів прямої та непрямой дії. Дія цих факторів може відкривати нові можливості, створювати серйозні загрози і впливати на вибір відповідної стратегії.

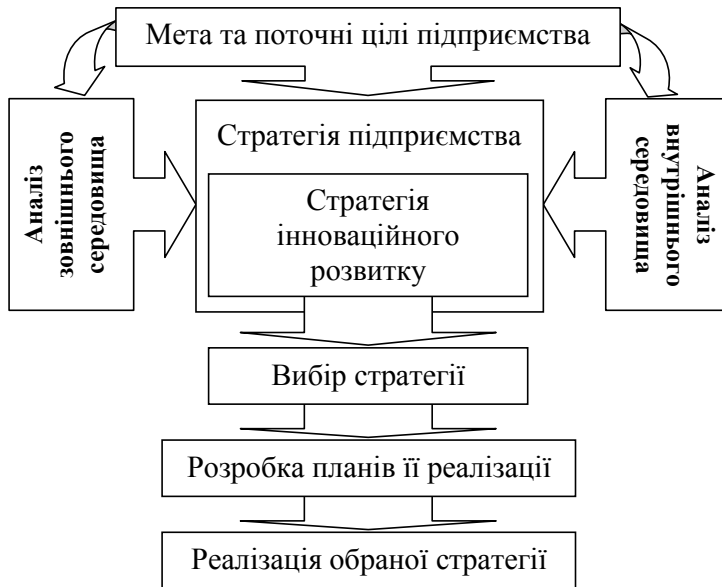

Рис. 1. Модель формування стратегії інноваційного розвитку підприємства
Джерело: скомпоновано авторами на підставі [1-6].

Аналіз внутрішнього середовища має на меті оцінити інноваційний потенціал підприємства, тобто здатність досягати поставлених інноваційних цілей за наявних у нього ресурсів. Нині існують різні підходи до його проведення. Як правило, вони базуються на оцінці його структурних складових: кадровий, інформаційний, ринковий, науково-технічний, виробничий, фінансовий, організаційний та інших [12]. Інноваційний потенціал залежить від специфіки та масштабів його діяльності, а ступінь використання потенціалу визначає інноваційні можливості та здатність підприємства до нововведень.

На основі проведеного аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища підприємство може використовувати наступні види інноваційних стратегій: наступу; захисту; імітаційну; залежну; традиційну та стратегію «за нагодою» (стратегія «ніші»). Щодо окремих сфер, видів діяльності та асортиментних груп продукції, то підприємство може комбінувати і використовувати різні стратегії. Результати досліджень свідчать, що стратегія, яка принесла успіх одному підприємству, може виявитися неефективною для іншого. Варто пам'ятати, що кожне підприємство – унікальне, і тому підхід до визначення його лінії економічної поведінки має бути індивідуальним. Проте у більшості випадків вибір тієї чи іншої стратегії залежить від позиції підприємства на ринку, його динаміки розвитку,

поведінки конкурента, стану економіки, інноваційного потенціалу та багатьох інших чинників.

Висновки

Проведене дослідження стану та тенденцій розвитку деревообробних підприємств області виявило сильні та слабкі сторони, що дало можливість визначити основні напрями їхнього розвитку. Встановлено, що основним способом підвищення конкурентоздатності продукції, забезпечення високих темпів розвитку та рівня дохідності для підприємств галузі є активізація інноваційної діяльності шляхом формування і реалізації стратегії інноваційного розвитку. Така стратегія є основним фактором структурної перебудови та підвищення на цій основі конкурентоспроможності підприємства, сприяє процесу здійснення інноваційної діяльності, забезпечуючи її неперервність і ефективність. Вона повинна стати невід'ємною складовою загальної стратегії підприємства, а питання вибору та оцінки інноваційної стратегії має посісти ключове місце в процесі вирішення проблем стратегічного розвитку підприємства і стати об'єктом подальших досліджень.

Література

1. Алькема В. Г. Аналіз інноваційного розвитку промислових підприємств / В. Г. Алькема, М. М. Третяк // Вчені записки Університету «КРОК». Серія : Економіка – 2019. – Вип. 34. – С. 223-231.
2. Гук О. В. Формування стратегії інноваційного розвитку підприємства / О. В. Гук, В. О. Шкурат // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове видання. – Миколаїв. – 2015. – Вип. 7. – С. 545-548.
3. Салімон О. М. Формування стратегії інноваційного розвитку підприємства із врахуванням факторів зовнішнього середовища / О. М. Салімон // Чернігівський науковий часопис. Серія 1 : Економіка і управління. – 2015. – № 1. – С. 62-65.
4. Семенова Л. Н., Потятиник І. О. Концептуальні засади формування інноваційної стратегії розвитку підприємства / Л. Н. Семенова, І. О. Потятиник // Вчені записки університету «КРОК». – 2014. – Випуск 35. – С. 138-144.
5. Чухрай Н. І. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: підручник / Н. І. Чухрай, О. П. Просович. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 500 с.
6. Шавшин О. С. Стратегія інноваційного розвитку підприємства / О. С. Шавшин // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2017. – № 3(2). – С. 167-171.
7. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.if.gov.ua/files/ SP_IF_oblast_4.pdf](http://www.if.gov.ua/files/SP_IF_oblast_4.pdf).
8. Обсяги реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua>
9. Частка Івано-Франківщини в загальнодержавному виробництві окремих видів промислової продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kosivrada.if.ua/10669>
10. Оцінка інноваційного розвитку Івано-Франківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua/files/аналітична%20довідка.pdf>
11. Макар Ю. О. Наука та інноваційна діяльність в Івано-Франківській області / за ред. Ю. О. Макара // Статистичний збірник. – 2016. – 105 с.
12. Краснокутська Ю. М. Комплексна оцінка інноваційного потенціалу машинобудівних підприємств / Ю. М. Краснокутська // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 32-40.

УДК 351.851:378.1

С.А. Філатов
кандидат технічних наук, доцент,
Університет економіки та права «КРОК»

Л.М. Головченко
магістрант з управління логістичною діяльністю,
Університет економіки та права «КРОК»

Вплив цифрових технологій на ефективність та розвиток агрологістики в Україні

У статті проведено аналіз цифрової трансформації логістики, перспектив і напрямів розвитку світових логістичних трендів в Україні, приведені ключові компоненти цифрової інфраструктури для вирішення завдань логістики. Досліджено проблеми адаптації логістичних проектів України до міжнародної цифрової інфраструктури. Сформовані напрями інтеграції вітчизняних суб'єктів агропромислового комплексу в міжнародну цифрову інфраструктуру та визначені заходи мінімізації ризиків у цифровій логістиці.

Ключові слова: логістика, агропромислова логістика, цифрова інфраструктура, переваги цифрових технологій, мінімізація ризиків.

С.А. Філатов
кандидат технических наук, доцент,
Университет экономики и права «КРОК»

Л.Н. Головченко
магистрант по управлению логистической деятельностью,
Университет экономики и права «КРОК»

Влияние цифровых технологий на эффективность и развитие агрологистики в Украине

В статье проведен анализ цифровой трансформации логистики, перспектив и направлений развития мировых логистических трендов в Украине, приведены ключевые компоненты цифровой инфраструктуры для решения задач логистики. Исследованы проблемы адаптации логистических проектов Украины в международную цифровую инфраструктуру. Сформированы направления интеграции отечественных субъектов агропромышленного комплекса в международную цифровую инфраструктуру и определены мероприятия по минимизации рисков в цифровой логистике.

Ключевые слова: логистика, агропромышленная логистика, цифровая инфраструктура, преимущества цифровых технологий, минимизация рисков.

S.A. Filatov

*PhD in Technical Sciences, Associate Professor
«KROK» University*

L.N. Golovchenko

*Master Degree Student in Logistic Activity Management,
«KROK» University*

Influence of digital technologies on the efficiency and development of agrolistics in Ukraine

In the article the analysis of the digital transformation of logistics, prospects and directions of development of the world logistics trends in Ukraine was conducted, the key components of digital infrastructure for the solution of logistics problems were given. The problems of adaptation of logistic projects of Ukraine in the international digital infrastructure were studied. The directions of integration of domestic agricultural entities into the international digital infrastructure were formed, and measures to minimize the risks in digital logistics were identified.

Key words: *logistics, agroindustrial logistics, digital infrastructure, digital technologies benefits, minimizing of risks.*

Постановка проблеми

На етапі формування ринкової економіки європейського типу питання оцінки потенціалу логістичної системи України, розвитку відповідної інфраструктури, формування її міжнародно-транзитного статусу мають особливе значення. Євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України.

Транспорт і логістика є однією з ключових сфер співпраці між ЄС та Україною. Україна займає провідне місце серед світових виробників і експортерів зернових культур. Важливою складовою виробництва та експорту зерна є логістика його перевезення. Аналіз світових логістичних тенденцій, а саме впровадження цифрових технологій в агрологістику є важливим та перспективним. Тому можливості, перспективи та ризики розвитку цифрової логістики в агросекторі України надзвичайно актуальні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі розвитку цифрової економіки та трансформаційним процесам, що відбуваються в суспільстві під впливом цифровізації, значну увагу приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: В. Апалькова [1], С. Веретюк [2], С. Коляденко [3], І. Малик [4], Ю. Машкаров [5], К. Шваб [6] та інші. Різноманітні дослідження в галузі аграрної і агропромислової логістики відображені у працях О. Сумця [7], Д. Козаченко [8], І. Смирнова [9] та інших.

Цифрові технології відкривають унікальні можливості для розвитку економіки України та підвищення якості життя громадян. Кабінет міністрів України 17.01.2018 р. схвалив концепцію розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018-2020 роки та затвердив план заходів з її реалізації [10]. Концепція передбачає перехід від сировинного типу економіки, яка споживає природні ресурси, до високотехнологічних виробництв та ефективних процесів за допомогою ІТ-технологій і комунікацій. Так, цей документ визначає ключові політики, першочергові сфери, ініціативи та проекти «цифровізації» України на найближчі три роки:

- розвиток цифрової інфраструктури;
- цифровізація процесів та стимулювання цифрових трансформацій.

Незважаючи на достатню кількість публікацій щодо засадничих принципів цифрової економіки, а саме створення ефективної інтегрованої системи регулювання матеріальних та інформаційних потоків і контролю за ними, питання саме впровадження цифрової логістики в Україні, впливу цифрових технологій на розвиток окремих частин національної економіки та мінімізації ризиків в цифровій логістиці залишаються недостатньо дослідженими.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Діджиталізація (тобто оцифрування) бізнес процесів – новий і актуальний напрям досліджень «Цифрова адженда України 2020» [11] дає дорожню карту, вектор розвитку цифрової логістики. Логістичні компанії працюють на перетині багатьох галузей. Тому вони відразу відчувають, які тренди характерні для тієї або іншої сфери бізнесу, які інновації впроваджуються, і вимушені реагувати на зміни, що відбуваються. Україна займає надзвичайно вигідне географічне положення з точки зору організації транзитних вантажних потоків, її транспортний потенціал урахує розвиток автомобільного, залізничного, морського, річкового, авіаційного та трубопровідного транспорту. Усе це викликає необхідність виявлення, систематизації та визначення міри впливу цифрових технологій на українську логістику і є таким, що вимагає першочергового впровадження і має бути використаним у короткостроковому періоді. Однак розномаїття існуючих підходів до перспектив і ризиків розвитку цифрової логістики саме в агросекторі України свідчить про необхідність формування основних напрямів інтеграції вітчизняних суб'єктів агропромислового комплексу до міжнародної цифрової інфраструктури. Це і стало частиною загальної проблеми, яка розглядається в даній роботі і вимагає належного рішення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є формування основних напрямів інтеграції вітчизняних суб'єктів агропромислового комплексу до міжнародної цифрової інфраструктури, мінімізація ризиків цифровізації суб'єктів логістичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Цифрова економіка – це господарська діяльність, в якій ключовим чинником виробництва є дані в цифровому вигляді, обробка великих обсягів і використання результатів аналізу яких у порівнянні з традиційними формами господарювання дають можливість істотно підвищити ефективність різних видів виробництва, технологій, устаткування, зберігання, продажу, доставки товарів і послуг [12].

Логістику в цифровій трансформації можна трактувати як новий механізм прискореного системного розвитку економічних систем, побудований на ефективних інформаційних зв'язках, оптимізованих, ціннісних потоках даних, необхідних для вирішення оперативних і стратегічних завдань бізнесу [13]. Її прикладними завданнями є скорочення часових, трудових, фінансових втрат, пов'язаних із пошуком даних, а також ІТ-застосувань для формування оптимальних схем бізнес-партнерства на основі ефективного моделювання горизонтальних виробничо-економічних і торговельно-економічних зв'язків між різними організаціями. Проте на шляху до цифрової логістики стоїть велика перешкода – відсутність адаптованої розвиненої цифрової інфраструктури.

Інфраструктура доступу, передусім магістральні транспортні мережі та мобільні мережі останнього покоління разом із інфраструктурою сервісів створюють основу «цифрової» інфраструктури логістики. У загальному розумінні циф-

рова інфраструктура – це комплекс технологій, продуктів і процесів, які забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні і мережеві можливості і працюють на цифровій (а не на аналоговій) основі [7].

У масштабі країни цифрова інфраструктура ділиться на тверду (від англ. hard) і м'яку (від англ. soft) [10]. Кожна містить відповідні компоненти, які окремо і спільно впливають на реалізацію завдань сучасної логістики.

Важко переоцінити значення ключових компонентів цифрової інфраструктури, які забезпечують з мінімальними витратами максимальну пристосованість компаній до мінливої ринкової ситуації, збільшують присутність на ринку і формують переваги перед конкурентами. Базові компоненти цифрової інфраструктури представлені на рис. 1.

За даними британського інституту «Рендел», за коефіцієнтом транзитності Україна посідає перше місце в Європі [14]. В той же час в рейтингу ефективності логістики LPI (Logistics Performance Index) Всесвітнього банку за 2017 рік Україна посідає лише 80 місце [15]. Кількісна оцінка критеріїв ефективності логістичної діяльності показує велике значення діджиталізації для логістичних процесів:

- ефективність митного і прикордонного оформлення (швидкість, простота і передбачуваність формальностей);
- якість інфраструктури, пов'язаної з торгівлею і транспортом;
- простота організації міжнародних перевезень за конкурентоздатними цінами;

Рис. 1. Базові компоненти цифрової інфраструктури

Джерело: скомпоновано авторами на підставі [11].

- якість і компетентність логістичних послуг, що надаються операторами ринку;
- відстежування проходження вантажів;
- своєчасність поставок вантажів.

Щоб зрозуміти на ранніх етапах, які тенденції логістики мають реальний потенціал для змін, компанія DHL, визнаний глобальний світовий лідер, створила Trend Research (Дослідження Тенденцій) – програму, яка допомагає менеджменту застосовувати орієнтований на клієнта і відкритий підхід до виявлення тенденцій.

Упродовж останніх чотирьох років компанія DHL проводить дослідження під назвою Logistics Trend Radar («Радар логістичних трендів») [15].

Це своєрідний рейтинг тенденцій в логістиці, які вже настали або будуть актуальними і змінять логістику впродовж найближчих п'яти років. У 2016 році компанія випустила черговий Logistics Trend Radar, в якому підтверджує деякі знайомі вже тенденції, а також надає цінні відомості про майбутні соціальні, технологічні бізнес-тенденції, які можуть вплинути на майбутнє логістики.

Міру впливу кожного з трендів у короткостроковому періоді до п'яти років наведено на рис. 2.

Пріоритетними для української логістики, такими, що вимагають першочергового впровадження і можуть бути використані в короткостроковому періоді, можна назвати наступні тренди:

- зростаюча потреба у прозорому, гнучкому і легко регульованому логістичному сервісі;
- децентралізація, спрямована на зниження складності ланцюжка поставок за рахунок використання правильного поєднання видів транспорту;
- використання переваг великих баз даних;

Рис. 2. Логістичні тренди найближчих п'яти років

Джерело: узагальнено авторами на підставі [17].

- доступ до використання недорогих сенсорних датчиків, створення розумної інфраструктури для моніторингу, перевірки і сканування товару в ланцюжку постачань.

Нормативно-правові, технологічні та організаційно-економічні проблеми інтеграції України в міжнародну цифрову інфраструктуру повною мірою притаманні також логістичним проектам (табл. 1).

Таблиця 1

**Бар'єри інтеграції логістичних проектів України
у світову цифрову логістичну інфраструктуру**

Нормативно-правові
1. Відсутність системи правил, регламентів, стандартів збору, класифікації, зберігання та використання даних. 2. Проблеми захисту інтелектуальної власності. 3. Наявність законодавчих перепон для поширення ідеології «спільної» економіки на внутрішніх ринках. 4. Відсутність законодавства щодо «хмарних» технологій.
Технологічні
1. Проблеми щодо захисту даних, ризику кібербезпеки. 2. Мала кількість R&D розробок, інноваційної діяльності. 3. Нестача фахівців та інженерів у цій сфері, неготовність системи освіти, відсутність кадрів. 4. Відсутність локальних постачальників «хмарних» послуг найвищого рівня безпеки.
Організаційно-економічні
1. Відсутність у фахівців компетентностей роботи з даними (цифрових навичок). 2. Необізнаність бізнесу, користувачів щодо переваг та цінності технології. 3. Відсутність національних систем та інфраструктури підтримки, стимулювання та розвитку інноваційного бізнесу. 4. Відсутність у країні бачення, стратегії та ініціатив «цифровізації» логістики. 5. Відсутність сталої системи культивування навичок інноваційного підприємництва на рівні середньої та вищої освіти, в секторах економіки та в суспільстві взагалі. 6. Фінансові бар'єри для роботи українських компаній на глобальних ринках, а саме в частині безперешкодного отримання коштів на рахунки, що відкриті в Україні.

Джерело: узагальнено авторами на підставі [11].

Відміна регуляторних та інших бар'єрів для створення Єдиного цифрового ринку впродовж найближчих років – один із першочергових пріоритетів Європейської комісії. Україна зі своїм висококваліфікованим людським капіталом займає провідну позицію у сфері інформаційно-комунікаційних технологій у Центральній і Східній Європі, а також є дуже бажаним партнером ЄС в цьому напрямі. Основний ризик для України – стати об'єктом такої цифрової зміни і втратити свою унікальність. Країна повинна виробити свою власну стратегію щодо цього глобального виклику, перетворивши ризики на свої можливості.

Головна галузь економіки України на сьогодні й один з небагатьох секторів, які активно розвиваються, – це агропромисловий комплекс. Втративши за два роки половину свого ВВП (падіння з \$183 млрд до \$88 млрд) [10], Україна потребує потужних стимулів для розвитку економіки. Незважаючи на проблеми в країні, саме аграрії можуть успішно залучати іноземні інвестиції і залишаються головним джерелом іноземної валюти.

У структурі витрат від вартості продукції витрати на логістику при експорті зернових в країні досягають 30% [10]. Використання цифрових логістичних підходів є відносно новим напрямом, у сільському господарстві ці підходи до логістичного управління тільки формуються. При цьому вважається, що зниження

витрат на виконання логістичних функцій на 1% забезпечує збільшення обсягів реалізації продукції на 10%. Сплав «цифрових» та точних технологій може підвищити ефективність аграрної сфери України, її світову конкурентоздатність та згодом – зайняти найбагатшу аграрну «нішу» у світі.

Розглядаючи суб'єктивні чинники, що впливають на рівень витрат логістики, слід зазначити, що цифрові тренди вже успішно використовуються провідними українськими компаніями для мінімізації логістичних витрат. Серед них лідируючі позиції займають як вітчизняні компанії-трейдери і великі аграрні виробники (ТОВ СП «НІБУЛОН», компанія «Хлібінвестбуд», агрохолдинг «Кернел» та ін.), так і нерезиденти (компанії «Дрейфус», «Топфер», «Сарна» та ін.). ТОВ СП «НІБУЛОН», враховуючи транспортні проблеми України, щоб домогтися зменшення часу доставки і збільшення пропускної спроможності компанії, використовує алгоритми прогнозування, які ґрунтуються на даних big data [14].

Використання автомобільного транспорту компанії «НІБУЛОН» у перевезенні зерна до морських портів і надалі залишатиметься важливим елементом транспортної інфраструктури, оскільки є альтернативою залізничному транспорту і сприяє своєчасному постачанню продукції в періоди активного завантаження залізниці [16]. Зниження витрат палива в загальній структурі транспортної логістики може стати тим завданням, яке здатне вирішувати цифровий підхід, а саме – хмарні технології (RIO – відкрита, незалежна від виробника хмарна платформа).

Завдяки інтелектуальним алгоритмам система RIO здатна об'єднувати і аналізувати інформацію з різних джерел. На основі скомпільованих даних від тягачів, причепів, кузовів, водіїв і операторів замовлень, а також інформації про дорожній трафік, погоду і навігацію, RIO в режимі реального часу надає користувачам деталізовані практичні рекомендації. Це дає можливість значно удосконалити процес транспортування і перевезення вантажів. Відомо, що тільки економія палива на автомобілях, оснащених RIO в ЄС, становить 5% і більше [17].

У 2016-2017 роках ТОВ СП «НІБУЛОН» експортував 4,5 млн т зерна [16], з них 30% – з використанням автомобільного транспорту. Якщо використати можливості хмарної платформи RIO, то економія палива становитиме близько \$2 млн.

Питання, які пов'язані з конкурентоспроможністю цифрової економіки країни, умовно можна розділити на три великі групи [12] :

1) стандартизації інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з метою уніфікації їхніх специфікацій і властивостей, максимізації можливостей співпраці між суб'єктами бізнесу;

2) стимулювання переходу на електронний обіг рахунків-фактур (е-рахунків) і платіжної інформації між підприємствами, що прискорить обіг грошей між ними, скоротить друкарські і поштові витрати, забезпечить зниження витрат на зберігання документації;

3) підготовки кадрів і вироблення необхідних навичок для ефективного використання цифрових технологій.

Деталізований підхід до інтеграції української економіки, і агропромислового комплексу зокрема, представлений в табл. 2.

Хоча цифрова логістика може мати усі позитивні переваги, присутність того, що Всесвітній банк називає аналоговою політикою, означає, що реальність відстає від обіцянки. Таким чином, одночасне існування аналогової та цифрової логістики буде запорукою непередбачуваної появи випадків ризиків псування та втрати вантажів, екологічних та репутаційних ризиків тощо.

На думку авторів, «цифровій» логістиці будуть властиві більшою чи меншою мірою усі ризики логістики «аналогової». Проте саме впровадження засобів і ме-

Напрями інтеграції вітчизняних суб'єктів агропромислового комплексу в міжнародну цифрову інфраструктуру

Нормативно-правові
<ol style="list-style-type: none"> 1. Імплементация в Україні норм регламенту e-IDAS, у т. ч. приєднання до проекту ЄС Stork 2.0. 2. Приєднання України до Програми ЄС Interoperability Solutions for European Public Administrations 2 (ISA2), проектів e-CODEX, e-Invoicing, а також ініціативи Single Digital Gateway. 3. Запровадження системи електронної взаємодії до вимог ЄС, зокрема European Interoperability Framework 2.0. 4. Імплементация в Україні норм регламенту eIDAS, у т. ч. приєднання до проекту ЄС Stork 2.0. 5. Інтеграція державного веб-порталу відкритих даних України data.gov.ua до центрального європейського порталу відкритих даних europeandataportal.eu та data.europa.eu. 6. Офіційне визнання всіх міжнародних стандартів системи Кодексу Аліментаріус, та стандартів, які становлять основу «Логістики 4.0». 7. Виконання робіт щодо гармонізації документів «Електронної митниці» з вимогами ЄС та введення Єдиного уніфікованого документу (SAD). 8. Організація сумісності діючої в митних органах України системи контролю за переміщенням вантажів із загальноєвропейською NCTS.
Технологічні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Захистити контенту, знання заходів безпеки, розуміння ризиків та загроз. 2. Подоланням «цифрового» розриву. 3. Трансформація робочих місць фахівців у «цифрові» робочі місця. 4. Використання локальних постачальників «хмарних» послуг найвищого рівня безпеки.
Організаційно-економічні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вміння фахівців спілкуватися через використання цифрових технологій. 2. Управління цифровою ідентичністю, тобто вміння створювати та управляти аккаунтами. 3. Знання «нетикету» (від англ. network та etiquette), в цифровому середовищі. 5. Обізнаність щодо авторських прав цифрового контенту. 6. Збалансоване регулювання конкуренції з метою розвитку ринків, стимулювання інвестиційної активності. 7. Удосконалення існуючої системи управління ризиками.

Джерело: узагальнено авторами на підставі [11].

тоді цифровізації дасть змогу ці ризики мінімізувати або виключити повністю. Методи мінімізації ризиків представлені в табл. 3.

Враховуючи те, що вітчизняна економіка на сьогодні істотно залежить від стану агропромислового комплексу, впровадження цифрових логістичних технологій дасть змогу підвищити конкурентоспроможність усієї економіки України.

Висновки

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що «цифрова економіка» – це нова система економічних стосунків, що ґрунтуються на використанні цифрових інформаційно-комунікаційних технологіях. Держава, яка впроваджує цю систему, отримує від цього серйозні дивіденди для власного розвитку. Аграрна логістика в Україні є невід'ємною частиною модернізації інфраструктури національної економіки. Використання цифрових логістичних підходів – це відносно новий напрям, у сільському господарстві підходи до логістичного управління тільки формуються.

Заходи державної політики щодо ефективного розвитку системи агрологістики спрямовані на підвищення прибутковості агропідприємств, раціоналізації

Методи мінімізації ризиків цифрової логістики

Основні ризики в логістиці	Заходи мінімізації ризиків в цифрової логістики
Псування вантажів, повна або часткова втрата споживчих властивостей або товарного виду	Маркування вантажів спеціальними датчиками, які он-лайн визначають температуру, вологість та інші параметри транспортування (використовується компанією DHL)
Втрата вантажів, розкрадання, недостача, помилкове відвантаження третім особам, несвоєчасна доставка	Цифрове кодування, що дає можливість внести в маркування вантажу всю необхідну інформацію і відстежувати у будь-якому місці трафіку
Неналежне оформлення супровідних документів, неможливість розмитнення вантажів	Електронна митниця, попереджуюче попадання документів у базу і виявлення помилок ще до того, як вантаж виїхав
Розкриття комерційної таємниці або конфіденційної інформації	Кодування інформації в цифрових каналах передачі
Екологічні ризики через порушення правил перевезення і зберігання вантажів	Оснащення транспорту програмами «хмарних» технологій дає змогу мінімізувати або виключити порожній пробіг. Екологістика
Ризик настання громадянської відповідальності за спричинення збитку третім особам, дорожньо-транспортні події	Використання програм типу RIO дає можливість водіям застосовувати найбільш зручні, безпечні параметри керування транспортними засобами з урахуванням дорожніх обставин. Безпілотне управління. Доставка вантажів дронами
Репутаційні ризики, свобода від корупції, ретельність вибору партнерів	Прозорість оформлення контрактів, верифікація документації

Джерело: узагальнено авторами на підставі [11].

використання аграрного потенціалу країни та зміцненню інвестиційної привабливості галузі. Кабінет міністрів України схвалив концепцію розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018-2020 роки та затвердив план заходів з її реалізації.

Отже питання інформаційного розвитку суспільства в Україні вимагають подальшого законодавчого врегулювання, вдосконалення національної політики подолання бар'єрів інтеграції вітчизняних суб'єктів агропромислового комплексу до міжнародної цифрової інфраструктури, удосконалення існуючої системи управління ризиками.

Література

1. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України / В. В. Апалькова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Менеджмент інновацій. Випуск 4. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 9-18.
2. Веретюк С. М. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні / С. М. Веретюк, В. В. Пілінський. // Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. – Київ, 2016. – № 2.
3. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі / С. В. Коляденко. // Економіка. Фінанси. Менеджмент. – 2016. – № 6. – С. 106-107.
4. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Випуск 1 (14). – Луганськ, 2013.
5. Машкаров Ю. Г. Тенденції розвитку інформаційної інфраструктури в Україні / Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід : Матеріали II наук. практ. семінару. 25 квітня 2014 р., м. Дніпропетровськ // редкол.: В. М. Дрешпак (голов. ред.). – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2014 – С. 69-72.

6. Шваб К. Четвертая промышленная революция. / К. Шваб. – «Эксмо», 2016. – 168 с.
7. Сумець О. М. Логістична система підприємства АПК: визначення, аналогова модель функціонування, основні завдання / О. М. Сумець // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. Випуск 5. – Харків, 2013. – С. 166-175.
8. Козаченко Д. М. Підвищення ефективності перевезень зернових вантажів залізничним транспортом / Д. М. Козаченко, Р. В. Вернигора, Р. Ш. Рустамов // Українські залізниці. – 2014. – Випуск 7(13). – С. 56-59.
9. Смирнов И. Г., Шматок О. В. Агрологистика в Украине: современное состояние, проблемы и перспективы развития / И. Г. Смирнов, О. В. Шматок. // Псковский регионалогический журнал. – 2014. – № 18. – С. 15-27.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (переглянуто 17 січня 2018 року).
11. Цифрова адженда України – 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucsi.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (переглянуто 5 січня 2018 року).
12. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // Голос України – 2007. – № 21 – 06 лютого.
13. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 р. № 2174-р // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 240. – 22 грудня.
14. Україна увійшла до трійки найбільших експортерів зерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/07/28/478366>
15. Logistics Trend Radar [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.slideshare.net/vardangasparyan/logistics-trend-radar>
16. Офіційний сайт ТОВ СП «НІБУЛОН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nibulon.com>
17. MAN Digitalservices [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.truck.man.eu/lv/ru/man_digitalservices/man_ds.html (переглянуто 17 січня 2018 року).

Менеджмент і маркетинг

УДК 005:378.096

В.Г. Алькема
професор, доктор економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

О.А. Фенканін
здобувач,
Університет економіки та права «КРОК»

Управління процесом формування контингенту учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу

У статті досліджено сучасний стан та специфічні особливості управління процесом формування контингенту учнів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів – дитячих шкіл мистецтв, дитячих музичних шкіл.

Ключові слова: контингент, позашкільна освіта, імідж, репутація, мистецькі задатки та здібності.

В.Г. Алькема
професор, доктор економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

О.А. Фенканін
соискатель,
Університет економіки та права «КРОК»

Управление процессом формирования контингента учеников начального специализированного учебного заведения искусств

В статье исследованы современное состояние и специфические особенности управления процессом формирования контингента учеников специализированных учебных заведений искусств – детских школ искусств, детских музыкальных школ.

Ключевые слова: контингент, внешкольное образование, имидж, репутация, художественные задатки и способности.

V.H. Alkema
Professor, Doctor of Economics,
«KROK» University

O.A. Fenkanin
External PhD Student,
«KROK» University

Management of the pupils contingent formation process of the primary specialized art educational institution

In the article investigational the modern state and specific features of the pupils contingent formation process of the primary specialized art educational institution – children's art schools, children's music schools.

Keywords: *contingent, out-of-school education, image, reputation, artistic making and skills.*

Постановка проблеми

Різносторонній розвиток здібностей дитини є важливою складовою формування її особистості. Загальноосвітні заклади виконують затверджені на рівні держави програми, які не передбачають індивідуального підходу до кожної дитини. Однак кожна людина має особисті вроджені таланти до певних видів діяльності і водночас абсолютно посередні здібності до інших. Проте права вибору середня освіта не дає. Зовсім інша ситуація у позашкільних закладах. Вони надають дітям можливість задовольняти розважальні, духовні, пізнавальні, художні, фізичні та інші потреби у відповідності до їхніх нахилів та бажань. Тому організація корисного дозвілля дітей у позашкільних освітніх закладах є актуальною і важливою.

Перехід позашкільної освіти у новий якісний стан співпадає з процесами реформування усієї системи освіти. Розвиток варіативного виховання у сфері загальної середньої освіти надає особливої актуальності позашкільній освіті. Основним об'єктом навчання і виховання позашкільному навчальному закладі є конкретна дитина. Індивідуально-особистісний підхід тут реалізується не в намірах чи принципах, а на практиці. Відсутність примусу, свобода вибору заняття робить позашкільний навчальний заклад привабливим для дітей різного віку.

На даний час завдяки зміні соціально-економічного та соціокультурного розвитку України виникає потреба пошуку нових методів та прийомів формування контингенту учнів в умовах позашкільної освіти, зокрема початкової мистецької освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі управління процесом формування контингенту учнів присвячено наукові роботи вітчизняних та зарубіжних авторів, таких як Биковської О. В. [1], Гудовсек О. А. [3], Дьячкової С. [4], Кондрашової Л. В. [7], Міленіна В. М. [8], Щербаня І. [11] та інших. Педагогічні дослідження науковців були спрямовані на: виявлення загальнотеоретичних положень про учнівський контингент (І. Болдирев, І. Іванов, Я. Коломінський, А. Макаренко, А. Петровський, Ю. Сокольников, В. Сухомлинський, Л. Уманський та ін.), пошук найбільш ефективних форм організації, методів згуртування і формування контингентів учнів (Т. Коннікова, Л. Новікова, М. Віноградова, А. Мудрик, О. Богданова, І. Первін та ін.), розробку-

принципів і методів стимулювання колективної діяльності (Л. Гордін, М. Шульцта ін.), розробку педагогічної організації діяльності контингенту (Е. Кузнецова, Н. Щуркова та ін.).

Теорія колективу, розроблена А. Макаренком, реорганізувалась у теорію стадій розвитку дитячого контингенту, за якою перша стадія – створення колективу, знайомство учителя із дітьми, глибоке вивчення один одного, вибір активу класу, органів самоврядування. Друга стадія – поширення впливу активу на весь колектив. Третя стадія характеризується вирішальним впливом думки більшості. На четвертій стадії розвитку колективу, завдяки міцному засвоєнню колективом досвіду, кожен учень сам виявляє до себе вимоги. Процес становлення контингенту проходить крізь низку етапів, які А. Макаренко окреслив так: згуртування, включення «методу паралельної дії», складання системи самоврядування контингенту. Вякості умов гармонійного розвитку контингенту педагог виділяє різні види спільної діяльності, провідними серед яких є формування громадської думки, підсилення традицій здорового способу життя, якісне виявлення вимог тощо. З точки зору А. Макаренка, важливим є питання гендерної стратифікації учнівського колективу, де кількість дівчат та хлопців має бути приблизно рівною, що неодмінно впливає на виховний ефект. Своєю чергою А. Горальський зазначає, що в процесі добору складу групи слід прагнути до її водночас одно- та різнорідності. Відносно однорідною група повинна бути з огляду на такі риси, як вік, суспільне становище, уміння співпрацювати, інтелектуальний рівень, готовність до творчої діяльності тощо, але за такими ознаками, як стать, освіта, інтереси, обсяг практичного досвіду, група повинна бути різнорідною [2, с. 28]. На думку І. Щербаня [11], програма вивчення учнівського контингенту та план складання характеристики класу виглядає так: склад класу (віковий та гендерний, пізнавальний рівень, працездатність та успішність учнів); рівень загального розвитку контингенту; рівень морально-духовного розвитку контингенту; рівень фізичного розвитку контингенту; рівень трудового виховання; рівень естетичного виховання; шляхи та засоби подальшого формування контингенту. Л. Новикова наголошує на тому, що проблема управління розвитком учнівського контингенту передбачає вивчення його структури, принципів та механізмів виховання особистості у колективі, визначення місця та ролі педагога в означеному процесі. Аналіз наукових робіт свідчить про різні підходи до вивчення особливостей учнівського контингенту.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У педагогічній науці не приділено достатньої уваги розкриттю специфіки формування контингенту учнів для початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів – дитячих шкіл мистецтв, дитячих музичних шкіл. Дещо в тіні залишається дослідження зарубіжного досвіду з управління процесом формування контингенту учнів.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження управління процесом формування контингенту учнів у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах – дитячих школах мистецтв, дитячих музичних школах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нормативно-правове забезпечення позашкільної освіти – це складова системи забезпечення позашкільля, що передбачає наявність необхідних нормативно-правових документів. Нормативно-правова база позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів в Україні включає більш як 70 документів [9]. Законодавчою основою забезпечення права кожного на здобуття позашкільної освіти є

Конституція України. Державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади визначають закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства» та ін. Загальні концептуальні положення щодо змісту і форм позашкільної освіти, її організації і стратегії розвитку встановлюють Національна доктрина розвитку освіти, Концепція позашкільної освіти та виховання, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Програма розвитку позашкільних навчальних закладів та інші нормативні документи.

Відповідно до визначення словника української мови, контингент – це сукупність людей, що становлять подібну з певного погляду групу; склад осіб певної категорії; установлена для певної мети визначена кількість кого-, чого-небудь, норма [10, с. 67]. Управління учнівським контингентом сьогодні розглядається як діяльність, що спрямована на виховання та розвиток кожної окремої особистості, яка є членом даного контингенту, її самореалізацію та самоактуалізацію. Під управлінням контингенту учнів також розуміють цілеспрямований, системно організований процес інформаційної поведінки закладу освіти в аспекті формування контингенту, який здійснюється під впливом інформаційно-розпорядчих актів, що передбачають відповідні управлінські рішення, спрямовані на досягнення цілей закладу освіти. Під інформаційною поведінкою розуміють алгоритм дій з прийняття рішень із подальшим складанням, утвердженням і виконанням розпорядчої інформації про формування контингенту, а також порядок обробки оперативних даних про його рух [10, с.67-68].

Державна політика у сфері формування та навчання контингенту вихованців, учнів, слухачів позашкільних навчальних закладів спрямована на створення умов для здобуття вихованцями, учнями, слухачами якісної позашкільної освіти; координацію зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та сім'ї на подальше становлення та розвиток позашкільної освіти.

Державна політика у сфері формування та навчання контингенту вихованців, учнів та слухачів позашкільних навчальних закладів здійснюється за принципами:

- доступності позашкільної освіти громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;
- добровільності вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності;
- правового і соціального захисту вихованців, учнів, слухачів у їхньому прагненні до вільного, різнобічного розвитку особистості;
- фінансування державних та комунальних позашкільних навчальних закладів відповідно до їхньої структури;
- науковості та світського характеру позашкільної освіти.

Державна стратегія спрямована на створення умов для задоволення освітньо-культурних потреб, потреб у професійному самовизначенні і творчій самореалізації вихованців, учнів і слухачів, які не забезпечуються іншими складовими структури освіти; пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів і слухачів [5].

Нормативно-правове регулювання процесу формування контингенту учнів позашкільного закладу освіти представлено у законах України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про культуру», в Переліку типів позашкільних нав-

чальних закладів, Положенні про позашкільний навчальний заклад, Положенні про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання). На основі зазначених положень позашкільні навчальні заклади формують свої статuti, де чітко прописані правила, яких потрібно дотримуватися. У статуті позашкільних навчальних закладів вказані організаційно-правові засади діяльності, чітко прописана власне організація позашкільного закладу, де вказано види діяльності, структура роботи закладу, навчальні програми тощо. Також у статуті прописано, хто є учасниками навчально-виховного процесу, їхні права та обов'язки. Власне, саме цей пункт прямо відповідає на запитання, яким чином з огляду на нормативно-правові документи позашкільного навчального закладу визначені особливості формування контингенту учнів.

Перш ніж говорити про формування контингенту учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу, слід розглянути головні аспекти управління процесом залучення контингенту учнів. Найпершим чинником у процесі залучення учнів до навчання є позитивний імідж та репутація мистецького навчального закладу. Необхідність формування іміджу освітньої установи визначається складною демографічною ситуацією в системі освіти; диференціацією та варіативністю системи освіти; складністю вибору напрямів і перспектив самовизначення учнів; численними запитамми соціальної практики; потребою освітньої й управлінської практики у формуванні уявлень про навчальний заклад; наявністю досвіду роботи освітніх установ у даній галузі. Багато колективів освітніх закладів усвідомили важливість цілеспрямованого створення іміджу.

З поняттям іміджу тісно пов'язана і репутація навчального закладу, яка утримується в масовій свідомості довгі роки. Відмінність іміджу від репутації полягає в тому, що репутація є підсумком побудови іміджу.

Позитивний імідж навчального закладу визначають: наявність довгострокової освітньої стратегії; сприятливий морально-психологічний клімат у колективі; захоплений, небайдужий, професійний педагогічний колектив; наявність об'єднаного дитячого колективу та його керівних органів; культ колективних традицій, проведення «сімейних» свят; постійний саморозвиток колективу, об'єднання дитячого, батьківського і вчительського колективів спільною справою; наявність яскравої зовнішньої атрибутики: девіз, прапор, елементи форми в одязі, власний сайт в Інтернеті тощо. Важливим аспектом формування сприятливої думки про школу є створення власного візуального образу (або символічного рівня корпоративної культури), що впізнається аудиторією, за допомогою певних атрибутів, які формують стиль і зовнішній імідж освітньої установи, дають можливість зайняти належне місце на ринку освітніх послуг.

Позитивний імідж та позитивна репутація сприяють тому, щоб конкретний навчальний заклад був високо оцінений батьками та учнями і вибраний ними з низки інших [6]. Серед складових позитивно сформованого іміджу закладу освіти можна назвати висококваліфікований викладацький колектив, активну участь у різноманітних мистецьких та культурних заходах, високу корпоративну культуру, зовнішній вигляд навчального закладу, впровадження новітніх методик викладання мистецьких дисциплін, рекламу в засобах масової інформації та наявність друкованої рекламної продукції, наявність високого відсотка випускників, які обрали своєю професією мистецтво, наявність офіційного сайту навчального закладу тощо.

Наступним аспектом у процесі залучення контингенту учнів є особисте відвідування викладачів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів дошкільних та загальноосвітніх закладів з метою запрошення дітей на на-

вчання. Налагодження співпраці вчителів мистецьких загальноосвітніх закладів із учителями дошкільних навчальних закладів та загальноосвітніх навчальних закладів повинне також мати на меті виявлення здібних та талановитих учнів, залучення їх до навчання в початкових спеціалізованих мистецьких закладах, пропагування мистецького навчання шляхом концертів, спільних проєктів, програм діяльності, обговорення можливостей створити на базі освітніх закладів філіалів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу або навчання окремих груп.

Серед чинників, які, на думку батьків, найбільше впливають на відвідування дитиною початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу, є особисте бажання дитини займатися мистецтвом, рекомендації знайомих, а також зручне для родини місцезнаходження навчального закладу та усвідомлення доцільності отримання дитиною мистецької освіти, зрозуміло, і порівняно невисока плата за навчання. На продовження навчання дітей у початковому спеціалізованому мистецькому навчальному закладі найбільше впливають успіхи дитини у навчанні, позитивні для дитини умови навчання, як то: атмосфера, позитивний клімат у дитячому колективі, зацікавленість методами та формами навчально-виховного процесу тощо, зручний графік навчання та зручне для родини місцезнаходження навчального закладу, розуміння, що мистецька освіта є необхідною для формування високорозвиненої особистості та органічне поєднання навчання у загальноосвітній школі та початковому спеціалізованому мистецькому навчальному закладі. На припинення навчання найбільше впливають конфлікти з адміністрацією, викладачами, негативна оцінка умов навчання, незручний графік роботи та відсутність успіхів дитини у навчанні.

Процес формування контингенту учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу може здійснюватися протягом навчального року як на безконкурсній основі, так і за конкурсом на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють. Батьки або особи, які їх замінюють при написанні заяви на зарахування їхньої дитини до контингенту учнів школи ознайомлюються зі встановленим розміром оплати за навчання на бажаному відділенні на відповідний навчальний рік та зобов'язуються щомісячно вносити визначену плату за навчання з вересня по травень включно.

Повністю звільняються від сплати за навчання: круглі сироти, вихованці шкіл-інтернатів, дитячих будинків, діти, що перебувають під опікою, діти військово-службовців дійсної служби, які загинули при виконанні службових обов'язків або стали інвалідами I-II груп, діти-інваліди I-II груп захворювання, діти з мало-забезпечених сімей, діти учасників антитерористичної операції. Таким категоріям учнів для звільнення від сплати за навчання треба пред'явити довідку про свій статус. Таке право на безоплатне навчання надається тільки за умови навчання на одному відділенні. Звільняються від оплати за навчання на 50% діти з багатодітних сімей (трьох і більше дітей до вісімнадцяти років). Занаявності двох і більше учнів з однієї сім'ї плата за навчання встановлюється: за першого учня в розмірі 100%, за інших – 50% від вартості навчання.

До заяви додається довідка медичного закладу про відсутність протипоказань до занять у початковому спеціалізованому мистецькому навчальному закладі та копія свідоцтва про народження дитини. Зарахування на навчання проводиться наказом керівника закладу.

Зарахування абітурієнта до контингенту учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу на безконкурсній основі відбувається зазвичай шляхом переведення учня з іншого навчального закладу за наявності всіх до-

кументів, що підтверджують його навчання в іншому закладі – характеристики, зведеного табеля з оцінками за всі роки навчання та з усіх дисциплін, завіреного підписом заступника директора з навчально-виховної роботи та печаткою навчального закладу, медичної довідки, копії свідоцтва про народження. Такі учні продовжують навчання в початковому спеціалізованому мистецькому навчальному закладі з наступного класу або семестру відповідно до завершеного класу або семестру в тому навчальному закладі, з якого відбувається переведення.

Порядок і строки проведення вступних іспитів визначаються педагогічною радою закладу. Для проведення вступних випробувань формуються дві приймальні комісії – приймальна комісія музичного відділення та приймальна комісія відділення образотворчого мистецтва.

До першого класу музичних відділень приймаються діти у віці шести-семи років. Музична підготовка для вступу в перший клас необов'язкова. Вступні випробування передбачають перевірку музичного слуху, музичної пам'яті, відчуття ритму. На відділення образотворчого мистецтва приймаються діти з дев'ятирічного віку. Художня підготовка для вступу до першого класу необов'язкова. Вступні випробування на відділення образотворчого мистецтва передбачають виконання композиції на задану тему, демонстрацію елементарних навичок художньої діяльності, вміння підбору кольору, демонстрацію елементарних законів композиції. Комплексний аналіз музичних та художніх здібностей дитини є підставою для зарахування або не зарахування до першого класу школи. Вступ до першого класу визначається приймальною комісією за критеріями – «відповідає вимогам» або «не відповідає вимогам» за результатами голосування членів приймальної комісії.

Додатковий набір відбувається протягом навчального року занааявності вакантних місць. Це можуть бути діти, які пройшли вступні випробування, але не були зараховані до контингенту школи з різних причин, – недостатньо успішно пройшли вступні випробування або не вистачило вакантних місць для зарахування. Також для додаткового набору та зарахування до навчального закладу підпадають учні запереведенням з інших навчальних закладів або учні, в яких закінчився строк дії академічної відпустки.

Початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади проводять прийом дітей п'яти-шести років на музичні відділення. Такий контингент абітурієнтів проходить ті самі вступні випробування, що і діти шести-семирічного віку. Діти п'яти-шестирічного віку зараховуються до підготовчої групи (нульового класу) за умови достатньої кількості дітей для формування такої групи. Із закінченням навчання зарахування учнів підготовчої групи до першого класу відбувається автоматично без вступних випробувань за наказом директора закладу. За недостатньої для формування підготовчої групи кількості дітей п'яти-шестирічного віку приймальна комісія не зараховує таких дітей до контингенту школи і рекомендує батькам учнів прийти наступного навчального року на повторні вступні випробування для зарахування дітей до першого класу.

Навчання гри на музичних інструментах відбувається в індивідуальній формі і передбачає розподіл керівництвом навчального закладу контингенту учнів за індивідуальним принципом до конкретного викладача. Навчання музично-теоретичних дисциплін та образотворчого мистецтва відбувається у групах. Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» середня наповнюваність груп та інших організаційних форм у позашкільних навчальних закладах визначається типовими навчальними планами початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, затвердженими Міністерством культури України,

та становить, як правило, десять-п'ятнадцять вихованців, учнів і слухачів. Наповнюваність груп установлюється директором позашкільного навчального закладу залежно від профілю та можливостей організації навчально-виховного процесу, виходячи із середньої наповнюваності груп. Загальна кількість груп не може перевищувати кількості, що визначена розрахунком педагогічних годин. Нормативом для розрахунку педагогічних годин є початкові плани закладу. Комплектування груп та інших творчих об'єднань здійснюється у період з першого до п'ятнадцятого вересня.

Питання щодо переведення учнів до наступного класу, залишення на повторний рік навчання та виключення із закладу (заумови систематичного невиконання навчальних планів та програм), видачі свідоцтва випускникам вирішується педагогічною радою та затверджується наказами керівника закладу. За рішенням керівника закладу виключення учня може відбуватися, якщо плата за навчання не внесена протягом двох місяців. Учні можуть скористатися правом переведення в межах навчального закладу на інші відділення, переведення до іншого закладу за наявності вільних місць та скористатися правом на академічну відпустку за сімейними обставинами. Батьки учнів або особи, які їх замінюють, повинні написати заяву про академічну відпустку із зазначенням причини тимчасової перерви у навчанні та за необхідності надати документи, які підтверджують ці причини та обставини.

Аналізуючи діяльність початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів – дитячих музичних шкіл, шкіл мистецтв, слід відзначити специфіку в управлінні процесом формування контингенту учнів, яка полягає у конкурсному відборі учнів за перевіркою їхніх музичних та художніх задатків та здібностей. Заява одного з батьків, відсутність медичних протипоказань та наявність задатків та здібностей до навчання мистецтву, за висновками приймальної комісії, є підставою для зарахування учня до початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу.

Висновки

Загалом, формування відповідного контингенту учнів з позицій теоретико-методичних засад – це складне та багатогранне питання, яке потребує відповідних підходів та навичок, являє собою цілеспрямовану діяльність керівництва та педагогів навчального закладу щодо організації, планування, координації та моніторингу діяльності колективу з метою ефективного виховання та самовиховання кожного його члена, де сформований колектив виступає як ефективний засіб та інструмент соціального становлення дітей, набуття ними позитивного суб'єктивного досвіду життєдіяльності.

Проблема управління процесом формування контингенту учнів знаходиться у тісному взаємозв'язку з вирішенням багатьох проблем функціонування початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу, глибокому аналізу зовнішніх та внутрішніх факторів його діяльності. Тому, розглянувши загальні аспекти останніх і застосувавши в практичній діяльності всі надані рекомендації, можна говорити про успішне функціонування навчального закладу в сучасних умовах розвитку позашкільної освіти та системного підходу до успішного процесу залучення, формування та збереження контингенту учнів.

Література

1. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні / О. В. Биковська: Монографія. – К.: ІВЦ АЛКОН, 2006. – 356 с.
2. Горальський А. Правила тренінгу творчості: метод. посібник. – Л.: ВНТЛ, 1998. – 52 с.
3. Гудовсек О. А. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутнього педагога до

роботи в закладах позашкільної освіти / О. А. Гудовсек // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон. : Вид-во ХДУ, 2007. – Вип. 44. – С. 209-212.

4. Дьячкова С. Учимся сотрудничать. Игры на развитие групповой сплоченности // Газ. «Школьный психолог» изд. дома «Первое сентября». – 2004. – №41. – С. 36-39.

5. Закон України «Про позашкільну освіту» (від 22.06.2000 № 1841-III) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/pozashkilnaosvitaukraini/prb>

6. Зуевская И.Н. Механизм формирования позитивного имиджа школы / И.Н. Зуевская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://festival.1september.ru/articles/210363/>.

7. Кондрашова Л. В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник / Л.В. Кондрашова, О.О. Лаврентьева, Н.І. Зеленкова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – 187 с.

8. Міленін В. М. Інноваційна модель виховного простору сучасного позашкільного навчального закладу : Посібник / В.М.Міленін. – К., 2013. – 160 с.

9. Нормативно-правове забезпечення позашкільної освіти / Дунаєвецький районний Будинок творчості школярів [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://btsh.ucoz.ua/index/pogmativno_pravove_zabezpechennja_pozashkillja/0-62.

10. Порохня Л. А. Учнівський колектив як важлива складова учнівського середовища / Л. А. Порохня // Педагогіка та психологія. – 2015. – Вип. 48. – С. 67-74.

11. Щербань І. Особливості управління навчанням у школі/ І. Щербань// К.: Знання.– 2017. – 240 с.

УДК 339.138:37

О.В. Гончарова
*здобувач ступеня магістр,
спеціальність «Менеджмент»,
Університет економіки та права «КРОК»,
Науковий керівник: Н.М. Ушакова, к.е.н., професор*

Маркетинг на ринку освітніх послуг

У статті розкрито сутність та особливості маркетингу на ринку освітніх послуг, охарактеризовано зміст та цілі маркетингових стратегій як необхідної складової управління навчальними закладами

Ключові слова: маркетинг, навчальний заклад, освіта, освітні послуги, платні освітні послуги, загальноосвітній навчальний заклад.

О.В. Гончарова
*соискатель степени магистра,
специальность «Менеджмент»,
Университет экономики и права «КРОК»,
Научный руководитель: Н.Н. Ушакова, к.э.н., профессор*

Маркетинг на рынке образовательных услуг

В статье исследованы суть и особенности маркетинга на рынке образовательных услуг, охарактеризовано содержание и цели маркетинговых стратегий как необходимой составляющей управления учебными заведениями.

Ключевые слова: маркетинг, учебное заведение, образование, образовательные услуги, платные образовательные услуги, общеобразовательное учебное заведение.

O.V. Honcharova
Master's Degree Student,
Major: "Management"
«KROK» University

Scientific Supervisor: Nina Ushakova,
PhD in Economics, Professor

Marketing at the education services market

The paper explores the core and the features of the marketing at the education services market, describes the content and objectives of the marketing strategies as the essential part in the management of educational institutions.

Keywords: *marketing, educational institution, education, education services, paid education services, general education institution.*

Постановка проблеми

Забезпечення якості надання освітніх послуг загальноосвітнім навчальним закладам (ЗНЗ) набуває дедалі більшої актуальності. Це пов'язано із тим, що умови, в яких сьогодні функціонують та розвиваються навчальні заклади, – це умови ринкових відносин. Створення ринку освітніх послуг є одним із пріоритетів державної політики щодо розвитку національної системи освіти. У таких умовах необхідність пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності навчальних закладів, зокрема ЗНЗ, не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Використання інструментарію маркетингу в освіті відображено в публікаціях С. Вільчинської [1], О. Карпюк [4], Ф. Котлера [6, 7], О. Лепьохіна [7, 8], О. Панкрухіна [9], А. Румянцева [11], Н. Шульпіна [12] та інших.

На думку А. П. Румянцева [11] та Ю. О. Коваленко [11], ринок освітніх послуг є сферою обігу або системою економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Для цього виду ринку обов'язкові три компоненти: покупець, продавець і товар. Кожен з них пов'язаний з категоріями попиту, пропозиції і ціни [11, с. 26]. Виходячи з цього, можна говорити про необхідність впровадження маркетингового підходу до формування ринку освітніх послуг.

Ми погоджуємося з думкою Жарая С. Б. в тому, що увага до питання надання платних освітніх послуг у діяльності навчальних закладів різних форм власності обумовлена: тенденцією до розширення фінансової самостійності загальноосвітніх навчальних закладів; потребою удосконалення механізму фінансування вітчизняної середньої освіти; необхідністю підвищення ефективності управління загальноосвітніми навчальними закладами [2].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Як засвідчує аналіз літературних джерел і практики діяльності навчальних закладів, питанню маркетингової діяльності саме у загальноосвітніх навчальних закладах приділено недостатньо уваги, тому воно потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідити використання маркетингового підходу в управлінні та проаналізувати функції маркетингу в підвищенні конкурентоспроможності сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Маркетинг в освіті є важливою функцією менеджменту, він забезпечує регулювання ринку освітніх послуг. Формуючи і реалізуючи стратегію приросту цінності людини, маркетинг освітніх послуг тісно пов'язаний з розвитком персоналу організації.

Маркетинг освітніх послуг забезпечує найбільш продуктивне задоволення потреб: особистості – в освіті; навчального закладу – у конкурентоспроможності на ринку і матеріальному добробуті його працівників; організацій – в розвитку персоналу; суспільства – у розширеному відтворенні трудового й освітнього потенціалу країни.

Концепція маркетингу освітніх послуг передбачає, що головне завдання освітніх установ – визначити потреби та інтереси споживачів, пристосуватися до того, щоб задовольняти їх, чим зберігається та збільшується благополуччя споживачів освітніх послуг і забезпечуються довгострокові вигоди навчального закладу [9, с. 15].

З точки зору маркетингу, до функцій освітнього закладу належать:

- надання учням освітніх послуг (ОП), передача бажаних і необхідних знань, умінь і навичок (за змістом, обсягом, асортиментом і якістю);
- виробництво і надання супутніх ОП, а також надання впливів, що формують особистість майбутнього фахівця;
- надання інформаційно-посередницьких послуг потенційним і реальним особам, які навчаються, та роботодавцям, включаючи узгодження з ними умов майбутньої роботи, розмірів, порядку і джерел фінансування ОП та ін. [1, с. 16].

На наступному етапі дослідження маркетингу у сфері освіти визначимося з об'єктами. У найбільш широкому сенсі об'єктом маркетингу стає будь-який об'єкт, який пропонується на ринку для обміну на певну кількість будь-яких благ і на цих умовах користується попитом. У монографії Котлера Ф. «Стратегічний маркетинг для навчальних закладів» підкреслюється, що маркетинг у сфері освіти має справу з усіма згаданими категоріями його об'єктів [6, с. 302].

Узагальнимо види (типи) маркетингу в освіті схематично на рис. 1.

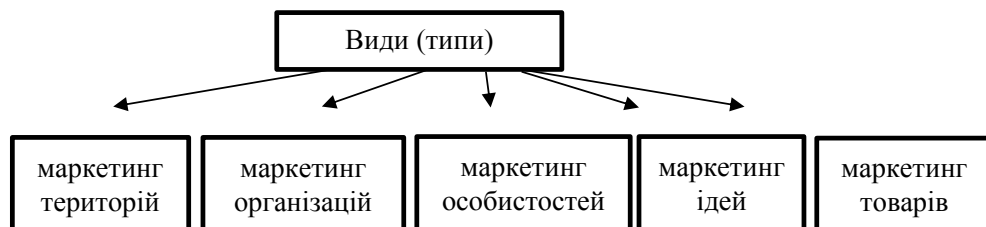

Рис. 1. Види (типи) маркетингу в освіті

Джерело: власна розробка за [6, с. 302].

Для учнів (особливо в середній школі), як правило, суттєво важливо, де розташований освітній заклад і які можливості він надає (у зв'язку з цим актуальним є маркетинг територій). Вельми вагомим є суспільний престиж, статус самого освітнього закладу (маркетинг організацій) і реноме його викладачів (маркетинг особистостей). Немає потреби в обґрунтуванні актуальності маркетингу ідей як найважливіших компонентів освітнього процесу; причому мова повинна йти як про ідеї за профілем підготовки, так і педагогічні ідеї. Безумовно також, що в освіті широко застосовуємо і маркетинг товарів (матеріальних), куди входять не тільки товари, які є для освіти інвестиційними (навчальне об-

ладнання, апаратура тощо), а й товари – продукти практичної діяльності освітнього закладу, його персоналу та осіб, які навчаються. Кожний з цих різновидів маркетингу в розрізі його об'єктів має свої особливості, вимагає особливих підходів [6, с. 302].

При цьому, маркетинг в освіті – це переважно маркетинг освітніх послуг, до особливостей яких можна віднести [9, с. 20]:

- освітні послуги – це соціальне благо, спосіб відновлення і розвитку суспільного інтелекту, інститут ціннісного орієнтування;
- послуги не матеріальні, тобто не відчутні до моменту їх придбання;
- послуги невіддільні від суб'єктів (конкретних працівників), що надають їх;
- послуги непостійні за якістю;
- послуги не можна зберегти;
- довготривалість надання послуги до отримання бажаного результату.

Маркетинг функціонує, починаючи з дослідження ринку, планування і втілення задуму товару або послуги, через їх просування на ринок і аж до вичерпного використання продукції, до фактичного задоволення обраних цільових груп споживачів.

Вітчизняні виробники, і в тому числі виробники ОП, тривалий час перебували під контролем і диктатом державних органів управління, тому для деякого з них чимало функцій є незвичними, не освоєними. Навіть у вищих навчальних закладах, де активно викладається маркетинг, він найчастіше не використовується як інструмент управління, досягнення практичного успіху освітнього закладу. Втім, окремі маркетингові функції вже починають реалізовуватися в практичній діяльності ВНЗ. Але важливо усвідомлювати, що некомплексність маркетингу веде до його неефективності [8, с. 262].

До функцій маркетингу входять дослідження і прогнозування кон'юнктури ринку ОП, виявлення перспективних ОП і необхідності оновлення, визначення оптимальних значень обсягу, якості, асортименту та сервісу ОП, ціноутворення, комунікаційна діяльність, просування та продажу ОП, а також їх супровід у процесі споживання. Маркетинг ОП повинен забезпечувати і власне відтворення, і розвиток, вирішуючи проблеми персоналу для здійснення маркетингової діяльності в освіті.

Для аналізу ситуації на ринку освітніх послуг у загальноосвітніх закладах було досліджено діяльність школи I-III ступенів № 292 імені Гетьмана України Івана Мазепи Деснянського району міста Києва (надалі – школа № 292). Щоб підготувати стратегію розвитку навчального закладу, проведено SWOT-аналіз маркетингового комплексу школи. За результатами SWOT-аналізу визначено, які сторони освітнього процесу школи є сильними в аспекті готовності учасників освітніх відносин до державно-громадського управління та повинні бути посилені ще більше; зрозуміти, які сторони є слабкими та потребують подолання чи компенсування. Також проаналізувати, що потрібно зробити для збереження та посилення зовнішніх можливостей та яким чином можна протистояти зовнішнім загрозам.

У межах реформи фінансування освіти в Україні питання конкурентоспроможності загальноосвітніх шкіл набуває особливої актуальності в контексті необхідності впровадження маркетингу освітньої діяльності. Школа № 292 має сформувати певний імідж та бути конкурентоспроможною, що впливає на її здатність як залучати додаткове фінансування, так і збільшувати та покращувати контингент споживачів освітніх послуг. Для батьків одним із головних критеріїв вибору школи є запит високої якості освіти. У школі № 292, як і більшості за-

гальноосвітніх навчальних закладів, відсутні додаткові платні освітні послуги, в той час як безкоштовні гурткові заняття не повною мірою задовольняють потреби та побажання учнів та батьків. Ще однією проблемою є повільне оновлення матеріально-технічної бази закладу.

Хоча діяльність шкіл не спрямована на досягнення прибутку, але у сьогоднішніх умовах фінансової кризи постала гостра проблема пошуку додаткових джерел фінансування освітніх потреб, тому платні послуги можуть бути дієвим механізмом забезпечення фінансових потреб навчального закладу. Відповідно до ст. 78 п. 1 Закону України «Про освіту» плата за надання освітніх та інших послуг належить до джерел фінансування суб'єктів освітньої діяльності [3]. При впровадженні додаткових платних освітніх послуг в навчальному закладі росте задоволеність населення в оздоровчому і всебічному розвитку дітей, а також залучаються кошти з додаткових джерел фінансування на розвиток матеріальної бази і підвищення заробітної плати співробітників.

Провідним завданням в системі освіти вважається необхідність знайти таку нішу ринку, в якій попит на послуги навчального закладу буде максимальним, а умови для роботи ЗНЗ в цьому сегменті будуть найкращі. При цьому враховуються як економічні, організаційні та технологічні можливості самого ЗНЗ, так і безпосередньо стан та тенденції ринку освітніх послуг [12, с. 121].

Для того, щоб успішно реалізувати додаткові платні послуги в школі № 292 був проведений освітній маркетинг. На першому етапі вивчався попит на конкретні види освітніх послуг і визначалися потенційні споживачі; проведено аналіз платоспроможності батьків і можливості встановлення ціни освітньої послуги на рівні рентабельності для платних послуг. Потім ми проаналізували внутрішні можливості надання освітніх послуг. До таких належать: кваліфікація кадрів, стан матеріальної бази, наявність навчально-програмного забезпечення або можливості його розробки, наявність приміщень). Наступним етапом стало формування переліку намічених до реалізації послуг в межах основних освітніх програм. І на останньому етапі було організовано рекламу на додаткові освітні послуги.

Створюючи додаткові навчальні курси і гуртки, потрібно ретельно вивчити можливий попит на них, наприклад, за допомогою соціологічного опитування серед батьків, а за можливості і серед учнів. Завдання, які були поставлені перед проведенням соціологічного дослідження серед батьків, діти яких навчаються у школі № 292:

- виявити рівень зацікавленості батьків у відвідуванні їхніми дітьми додаткових гуртків;
- визначити, які платні освітні послуги будуть користуватися попитом;
- визначити орієнтовну щомісячну плату, яку батьки можуть передбачити у сімейному бюджеті;
- виявити побажання батьків щодо часу, форми проведення занять тощо.

В анкетуванні взяли участь 187 батьків, діти яких навчаються у початкових класах. Отримані дані підтверджують гіпотезу, що всі батьки бажають розвивати творчі здібності своїх дітей і більшість готові оплачувати додаткові платні послуги у школі. Відповідь «Так» на запитання «Ви готові оплачувати додаткові освітні послуги?» дали 113 осіб, «Ні» відповіли 40 батьків і вагаються – 34. Серед причин, чому батьки не бажають, щоб діти отримували додаткові платні освітні послуги, двоє опитаних відповіли, що дитину не можна перевантажувати, всі інші: «Нам це недоступно у зв'язку з матеріальним становищем сім'ї». Відповіді батьків у відсотковому відношенні зображено на рис. 2:

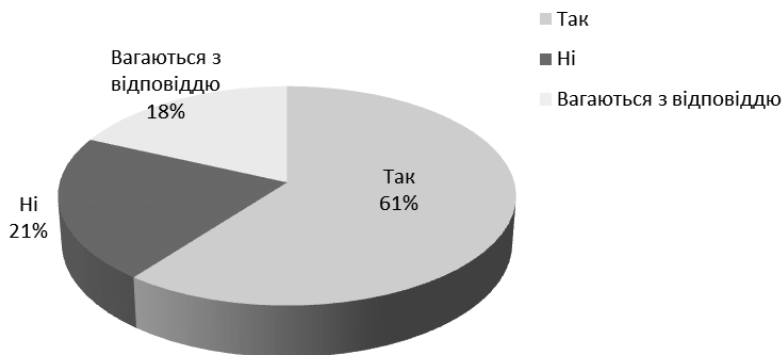

Рис. 2. Готовність батьків оплачувати додаткові освітні послуги

Джерело: власна розробка.

Також за результатами анкетування батьків сформовано можливий перелік платних освітніх послуг школи № 292, рекомендована кількість груп та ціна – табл. 1. Також було визначено кількість навчальних годин на тиждень і відповідно сумарну кількість годин всього курсу.

Ціни за надання платних освітніх послуг визначені методом аналогових цін, тобто розраховані на рівні, нижчому за рівень цін навчальних закладів – конкурентів школи №292, оскільки наявний рейтинг школи не дає змоги на сучасному етапі встановлювати аналогічні або вищі ціни.

Як зазначає О. А. Карпюк, на стан попиту впливають цінові та нецінові фактори, проте дія цінового фактора все ж переважає [4, с. 120]. Неціновими факторами формування попиту на освітні послуги є: реальні доходи населення, демографічна ситуація, потреби ринку праці, рівень державних видатків (а відтак і наявність бюджетних місць із певної спеціальності), галузева структура підприємницького середовища, очікування подальшого підвищення цін на послуги,

Таблиця 1

Перелік платних освітніх послуг школи № 292

Найменування послуги	Клас	Кількість груп	Кількість год./тижд	Кількість год./курс	Ціна, грн./міс.	Ціна, грн./курс
Англ. мова	2-4	8	2	56	300	2100
Математика	2-4	3	2	56	250	1750
Логіка	2-4	2	2	56	250	1750
Психолог	2-4	3	1	28	150	1050
Театральна студія	2-4	5	2	56	250	1750
Хореографія	2-4	3	2	56	200	1400
Хор	2-4	1	2	56	200	1400
Образотворче мистецтво	2-4	1	2	56	200	1400
Пісочна анімація	3,4	2	2	56	200	1400
Умілі ручки	2-4	2	2	56	200	1400
Спортивні ігри	2-4	3	2	56	200	1400

Джерело: складено автором.

престижність професії та навчального закладу, потреби й уподобання споживачів, інфляційні процеси тощо.

Ціна покупця формується під впливом таких чинників: рівня життя населення, його платоспроможності, престижності закладу, спеціальності, перспектив працевлаштування. Ці фактори мають вплив і на попит на освітні послуги навчального закладу [5].

Після визначення конкурентного рівня ціни на освітні послуги необхідно визначитися з критичним рівнем наповнюваності груп, за яким надання платних освітніх послуг буде рентабельним, тобто приносити прибуток школі. Вартість послуги складається з таких елементів:

$$\text{Вартість послуги} = \text{Собівартість} + \text{Прибуток}$$

Встановлення вартості платної освітньої послуги здійснюється на базі економічно обґрунтованих витрат, пов'язаних із її наданням (наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження порядків надання платних послуг державними навчальними закладами» від 23 липня 2010 р. № 736/902/758). У відповідності до пп. 2.2 п. 2 «Встановлення вартості платних освітніх послуг» складовими вартості витрат є: витрати на оплату праці працівників; нарахування на оплату праці відповідно до законодавства; безпосередні витрати та оплата послуг інших організацій; капітальні витрати; індексація заробітної плати, інші витрати відповідно до чинного законодавства [10].

Визначимо вартість кожного виду курсів при запланованому рівні капітальних витрат та оплату послуг інших організацій (20% від витрат на оплату праці) та прибутку (30% від собівартості курсу) – табл. 2.

Визначимо точку беззбитковості до кожного виду курсів та необхідну кількість учнів для забезпечення отримання прибутку на плановому рівні – табл. 3.

Таблиця 2

Вартість платних освітніх послуг школи № 292

Найменування курсу	Ставка за акад. годину, грн./год	ЄСВ, 22%	Витрати на оплату праці,		Капітальні витрати, грн./міс	Прибуток, грн./міс	Вартість курсу, грн./міс
			грн./год.	грн./міс			
Англ. мова	120	26,4	146,4	1171,2	234,24	421,632	1827,072
Математика	100	22	122	976	195,2	351,36	1522,56
Логіка	100	22	122	976	195,2	351,36	1522,56
Психолог	100	22	122	488	97,6	175,68	761,28
Театральна студія	100	22	122	976	195,2	351,36	1522,56
Хореографія	100	22	122	976	195,2	351,36	1522,56
Хор	100	22	122	976	195,2	351,36	1522,56
Образотворче мистецтво	80	17,6	97,6	780,8	156,16	281,088	1218,048
Пісочна анімація	80	17,6	97,6	780,8	156,16	281,088	1218,048
Умілі ручки	80	17,6	97,6	780,8	156,16	281,088	1218,048
Спортивні ігри	100	22	122	976	195,2	351,36	1522,56

Джерело: складено автором.

Оцінка рентабельності платних освітніх послуг школи № 292

Найменування курсу	Вартість курсу, грн./міс	Точка беззбитковості, осіб		Кількість учнів для забезпечення планового прибутку	
		розрахункова	прийнятна	розрахункова	прийнятна
Англ. мова	1827,072	4,68	5	6,09	6
Математика	1522,56	4,68	5	6,09	6
Логіка	1522,56	4,68	5	6,09	6
Психолог	761,28	3,90	4	5,08	5
Театральна студія	1522,56	4,68	5	6,09	6
Хореографія	1522,56	5,86	6	7,61	8
Хор	1522,56	5,86	6	7,61	8
Образотворче мистецтво	1218,048	4,68	5	6,09	6
Пісочна анімація	1218,048	4,68	5	6,09	6
Умілі ручки	1218,048	4,68	5	6,09	6
Спортивні ігри	1522,56	5,86	6	7,61	8

Джерело: складено автором.

Отже, визначена точка беззбитковості надання платних освітніх послуг вказує на граничну кількість учнів, які забезпечать покриття витрат на надання послуг, рівень яких коливається від 4 до 6 учнів у групі. Кількість учнів для забезпечення планового прибутку, за проведеними розрахунками, коливається в залежності від виду курсу від 5 до 8 осіб.

Таким чином для успішного запровадження платних освітніх послуг є можливість встановити ціну нижчу, ніж у конкурентів, а також відкривати гуртки з меншою кількістю учнів.

Для того, щоб здійснювати маркетингову діяльність у навчальному закладі, необхідно розробити та реалізувати рекламну кампанію, яка є сукупністю заходів, що спрямовані на досягнення конкретної маркетингової мети, а саме – формування груп платних освітніх послуг. Для її досягнення необхідно сформува-ти в очах суспільства стійкий позитивний імідж освітнього закладу, посилити роль інформаційної реклами освітніх послуг, організувати ефективну кампанію, щоб зацікавити учнів та їхніх батьків в отриманні платних освітніх послуг, та визначити рейтинг школи на ринку освітніх послуг. Реклама школи має містити більше, ніж просте перерахування складу платних освітніх послуг. Споживач даних послуг йде до школи із бажанням отримати певний набір знань, умінь і можливостей, тому саме цей набір факторів і повинен становити предмет реклами. Тому необхідно досконально вивчити рекламований предмет і виділити особливості даної школи. Однією з найголовніших особливостей, на нашу думку, є низька вартість навчання (по конкретних курсах) порівняно з іншими школами та навчальними центрами. Загальноосвітня школа може запропонувати своїм споживачам широкий вибір платних освітніх послуг. Ще однією конкурентною

перевагою є можливість проводити заняття з меншою кількістю учнів у групах порівняно з іншими школами. Зручне місце проведення заняття стане привабливим фактором вибору даного навчального закладу (особливо для учнів початкової школи, батькам не потрібно супроводжувати дітей на заняття). Також більш високий рівень кваліфікації вчителів дасть змогу використання в процесі навчання прогресивних освітніх технологій.

Рекламна кампанія включає в себе розробку стратегій, адаптованих до різних сегментів ринку. Таким чином ми можемо виділити три основні стратегії: по відношенню до випускників дитячих садочків, по відношенню до учнів школи та їх батьків та стратегія по відношенню до осіб, які проживають в районі розташування навчального закладу та бажають отримати платні освітні послуги (рис. 3).

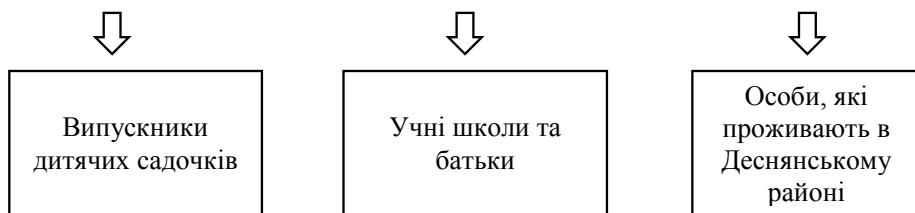

Рис. 3. Стратегії рекламної кампанії школи № 292

Джерело: власна розробка.

Для проведення ефективної рекламної кампанії необхідно використовувати наступні види реклами: інформативна, нагадувальна, підтримуюча (рис. 4).

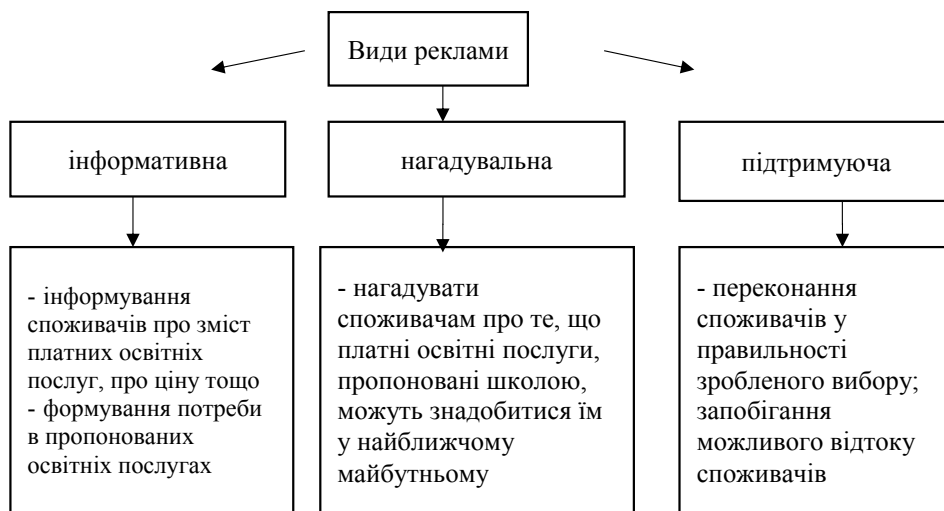

Рис. 4. Види реклами для використання школою № 292

Джерело: власна розробка.

Рекламний бюджет можна формувати з благодійних внесків батьків та спонсорських коштів.

Так як школа № 292 має обмежений бюджет, варто використовувати ті засоби реклами, які не потребують значних витрат, або взагалі є безкоштовними. Такими можуть бути: оптимізація сайту школи, соціальні мережі, паперові листівки.

Висновки

Розвиток маркетингу в освіті є перспективним шляхом розвитку сучасного навчального закладу. Особливості діяльності навчального закладу визначаються

умовами зовнішнього середовища, особливо, факторами ринкової економіки, що зумовлюють перетворення системи освіти в своєрідну економічну галузь – сферу освітніх послуг, а освітній заклад – у суб'єкт ринкових відносин. Це, у свою чергу, робить необхідним використання в управлінні сучасними навчальними закладами освітнього маркетингу для його успішної діяльності та розвитку.

Отже, наші дослідження показали, що використання маркетингового підходу виконує велику роль в управлінні сучасного загальноосвітнього навчального закладу. А саме головним принципом використання маркетингового підходу в управлінні сучасними навчальними закладами є узгодження його діяльності з очікуваннями й освітніми потребами держави, суспільства, особистості. Такий підхід в управлінні навчальними закладами спрямований на ретельне вивчення суб'єктів ринку освітніх послуг, їхніх освітніх потреб, до того ж активний вплив навчального закладу як виробника освітніх послуг впливає на формування попиту споживачів, що своєю чергою підвищує конкурентоспроможність сучасного навчального закладу.

Література

1. Вільчинська С. Б. Сфера освітніх послуг як об'єкт маркетингу відносин / С. Б. Вільчинська, С. В. Ковальчук // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – Спец. вип. Маркетингова освіта в Україні / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. О. О. Беляєв. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 14-25.
2. Жарая С. Платні освітні послуги у системі загальноосвітніх навчальних закладів України [Електронний ресурс] / С. Жарая // Актуальні проблеми державного управління. – 2013. Вип. 3. – С. 71-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo-2013_3_21
3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>. <https://www.youtube.com/watch?v=TWif0zFM5hI>
4. Карпюк О. А. Організаційно-економічні аспекти взаємодії попиту і пропозиції на ринку освітніх послуг / О. А. Карпюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2012. – №1(59). – С. 120-122.
5. Кондрюк М. О. Особливості ціноутворення на ринку освітніх послуг [Електронний ресурс] / О. М. Кондрюк // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/73929.doc.htm
6. Котлер Ф. Стратегічний маркетинг для навчальних закладів / Ф. Котлер, Карен Ф. А. Фокс; [пер. с англ.] – К.: УАМ, Вид. Хімджест, 2011. – 580 с.
7. Котлер Ф. С. Лепьохін О. В. Визначення та порівняльний аналіз маркетингової категорії «Освітня послуга» і «Освітній продукт» у загальній системі інформаційних ресурсів, послуг і продуктів / О. В. Лепьохін, П. О. Прокопченко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 260-263.
8. Лепьохін О. В. Визначення та порівняльний аналіз маркетингової категорії «Освітня послуга» і «Освітній продукт» у загальній системі інформаційних ресурсів, послуг і продуктів / О. В. Лепьохін, П. О. Прокопченко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 260-263.
9. Панкрухин А. П. Освітні послуги: точка зору маркетолога / А. П. Панкрухин // Alma mater. – 2007. – № 3. – С. 13-21.
10. Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами: Спільний наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23 липня 2010 р. № 736/902/758. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10>.
11. Румянцев А. П. Особливості надання освітніх послуг / А. П. Румянцев, Ю. О. Коваленко // Маркетинг образовательных услуг, 2003. – № 1, с.25-31.
12. Шульпіна Н. В. Маркетинговий аналіз особливостей поведінки споживачів освітніх послуг / Н. В. Шульпіна // Молодий вчений. – 2015. – № 11. – С. 119-123.

УДК 338.4:330.3:658

М.І. Копитко
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»,

С.М. Прихідько
слухач магістратури,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Специфіка використання технологій управління в процесі діяльності приватних охоронних структур

У статті здійснено аналіз та обґрунтовано доцільність використання технологій управління у процесі діяльності приватних охоронних підприємств. У розрізі кожної технології управління визначено переваги її використання та узагальнено основні методи їхньої реалізації.

Ключові слова: приватні охоронні підприємства, технології управління, контроль, аутсорсинг, бюджетування, маркетингові технології, моніторинг середовища, логістика, збалансована система показників, реінжиніринг бізнес-процесів, система управління якістю, технології залучення та утримання клієнтів, технології управління персоналом, корпоративна культура

М.И. Копытко
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»

С.М. Прихидько
слушатель магистратуры,
Львовский государственный университет внутренних дел

Специфика использования технологий управления в процессе деятельности частных охранных структур

В статье осуществлен анализ и обоснована целесообразность использования технологий управления в процессе деятельности частных охранных предприятий. В разрезе каждой технологии управления определены преимущества ее использования и обобщены основные методы их реализации.

Ключевые слова: частные охранные предприятия, технологии управления, контроль, аутсорсинг, бюджетирование, маркетинговые технологии, мониторинг среды, логистика, сбалансированная система показателей, реинжиниринг бизнес-процессов, система управления качеством, технологии привлечения и удержания клиентов, технологии управления персоналом, корпоративная культура

M.I. Kopytko
*Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department
of Financial and Economic Security,
“KROK” University*

S.M. Pryhidko
*Master's Degree Student
Lviv State University of Internal Affairs*

Specificity of use of management technologies in process of private protecting units activity

The article analyzes and substantiates the feasibility of using management technologies in the process of activity of private security enterprises. In the context of each management technology, the advantages of its use are defined and the main methods of their implementation are generalized.

Key words: *private security enterprises, technology of management, controlling, outsourcing, budgeting, marketing technologies, environment monitoring, logistics, a balanced system of indicators, business process reengineering, quality management system, technology of attracting and retaining customers, technology of personnel management, corporate culture.*

Постановка проблеми

Упродовж останніх років значно погіршилася криміногенна ситуація в Україні. Цей фактор став домінуючим у зростанні попиту на послуги приватних охоронних структур, що призвело до відкриття нових підприємств у цій сфері. Відповідно до статистичних даних ВГО «Українська федерація професіоналів безпеки» у 2015-2017 рр. на ринку безпекових послуг в Україні функціонувало понад 4000 фірм, а обсяг ринку перевищив 0,5 млрд дол. [1]. Значна кількість цих компаній працює локально, і лише окремі мають розгалужену регіональну мережу. Послугами, що користуються найбільшою популярністю як серед корпоративних клієнтів, так і серед населення, є тривожна кнопка, встановлення сигналізації та систем контролю доступу, пультова та фізична охорона.

Зважаючи на те, що компаній в охоронній сфері багато, а це впливає на рівень конкуренції в галузі, актуалізується необхідність контролювання рівня цін та рівня якості послуг для втримання зайнятих позицій або їх покращення. Якщо брати до уваги той факт, що знижувати ціну за послуги можна лише до певного рівня, то підвищувати якість послуг можна постійно. Якість охоронних послуг залежить від: рівня кваліфікації та особистих характеристик працівників; технічного рівня використовуваного обладнання; рівня управління підприємством. Тому першочерговим завданням є організація процесу управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у дослідження питань управлінських технологій у процесі діяльності підприємств зробили вітчизняні [2-8, 10] та іноземні [9] вчені. Мало дослідженою залишається сфера застосування сучасних управлінських технологій у діяльності приватних охоронних структур.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій у сфері діяльності приватних підприємств, недослідженою залишається управління функціонуванням

приватних охоронних підприємств. Тому першочерговим завданням є дослідження процесу управління охоронними підприємствами з метою досягнення максимальної ефективності їхньої діяльності.

Формулювання цілей статті

Здійснити теоретичне обґрунтування та дослідити специфіку використання технологій управління у процесі діяльності приватних охоронних підприємств.

Вклад основного матеріалу дослідження

Перш ніж приймати рішення про застосування специфічних технологій управління на підприємствах приватної охоронної сфери, необхідно оцінити низку критеріїв (рис. 1).

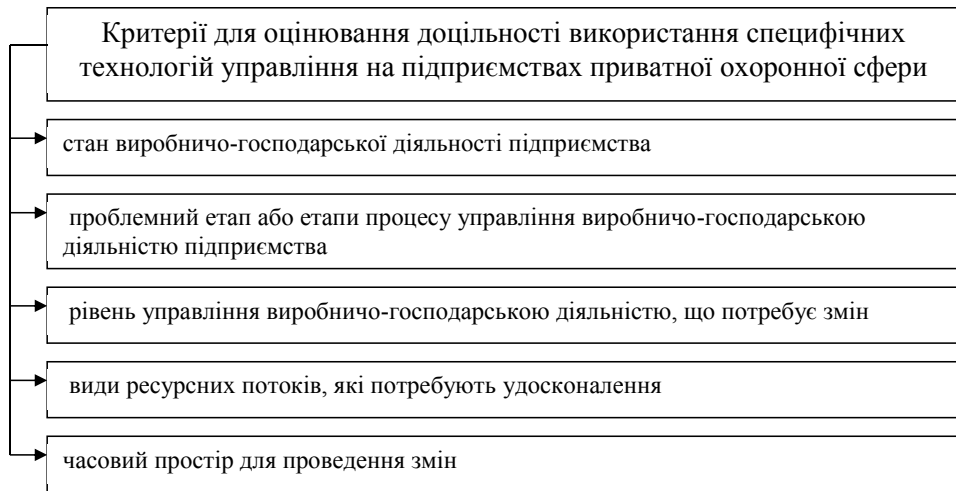

Рис. 1. Критерії для оцінювання доцільності використання специфічних технологій управління на підприємствах приватної охоронної сфери

Джерело: авторська розробка на основі [11].

Аналізуючи критерії з рис. 1, можна визначити, що саме потребує глибшого управлінського впливу на підприємствах охоронної сфери (рис. 2).

Зупинімося детальніше на понятті та видах сучасних технологій управління, які можуть бути потенційно використані у процесі діяльності приватних охоронних структур. Як зазначають науковці Лесик В. О., Григоренко В. М., технологія управління – це структурована сукупність операцій, що утворюють взаємопов’язані управлінські процедури, спрямовані на здійснення функцій управління та досягнення цілей із використанням спеціальних методів, прийомів, засобів та інструментів [12]. Дослідимо види технологій управління (рис. 3).

Контролінг у бізнес-сфері позиціонується як технологія та інструментарій, які допомагають керівництву швидко відреагувати на неочікувані події чи зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах підприємства [13], а також отримати, опрацювати та узагальнити інформацію про результати діяльності, виявити відхилення та встановити їхні причини. Контролінг у процесі діяльності приватного охоронного підприємства повинен базуватися на системі нормування витрат; встановленні залежності між прибутком, обсягами реалізованої продукції та витратами; визначенні ефективності праці працівників.

Одним із найбільш використовуваних є фінансовий контролінг, який дає змогу проаналізувати інформацію про фінансовий стан підприємства та оцінити можливості на майбутнє. Функції контролінгу в системі управління приватним

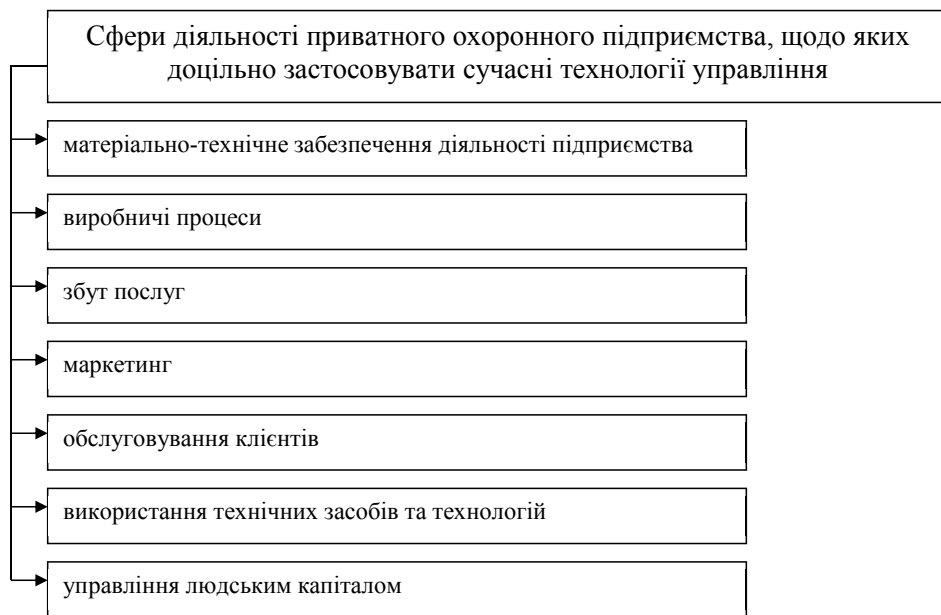

Рис. 2. Сфери діяльності приватного охоронного підприємства, щодо яких доцільно застосовувати сучасні технології управління

Джерело: авторська розробка на основі [5].

охоронним підприємством проаналізовано на рис. 4.

Якщо притримуватися позиції Мельник Ю. М. та Савченко О. С., то *збалансована система показників* приватного охоронного підприємства – це система стратегічного управління на підставі вимірювання та оцінки ефективності її діяльності відповідно до набору показників, які підібрані таким чином, щоб врахувати всі суттєві аспекти діяльності підприємства, зокрема фінансові, маркетинг-

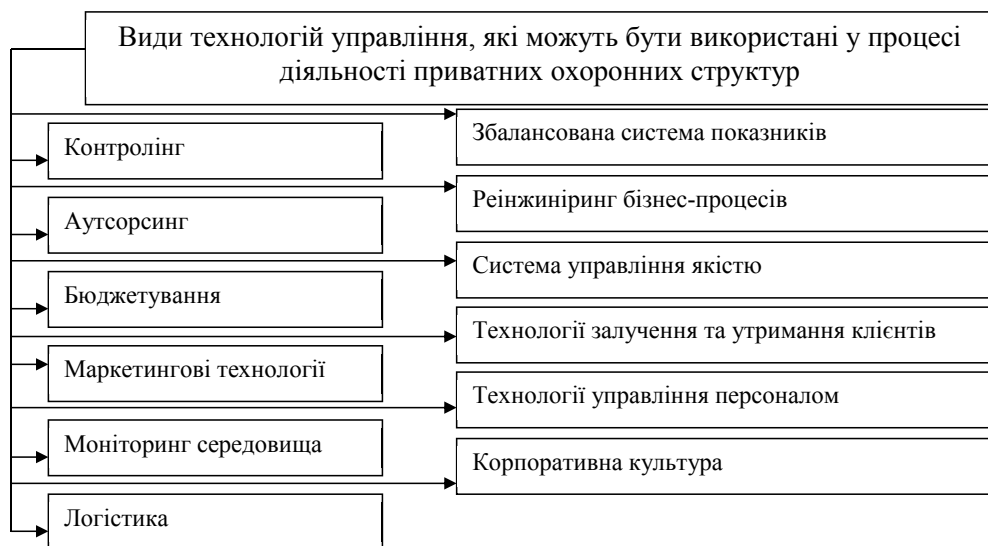

Рис. 3. Види технологій управління, які можуть бути використані у процесі діяльності приватних охоронних структур

Джерело: авторська розробка на основі [11].

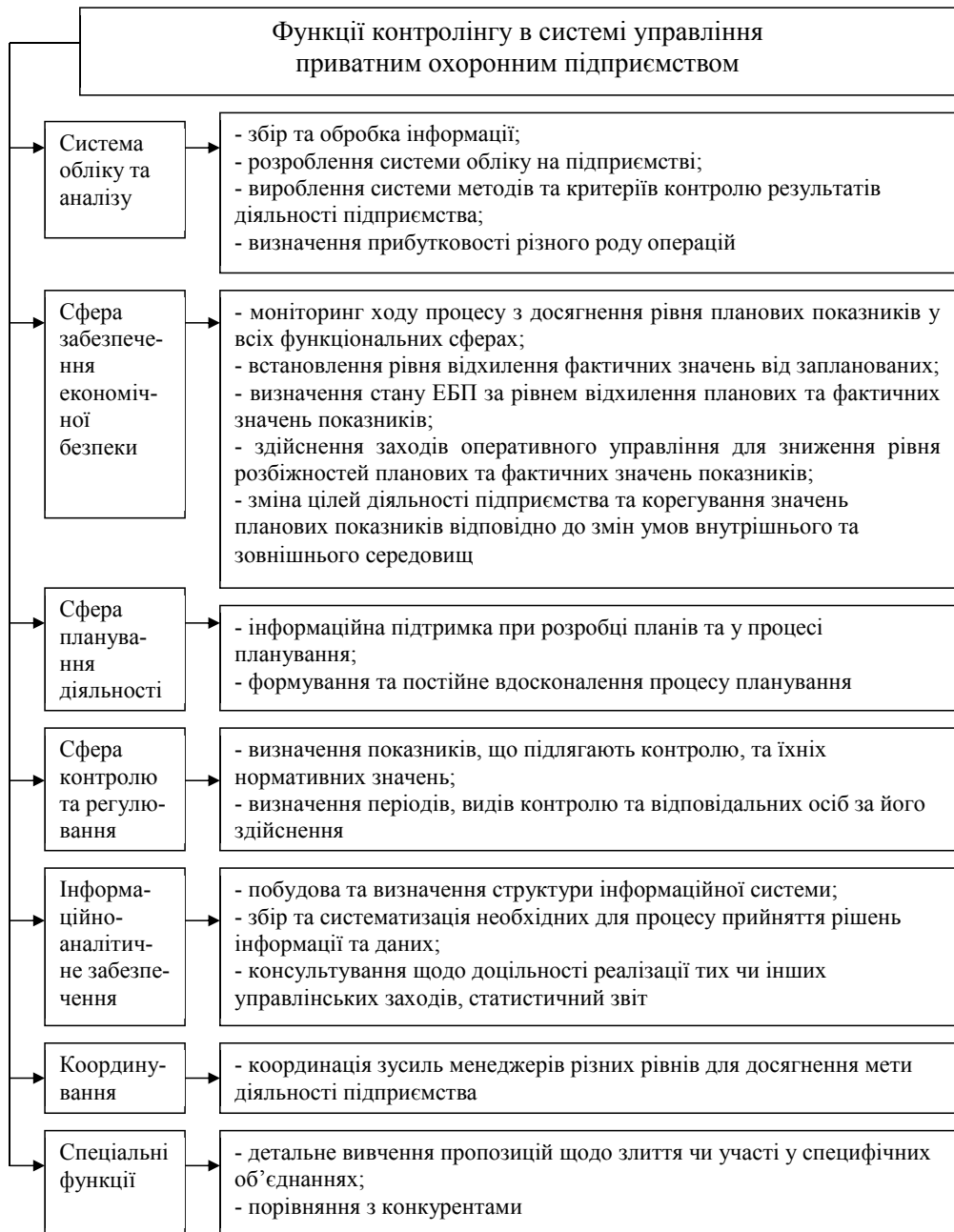

Рис. 4. Функції контролінгу в системі управління приватним охоронним підприємством
Джерело: авторська розробка на основі [14-16].

гові, виробничі тощо, її мета полягає у трансформації місії та загальної стратегії у систему взаємозв'язаних показників (рис. 5) [17].

Структура збалансованої системи показників передбачає поєднання чотирьох важливих компонентів діяльності приватного охоронного підприємства: фінансів (фінансової діяльності), клієнтів (ринкова сфера, споживачі), внутрішніх бізнес-процесів, навчання та кар'єрного росту працівників (інфраструктура, персонал).

Проаналізуємо детальніше технологію *аутсорсингу*. Слово «аутсорсинг»

Рис. 5. Композиція збалансованої системи показників діяльності приватного охоронного підприємства

Джерело: авторська розробка на основі [17, с. 196].

має англійське походження (*out* – зовнішній і *source* – джерело). Таким чином, аутсорсинг – це процес передачі приватним охоронним підприємством частини виробничих або бізнес-процесів іншій компанії, яка є експертом у цій галузі. Делегуючи процеси, що не належать до основного виробництва, але є стратегічно важливими для аутсорсера (компанії, що бере «чужі» функції на себе), компанія здійснює взаємовигідний обмін. Зазвичай, приватним охоронним компаніям доцільно користуватися аутсорсинговими послугами у сферах ведення бухгалтерського обліку та управління кадрами.

Реінжиніринг бізнес-процесів є багатокомпонентним процесом перебудови та радикального покращення процесу діяльності приватного охоронного підприємства. Суть даної технології полягає в тому, що на підприємстві відбувається або удосконалення існуючих бізнес-процесів, або формування нових, які дадуть можливість значно оптимізувати його роботу. До методів реінжинірингу відносяться автоматизація бізнес-процесів, перебудова програмного забезпечення, оптимізація розмірів підприємства, тотальне управління якістю, безперервне удосконалення бізнес-процесів.

Бюджетування у приватних охоронних підприємствах є процесом планування майбутніх операцій підприємства та оформлення його результатів у вигляді

системи бюджетів, тобто характеризує його як складову частину планування, а з іншого боку, передбачає бюджетування як процес складання бюджетів [18].

Переваги впровадження бюджетування у приватних охоронних підприємствах наведені на рис. 6.

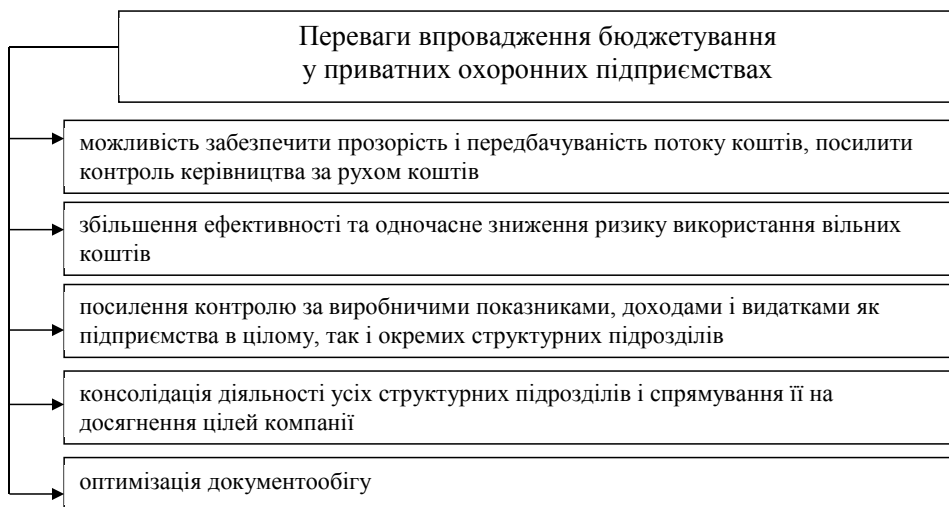

Рис. 6. Переваги впровадження бюджетування у приватних охоронних підприємствах
Джерело: авторська розробка на основі [19].

Система управління якістю являє собою сукупність взаємозалежних і взаємодіючих елементів для розробки політики і цілей у сфері якості і досягнення цих цілей за допомогою скоординованої діяльності (робіт) на вибір її напряму й управління охоронним підприємством відповідно до якості; мета цієї системи полягає у тому, щоб не контролювати кожну одиницю продукції, а зробити так, щоб не було помилок у роботі, що могли б призвести до появи браку (недоброякісної продукції і послуг) [20]. Завдання системи управління якістю на приватному охоронному підприємстві полягає у забезпеченні якості наданих послуг і завоювання у споживачів довіри до компанії.

Маркетингові технології у діяльності приватних охоронних структур визначаються як сукупність взаємопов'язаних суб'єктів маркетингу, управлінських процедур, процесів, чітких за послідовністю операцій, прийомів та дій, спрямованих на досягнення маркетингових цілей [21]. Використання маркетингових технологій дає змогу використовувати новітні досягнення в інформаційній сфері, що сприяє утриманню конкурентних позицій на ринку та формування у споживачів позитивної думки про підприємство. Види маркетингових технологій наведено на рис. 7.

Технології залучення та утримання клієнтів передбачають здійснення комплексу заходів з метою залучення нових (через проведення акцій, надання знижок тощо) та втримання існуючих клієнтів (через систему лояльності).

Моніторинг середовища дає можливість визначити виклики, ризики, загрози та небезпеки у внутрішньому та зовнішньому середовищах, а також можливості, які вони створюють. Такий аналіз дозволить вчасно реагувати на потенційні зміни, вносити корективи до стратегії та тактики діяльності, сприятиме утриманню конкурентних позицій.

Логістика як технологія управління використовується у переважній більшості тими приватними охоронними підприємствами, які активно займаються реа-

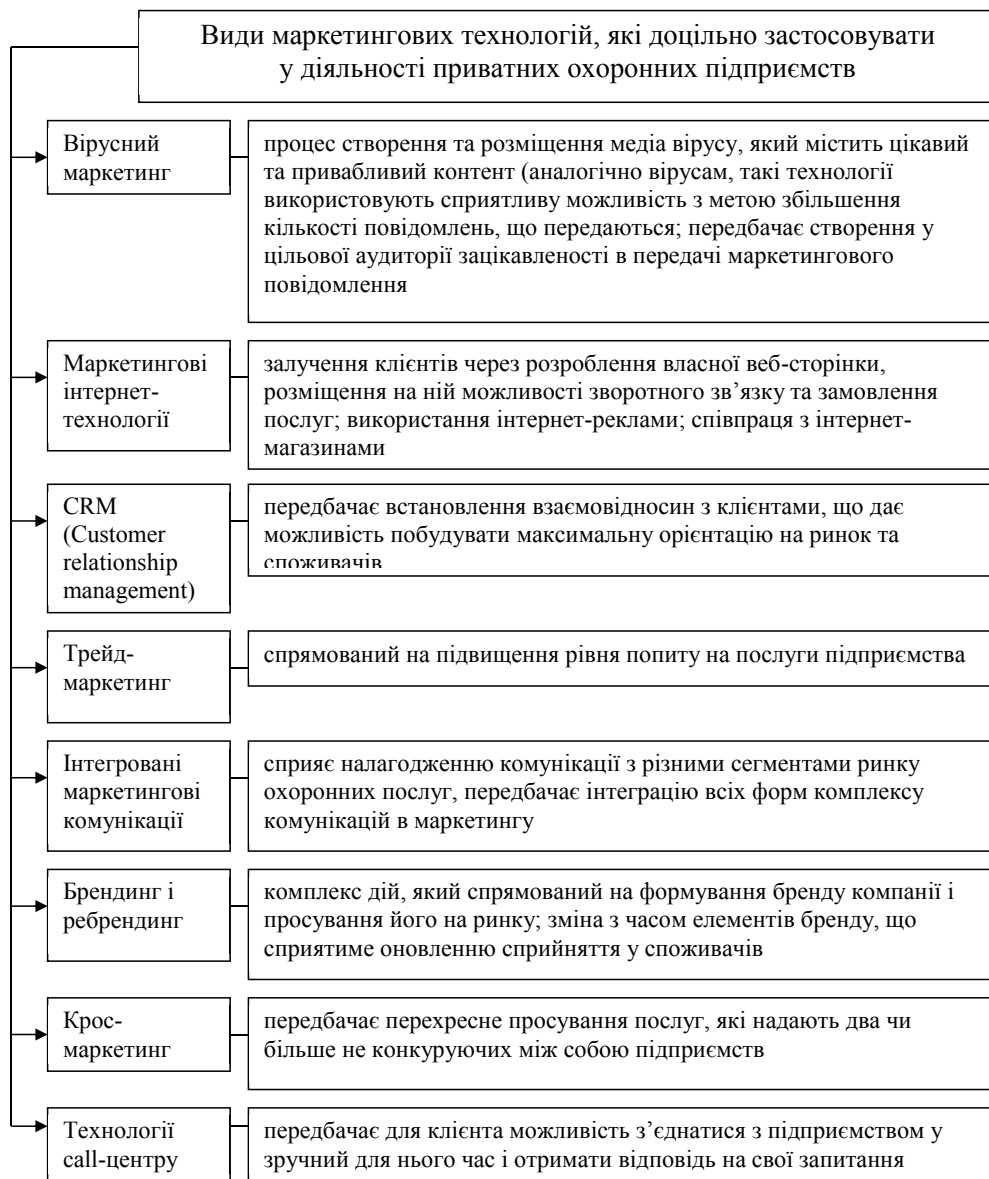

Рис. 7. Види маркетингових технологій, які доцільно застосовувати у діяльності приватних охоронних підприємств

Джерело: авторська розробка на основі [22].

лізацією технічних засобів охорони, що вимагає здійснення поставок продукції.

Технології управління персоналом для приватних охоронних підприємств мають вагомe значення, адже дають змогу побудувати ефективну систему управління трудовими ресурсами в контексті написання посадових інструкцій та паспортів посад, розроблення професіограм та карти компетентностей, формулювання критеріїв підбору кандидатів на вакантну посаду, використання методів збирання та аналізу інформації про кандидатів на вакантну посаду, використання аутсорсингових послуг в управлінні персоналом, оцінювання ефективності діяльності працівників, застосування методів підвищення рівня компетентності та професіоналізму працівників.

Корпоративна культура – це інструмент сфери управління приватного охоронного підприємства, який дає можливість забезпечити відповідний рівень конкурентоздатності підприємства та його економічної безпеки шляхом формування системи цінностей та норм поведінки, спільних для всіх працівників, створюючи сприятливий мікроклімат для роботи і формуючи правила ведення бізнесу на всіх рівнях [23]. Формування корпоративної культури дасть підприємству змогу згуртувати колектив навколо дотримання близьких усім цінностей, що сприятиме досягненню максимального рівня комфорту під час виконання посадових трудових обов’язків. Чим комфортнішими будуть умови праці, а також відповідний рівень її оплати, тим ефективніше персонал працюватиме.

Для формування ефективної корпоративної культури на приватному охоронному підприємстві необхідно здійснити певні дії (рис. 8).

Охоронне підприємство повинне залучати всіх працівників до формування корпоративної культури. Це позитивно впливатиме на формування корпоративних цінностей, а також у майбутньому матиме позитивний вплив на процес врегулювання конфліктів всередині трудового колективу.

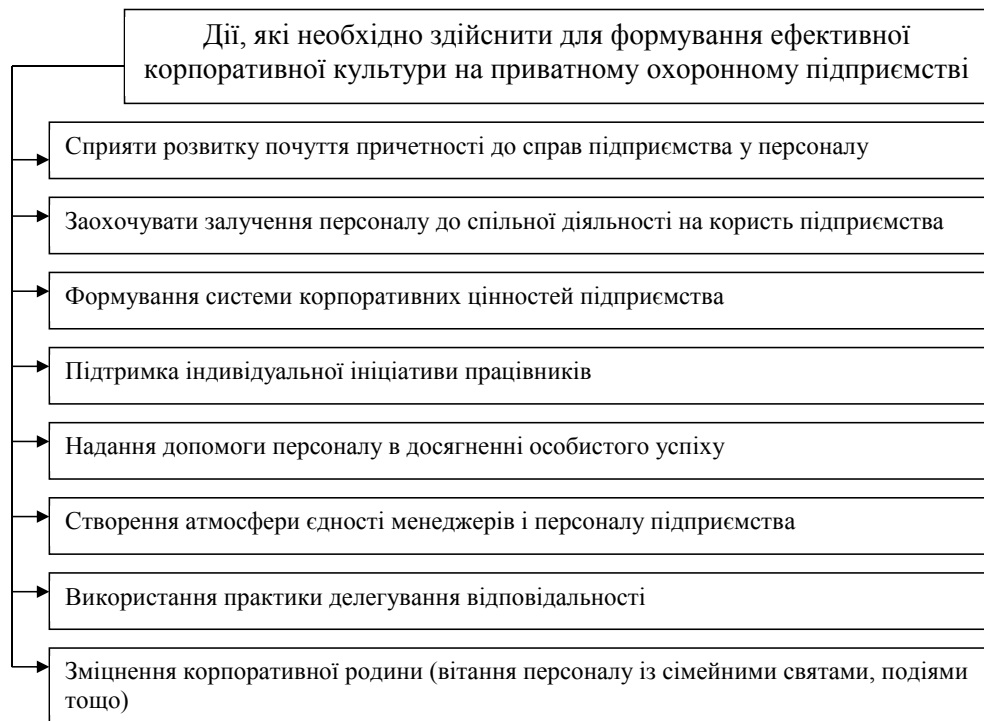

Рис. 8. Дії, які необхідно здійснити для формування ефективної корпоративної культури на приватному охоронному підприємстві

Джерело: авторська розробка на основі [24].

Висновки

Отже, проведено ґрунтовний аналіз доцільності використання технологій управління у процесі діяльності приватних охоронних підприємств. На основі детального аналізу різновидів технологій управління проаналізовано переваги їхнього використання та можливості, які вони створюють для охоронних підприємств.

Література

1. Огляд ринку. Охоронні структури – як послуга, попит на яку зростає [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://msb.aval.ua/news/?id=24828>
2. Бугай В. З. Аспекти бюджетування в управлінні господарською діяльністю на підприємстві / В. З. Бугай, А. В. Бугай, Ю. Ю. Ренгевич // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 4(8). – С. 10-16.
3. Гавриш О. А. Технології управління персоналом : монографія / О. А. Гавриш, Л. Є. Довгань, І. М. Крейдич, Н. В. Семенченко. – К.: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». – 2017. – 528 с.
4. Гребець О. Б. Контролінг як сучасна система управління / О. Б. Гребець // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С. 71-72.
5. Гуцалюк О. М. Взаємозв'язок ієрархічної структури технологій управління з рівнями технологічної зрілості підприємства / О. М. Гуцалюк // Управління розвитком. – 2011. – № 21(118). – С. 61-63.
6. Корінько М. Д. Формування корпоративної інформаційної системи у процесі реінжинірингу бізнес-процесів під час реструктуризації транснаціональних корпорацій / М. Д. Корінько, Г. Б. Тітаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10(100). – С. 227-232.
7. Петренко С. Н. Контролінг: учебн. пособ. / С. Н. Петренко, Л. А. Сухарева. – Донецьк: ДонГУЕТ, 2003. – 365 с.
8. Розкошна О. А. Особливості формування системи реінжинірингу бізнес-процесів / О. А. Розкошна, М. П. Гончарова // Академічний огляд. – 2011. – № 1(34). – С. 102-106.
9. Хруцкий В. Е. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования / В. Е. Хруцкий. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 400 с.
10. Шарчук Т. В. Логістичний аутсорсинг – шлях до оптимізації управління бізнес-процесами підприємства / Шарчук Т. В. // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2008. – № 633. – С. 772-780.
11. Іваночко І. М. Критерії вибору технології управління для підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства [Електронний ресурс] / І. М. Іваночко // Управління розвитком: зб. наук. пр. / Харків. нац. екон. ун-т. – Х., 2012. – № 12. – С. 87-89. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2012_12/u1212iva.pdf.
12. Лесик В. О., Григоренко В. М. Підходи до визначення поняття «технологія управління» / В. О. Лесик, В. М. Григоренко // «Економіка розвитку» (Economics of Development), 2013. – № 4 (68). – С. 62-68.
13. Е. Швидкий. Контролінг як технологія інтелектуалізації управління бізнес-процесами на підприємствах / Е. Швидкий // Галицький економічний вісник, 2012. – №1(34). – С. 115-119.
14. Калайтан Т. В. Контролінг. Навч. посіб. / Т. В. Калайтан. – Львів: Новий Світ, 2010. – 252 с.
15. Копитко М. І. Контролінг функціонування системи економічної безпеки як фактор сприяння інноваційному розвитку промислових підприємств / М. І. Копитко // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-16 травня 2015 р.) – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 493.
16. Копитко М. І. Актуальність використання елементів контролінгу у процесі комплексного забезпечення економічної безпеки підприємств / М. І. Копитко // Accounting, analysis and audit activities of the enterprises: problems, trends, prospects: Collective monograph. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2016. – С. 88-97.
17. Мельник Ю. М., Савченко О. С. Проблеми застосування збалансованої системи показників на вітчизняних підприємствах / Ю. М. Мельник, О. С. Савченко // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2011. – № 1. – С. 192-203.
18. Голов С. Ф. Методи бюджетного планування / С. Ф. Голов // Фінанси України, 2009. – № 12. – С. 37-46.
19. Бугай В. З. Аспекти бюджетування в управлінні господарською діяльністю на підприємстві / В. З. Бугай, А. В. Бугай, Ю. Ю. Ренгевич // Вісник Запорізького національного університету, 2010. – №4 (8). – С. 10-16.
20. Впровадження систем управління якістю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.en.gov.ua/aktualno/vprovadzenna-sistem-upravlinna-akistu>.

21. Туніцький Н. О. Впровадження системи маркетингових технологій при здійсненні імпорتنних операцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Н. О. Туніцький. – Київ, 2010. – 21 с.

22. Святненко В. Маркетингові технології як засіб ефективного розвитку вітчизняних підприємств / В. Святненко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ЕКОНОМІКА, 2014. – 8(161)/2014. – С. 49-52.

23. Копитко М. І. Корпоративна культура підприємств: історія виникнення та сутність / М. І. Копитко // Причорноморські економічні студії: науковий журнал. – Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2016. – Вип. № 9-1. – С. 86-91.

24. Яковенко М. Ю. Корпоративна культура в системі управління персоналом організації / М. Ю. Яковенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28421/1/Yakovenko.pdf>.

УДК 377.4:641.5

О.О. Наумова

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри маркетингу та поведінкової економіки,
Університет економіки та права «КРОК»*

М.М. Ципле

здобувач ступеня магістра,

Університет економіки та права «КРОК»

Підвищення кваліфікації викладачів у сучасних умовах

У статті досліджено значущість підвищення кваліфікації викладачів у сучасних умовах. Авторами статті проаналізовано особливості планування та організації підвищення кваліфікації викладачів, розглянуто види підвищення кваліфікації викладачів і обгрунтовано пропозиції з удосконалення процесу підвищення кваліфікації викладачів.

Ключові слова: *підвищення кваліфікації викладачів, атестація, семінари, тренінги, науково-практичні конференції, самоосвіта, дистанційна освіта.*

Е.А. Наумова

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри маркетингу та поведінкової економіки,
Університет економіки та права «КРОК»*

М.Н. Ципле

соискатель степени магистра,

Університет економіки та права «КРОК»

Повышение квалификации преподавателей в современных условиях

В статье исследована значимость повышения квалификации преподавателей в современных условиях. Авторами статьи проанализированы особенности планирования и организации повышения квалификации преподавателей, рассмотрены виды

повышения квалификации преподавателей и обоснованы предложения по усовершенствованию процесса повышения квалификации преподавателей.

Ключевые слова: повышение квалификации преподавателей, аттестация, семинары, тренинги, научно-практические конференции, самообразование, дистанционное образование.

O.O. Naumova
*PhD in Economics, Associate Professor of Marketing
and Behavioral Economics Department,
«KROK» University*
M.M. Tsyple
Master's degree student of «KROK» University

Teachers' qualifications upgrading in the contemporary conditions

In the article the significance of teachers' qualifications upgrading in contemporary conditions is studied. The authors analyzed the features of planning and organization of teacher's qualifications upgrading, types of teacher's training and conceptualized the proposals for improving the process of teacher's qualifications upgrading.

Keywords: teachers' qualifications upgrading, certification, seminars, trainings, scientific and practical conferences, self-education, distance education.

Problem statement

The high level of population's education influences both the speed of using the scientific discoveries results by society and the speed of their implementation. The development of science and technology in the last century are amazing with its high rates in all spheres of human activity. Therefore, in modern conditions, knowledge, and skills of employees require constant updating and the ability to respond timely to rapid changes in the environment.

The level of teachers' training in educational institutions, their interest in continuous and systematic qualifications upgrading are important in the process of new knowledge development.

The problems of the need for teachers' qualifications upgrading, its main types are paid attention by the authors in the paper. The analysis of specificities in planning and organizing of the activities for the teachers' of educational institutions qualifications upgrading were carried out.

Analysis of recent studies and publications

The qualifications upgrading is certainly a relevant problem. The development of science, the creation of new technologies and the competitiveness of products under the conditions of globalization depend on ensuring high standards of the quality of education. The higher level of population's education – the higher level of their life quality. Scientists are exploring this issue, noting and suggesting new directions for improving the level of education, particularly via raising the teachers' professional training. Among the scientists who have studied the problems of teachers' qualifications upgrading, we single out the following: O. Grishnova [5], N. Overko [6], G. Romanova [7], L. Rudenko [6], V. Sydorenko [8], M. Solovei [9] and others.

The earlier unresolved parts of the general problem

The training of new staff and a system of the pedagogues' qualifications upgrading

are the most important means of provisioning educational institutions with highly qualified teachers. Teachers need to meet the modern conditions of the educational process, taking into account changes in the customers' professional requests for educational services.

The importance and necessity of improving the qualification level of the teaching staff through conducting the certification of pedagogues, attending qualifications upgrading courses, self-education and self-development of teachers, visit seminars, scientific and practical conferences, the internship are considered by the authors.

Purpose of the article

The purpose of the article is to study the issue of teachers' qualifications upgrading and the ways to implement it in modern conditions.

The results of the research

The pedagogues' training takes place during all the teacher's professional activities, it is continuous, systematic and flexible to changes in the societal development.

The implementation of new approaches to ensuring the delivery of the competitive educational services by educational institutions is a relevant problem in the era of reforming the national educational process. The society needs highly qualified teachers who are able to quickly acquire a vast amount of new information and transfer modern knowledge to students, use the latest information technologies in the teaching and educational process.

The teachers' qualifications upgrading is a mandatory condition for managing changes in the implementation of teaching and educational, teaching and methodological activities of an educational institution. Therefore, the educational institutions are faced by the difficult tasks in planning and content organization of the qualifications upgrading of their pedagogical staff.

V. V. Sydorenko believes that the multivariance of forms, models, technologies, directions of professional development makes it possible to train a competitive person on the educational services market, capable of continuous self-development, self-training and self-fulfillment through formal and informal lifelong education [8, p. 148].

Improving the quality of education is one of the key tasks in the context of modern pedagogy. The main resource of this sphere is human – teachers, their professional competence, and creative potential. That is why the planning and organizing by the educational institutions the qualifications upgrading of their teachers is one of the main factors for improving the quality of education.

O. A. Grishnova emphasizes that the education system, is regulated and subsidized by the government (state), creates reserves of human capital, and the higher the value of this capital – the greater the economic gain of society [5, p. 117].

The effectiveness of the results of conducting teachers' qualifications upgrading depends primarily on determining the list of competencies that should be improved. So G. M. Romanova deems that "to consider the process of qualifications upgrading is necessary, relying on the main components of the professional qualifications (competence) of the teacher: professional competence; psychological and pedagogical competence; organizational and methodological competence" [7, p. 92].

We reckon the teachers' motivation to attend regularly and often the qualifications upgrading activities and conscientiously execute the tasks during training lies in the plane not only of opportunities for more complete self-fulfillment in the pedagogical activity, the exchange of experience with colleagues, the development of their career and the labor incomes growth, but also and primarily of improving the quality of their life.

M. V. Solovei notes that “two subsystems have developed in the qualifications upgrading: formal and informal. Informal – a set of subjective social and psychological factors that manifest themselves at the level of motivation, attitudes of the individual, and its awareness of the need for professional self-improvement. The formal subsystem is a set of specially created conditions that operate in real time in accordance with government regulatory and legal frameworks, reveal in certain institutional structures, contribute to broaden the professional knowledge and competencies system” [9, p. 79].

Educational institutions in the planning and organizing of qualifications upgrading should be aware of the importance of investment in human capital, due to this they will receive long-term socio-economic benefits not only of the quality of scientific, educational and methodological, but also managerial, creative and educational activities of educational institutions. The results of effective qualifications upgrading affect the ratings of the educational institution, the number of students, which won prize places in Olympiads etc.

The content of teachers’ qualifications upgrading are:

- improving the level of competencies and their expansion;
- getting modern methods and forms of teaching and educational work in accordance with the challenges of an open society, the emergence of new technologies in education;
- enriching the content of teachers’ activities, expanding their outlook.

The qualifications upgrading of scientific and pedagogical employees conducts pursuant to the requirements of the Laws of Ukraine “On Education” [1], “On Higher Education” [2], “On Scientific and Scientific and Technical Activities” [3] and “Regulations on the Qualifications Upgrading and Internship of Pedagogical and Scientific and Pedagogical employees of higher educational institutions”, are approved by the order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on January 24, 2013, No. 48 [4].

According to the established practice, teachers are upgrading their qualifications mainly at the postgraduate education institutions, at the relevant departments and special faculties of higher educational institutions, at institutes of pedagogical employees’ qualifications upgrading, at seminars and training. We also refer to the qualifications upgrading by the teachers their publications in professional editions.

Educational institutions carry out the planning of teachers’ qualifications upgrading taking into account the duration of such training and in accordance with their separation from the working educational process within the year. Hence, the duration of training can vary from:

- 1) short-term thematic training: participation at seminars, scientific and practical conferences (1-5 days), training at the qualifications upgrading courses (up to 3 months), studying at the scientific institutions, educational institutions and enterprises (for a school year);
- 2) long-term – obtaining a master’s degree (1.5 years) and a second higher education (4 years);
- 3) indefinite and continuing – self-education, scientific and research activities.

Among the forms of the teachers’ qualifications upgrading are full-time, part-time and distance.

Planning of the pedagogues’ qualifications upgrading the educational should focus on:

- 1) the flexibility and mobility of teachers’ training;
- 2) comprehensive development of the teacher’s personality, including communication competencies (skills) for creating the open training courses using online technologies;

3) the abilities to quickly learn foreign languages, in particular, the English language, for the internship at European educational institutions, review of the modern scientific literature for enriching knowledge in the teaching of specialized disciplines;

4) ensuring a systematic and informative updating of the curriculum by the teacher to train the competitive staff.

The government policy in the education sphere requires conducting a certification and the domestic pedagogical employees' qualifications upgrading at least once every 5 years. Therefore, heads of educational institutions (structural subdivisions) should plan qualifications upgrading in such a way that each teacher will complete this procedure at least once every five years.

The definition of the type, form, and duration of qualifications upgrading are determined by the head of the educational institution (structural subdivision) individually for each teacher, depending on the level of his/her competence, the pedagogical load, the development strategy of the educational services of the educational institution. In the application for assign to qualifications upgrading, the teacher notes the goals that he/she intends to achieve.

The curriculum of teachers' qualifications upgrading includes: classroom activities, independent study work, and forms of conducting the final control.

Providing the report on the qualifications upgrading by the teachers and its control by the educational institution are an important prerequisite for the effectiveness of qualifications upgrading by the teachers. The report includes: the degree of achievement qualifications upgrading's goals are set by the teacher; the content of the completed tasks; the results of the implementation of knowledge, abilities and skills and other competencies, are acquired in the process of qualifications upgrading by him/her, into the teaching and educational and teaching and methodological processes; shortcomings in the content of the curriculum of qualifications upgrading and wishes for its improvement.

The final control over the results of teachers' qualifications upgrading covers the test control of the acquired knowledge and the assessment of the level of teachers' professional competencies are gained within training on qualifications upgrading program, for example, in the form of developed projects of the educational and professional program for training of bachelors (masters), the updating of the teaching and methodological complexes of disciplines, preparation of tutorials and manuals etc.

The structural subdivision of the educational institution, where the teacher works, examines its report on the qualifications upgrading, decides on the appropriateness of implementation of the teachers' qualifications upgrading results in the teaching and educational and methodological processes, establishing its specific forms and deadlines of completion (implementation).

L. Rudenko and N. Overko [6, p. 157-159] consider the teachers' qualifications upgrading from the point of view of the development of their pedagogical skills (mastery) and distinguish its stages:

- 1) development of the cognitive-value component of pedagogical skills;
- 2) development of a competent-technological component of pedagogical skills;
- 3) development of the reflexive-personal component of pedagogical skills (self-fulfillment);
- 4) building up the creative and innovative component of pedagogical skills on the basis of cognitive-value, competent-technological and reflexive-personal, and also integrating all the set of components.

Distance learning has become increasingly popular as an effective method of teachers' qualifications upgrading. Organization of teachers' qualifications upgrading

by the educational institutions by means of distance education allows to solve the following problems:

1) a wide range of educational services provision – the teacher can choose not only the training modules in his specialization but also expand his spatial vision, studying the various courses on any proposed topic; the opportunity to listen again the training course is interested by the instructor;

2) training throughout the country – allows to reduce the cost of funds and time for transport, daily allowance and accommodation elsewhere within the training of teachers by the educational institutions;

3) on-the-job training at any convenient time for the teacher – provides the comfortable conditions for the teacher's combination of work and study.

In Ukraine, there is a successful experience in the implementation of Intel's program "Studying for the Future" in cooperation with the Department of Vocational Education of the Ministry of Education and Science of Ukraine, is a modern system of pedagogical staff's qualifications upgrading with the latest interactive methodologies, the content conforms to the requirements of the Government Education Standards of Ukraine.

The program as a catalyst for reforming the educational space of Ukraine, updating the content and methods of information and communication technologies of education, introducing the interactive forms of training and retraining of pedagogical staff, and improving the state of education informatization. The Ministry of Education and Science of Ukraine actively supports the introduction of the Intel® "Studying for the Future" program, according to that within four years, 12,000 teachers from all regions of Ukraine should learn (train) to effectively use information and communication technologies in the educational process. This training program has now become the most widespread among other programs carried out by the international projects and corporations in Ukraine, delivers continuously and systematically in the sphere of education for various categories of pedagogical employees. The teachers' qualifications upgrading by this program allows motivating pupils and students to active studying, to carry out differentiated studying, gives the opportunity to express their thoughts more freely and feel confidently in the training environment, helps to better understand the content of the subject and develop life skills and competencies [10].

The current state of organization and planning of the teachers' qualifications upgrading by the educational institutions has a number of shortcomings and barriers that need to be addressed. The greatest weight among the shortcomings are: the formality of such activities, disinterest, and inertness on the part of teachers; disrupting the process of introduction of the acquired knowledge and skills within the qualifications upgrading in the teaching, educational, and methodological processes by the teachers.

It is advisable for educational institutions to widely introduce internships for teachers at enterprises, that balances and enriches their theoretical knowledge, practical abilities and skills, and increase their motivation to develop their teaching and pedagogical activities.

The choice of the full-time training requires a thorough analysis of the teacher's pedagogical load. The disadvantage of this form of training is the probability of coincidence in time of the classroom hours and teacher's working hours, eventually, it will negatively affect the level of acquiring new knowledge. This problem is overcome by residential and distance learning, which allow teachers to have constant access to educational materials, written consultations of trainers and flexibility of training in time and space.

During the planning and organizing of the teachers' qualifications upgrading, it is advisable to take into account the individual age and social characteristics of teachers,

the experience of teaching, that eliminate the communication barriers in training between participants. It also allows taking note of their true needs in getting new knowledge and development of competences, that positively impact on the improvement of teaching, educational and methodological processes.

Conclusions

Hence, in modern conditions, education should constantly improve and adapt to changes in society, taking into account already existing achievements in this sphere, the results of human activities and experience. The qualifications upgrading promotes the updating and enhancing knowledge in the sphere of education, the directions of its modernization at the present stage.

Educational institutions should actively invest time and money in the systematic and continuous teachers' qualifications upgrading with the aim to ensure the competitiveness of the educational services. The variety of methods and forms of the qualifications upgrading contribute to the teacher's self-fulfillment and the enrichment of his teaching and pedagogical activities. And the individual characteristics of teachers including in teaching – age, the amount of pedagogical load, the possession of the latest information technology etc., will increase the efficiency of teachers' qualifications upgrading and improve teaching, educational and methodological processes.

Among the necessary methods of the teachers' qualifications upgrading, that the educational institution should plan and organize annually, we note flexible and mobile distance learning and internship, which expedite to the practical consolidation of knowledge and skills are obtained on the theoretical level.

References

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. №2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. №№ 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
4. «Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів», затверджене наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24.01.2013 р. №48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0488-13>
5. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія / О. А. Грішнова. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
6. Руденко Л., Оверко Н. Розвиток педагогічної майстерності викладачів спеціальних дисциплін у процесі підвищення кваліфікації // Естетика і етика педагогічної дії. – 2016. – №. 14. – С. 152-163.
7. Бахтіярова Х. Ш., Романова Г. М., Ткаченко В. А. Сучасні підходи до вирішення проблем організації та формування змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів // Економіка та управління на транспорті. – 2017. – №. 4. – С. 90-96.
8. Сидоренко В. В. Реформування системи підвищення кваліфікації керівників навчальних закладів в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» / Керівник нової української школи : світоглядно-професійні орієнтири : зб. наук. пр. / В. П. Андрущенко (голова), В. П. Бех (заст. голови), О. В. Алейнікова та ін. – К. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 148-153.
9. Соловей М. В. Післядипломна педагогічна освіта в умовах децентралізації // Організаційно-методичні складові курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників. – 2017. – №. 7 (176). – С. 79-97.
10. Освітні ініціативи Intel в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iteach.com.ua/about-intel/initiatives_in_ukraine

УДК 005.511(477)

Г.Б. Пекна
*доцент, кандидат економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»*
Г.В. Білокур
*магістр зі спеціальності «Підприємництво,
торгівля та біржова діяльність»,
Університет економіки та права «КРОК»*

Бізнес-планування та його роль у сучасних умовах розвитку України

У статті досліджено та представлено теоретичні аспекти бізнес-планування діяльності підприємств. Подано оцінку стану бізнес-планування в сучасних умовах господарювання в Україні та в порівнянні з провідними країнами світу. Проаналізовано надходження інвестицій в українські компанії від реалізації успішного бізнес-планування.

Ключові слова: бізнес-план, планування, інвестиції, розвиток, ефективність, підприємство, господарювання.

Г.Б. Пекна
*доцент, кандидат экономических наук,
Университет экономики и права «КРОК»*
А.В. Белокур
*магистр по специальности «Предпринимательство,
торговля и биржевая деятельность»,
Университет экономики и права «КРОК»*

Бизнес-планирование и его роль в современных условиях развития Украины

В статье исследованы и представлены теоретические аспекты бизнес-планирования деятельности предприятий. Дана оценка состояния бизнес-планирования в современных условиях управления в Украине и по сравнению с ведущими странами мира. Проанализированы поступления инвестиций в украинские компании от реализации успешного бизнес-планирования.

Ключевые слова: бизнес-план, планирование, инвестиции, развитие, эффективность, предприятие, хозяйствование.

Н.В. Пекна
*Associate Professor, PhD in Economics,
«KROK» University*
Н.В. Bilokur
*Master in Entrepreneurship,
Trade and Exchange Activity
«KROK» University*

Business planning and its' role in modern conditions of development of Ukraine

The article explores and presents theoretical aspects of business planning of enterprises

activity. The assessment of the state of business planning in modern economic management conditions in Ukraine and in comparison with the leading countries of the world is given. The receipt of investment in Ukrainian companies from the implementation of successful business planning is analyzed.

Keywords: *business plan, planning, investment, development, efficiency, enterprise, economic management.*

Постановка проблеми

На сьогодні нестабільність факторів навколишнього середовища вимагає від підприємств детального прогнозування своєї стратегічної та поточної діяльності, врахування загроз і можливостей подальшого розвитку та досягнення поставлених цілей. Сучасність вимагає від менеджменту кожної організації уміння приймати відповідні управлінські рішення. Важливим елементом стратегічного планування, який вирішальною мірою може передбачати реакцію підприємства на вимоги зовнішнього середовища та підтримувати його відповідну поведінку на ринку, є бізнес-планування, яке можна розглядати як дієвий інструмент сучасного менеджменту, завдяки якому підприємства можуть визначити мету і завдання свого функціонування, розробити систему заходів щодо поліпшення результатів діяльності або запобігання небажаним явищам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі бізнес-планування та його впливу на розвиток підприємства присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, цими питаннями займалися: Козловський В. О., Лесько О.Й. [1], Овдій Л. І., Некрасова Я. А. [2], Семенченко Ю. [3], Череп А. В., Лисенко О. А. [4].

Так, наприклад, Є. О. Діденко та Б. С. Нянчур у своїй статті визначають сутність та місце бізнес плану в системі управління підприємницькою діяльністю в сучасних умовах господарювання.

Бескровна Л. О. у своєму навчальному посібнику розглядає питання теорії і практики бізнес-планування підприємств: плановий характер діяльності підприємства; вибір і реалізація бізнес-проекту; професійна підтримка і супровід бізнесу. Особливу увагу автор приділяє зовнішнім аспектам розробки бізнес-плану, створенню в інвестора сприятливого враження від ознайомлення з бізнес-планом і зацікавленості в його реалізації.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасних умовах розвитку економіки України важливе значення потрібно приділити підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності шляхом стійкого стратегічного розвитку на основі забезпечення гнучкості і швидкості прийняття управлінських рішень. Для динамічного розвитку підприємств, підвищення ефективності діяльності бізнесу і зростання конкурентоспроможності необхідні сучасні підходи до управління.

Формулювання цілей статті

Метою статті є проведення аналізу сучасного стану бізнес-планування в Україні та дослідження впливу бізнес-планування на ефективність і розвиток діяльності вітчизняних підприємств у сучасних швидко змінних економічних умовах господарювання.

Вклад основного матеріалу дослідження

Бізнес-планування є сучасним і останнім часом досить популярним терміном у бізнес-середовищі. Але розробка бізнес-планів і ведення діяльності в руслі

постійного бізнес-планування з урахуванням усіх нюансів даного поняття (постійний моніторинг ринку, стану конкурентного середовища, складання планів для впровадження будь-яких змін тощо) на вітчизняних теренах знаходяться на відчутній відстані від європейських практик розвинених країн.

Закордонна практика управління підприємствами, що досягли значних успіхів у бізнесі, серед безлічі застосовуваних методів менеджменту використовує бізнес-планування. Дослідження діяльності зарубіжних фірм показують, що причинами абсолютної більшості банкрутств компаній є прорахунки або відсутність бізнес-планування. Проте використання бізнес-планування для вироблення і обґрунтування рішень щодо управління на українських підприємствах з'явилося не відразу. Розвиток ринкових відносин у нашій країні здебільшого відбувався стихійно, і потреба в бізнес-плануванні сформувалася досить пізно. Перші бізнес-плани, як «заморська дивина», з'явилися в Україні лише на початку 1990-х років, але з розвитком ринкової економіки та міжнародних зв'язків потреба в розробці бізнес-планів ставала очевидною. Вже в 1994-1995 рр. бізнес-план стає обов'язковим документом, що застосовується «з метою вдосконалення методів розрахунку економічної ефективності проектних рішень та комерційної доцільності вкладень інвестицій» [4].

Багато бізнесменів, які опрацювали не одне зарубіжне видання з розробки бізнес-планів і намагаються дотримуватися рекомендацій, викладених у них, стикаються з труднощами, які не відомі на Заході, а тому і не розглядаються взагалі. На відміну від західних країн ділове планування в Україні має низку особливостей [1, с. 59]. Українське законодавство на сьогодні не закріплює обов'язковості розробки бізнес-плану, який є новим документом для більшості українських підприємств [2, с. 115]. Незважаючи на прагнення країни приєднатися до європейської спільноти та підвищити стандарти якості продукції, послуг та принципів ведення бізнесу, значно поширена позиція, яка заперечує доцільність розробки бізнес-плану і передбачає як альтернативу стисле техніко-економічне обґрунтування.

Для такого стану подій в Україні існує багато передумов. Відсутність конкурентоспроможності українських бізнес-планів пояснюється помилковим ставленням до цього питання, перш за все, самих замовників бізнес-планів (під замовником розуміється юридична або фізична особа, яка володіє певною бізнес-ідеєю і прагне до її реалізації). Для цього необхідно знайти інвестора, якого можна залучити саме якісним бізнес-планом. Цей документ власник ідеї може доручити розробити своїм внутрішнім спеціалізованим підрозділам, які частіше всього в дрібному та середньому бізнесі просто відсутні, або ж замовити у сторонньої організації, яка пропонує такі послуги, маючи висококваліфікованих досвідчених фахівців у сфері бізнес-планування та консалтингу [4, с. 435].

Планування діяльності вітчизняних підприємств набуває дедалі більшого значення у зв'язку зі швидкими змінами в середовищі функціонування підприємства, яке з часом стає динамічнішим, невизначеним та агресивним по відношенню до підприємства. Можливим інструментом протидії несприятливому впливу середовища є бізнес-планування як процес постійного і систематичного упорядкування функціонування підприємства шляхом розробки стратегій, тактичних та оперативних дій для їх реалізації. Бізнес-план повинен визначати мету діяльності підприємства та пояснювати, як і коли вони будуть досягнуті, які ресурси для цього будуть потрібні та чим підтверджуються зроблені припущення [1, с. 24].

Бізнес-план розкриває усі сторони будь-якого підприємницького заходу, який розпочинається. Це документ, у якому окреслені основні шляхи вирішення про-

блеми внаслідок її ретельного аналізу для обґрунтування вигідності запропонованого проекту, а також для залучення можливих контрагентів, потенційних фінансових партнерів і висококваліфікованих фахівців [3, с. 24]. Бізнес-план – це документ, у якому описується конкретна бізнес-ідея та можливі шляхи її реалізації [2, с. 15]. Бізнес-план – план, програма здійснення бізнес-операцій, дій фірми, що містить відомості про підприємство, товар, його виробництво, ринки збуту, маркетинг, організацію операцій та їхню ефективність [5].

Бізнес-план – це короткий, точний, доступний і зрозумілий опис передбачуваного бізнесу, найважливіший інструмент при дослідженні різних ситуацій, що дає змогу обрати найбільш перспективний бажаний результат і визначити засоби його досягнення. Бізнес-план є документом, що дає можливість управляти бізнесом, тому його можна вважати невід’ємним елементом стратегічного планування і оперативного управління бізнесом [2].

Зміст та структура бізнес-плану не має жорсткої регламентованої форми, але, як правило, у ньому передбачаються розділи, в яких розкривається концепція і мета бізнесу, характеризується специфіка продукту підприємства та задоволення ним потреб ринку; оцінюється ємність ринку та встановлюється стратегія поведінки підприємства на певних ринкових сегментах, визначається організаційна і виробнича структура, формується фінансовий проект справи, включаючи стратегію фінансування та пропозиції щодо інвестицій, описуються перспективи зростання підприємства [4].

В умовах ринкової економіки будь-яка підприємницька діяльність (бізнес) пов’язана з господарським ризиком. Значна частина підприємців банкрутує через те, що не має достатніх знань і навичок господарювання. Як свідчать дослідження причин банкрутств малих фірм США, 98% невдач у бізнесі пояснюються незадовільним управлінням (45% – некомпетентність, 20% – низький професіоналізм, 18% – брак управлінського досвіду, 9% – відсутність досвіду роботи на виробництві, 3% – невиконання взятих на себе зобов’язань, 2% – шахрайство, 1% – стихійне лихо і лише 2% – причинами, що не залежать від якості управління фірмою [3].

У міжнародному дослідженні були проаналізовані умови бізнес планування в усіх країнах світу (табл. 1) і виділені найвпливовіші з них. Кожній країні присвоєно відповідну позицію в рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу. Рейтинг має 190 позицій. Чим вища позиція країни в рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу, тим сприятливіше підприємницьке середовище для відкриття і функціонування підприємства, вищий рівень бізнес-планування та реалізації можливих бізнес-проектів. Позиція кожної країни за рейтингом сприятливості умов для ведення бізнесу визначається через упорядкування сукупної оцінки, отриманої тією чи іншою країною за показником віддаленості від передового рубежу за десятьма напрямками. Кожен із напрямів складається з декількох показників, що мають рівне значення для індикатора. Рейтинг для всіх країн складений за станом на червень 2016 року.

Таким чином, у рейтингу щодо сприятливості умов бізнес-планування та ведення бізнесу в 2016 році, за офіційними даними, Україна займає 80-у позицію. В нашій країні достатньо високий рівень створення нових підприємств та кредитування проектів, за цим критерієм ми на 20-й позиції. Проте за показниками забезпечення виконання контрактів Україна займає 81 місце в рейтингу, що свідчить про відсутність конкретних, чітко спланованих і логічно обґрунтованих бізнес-проектів, з чого можна зробити висновки про те, що в нашій країні низький рівень розвитку бізнес-планування, а отже, цю сферу потрібно розви-

**Рейтинг країн світу щодо сприятливості умов
бізнес-планування та ведення бізнесу за 2016 р.**

Країна	Рейтинг легкості ведення бізнесу (позиція)	Створення підприємств	Отримання кредиту	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Забезпечення виконання контрактів
Данія	3	24	32	7	1	24
Великобританія	7	16	20	10	28	31
США	8	51	2	36	35	20
Швеція	9	15	75	28	18	22
Латвія	14	22	7	15	25	23
Німеччина	17	114	32	48	38	17
Австрія	19	111	62	42	1	10
Литва	21	29	32	27	19	6
Канада	22	2	7	17	46	112
Польща	24	107	20	47	1	55
Португалія	25	32	101	38	1	19
Чеська Республіка	27	81	32	53	1	68
Нідерланди	28	22	82	20	1	71
Франція	29	27	82	63	1	18
Швейцарія	31	71	62	18	37	39
Іспанія	32	85	62	37	1	29
Японія	34	89	82	70	49	48
Румунія	36	62	7	50	1	26
Білорусь	37	31	101	99	30	27
Болгарія	39	82	32	83	21	49
Російська Федерація	40	26	44	45	140	12
Угорщина	41	75	20	77	1	8
Бельгія	42	17	101	66	1	52
Молдова	44	44	32	31	34	62
Італія	50	63	101	126	1	108
Ізраїль	52	41	44	96	59	89
Люксембург	59	67	170	16	1	15
Греція	61	56	82	64	29	133
Монголія	64	36	62	35	103	85
Китай	78	127	62	131	96	5
Україна	80	20	20	84	115	81
Індія	130	155	44	172	143	172

Джерело: розроблено авторами на основі [5].

вати. Порівняймо з показниками провідних країн, наприклад, Німеччини (займає 17 місце в рейтингу), Франції (29), Швеції (9), США (8), Великобританії (7), де бізнес-планування та його використання у різних сферах господарювання добре розвинене. Першу позицію в рейтингу 2016-го року посіла Нова Зеландія, а останню, 190-у, – Сомалі.

У 2016 році зросли інвестиційні надходження до малого, середнього та великого бізнесу України. За офіційними даними, найбільші обсяги прямих інвестицій внаслідок реалізації бізнес-проектів були спрямовані до фінансової і страхової діяльності, у торгівлю, ремонт автотранспорту та промисловість (рис. 1).

Надходження інвестицій від реалізації успішного бізнес-планування

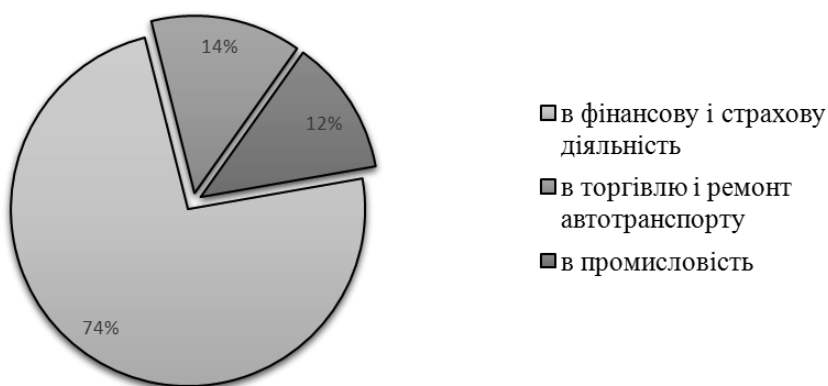

Рис. 1. Надходження інвестицій від реалізації успішного бізнес-планування в українські компанії у 2016 році

Джерело: розроблено авторами на основі [10].

Розумно розроблений бізнес-план дає змогу ефективно розвивати підприємницьку діяльність, знаходити інвесторів, партнерів і кредитні ресурси; такий план використовується для підвищення ефективності управління підприємством і прогнозування діяльності та надає змогу розв'язувати наступні завдання [2, с. 143-144]:

- 1) обґрунтовувати економічну доцільність нових напрямів розвитку;
- 2) розраховувати необхідні ресурси для здійснення процесу, а також очікувані результати діяльності, насамперед обсяги продажу, прибуток, прибуток на капітал;
- 3) визначати джерела фінансування обраної стратегії, тобто способів концентрації фінансових ресурсів;
- 4) добирати працівників, що реалізовуватимуть даний план.

Отже, наявність обґрунтованого бізнес-плану сприяє залученню капіталу, визначенню планів на майбутнє, ретельному вивченню передбачуваних ризиків і можливих труднощів, які можуть перешкодити практичній реалізації бізнес-проекту. Його впровадження дасть можливість значно підвищити ефективність діяльності підприємства, його конкурентоспроможність і скоротити витрати.

Висновки

Незважаючи на відсутність законодавчих актів, які зобов'язували б підприємства мати бізнес-плани, сьогодні в Україні тим не менше діє значна кількість указів, які формують ділове середовище підприємства. Функціонування в ньому передбачає необхідність розробки бізнес-плану для фінансування проекту.

В даний час в умовах ринкової економіки дуже важливо своєчасно вживати відповідних заходів реагування. Велике значення має процес бізнес-планування, адже він дає можливість проаналізувати весь комплекс майбутніх процесів підприємницької діяльності. Саме на основі планування подальшої поведінки свого бізнесу на національному та міжнародному ринках підприємство отримує реальну можливість мінімізувати внутрішні і частину зовнішніх ризиків компанії, зберегти гнучкість управління підприємством. Бізнес-план – документ, що аналізує основні проблеми, з якими може зіткнутися підприємство, і визначає основні способи їхнього вирішення. Саме за допомогою бізнес-плану менеджмент підприємства оцінює, з якими ризиками ринку може зіткнутися їхній бізнес, та бути готовими до зустрічі з ними. Бізнес-план є проектом розвитку та вдосконалення роботи підприємства як в Україні, так і за кордоном, в якому обґрунтовується необхідність залучення відповідних коштів із зовнішніх джерел, доводиться загальна ефективність проекту і реальні можливості його окупності та прибутковості.

Література

1. Doing business. Всемирный Банк. Оценка Бизнес Регулирования. Проект «Ведение бизнеса» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org>
2. Данік Н. В. Бізнес-планування як інструмент здійснення фінансового менеджменту в сучасних умовах розвитку України / Н. В. Данік // Наукова стаття. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип. 2. – Миколаїв. – 2015 р. – С. 81-84.
3. Козловський В. О., Лесько О. Й. Бізнес-планування : Навчальний посібник. Видання 2-е, доповн. та переробл. – УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – С. 7, 21-22.
4. Овдій Л. І., Некрасова Я. А. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств за допомогою статистичних моделей / Л. І. Овдій, Я. А. Некрасова // Вісник Хмельницького національного університету № 4. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
5. Перевозчикова Н. О., Масловська М. В. Особливості процесу бізнес-планування в сучасних умовах розвитку України. / Н. О. Перевозчикова, М. В. Масловська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки №11. – Донецький національний технічний університет. – Донецьк, 2013 р. – С. 46-48.
6. Семенченко Ю. Важливість розробки бізнес-плану в сучасних умовах господарювання / Ю. Семенченко // Тези конференції. VIII Всеукраїнська студентська науково-технічна конференція «Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання» / Луцький національний технічний університет. – Луцьк. – 2015 р. – С. 84-85.
7. Череп А. В., Лисенко О. А. Необхідність бізнес-планування : наукова стаття / А. В. Череп, О. А. Лисенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницьк: 2009 р. – № 6. – Т.1. – С. 119-122.
8. HoReCa: навч. посіб. у 3 т. – Т. 3. Кейтеринг / [А. А. Мазаракі, С. Л. Шаповал, С. В. Мельниченко та ін.]; за ред. А. А. Мазаракі. – Київ : Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 448 с.
9. Бізнес-планування : навч. посіб. / Т. Г. Васильців, Я. Д. Качмарик, В. І. Блонська, Р. Л. Лупак. – К. : Знання, 2013. – 173 с.
10. Величко В. Етапи розробки бізнес-плану підприємства / Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 42-48.

УДК 378.147

Н.С. Чаюн
доцент, кандидат педагогічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»
О.А. Фенканін
здобувач,
Університет економіки та права «КРОК»

Особистісно-орієнтовані технології навчання та специфіка їх реалізації в музичних вищих освітніх закладах

У статті досліджено особливості особистісно-орієнтованих технологій навчання та специфіка їх реалізації в музичних вищих освітніх закладах.

Ключові слова: технологія, особистісно-орієнтована технологія навчання, вища музична освіта, музичний вищий освітній заклад.

Н.С. Чаюн
доцент, кандидат педагогических наук,
Университет экономики и права «КРОК»
О.А. Фенканин
соискатель,
Университет экономики и права «КРОК»

Личностно-ориентированные технологии обучения и специфика их реализации в музыкальных высших образовательных учреждениях

В статье исследованы особенности личностно-ориентированных технологий обучения и специфика их реализации в музыкальных высших образовательных учреждениях.

Ключевые слова: технология, личностно-ориентированная технология обучения, высшее музыкальное образование, музыкальное высшее образовательное учреждение.

N.S. Chayun
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences,
«KROK» University
O.A. Fenkanin
External PhD student,
«KROK» University

Personal-oriented learning technologies and specificity of their implementation in musical higher educational institutions

In the article the features of personality-oriented learning technologies are researched as well as the specifics of their implementation in musical higher educational institutions.

The significant component of the educational process in higher educational music institutions should cover all the needed students for the formation and development of his/her personality. The entire cycle of study disciplines, curricula and programs are aimed at the development of personality through musical art, active activity for the subject of learning - a student in the educational process.

Educational work in the course of assimilation of theoretical knowledge and musical-performing skills in the class of musical instrument should be aimed at the upbringing of worldview and moral qualities, will and character, aesthetic taste and love to music, interest in work and ability to work, assimilation of theoretical knowledge, development of performing skills, abilities and techniques, development of musical and cognitive interests, emotional feeling of music, figurative and associative musical thinking, imagination, fantasy, abilities, attention, memory, creativity, etc.

The result of personality-oriented learning should become a fully developed, socially mature person of a future musician, devoted to his profession, capable of effective self-realization in the process of musical and practical activities.

Keywords: *technology, personal-oriented learning technology, higher musical education, musical higher educational institution*

Постановка проблеми

Сучасні процеси гуманізації та демократизації суспільства, трансформації у сфері соціалізації людини обумовлюють звернення вітчизняної освіти до особистості. Традиційна педагогіка, що орієнтувалася не на розвиток суб'єкта освіти, а на засвоєння ним певної системи знань, умінь і навичок вичерпує свої можливості. Провідні вітчизняні вчені вказують на необхідність радикального перегляду сутності та змісту існуючої системи навчання студентів, створення умов, які сприяли б інтелектуальному і творчому розвитку майбутнього фахівця, допомагали розкрити його головні життєві особистісні та професійні цілі та цінності.

Актуальною проблемою сьогодення є наповнення сучасної освіти новим змістом, пошук нових форм та методів організації фахової підготовки майбутніх учителів музики, які забезпечили б перехід від імперативної педагогіки, спрямованої на оволодіння необхідним стандартизованим набором знань, умінь і навичок, до особистісно-орієнтованої, що передбачає створення умов для найповнішого розкриття фахового та творчого потенціалу студента.

Разом з тим безпосереднє впровадження особистісно-орієнтованого навчання гри на музичному інструменті майбутнього вчителя музики потребує створення певних специфічних підходів. Це вимагає внутрішніх перетворень у методиці викладання означеної дисципліни, спрямованих на стимуляцію майбутнього вчителя до самопізнання, самовиховання та розвитку власної творчої самостійності, що сприяє розкриттю його індивідуальних талантів, здібностей і можливостей.

Важливо також забезпечити викладачів вищих навчальних закладів відповідною методико-теоретичною базою для успішної реалізації основних положень особистісно-орієнтованого навчання у процесі вдосконалення практики викладання гри на музичному інструменті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у розробку теорії особистісно-орієнтованого навчання і виховання зроблено такими сучасними вченими, як В. Андрущенко [1], І. Зязюн [25], В. Кремень [17] (філософський аспект), Г. Балл [4], І. Бех [6], Г. Костюк [16], С. Максименко [19], В. Семиченко [38] (психологічний аспект), М. Бєрулава [5], Є. Бондаревська [7], І. Зимня [15], В. Зінченко [14], В. Лозова [18], М. Нікандров [23], С. Подмазін [27], Н. Тарасевич [43], І. Якиманська [47] (загальнопедагогічний аспект).

Підґрунтям для розробки методики особистісно-орієнтованого навчання в музичній педагогіці є праці вітчизняних авторів: С. Горбенка [8], Л. Масол [21], Н. Мозгальової [22], Г. Падалки [24], О. Ростовського [34], О. Рудницької [35], Я. Сверлюка [37], В. Шульгіної [45], О. Щолокової [46]. Низку питань, співзвучних сучасним ідеям особистісно-орієнтованого навчання гри на музичному інструменті, порушено у педагогічній спадщині знаних теоретиків та діячів вітчизняного музично-інструментального виконавства (Б. Асаф'єва [2], Л. Ауера, Л. Баренбойма, Г. Нейгауза [11], Л. Ніколаєва, В. Пухальського [32], М. Тутковського [44], М. Фейгіна).

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У педагогічній науці недостатньо приділено уваги дослідженню зовнішнього та внутрішнього середовища музичного вищого освітнього закладу для найповнішої реалізації особистісно-орієнтованих технологій у навчально-виховному процесі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження специфіки реалізації особистісно-орієнтованих технологій навчання у музичних вищих освітніх закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Перехід до нової особистісної парадигми – провідна тенденція сучасної освіти й у цілому педагогічній свідомості суспільства наприкінці ХХ – початку ХІ століття. Така увага освіти до особистості обумовлена загальною кризою технократичної цивілізації. Особистісна парадигма протистоїть центрizmu й безваріативності в освіті; екстенсивному зростанню обсягу знань при недостатності часу на їх осмислення й рефлексії; зміні навчального процесу в бік набуття зовнішніх гуманітарних форм без істотної зміни навчально-пізнавальної діяльності студента як суб'єкта навчання. Криза технократизму призводить до усвідомлення інших цінностей освіти, якою є абсолютна цінність особистості, що формується незалежно від її функціональної значущості, відповідності будь-якій політичній або ідеологічній моделі. Перехід до особистісної парадигми не означає відмови від академічного компонента освіти. Останнє лише стає частиною цілого – освіти особистості [3].

Технологія навчання – це педагогічна система, що включає в себе впорядкований зміст, спеціально організовані операції та дії, які забезпечують гарантоване досягнення дидактичних цілей. Створення будь-якої технології – це гармонійне поєднання сучасних знань і критично-творчого аналізу педагогічного досвіду. Ознаками результативності навчальних технологій є:

- системність, тобто будь-яка технологія має функціонувати як система, що забезпечує єдність цілей, змісту, суб'єктів, їхню взаємодію під час використання форм, методів, засобів навчання;

- відтворюваність, тобто технологія передбачає чіткий алгоритм дій, їх цільову спрямованість та послідовність, контроль та отримання зворотного зв'язку. Це дає можливість отримувати гарантований результат, незалежно від умов її використання різними педагогами;

- визначеність моделі педагогічної взаємодії. Сучасна педагогіка виділяє: суб'єкт-об'єктну модель взаємодії, яка спрямована на отримання готового знання з предметів, що вивчаються; суб'єкт-суб'єктну модель педагогічної взаємодії педагога зі студентами, що базується на включенні їх в активний процес пізнання й виступає як особистісно-орієнтована технологія.

Провідними особливостями суб'єкта діяльності є активність, його готов-

ність діяти цілеспрямовано, відповідально, успішно виконувати різноманітні професійно-ділові, соціально-рольові функції.

Особистісно-орієнтована технологія – це цілісна, педагогічна обґрунтована система алгоритмічних дій у процесі навчання, виховання та розвитку особистості, спрямована на розкриття та вдосконалення її інтелектуального та творчого потенціалу.

Створення умов, що сприяють тому, щоб при засвоєнні будь-якого компонента змісту освіти розвивалася сфера особистісних функцій індивіда, – мета особистісно-орієнтованої технології навчання.

Особистісно-орієнтоване навчання як підхід до визначення форм і методів навчання на різних рівнях особливого значення набуває у вищій освіті. Освітнє середовище вищого навчального закладу має створювати умови для особистісного зростання кожного студента, який, адаптуючись до мінливих умов життя, має досягати високої соціальної взаємодії і духовного самовдосконалення. Створення таких умов зумовлене потребами формування фахівців нової генерації – носіїв і джерел соціальної та професійної діяльності, високої культури, із розвиненими індивідуальними здібностями, спроможних осмислювати та проектувати власну освітньо-виховну діяльність, готових взяти на себе відповідальність за прийняття рішень. У цьому процесі на перше місце виходить уміння відстоювати власну позицію, думку та ініціативу. Крім того, на можливість отримання максимальних результатів у навчанні студентської молоді можна розраховувати шляхом створення освітньо-виховного простору, який є ефективною організованою системою, що реалізується в аудиторних і позааудиторних заняттях і дає змогу студентам відчути себе особистістю та орієнтуватися на власний індивідуальний розвиток.

Особистісно-орієнтована освіта включає такі підходи:

- різнорівневий,
- індивідуальний,
- диференційний,
- суб'єктно-особистісний.

Для забезпечення особистісно-орієнтованого підходу навчання студентів використовуються такі педагогічні технології:

- самостійне розвивальне навчання,
- педагогіка співробітництва («проникаюча» технологія),
- гуманітарно-особистісна технологія,
- ігрові технології,
- технології розвивального навчання,
- проблемне навчання,
- технологія індивідуального навчання,
- технології диференціації за рівнем,
- колективне навчання.

Методи і засоби навчання повинні обиратися таким чином, щоб кожний студент мав змогу проявити себе і свою неповторність, свої здібності, вибірковість матеріалу, виду й форми досліджуваного предмета [10].

Отже, організація навчального процесу в контексті особистісно-орієнтованого підходу у вищому закладі освіти передбачає:

- орієнтацію на особистість студента, його цілі, мотиви, уподобання, що забезпечується використанням відповідних методів і засобів навчання, а також для їхнього усвідомлення і створення необхідних умов;
- урахування індивідуального досвіду в єдності трьох компонентів – когні-

тивного (знання), операційного (способи виконання дій), аксіологічного (установки, цінності), набутого студентом як суб'єктом пізнання.

Побудова навчання на основі особистісно-орієнтованого підходу повинна відбуватися на основі:

- врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів;
- їхньої самостійності в навчанні, що реалізується у визначенні цілей і завдань курсу безпосередньо самими студентами, виборі ними прийомів навчання;
- активного, творчого характеру завдань, спрямованих на розвиток саморегуляції, самоконтролю, самооцінки студентами результатів своєї діяльності [36, с. 76].

Особистісно-орієнтоване навчання у вищій школі ґрунтується на певних принципах:

- пріоритет індивідуальності, самоцінності студента, який є суб'єктом навчального процесу;
- співвіднесення освітніх технологій на всіх рівнях освіти із закономірностями професійного становлення особистості;
- визначення змісту освіти рівнем розвитку сучасних соціальних, інформаційних, виробничих технологій і майбутньої професійної діяльності;
- випереджальний характер освіти, що забезпечує формування професійної компетентності майбутнього фахівця;
- визначення дієвості освітнього закладу організацією навчального середовища;
- врахування індивідуального досвіду студента, його потреби в самореалізації, самовизначенні, саморозвитку [36, с. 77].

За таких умов відбувається гармонійне формування і всебічний розвиток особистості, повне розкриття її творчих сил, набуття неповторної індивідуальності. Тому основними функціями стають виховна, розвивальна і самовдосконалення, а не освітня, як у традиційній системі. У такому розумінні освіта справді гуманізується, бо всебічно сприяє збереженню та розвитку екології людини, її інтелектуальному, духовному й фізичному зростанню, соціалізації в умовах навчально-пізнавальної діяльності.

Особистісно-орієнтована освіта має створити умови для повноцінного розвитку функцій, важливих для організації педагогічного процесу вищого навчального закладу. Це функції:

- вибірковості (здатність студента до вибору);
- рефлексії (особистість повинна оцінювати своє життя);
- буття, що полягає в пошуках сенсу життя та творчості;
- формувальна (формування образу «Я»);
- відповідальності («Я відповідаю за все»);
- автономності особистості (у міру розвитку вона дедалі більше стає вивільненою від інших факторів) [12].

Ідея особистісного підходу в мистецькій освіті формувалася упродовж віків, розвиваючись у різних педагогічних системах. Центром уваги педагогів був суб'єкт навчання, його особистість, що зумовлювало основну мету – всебічний гармонійний розвиток дитини, вагомим засобом якого визнано мистецьке навчання. У XVII – XX ст. були визначені ознаки особистісно-орієнтованого підходу в мистецькій освіті: головна мета навчання – розвиток особистості учня; особистість виступає як системоутворюючий фактор організації всього освітнього процесу; учні та педагоги є рівноправними суб'єктами освітнього процесу; провідними мотивами особистісно-орієнтованої освіти, її ціннісним змістом є само-

розвиток і самореалізація всіх суб'єктів навчання. Мистецька діяльність – один із дієвих чинників формування і розвитку людської особистості. Отже, проблеми реалізації особистісно-орієнтованого підходу мають стати засадничим началом у вирішенні проблем теорії і методики навчання мистецтву.

Особливості мистецької, зокрема музичної, освіти яскраво ілюструє зміна акцентів у співвідношенні типових для освіти діалогічних пар, у яких пріоритетність надається:

- емоційному розвитку в його взаємозв'язку з розумовим;
- суб'єктивному чиннику осягнення художнього смислу поряд із засвоєнням об'єктивної інформації про мистецтво;
- образному мисленню у взаємозв'язку з логічним;
- підсвідомим процесам «осяяння», які супроводжують усвідомлення образного змісту мистецького твору;
- задоволенню духовних потреб, а не прагматичному споживанню мистецтва [29].

Музична освіта характеризується майже невлотимим для формальної фіксації розвитком особистості, «тим, що залишається, коли забувається все вивчене». Вона не зводиться до окремих функцій професійного навчання і художньо-естетичного виховання, оскільки є важливим компонентом цілісного духовного розвитку особистості, який визначає можливості підвищення загального культурного потенціалу всього суспільства.

Особистісно-орієнтований підхід у контексті музичної освіти ґрунтується на трьох провідних позиціях:

- перша позиція передбачає спрямування навчального процесу з музичних дисциплін на художній розвиток особистості студента;
- друга позиція ґрунтується на визнанні головною метою музичної діяльності особистісне становлення студента;
- третю позицію спрямовано на ствердження суб'єктної ролі студента в процесі музичного навчання. Студент має виступати як суб'єкт освітнього процесу, як активний його учасник [31].

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу в музичній освіті передбачає:

- опору на результати індивідуальної діагностики учнів,
- впровадження проєктувальних підходів,
- окреслення комунікативної стратегії [28].

Отже, особистісно-орієнтована технологія музичного навчання – це цілісний, педагогічно обумовлений алгоритм системних, навчально-виховних дій, що сприяють визначенню й всебічному розвитку творчої індивідуальності кожного студента-музиканта, його естетичних смаків та уподобань, віри у свої обдарування та можливості їх реалізації в майбутній музично-педагогічній чи виконавській діяльності.

Серед особливостей вищих навчальних закладів мистецької освіти, зокрема музичної, у порівнянні з вищими навчальними закладами різноманітної професійної освіти слід відзначити:

- орієнтацію на перевагу індивідуальних форм навчання і виховання груповим та колективним;
- диференціацію навчально-виховного процесу відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей студентів, психофізичних особливостей, стану здоров'я;
- поєднання індивідуальних і колективних форм роботи у навчально-виховному процесі: уроки (індивідуальні та групові), репетиції, перегляди навчальних

робіт, вистави, конкурси, фестивалі, олімпіади, концерти, виставки, лекції, бесіди, вікторини, екскурсії, позаурочні заходи, а також інші форми;

- інтеграція різних видів мистецтв;
- провідна роль музичного мистецтва у навчально-виховному процесі;
- заклад освіти є середовищем самовизначення, саморозвитку, самореалізації особистості, що і проявляється у формуванні якостей особистості: самостійності, активності, ініціативності, відповідальності;
- розвиток емоційної сфери відбувається у напрямку «від себе» до «інших» (співпереживання) [39].

Основними ознаками особистісно-орієнтованого навчально-виховного середовища у вищих навчальних закладах музичного напрямку є:

- наявність у діяльності закладу освіти основних положень особистісно-орієнтованого навчання й виховання: прийняття, розуміння, визнання;
- орієнтація діяльності на загальнолюдські цінності культури: людина, її діяльність, пізнання, добро, краса, розум тощо;
- педагогічна підтримка і стимулювання процесу саморозвитку студента;
- взаємопроникнення навчального та оточуючого середовища [41].

Навчально-виховний процес у вищих музичних закладах освіти в особистісному вимірі має:

- враховувати неповторність кожного студента, оскільки саме з цього випливає положення про особистість як найвищу цінність і, відповідно, головного суб'єкта навчально-виховного процесу;
- бути спрямованим на процеси самопізнання, самовиявлення і самореалізації студента;
- враховувати індивідуальні особливості;
- носити діалоговий характер міжособистісних відносин між педагогом і студентами;
- будуватись у взаємозалежності колективу і особистості;
- індивідуалізувати навчально-виховний процес – провадити діяльність за індивідуальним планом студента;
- застосовувати дослідницький підхід до предмета вивчення тощо [40].

Особистісно-орієнтоване навчання у музичних закладах освіти потребує корекції змісту освіти, форм, методів і засобів її реалізації. Змістовий компонент навчального процесу має охоплювати все необхідне студентові для формування та розвитку його особистості. Потреба модернізації музичної освіти підпорядкована формуванню особистості, зорієнтованої на творчий саморозвиток, невід'ємний від надбань світової та вітчизняної музичної культури, із залученням авторських оригінальних навчальних проєктів, новітніх інформаційно-освітніх технологій тощо, які ґрунтуються на певних теоретико-методологічних принципах музичної освіти:

- принцип цілісності та інтегративності, передбачаючи органічний взаємозв'язок загальноосвітніх і фахових знань, створює сприятливі умови для плідної взаємодії науки і мистецтва;
- дотримання принципу системності і послідовності вимагає чіткої структурної організації занять, поетапного засвоєння музично-освітніх знань, умінь та навичок за умови поступового ускладнення в процесі реалізації індивідуальних творчих завдань і систематичного планування самостійної роботи;
- принцип активності, об'єктивований у навчально-виховному процесі вихованцями музичних навчальних закладів, потребує цілодобової виконавської практики і наполегливого тренування;

- принцип індивідуалізації ґрунтується на всебічній об'єктивній оцінці індивідуально-психологічних особливостей студентів, рівня їх музичної обдарованості, загального та фахового розвитку;

- винятково важливим є принцип творчої самостійності, зорієнтований на здійснення цілеспрямованого переходу від керованої діяльності до самодіяльності студентів музичних навчальних закладів, прищеплення їм знань і навичок методики опрацювання навчально-виконавського матеріалу, осягнення його естетичної цінності через емоційні переживання та співтворчість у процесі реалізації мистецького задуму, прагнення до якнайповнішої об'єктивації творчих можливостей [30].

Весь цикл навчальних дисциплін, навчальні плани, навчальні програми у вищому навчальному закладі музичного напрямку спрямовані на розвиток особистості засобами музичного мистецтва, активної діяльності суб'єкта навчання – студента у навчально-виховному процесі.

Розглядаючи особистісно-орієнтований підхід до уроків гри на музичному інструменті, слід зазначити, що цей процес є плідним підґрунтям для втілення принципів особистісно-орієнтованого навчання, адже основною формою організації роботи з опанування гри на музичному інструменті є індивідуальні форми занять, які містять у собі могутній потенціал для реалізації ідей особистісно-орієнтованої педагогіки. Тому в умовах розвитку сучасної педагогічної науки слід диференціювати поняття індивідуального підходу (як специфічної форми індивідуального навчання) та особистісно-орієнтованого навчання. Адже в межах індивідуального підходу до навчання студент нерідко лишається залежним від методичних та художніх ідей викладача. У той час як в технології особистісно-орієнтованого навчання сам студент є творцем власної навчально-пізнавальної діяльності, що передбачає не тільки «врахування», але й «включення» його особистісних можливостей у навчальний процес, розвиток неповторного суб'єктивного, емоційно-особистісного ставлення до світу, самого себе і своєї діяльності [13].

З метою організації уроку гри на музичному інструменті на основі особистісно-орієнтованої технології навчання викладачем:

- розробляються індивідуальні програми навчання, які моделюють дослідницьке (пошукове) мислення;

- проводяться індивідуальні заняття на основі діалогу викладача та студента;

- складається навчальний план для реалізації методів дослідницьких проєктів, що виконуються студентами;

- відслідковуються й оцінюються не стільки опановані знання, уміння і навички, а й сформованість якостей розуму (інтелекту) як особистісних новоутворень [26].

Виховна робота в процесі засвоєння теоретичних знань і музично-виконавських вмінь, навичок у класі музичного інструмента має бути спрямована на виховання світогляду і моральних якостей, волі і характеру, естетичного смаку й любові до музики, інтересу до праці і вміння працювати. До освітніх завдань слід віднести засвоєння теоретичних знань, напрацювання виконавських навичок, умінь і прийомів. Розвиваючий вплив навчання й виховання забезпечується розвитком музично-пізнавальних інтересів, емоційного відчуття музики, образно-асоціативного музичного мислення, уяви, фантазії, здібностей, уваги, пам'яті, творчості тощо. Розмежування цих напрямів є умовним, адже вичленити їх із процесу навчання, виховання й розвитку студентів неможливо, вони взаємопов'язані і пронизують усі етапи занять у класі музичного інструмента [33].

Для застосування індивідуальних методів впливу на студентів викладачу не-

обхідно знати всі різнобічні індивідуальні відмінності своїх вихованців, які проявляються в музичній пізнавальній та практичній діяльності в класі музичного інструмента:

- рівень емоційного відгуку на музику;
- характер протікання розумових процесів (гнучкість музичного мислення, швидкість або в'ялість встановлення асоціативно-образної наповненості музичних образів, присутність або відсутність власного ставлення до музичного матеріалу, що вивчається, здатність до критичної самооцінки);
- рівень володіння музичним інструментом;
- рівень знань з елементарної теорії музики (повнота, глибина, вміння самостійно їх застосовувати);
- рівень пізнавальної активності та практичної пізнавально-музичної самостійності;
- наявність і характер пізнавальних інтересів;
- ставлення до навчання, до майбутньої музично-педагогічної діяльності тощо.

Діагностика індивідуальних особливостей студентів є довготривалою, послідовним процесом спостережень, практичних перевірок різних сторін роботи над виконавським осягненням музичних творів [9].

Результатом особистісно-орієнтованого навчання має стати всебічно розвинена, соціально зріла особистість майбутнього музиканта, віддана своїй професії, здатна до ефективної самореалізації в процесі музично-практичної діяльності. Впровадження в практику вищих навчальних закладів особистісно-орієнтованого навчання дасть можливість удосконалити концепцію підготовки майбутнього музичного фахівця, що сприятиме підвищенню його кваліфікації, створенню умов для найбільш повного розкриття студентами власної індивідуальності. Завдяки цьому вони зможуть гармонійно існувати в умовах полікультурного світу та компетентно здійснювати музично-професійну діяльність [20, 42].

Література

1. Андрущенко В. Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю / В. Андрущенко. – 2-ге вид., допов. – К. : Знання України, 2008. – 819 с.
2. Асаф'єв Б. Избранные труды / Б. Асаф'єв. – Тт. 1-5. – М., 1952-1957.
3. Афанасьева Н. Личностный подход в обучении. – «Школьный психолог», 2001. – №32. – С. 4-7.
4. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) : Видання друге, доповнене. – Житомир: ПП «Рута», Видавництво «Волинь», 2008.
5. Берулава М. Н. Теорія і практика гуманізації освіти. – М., Геліос, 2000.
6. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтовані технології виховання / Психологія і педагогіка життєтворчості : [Наук-метод. посіб.] // Ін-т змісту і методів навчання та ін. – К., 1996. – 4.1, розд. 2. – С. 283-298.
7. Бондаревська Є. В. Гуманістична парадигма особистісно-орієнтованої освіти / Є. В. Бондаревська // Педагогіка, 1997. – №4. – С. 11-17.
8. Горбенко С. Навчально-наукова діяльність студентів з методики музичного виховання : навчально-методичний посібник – К., «Освіта України».
9. Гриньов В. Й. Формування дидактичної культури майбутнього вчителя : Автореф. Дис. канд. пед. наук / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди – Х., 2013. – 21 с.
10. Гурова Т. Ф. «Личностно-ориентированные технологии обучения (обзор). – «Среднее проф. Образование», 2008. – №5. – С. 21-27.
11. Долгіх М. В. До 125-річчя Генріха Нейгауза. – Кіровоград, 2013. – 36 с.
12. Душенко В. О. Виховання особистості в процесі навчання. \ Початкова школа, 2008. – №7. – С. 10-12.
13. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование. – М., 2002. – 44 с.

14. Зінченко В. Психологія сприйняття. – М.: МГУ, 1973.
15. Зимня І. А. Ключові компетентності як результативно-цільова основа компетентнісного підходу в освіті. Авторська версія. – М.: Дослідницький центр проблем якості підготовки спеціалістів. – 2004. – 42 с.
16. Костюк Г. С. Навчання і психічний розвиток учнів / Психологічна наука, вчитель, учень // За ред. В. І. Войтка. – Київ, 1979.
17. Кремень В. Г. Філософія: Історія, суспільство, освіта, 2011.
18. Лозова В. І. Етика науковця / В. І. Лозова // Педагогіка та психологія, 2011. – Вип. 40(2). – С. 47-51.
19. Максименко С. Загальна психологія : підручник. – К., 2004.
20. Максимова В. Н. Межпредметные связи и совершенствование процесса обучения. – М., 1984. – 141 с.
21. Масол Л. Загальна мистецька освіта – теорія і практика.
22. Мозгальова Н. Творчо-професійний потенціал формування успішної особистості майбутніх учителів музики / Н. Г. Мозгальова // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2014. – Вип. 16. – С. 304-308.
23. Нікандров М. Общие основы педагогики (учебник для вузов).
24. Падалка Г. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін: [монографія] / Г. М. Падалка // Міністерство освіти і науки України; гол. ред. К. А. Романова – К.: Освіта України, 2008. – С. 267-272, 274.
25. Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. Вища школа, 1997. – 349 с.
26. Педагогическая технология как фактор повышения эффективности образовательного процесса : Матер. обл. науч.-практ. конф. – 27 апреля 2010 года. – Таганрог. – ТГПИ, 2001. – 126 с.
27. Подмазін С. Особистісно-орієнтована освіта: сутність і зміст / С. І. Подмазін // Культурологічний вісник, 2006. – Вип. 16. – С. 123-128.
28. Попович Н. М. Професійно-особистісний досвід: категоріальний аналіз проблеми / Н. М. Попович // 36. наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2012. – № 3. – С. 172–177.
29. Попович Н. М. Професійно-творча активність як фактор поглиблення досвіду майбутнього вчителя музики / Н. М. Попович // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць / за ред. Т. І. Сущенко та ін. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 27 (80). – С. 318-323.
30. Попович Н. М. Управління процесом формування професійного досвіду майбутнього вчителя музики в контексті нової парадигми освіти / Н. М. Попович // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»: наук.-теорет. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 16. – С. 178-180.
31. Попович Н. М. Характеристика структур формування досвіду майбутнього вчителя музики в контексті особистісного підходу / Н. М. Попович // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць / за ред. Т. І. Сущенко та ін. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 26 (79). – С. 305-310.
32. Пухальський В. / Музика масам, №3-4. – 1928. – С. 43.
33. Ростовський О. Я. Художньо-педагогічний аналіз музичних творів у школі : Методичні рекомендації. – К.: Рад. школа, 2012. – 69 с.
34. Ростовський О. Педагогіка музичного сприймання. – К., 1997.
35. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
36. Савадерова А. В. Профессиональная подготовка будущих учителей музыки с недостаточным довузовским музыкальным образованием в классе дирижирования (на примере музыкально-педагогических факультетов). Дис. канд. пед. наук. – Чебоксары, 2015. – 254 с.
37. Сверлюк Я. Технологічні та творчі основи колективного виконавства / Я. В. Сверлюк // Пед. освіта: теорія і практика. – 2012. – Вип. 12. – С. 416-419.
38. Семиченко В. Методичні проблеми викладання психології у вищій школі, 2005.
39. Сериков В. В. Личностно-ориентированное образование. – Педагогика, 2014. – №5. – С. 16-21.

40. Сороковых Г. В. Субъектно-деятельностный подход к личностно- профессиональному развитию студентов. – Педагогика, 2015. – №1. – С. 62-68.
41. Стратан Т. Б. Використання різновидів мистецтва у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музики : Методичні рекомендації. – Кіровоград: КДПУ, 2011. – 32 с.
42. Талызина Н. Ф. Теоретические разработки модели специалиста. – М.: Педагогика, 2006. – 108 с.
43. Тарасевич Н. Основы педагогической мастерности: программы педагогических вузов / Н. Н. Тарасевич та ін. – М., 1983. – 23 с.
44. Тутковський М. Керівництво до вивчення гармонії (1905).
45. Шульгіна В. Методика формування мистецької компетентності майбутніх учителів музики в процесі фортепіанної підготовки. – Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова.
46. Щолокова О. П. Основы профессиональной художньо-эстетической подготовки будущего учителя : Монографія. – К.: Віпол, 1996. – 172 с.
47. Якиманська І. Особистісно-орієнтована система навчання. – Завуч, 1999. – №7. – С. 22.

Зміст

Розділ 1 Економічна теорія

<i>С.В. Алімпієв</i> Макропруденційні умови національної безпеки	4
<i>В.Д. Глюк, О.І. Шапоренко, О.Г. Соколова</i> Місце екологічного картографування в охороні навколишнього середовища та економіці	11
<i>О.С. Кириченко</i> Концептуальні засади формування системи забезпечення інформаційної безпеки держави	19
<i>Д.М. Лойко</i> Підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах	26
<i>І.І. Оцабрик</i> Реформування оборонно-промислового комплексу України: ключові проблеми.....	32
<i>І.Ф. Радіонова, О.К. Мазуренко</i> Статистична верифікація оцінювання стабільності публічного сектора національної економіки	38
<i>С.І. Ткаленко</i> Біоекономіка як пріоритетний напрям сталого розвитку	48
<i>Д.І. Ткач</i> Зміни у сфері споживання домашніх господарств у 1990-х роках в Угорщині	54
<i>О.І. Шапоренко, О.Г. Соколова, О.Ю. Гуменюк</i> Обґрунтування типу земель і режимів їх використання в еколого-економічній системі	65

Розділ 2 Фінанси

<i>В.А. Андрєєва</i> Визначення ринкової вартості цінних паперів (корпоративних прав): коментарі та висновки	73
<i>О.Ю. Сова</i> Сучасний стан та перспективи розвитку медичного страхування в Україні	80

Розділ 3 Міжнародна економіка

<i>Р.З. Любачівська</i> Етапи еволюції біоекономіки в Європейському Союзі.....	93
<i>К.С. Степанкевич</i> Моделювання країнової експорт-інтенсивності.....	100
<i>Д.Р. Сімах</i> Шляхи підвищення конкурентоспроможності українських підприємств в умовах євроінтеграції.....	108
<i>А.В. Степенко</i> Європерспективи для українського середнього бізнесу.....	117

Розділ 4 Економіка підприємства

<i>О.І. Захаров</i> Приватна детективна діяльність в системі економічної безпеки підприємства	128
<i>О.О. Кучмєєв</i> Моделювання системи управління логістичними ризиками на торговельних підприємствах	135
<i>В.І. Федорак, А.П. Ковальчук, О.В. Остафійчук</i> Стратегія інноваційного розвитку деревообробних підприємств Івано-Франківської області	145
<i>С.А. Філатов, Л.М. Головченко</i> Вплив цифрових технологій на ефективність та розвиток агрологістики в Україні.....	151

Розділ 5 Менеджмент і маркетинг

<i>В.Г. Алькема, О.А. Фенканін</i> Управління процесом формування контингенту учнів початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу	161
--	-----

<i>О.В. Гончарова</i> Маркетинг на ринку освітніх послуг	169
<i>М.І. Копитко, С.М. Прихідько</i> Специфіка використання технологій управління в процесі діяльності приватних охоронних структур	179
<i>О.О. Наумова, М.М. Ципле</i> Підвищення кваліфікації викладачів у сучасних умовах	189
<i>Г.Б. Пекна, Г.В. Білокур</i> Бізнес-планування та його роль у сучасних умовах розвитку України	196
<i>Н.С. Чаюн, О.А. Фенканін</i> Особистісно-орієнтовані технології навчання та специфіка їх реалізації в музичних вищих освітніх закладах	203

Содержание

Раздел 1 Экономическая теория

<i>Е.В. Алимбиев</i> Макропруденциальные условия национальной безопасности	4
<i>В.Д. Илюк, О.И. Шапоренко, О.Г. Соколова</i> Место экологического картографирования в охране окружающей среды и экономике.....	12
<i>О.С. Кириченко</i> Концептуальные основы формирования системы обеспечения информационной безопасности государства	19
<i>Д.Н. Лойко</i> Повышение конкурентоспособности национальной экономики на инновационных принципах	27
<i>И.И. Оцабрик</i> Реформирование военно-промышленного комплекса Украины: ключевые проблемы.....	33
<i>И.Ф. Радионова, О.К. Мазуренко</i> Статистическая верификация оценивания стабильности публичного сектора национальной экономики	39
<i>С.И. Ткаленко</i> Биоэкономика как приоритетное направление устойчивого развития.....	49
<i>Д.И. Ткач</i> Изменения в сфере потребления домашних хозяйств в 1990-х годах в Венгрии	55
<i>О.И. Шапоренко, О.Г. Соколова, О.Ю. Гуменюк</i> Обоснование типа земель и режимов их использования в эколого-экономической системе	65

Раздел 2 Финансы

<i>В.А. Андреева</i> Определение рыночной стоимости ценных бумаг (корпоративных прав): комментарии и выводы	73
<i>Е.Ю. Сова</i> Современное состояние и перспективы развития медицинского страхования в Украине.....	81

Раздел 3 Международная экономика

<i>Р.З. Любачевская</i> Этапы эволюции биоэкономики в Европейском Союзе.....	93
<i>К.С. Степанкевич</i> Моделирование экспорт-интенсивности страны	101
<i>Д.Р. Симех</i> Пути повышения конкурентоспособности украинских предприятий в условиях евроинтеграции	108
<i>А.В. Степенко</i> Европерспективы для украинского среднего бизнеса	118

Раздел 4 Экономика предприятия

<i>А.И. Захаров</i> Частная детективная деятельность в системе экономической безопасности предприятия	128
<i>А.А. Кучмеев</i> Моделирование системы управления логистическими рисками на торговых предприятиях	135
<i>В.И. Федорак, А.П. Ковальчук, О.В. Остафийчук</i> Стратегия инновационного развития деревообрабатывающих предприятий Ивано-Франковской области ...	145
<i>С.А. Филатов, Л.Н. Головченко</i> Влияние цифровых технологий на эффективность и развитие агрологистики в Украине.....	151

Раздел 5 Менеджмент и маркетинг

<i>В.Г. Алькема, О.А. Фенканин</i> Управление процессом формирования контингента учеников начального специализированного учебного заведения искусств	161
--	-----

<i>О.В. Гончарова</i> Маркетинг на рынке образовательных услуг	169
<i>М.И. Копытко, С.М. Прыхидько</i> Специфика использования технологий управления в процессе деятельности частных охранных структур	179
<i>Е.А. Наумова, М.Н. Ципле</i> Повышение квалификации преподавателей в современных условиях.....	189
<i>Г.Б. Пекна, А.В. Белокур</i> Бизнес-планирование и его роль в современных условиях развития Украины	196
<i>Н.С. Чаюн, О.А. Фенканин</i> Личностно-ориентированные технологии обучения и специфика их реализации в музыкальных высших образовательных учреждениях.....	203

Content

Chapter 1 *Economic Theory*

<i>Ye.V. Alimpiiev</i> Macprudential conditions of national security.....	4
<i>V.D. Iliuk, O.I. Shaporenko, O.H. Sokolova</i> The place of ecological mapping in the protection of the environment and the economy	12
<i>O.S. Kyrychenko</i> Conceptual principles of the formation of the state information security assurance system.....	19
<i>D.M. Loiko</i> Increasing the competitiveness of national economy on innovative basis.....	27
<i>I.I. Otsabryk</i> Reforming of the Ukrainian defense and industrial complex: key problems	33
<i>I.F. Radionova, Mazurenko Olga</i> Statistical verification of the national economy public sector stability evaluation	39
<i>S.I. Tkalenko</i> Bioeconomy as a priority direction of sustainable development.....	49
<i>D.I. Tkach</i> Changes in households consumption in the 1990s in Hungary	55
<i>O.I. Shaporenko, O.H. Sokolova, O.Yu. Humeniuk</i> Justification of the type of lands and modes of their use in the ecological and economic system.....	66

Chapter 2 *Finance*

<i>V.A. Andrieieva</i> The market value determining of securities (corporate rights): Comments and conclusions.....	74
<i>O.Yu. Sova</i> Current state and prospects of development of medical insurance in Ukraine.....	81

Chapter 3 *International Economics*

<i>R.Z. Liubachivska</i> The stages of bioeconomy evolution in the European Union	93
<i>K.S. Stepankevych</i> Modelling of Country's Export-Intensity	101
<i>D.R. Simekh</i> Ways of increasing the competitiveness of ukrainian enterprises in the conditions of eurointegration	108
<i>A.V. Stepenko</i> European perspectives for the Ukrainian middlebusiness	118

Chapter 4 *Enterprise Economics*

<i>O.I. Zakharov</i> Private detective activity in the system of economic security of the enterprise	128
<i>O.O. Kuchmieiev</i> Modeling of logistics risks management system at trade enterprises.....	135
<i>V.I. Fedorak, A.P. Kovalchuk, O.V. Ostafichuk</i> Strategy of wood-processing enterprises' innovative development: the case study of Ivano-Frankivsk region	146
<i>S.A. Filatov, L.N. Golovchenko</i> Influence of digital technologies on the efficiency and development of agrolistics in Ukraine	152

Chapter 5 *Management and Marketing*

<i>V.H. Alkema, O.A. Fenkanin</i> Management of the pupils contingent formation process of the primary specialized art educational institution.....	162
<i>O.V. Honcharova</i> Marketing at the education services market.....	170

<i>M.I. Kopytko, S.M. Pryhidko</i> Specificity of use of management technologies in process of private protecting units activity	180
<i>O.O. Naumova, M.M. Tsyple</i> Teachers' qualifications upgrading in the contemporary conditions	190
<i>H.B. Pekna, H.V. Bilokur</i> Business planning and its' role in modern conditions of development of Ukraine.....	196
<i>N.S. Chayun, O.A. Fenkanin</i> Personal-oriented learning technologies and specificity of their implementation in musical higher educational institutions.....	203

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок дев'ятий

Відповідальний секретар *Г.М. Пазєєва*
Літературне редагування *Г.І. Головльова*
Комп'ютерна верстка *В.І. Гришаков*

Підписано до друку 06.03.2018 р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 25,6. Обл.-вид. арк.15,9. Наклад 500 прим.
Зам. 193

Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafia.krok@gmail.com